

HARSÁNYI ZSOLT

SACRA CORONA

A MAGYAR SZENT KORONA REGÉNYE

**BUDAPEST,
SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T.
KIADÁSA**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-083-9 (online)
MEK-14623

I.

Aligha akad sok magyar az országban, aki tudja, hogy a mi koronánknak kaszárnyája is van. A királyi palota hátsó tövében búvik meg ez a kaszárnya, a lejtő Váralja-utca nevezetű vízszintes keresztvonalán. Az építőművészet félmultbeli, nem éppen eredeti korában született egyemeletes ház, elég kicsiny, de még mindig tágasnak tetszik, ha az ember tudja, hogy más nem lakik benne, csak a magyar szent korona őrségének teljes létszáma, vagyis huszonnégy ember.

Ennyi fegyveres ember őrzi a magyar szent koronát: huszonnégy. És két katonai parancsnok. És két közjogi koronaőr. Rajtok kívül természetesen az egész nemzet és az államfő vallásos áhítata. De papíron összesen huszonnyolcan.

Jártam ebben a kaszárnyában. Csikorgó hidegű téli délelőttön mentem oda. A kapun innen testileg decemberi, fogvacogó didergés, lelkiileg könnyed kíváncsiság uralkodott rajtam. Nem egyedül mentem, hanem igen előkelő társaságban: a két koronaőrrel, báró Perényi Zsigmondval és gróf Teleki Tiborral. Mikor benyitottunk a kapun, felmeredt előttünk egy szálás, délceg magyar legény, a koronaőr-közlegények formaruhájában.

- Nagyméltóságoknak alázatosan jelentkezik...

Pattogott a legény bemutatkozó mondata. A kegyelmes urak, mintha templomban válaszoltak volna a sekrestyésnek, némán bólintottak. Ekkor nem a december, hanem a magyar közrendi polgár életének hidege borzongott végig a hátamon. Homályos érzés volt ez, alakatlan és meghatározhatatlan. Tudtam, hogy maga a korona messze van ettől az épülettől. De két polgári ruhás úriember előtt állott merev vigyázz-tisztelgésben egy formaruhás legény. Ez ritka tünet a magyar közéletben. Civil urak előtt nem igen látni ilyen merev hódolatú katonát. Hirtelen megcsapott annak a szónak közjogi ereje, hogy „koronaőr.” Kint az utcán még két nyájas és frissen idős mágnással voltam együtt, ebben a pillanatban azonban a két civil úr felsuhant mellőlem a nemzet fogalmának magasságába: ezt a két férfit az én nemzetem megbízta, hogy őrizzék a koronát. Az íróember érdeklődését egyszerre elnyomta bennem a közösséghez való alkotmányos tartozás. „Író vagy, jól figyelj”, - hangzott bennem értelmem parancsa a kapun kívül. „Magyar vagy, jól figyelj”, - zengett bennem egyszerre a zsoltárrá változott próza a kapun belül.

Ebben a kaszárnyában nem sok a néznievaló. Folyosói nem laktanyának, hanem valamely jobb vidéki középiskola épületének benyomását adják. A falakon mindenféle ábrái annak az ékszerrel kirakott, zománcos aranytárgynak, amelyet kicsiny korunktól értelmünkbe írt az iskola. Ez a kép úgy elménkbe vésődött eszmélő korunk óta félgömb-alakjával, tetején az elgörbült keresztrel, mint Nagymagyarország térképének elemista korunkban tanult körvonala. Tudjuk behűnyott szemmel is. A történelem az ilyen fali ábrákon keresztül néma marad. De ahova a jelentkezés után belépünk, a parancsnoki irodában: ott egyszerre eleven szava kél a történelemnek.

Az irodaszoba egy asztalán üvegbura alatt látszik valami. Szabad az üvegburát felemelnem és megnézni, ami alatta van. Fejre szabott, félgömb-alakú, fakó szövetdarab. Mi ez? A magyar szent koronának az a bélése, amelyet az aranytárgyba I. Ferenc József fejének méretei szerint a hatvanhetedik koronázáskor szabtak bele, hogy a felséges fejen a királyi jel ingás nélkül megálljon. A bélés alatt kétrét hajtott okmány. Ezt is meg szabad nézni. Jegyzőkönyv, amelyet a Barcs-féle közjegyzői irodában vettek fel. Ebben a jegyzőkönyvben Bodnár Karola, a Pórfi-kalaposüzlet alkalmazottja azt vallja, hogy a bélést 1867-ben Pórfi Ferenc kalapos varrta bele a koronába. Ez a bélés volt a korona belsejében 1916 december 28-ig. Ezen a

napon Hauszer Károly, a Pórfi-cég akkori tulajdonosa, és a vallomást tévő Bodnár Karola megjelentek a magyar királyi palota Mátyás-termében, hogy a régi bélés helyébe beletegyék a IV. Károly király koponyamérete szerint készült új bélést. Bele is tették; a régi bélés a koronaőr-kaszárnya tulajdonába került. Mindezt még hitelesen igazolja Endrényi Sándor is, aki a kalaposcéget 1924 májusában tulajdonába vette. Az okmány mellett még ott található a mértékjelző papirosdarab, amely Károly király fejét borította be a világháború egyik napján. A kalapos-cég emberének ceruzaírása látható rajta: „20 + 40 - 64 cm. plusch 3½ cm elül-hátul-oldal 5 cm.” Mert a király is emberszabású ember, a király feje is halandó koponyaméretek szerint mérődik. Centiméterrel kellett mérni azt a koponyát is, amely a koronázás után olyan vergődő békeajánlatokon töprengett.

Az a bélés, amely az ő fejére simult, most benne van a koronában. Amit a kezemben tartok, az a Ferenc József koronabélése volt. Itt van az ujjaim közt hetvenéves szövete. Valaha Ferenc József fejét érintette, most az én ujjaimat. Egyszerre elresteltem magamat és lelkiismeretemet a tiszteletlenség vádja lepi meg. Elfogódottan teszem vissza a bélést az üvegbura alá. Kezemmél érintettem valamit, ami a szent koronát érintette. Hogy mit gondolok e pillanatban, arról nem tudok számot adni. Csak arról, amit érzek: sajátmagam szerénytelen mivoltát. Bűnösnek érzem minden ujjamat. Érintették a nyomát valaminek, aminek érinthetetlen magasságban kell lebegnie hűséges magyarságom érzései fölött. De ugyanakkor valami meleg tisztaság önti el telkemet: örülök, hogy szerénynek és tisztelettudónak ismerhetem magamat. A katolikus ember érezheti így magát gyónás közben.

Én nem vagyok katolikus. A szent korona testének tagja vagyok. „Membrum sacrae coronae.” Ágaskodó göggel tudom magamat ennek az alázat percében is. A szent korona teste protestáns tagjának. De a koronát mégis szentnek nevezem.

Mi az, ami szent? Ami fölötté áll köznapi életem meggondolásainak. Ami képzeletemben az időhöz kötött valóságból az időtlen misztikumba emelkedik. Szent nekem a vallásom? Az. Szent nekem a hazám? Az. Szent nekem a nemzetem fogalma? Az. S ha ez így van, akkor nekem, reformátusnak, aki különben hivatalos szenteket nem ismer, szent a magyar korona is. Kalapos-jegyzőkönyv, szövetbélés és üvegbura gondolatai közepette.

Autó vár odakint: a koronaőrök elvisznek megnézni azt a páncéltermet, ahol a magyar nemzet a koronát őrzi.

II.

A királyi palota bejárata oldalt esik. Aki a pesti oldalról szembenéz a palotával, annak úgy kell elképzelnie, hogy az ügyes-bajos emberek jobbkéz felől mennek be az épületbe.

A koronaőrök tétovázás nélkül lépnek be az ajtón és fordulnak rögtön a lépcső felé. Itt fel kell lépkedni a második emeletre. Hosszú folyosó nyílik itt a látogató előtt, megszokott palota-folyosó, amelynek egyik oldalán az udvarra néző ablakok szolgálnak világossággal, másik oldalán mindenféle hivatali szobák sorakoznak.

Egyik fehérre festett ajtónál, amely semmiben sem különbözik a többitől, az egyik koronaőr megnyomja a csengőgombot. Ennek az ajtónak kilincs magasságában, vagy azon felül, kicsiny kémlelőlyuk rézfoglalata tűnik a szembe. S mikor ennek rájárában, a csengetésre azonnal felelve, megjelenik egy emberi szemöldök és szemgolyó ábrája, ugyanakkor belülről erőteljes hang hallatszik:

- Ki az?

- A koronaőrök! - felel az egyik úriember válasza a folyosóról.

A fehér ajtó kinyílik. Bent egyéniségtelen hivatalos szoba tűnik elő. Asztal, szekrény, mi-egymás. A szobában két egyenruhás legény áll fegyveresen. Azt mondanám: mint a szobrok. De nem szobrok, mert mozdulatlan állásukban van valami támadó élet. Ott áll két fegyveres magyar legény cövekvigyázzban, s szemközt velök az az altiszt, aki az ajtót kinyitotta. Ez most tiszteleg a belépők ritka jelensége előtt.

- Nagyméltóságoknak Szarka József koronaőr-altiszt alázatosan jelentkezik. Létszám: két közlegény, egy altiszt. Várom nagyméltóságok további parancsait.

A koronaőrök egyszerre mondják:

- Pihenj.

Ezt a polgári prózában mondott szót az altiszt harsány vezénylő-hangon ismétli:

- Pihenj!

A két legény megmozdul, egyik fajta merevség helyett felöltvén a másikat. A továbbiak alatt így is maradnak. A látogatók szétnézhetnek. Öten vagyunk, behatolók. Két koronaőr, két koronaőrségi parancsnok, ... valamint a szerény látogató, jómagam. Aki is elsőnek telefonkészüléket figyel meg, s felette a falon figyelmeztető táblát, melynek szövege szerint a telefon működése minden őrségváltás alkalmával kipróbálandó. A telefon ott áll két ablak között, az ablakokon át kilátni a Szent György-térre.

Hol a korona?

A belépő ajtótól balra a kis hivatali szoba oldalában függőleges mezők tűnnek fel. Két páncélos ajtószárny ez, olajosan fehérre mázoltak. Jóval többek az embermagasságnál. És három egyforma kulcslyuk egymás alatt. Ez a járás tehát vezet valahová. Igen, abba a páncélterembe, ahol a magyar szent koronát és a koronázási jelvényeket őrzik. Az ajtókat csak három ember együtt nyithatja ki: a két koronaőr és a miniszterelnök. Kulcsaik egymás nélkül nem érvényesek.

A páncélajtó mellett a falban négyszögletű, vasrostélyos ablak. Mintha börtöné volna. Ezen keresztül át lehet nézni a „páncélterem” helyiségébe. Hogy ez páncélterem, az könnyen meglátható a hadihajók borításához hasonló falakon. Fehérre mázolt acélfalak, az áthatolhatat-

lanság erejének képzetét keltők. S négy oldaluk közében négy dolgot kap magába az elfogult és kíváncsi tekintet.

Az első egy igen nagy deszkaasztal: lapja pontos félkör. Ezen az asztalon nyugszik kiterítve István királyunk palástja. A palást félkör-alakú, mint valami pihenő óriás-lepke kiterjesztett szárnya. Lefektették az asztalra, szabadon, hogy levegő érhesse, de leteregették papiros-ívekkel, hogy a rászálló por ne ronghassa. Ennélfogva semmit sem látni belőle.

A másik dolog: egyszerű üveges-szekrény. Polc osztja keresztben alsó és felső félre. Akták látszanak benne. Ezek jegyzőkönyvek. Valahányszor ezt a páncéltermet kinyitják, az eseményről jegyzőkönyvet vesznek fel. A jegyzőkönyveket ebbe az üveges almáriumba helyezik.

A harmadik dolog: balfelől egyszerű kis vasláda. Ez üres. Csak kegyeletből tartják itt. Ebben a vasládában ásták el a szent koronát az orsovai földbe a szabadságharc bukásakor.

És a negyedik dolog: deszkaemelvény a páncélkamra közepén, azon nagyobb vasláda. Dísztelen, fekete, vaspántos. Spárga hálózta be, tetején a spárga alatt okmány fehérlik: annak a legutóbbi esetnek jegyzőkönyve, mikor nemcsak a páncéltermet, hanem magát ezt a vasládát is kinyitották. Spárgát és okmányt piros pecsétek viaszlepényei szorítják a láda tetejéhez, amelyen zárszerkezet látható. Bonyolult zár ez: bizonyos lakatosmester tudja csak kinyitni. Ha a láda kinyitására kerül a sor, el kell hivatni a királyi palota birodalmába tartozó e lakatosmestert.

A páncélterembe nekem csak benézni lehet. Bemenni még magok a koronaörök sem mehetnek be. Ezt a páncéltermet évente csak egyszer nyitják ki, hogy takarítsanak benne. Akkor is nagy közjogi fontossággal, őrség felvonulásával, jegyzőkönyvvel. Hogy meglássam magát a szent koronát, s a ládában nyugovó társait: a kardot, a jogart, az országalmát, arról álmodni sem lehet.

A szent korona az utóbbi évek folyamán, Károly király koronázása óta, csak két ízben került napfényre. Először 1928-ban, mikor Magyarországon folyt le a régészek nemzetközi kongresszusa. Akkor az államfő az akkori kultuszminiszter, gróf Klebelsberg Kunó, nyomatékos és többszöri kérésére nagynehezen beleegyezett, hogy a koronát kivegyék a ládából. Izgalmas esemény volt ez: Bethlen István gróf miniszterelnök távollétében Vass József miniszterelnök-helyettes képviselte a láda kinyitásakor a kormányt. Nem engedte, hogy másnak a keze érjen hozzá, mint az övé. Ő vette ki, ő tette vissza. Másodszor 1933-ban vették ki a ládából. Ekkor léptek hivatalba a mostani koronaörök, báró Perényi Zsigmond és gróf Teleki Tibor. Véletlenül egyszerre lettek koronaörök ők ketten. A történelem régebbi éveiben mindig úgy esett, hogy csak az egyik koronaóri állást kellett betölteni; a régebbi koronaőr szokta új társa előtt igazolni, hogy a korona ott van a vasládában. De most ketten egyszerre esküdtek fel és egyszerre vették át a páncéltermet. Hogy a vasládában mi van, arról egyikük sem tudhatott. Hogy tehát hivatalukat lelkiismeretesen betölthessék, ahhoz előbb meg kellett győződniük, hogy a korona valóban a ládában van. Ezt külön szertartással állapították meg. Gömbös Gyula miniszterelnök nyitotta ki előttük a ládát. Mesélik, hogy Gömböst a szent tárgy látása megrendült szónoklatra ragadta. Nem voltak ott többen, mint ő, a két koronaőr, a kabinetiroda képviselője és a közlegények. De ő mégis szónokolt. Szép beszéd volt, mint mondják. Gömbös Gyula két keze között tartotta a ládából kiemelt koronát, úgy beszélt róla.

Aztán visszatették a koronát, s a ládát lepecsételték. Ezeket a pecsétet látni most a ládán, amelyet azóta nem nyitott ki a zárat ismerő lakatosmester. Ott a korona a ládában, szemem számára láthatatlanul.

Ez a tudat megrendít. Akkor is ez jár az eszemben, mikor a sikló felé haladok. Most is, mikor itthon ülök az íróasztal előtt és készülök elmondani a csodálatos tárgy kilenc évszázados élettörténetét.

III.

Miután Árpád hadai elfoglalták a magyar nemzet új telepedési helyét, a magyarok már száz esztendeig éldegéltek az új földön, de kormányforma dolgában még nem alkalmazkodtak annak a világrésznek gondolkodásmódjához, ahol országot alapítottak. Hogy mi volt a magyarság ősi kormányformája, azt a tudomány ma sem tisztázta pontosan. Szövetséges törzsek szervezetére épített valami volt ez, némely tudósok szerint köztársasági elvű, mások szerint monarchia. Akármi volt, merőben idegenként állott a hűbéri gondolkodású Európa keleti szélén. Egy ázsiai népcsoportot a népvándorlás ellenállhatatlan ereje beleszorított Európa testébe. Az volt most már a kérdés, hogy a testbe szorult idegen tárggyal mi történik: orvosi nyelven szólva fel tud-e szívódni, el tud-e tokozódni, vagy pedig a test védekező életműködése kilöki magából. Mind a két fél számára felvetődött ez a probléma, Európa számára is, a magyarság számára is.

Maga Európa is érdekes válságot élt akkor. A középkor gondolatvilágában a győzelmes kereszténységet két oszlop tartotta, a lelki hatalom uraként a pápa, a világi hatalom uraként a németrómai császár. Ez a két hatalom nehezen tudott egyezkedni. A pápaság bizonyos értelemben szabadságharcot vívott a császárság ellen. Mi volt a pápaság érdeke? Hogy a vele szemközt álló világi hatalom ne legyen kivédhetetlenül teljes, hogy mennél több önálló királyság éljen Európa területén. Ha volt még, mintahogy volt még, a keresztény hitre meg nem térített nép, akkor az állott a pápa érdekében, hogy a hittérítés gondosan kímélje a térítendőket nemzeti függetlenségét. Viszont a németrómai császárnak, mint a kereszténység világi fejének, szintén az volt az érdeke, hogy a pogányokat megtérítse, de ugyanakkor nemzeti függetlenségüket is hűbéri módon maga alá gyúrja.

A magyarság az előtt a kénytelenség előtt állott, hogy Európába jutván, alkalmazkodjék az új környezethez. Ősi vallásáról mindenestre le kellett mondania. A vallás kérdése akkor sokkal nagyobb kérdés volt, mint ma; az élet tartalmának sokkal nagyobb részét foglalta le. A magyarságnak fel kellett áldoznia Ázsiából hozott saját mithológiáját, hogy Európában megmaradhasson. Csak az volt a kérdés, hogy a testben maradván el tud-e tokozódni, vagyis megtartja állami önállóságát, vagy fel fog-e szívódni, vagyis beleolvad a németrómai császártól függő hűbéres államok közösségébe.

Ezekből a problémákból született a magyar szent korona. Tehát nem udvarias ajándékozásból, nem trónon ülő nagyok nyájaskodásából, hanem egyfelől egy egész világrész, másfelől egy nemzet sorsának meggondolásából. Pápaság, császárság és magyarság önmagának végzete felett való töprengéséből.

A pápaság ura II. Szilveszter volt ebben az időben. A császárságé III. Ottó. A magyarságé Vajk fejedelem. Mindhárom érdekes ember.

Szilveszter kétségkívül egyik legnagyobb pápája volt az egyháznak. Aki elmerül élettörténete tanulmányozásába, meglepődik, hogy egyéniségének súlyát milyen kevéssé latolgatják az iskolakönyvek. Ez a szegény szülőktől származott francia bencés nemcsak a maga nemzedékének volt legkiválóbb tudósa, hanem bizonyára a vele kapcsolatos jónéhány évszázadnak is. Azonkívül zseniális politikus: ő volt az, aki teljesen felszabadította a pápai hatalmat a császári függés alól. Életrajzírói közül egyesek rajongással, mások ellenszenvvel, de mind a nagy egyéniségnek járó megbecsüléssel beszélnek róla. Bírálói csak egy hibát tudnak szemére vetni: szerintük mindig túlszerűen kereste a hatalmasok barátságát. De ez a hiba is másként fest, ha úgy fogalmazzuk, hogy kitűnően tudott bánni az emberekkel és kitűnően tudta őket annak az érvényesülésnek szolgálatába állítani, amely a pápai trónra ültette s ezzel nagy egyházpolitikai eszméinek megvalósításához segítette. Aurillaci Gerbert, - mert így hívták

pápasága előtt - tudományos hírneve folytán elérte I. Ottó németrómai császár házában a nevelői állást, majd a reimsi egyetemet vezette. Mint a trónörökös nevelője megszerezte magának a németrómai dinasztia barátságát és teljes bizalmát. Mint tudós nevelő, a tudósok nagy seregét képezte ki egész Európa közművelődése számára; ő nevelte többek között azt a Bonipert nevű papot, aki Magyarországon letelepedvén, Pécs első püspöke lett és ott iskolát is alapított. Szilveszter műveltségét valósággal áttekinthetetlennek kell mondani. A rendszeralapító reformtudósok fajához tartozott. Ő hozta be az arab számjegyek használatát Európában. Ő reformálta a naptárt, amely akkor a napév és a holdév közötti zavaró különbség miatt már csődöt kezdett mondani. Ő írta kora tankönyveit a mértan, a számtan, háromszöglet és gömbháromszöglet számára. Ő alapította az új tizedes rendszert. Ő határozta meg matematikai alapon a zenei hangközök különbségét. Csillagászati műszerek és új hangszerek készítésétől az alany és tárgy elméletéig kalandozott, csillapíthatatlan tudásvágya a számológép, a szemészet és az egyházi iparművészet között sehol sem hagyott területet látogatás nélkül. De nagy szelleméről az adja az igazi fogalmat, hogy ő dolgozta át az európai közoktatás rendszerét az ókorból maradt didaszkaloszi oktatómód helyett a humanisztikus rendszerré, amellyel ma is élünk. Abban, ahogy oktatását a klasszikus latin és görög irodalom tüzetes olvasására alapította, már megsejthető a sokkal későbbi renaissance szikrája. Egyszóval hatalmas szellemű modern tudós volt és nagy diplomata. Mindkét tulajdonságát alkalma volt érvényesíteni. Mikor az évezred utolsó esztendejében, 999-ben, elfoglalta a pápai trónt, nagyvonalú terv megvalósításához fogott: tételesen megállapította az egyensúlyt a kereszténység szellemi és világi trónjai között. Egyrészt vissza akarta szerezni barátjának és III. Ottó néven a németrómai trónra került hajdani tanítványának a római cézárok roppant világhatalmát, másrészt a pápai trónt ettől a világhatalomtól függetlenné akarta tenni. Az első cél eléréséhez az tartozott, hogy a németrómai császártól nem függő francia királyi hatalmat ő, a francia, letörni igyekezék Ottó hasznára. A másik cél eléréséhez az tartozott, hogy az ujonnan megtérített pogány nemzetnek igyekezék állami szabadságát megtartani az Ottó számára. Mikor ez a pogány nemzet, a magyar, 997-ben a fiatal Vajkot emelte fejedelmévé, Szilveszter pápának sietnie kellett: hatvanas öreg volt már és testileg nagyon törekeny.

Ugyanekkor harminc esztendő volt III. Ottó, a németrómai császár. Ezt aszkéta álmodozónak ismerjük a történelemből. Életének nagy gondolata volt a római impériumot keresztény alapon megteremteni. Világbirodalomról ábrándozott, amelynek fővárosául német létére Rómát szánta. A középkor tömjénfüstös pompájával vette körül magát, hallatlan fényűzéssel jelezte rangját, de ő maga e pompa közepette szerzetesi önmegtadadásban élt. Nem nősült meg, át-szellemült sanyargatásokkal kínoztta testét, egész élete hol hadjáratok, hol búcsújáró fogadalmak fáradalmaiban telt el, s hivatása légvár-hitében éppen olyan kérlelhetetlenül szigorú volt másokhoz is, mint önmagához. De szelleméből hiányzott az a gyakorlati bölcsesség, amely nevelőjének, Szilveszternek, az igazi erőt adta. Azt lehetne mondani, hogy Szilveszter volt a császári lélek és Ottó császár volt a pápai lélek. Ez a pápa ezzel a császárral okvetlenül elboldogult, ha ellentétes érdekek összeütközése merült fel.

És húsz esztendő volt ekkor Vajk, vagy más néven István, a magyarok fejedelme. Serkedő szakállú fiatalember és alacsony, noha az Árpád-nemzetség nevezetes volt az általában apró termetű magyarok között testi magasságáról. Azok a történelmi képek, amelyek az ő felnőtt korában tartott keresztelést ábrázolják, valószínűleg a szép mesék körébe utalandók. István már kereszténynek született. Ő még nem élt, mikor atyját, Géza fejedelmet, a keresztény térítők megkeresztelték. Az is nyilván tévedés, hogy az István nevet a pogány Vajk név helyett a keresztységben kapta volna. Ehelyett az látszik valószínű feltevésnek, hogy egyik neve István lett az ilyen nevű passau vértanú után, másik neve pedig Vojtek, vagy rövid formában Vojk, mert a magyar dinasztia főpapi barátja a prágai Szent Adalbert volt, már pedig a csehek az Adalbert és Vojtek neveket azonosan használják. Egyszóval István már kereszténynek

nevelkedett. Édesanyja Sarolta, Gyula erdélyi vezér leánya, bizánci térítés folytán még az ő születése előtt megkeresztelkedett, mostohaanyja pedig, Adelhaid lengyel hercegnő, erős keresztény érzéseket hozott Géza fejedelem házához és feljegyeztetett, hogy ez az Adelhaid rendkívüli eréllyel rendelkezett ahhoz, hogy megvalósítsa, amit kívánatosnak lát. Kétségtelen, hogy István serdülő évei Krisztus vallásának mély benyomásai között teltek el. A történet-tudósok nem tudnak megállapodni abban, hogy az Árpád-korban mik voltak nálunk a trónöröklés törvényei, de az biztos, hogy István számíthatott a trónra. Tehát nevelésének keresztény voltában nemcsak Adelhaid hitének, hanem Géza politikai okosságának is szerep jutott. Mindez nem hullott terméketlen talajra: Istvánt, ha távoli alakját fontolóra vesszük, a hazafias megindultság leszámításával, tárgyilagosan is rendkívüli tehetségű embernek tarthatjuk. Mikor választás útján átvette a magyarok uralmát, házasember volt már: két évvel előbb feleségül vette Henrik bajor herceg leányát, Gizella hercegnőt, aki szintén a magyar dinasztia hittérítő készségét jelentette személyével. A hittérítés a fiatal fejedelem országlásának kezdő éveiben már fegyverrel volt kénytelen győzni. Bajor szövetségére támaszkodva a veszprémi csatában megverte a pogányság mellett kardoskodó Koppányi, testét négyfelé vágatta és a három csonkot különböző városkapukra szegeztetvén, a negyediket Erdélybe küldte intő például, ahol az óhitű magyarok még mindig berzenkedtek. S mindjárt hadba is indult az erdélyi Ajtony szövetségesei, a bolgárok ellen. Megverte azokat is, egyik városukat - valószínűleg Üszküböt - fegyverrel meg is vette. Most aztán megteremtette a rendet az országban és hozzáfoghatott országának jövőjének szervezéséhez.

Volt itt tehát egy németrómai császár, aki világbirodalmi ábrándjaiba bizonyára a római impérium Pannoniáját is beleszötte, tehát Magyarországot a németrómai császárság hűbérországának kívánhatta látni. Volt aztán egy pápa, akinek a maga eszes egyensúlypolitikájában éppen ellenkezőleg az volt az érdeke, hogy ennek a most megtérő országnak szuverénitását a németrómai hatalom ne bolygathassa. És volt egy éleseszű fiatal fejedelem, akiben az évszázadokkal utóbb megszületett nemzeti eszme még nem élhetett, de annál erősebben élt benne az az állameszme, amelyről olyan okos tanulmányt írt később fia használatára. S a döntő lépés megtörtént. Hogy ezt milyen diplomáciai tárgyalások előzték meg, azt nem tudjuk. Ottó császár feltehető kísérleteinek, hogy hűbéri hatalmát Magyarországra kiterjessze, nincsen nyoma. Azt sem lehet megmondani, kinek volt a gondolata az egész világ előtt láthatóan jelezni, hogy a magyar állam, amely felvette a kereszténységet, ennek szellemi hatalmától, de nem világi hatalmától tartja magát függőnek. Akár a pápa, akár a magyar fejedelem kezdeményezte az ötletet, mindketten megegyeztek benne. Sőt lehet, hogy maga a császár sem nézte rossz szemmel. Ebben az időben sok politikai baja volt és nagyon is rászorult a pápa támogatására, aki egy ilyen nem főbenjáró kérdésben hamar leszerelhette.

Ott tartunk tehát, hogy István fejedelem hajlandó volt országa politikai függetlenségének fenntartása érdekében nemrég még pogány országa szellemi függését elismerni. Bizonyára tisztában volt azzal, hogy a németrómai hatalmi törekvés szemében Magyarország függetlensége ezentúl mindig szálka lesz, de tisztában volt azzal is, hogy a politikai hatalom ellen az egyház szellemi ereje igen tekintélyes pártfogó támasztékot fog jelenteni. A más uralkodótól való függés elismerésének az akkori nemzetközi nyelven egy szimboluma volt: a koronakérés. És itt helyénvaló lesz a korona nevezetű fejdísz jelentőségéről egyetmást mondani.

A legrégebbi korona az a lombfüzér, vagy virágkoszorú, amellyel az ember felékesítette magát. A különböző kultúrákon belül ennek különböző fajtái támadtak az előkelő hölgy diadémjától, vagy a győztes dalnok babérkoszorújától a menyasszony mirtuszkoszorújáig, vagy a püspöki mitráig. Ezerféle fejdísz ezerféléjét jelentett. A rómaiak katonai társadalma már sok pontosan megkülönböztetett koronát ismer. A „corona obsidialis”-t kapta az a vezér, aki elfoglalt egy várost; ezt a koszorút a helyszínén szedett lombból és virágból kötötték. A „corona civica” tölgylevélből készült és annak jutott, aki a csatában egy római teljes jogú polgár életét meg-

mentette. A „corona muralis”-t már aranyból verték toronyalakú díszekkel és annak adták, aki elsőnek hágott az ostromlott falra. A „corona navalis”-nak hajóorralakú díszítése volt, ezt tengeri ütközetek után kapta a győztes. Számos császár mindenféle koronát hord a régi római pénzekon, de az ilyen koronáknak nem volt államjogi jelentőségük. Thomas Macall Fallow, a korona-régészlet legnevezetesebb tudósa, azt mondja, hogy a számtalan alakú fejdísz között a rómaiak kezdték a keleti eredetű diadémformát a közjogi jelentőség számára lefoglalni. Volt idő, amikor ez még csak gyolcsból, vagy drága szövetből készült, később fémből csinálták és drágakövekkel díszítették. A zárt formájú koronát sem kell másnak tekinteni, mint diadémnak, amelyet felül pántok díszre kötött össze. A nevezetes lombard-korona teljesen diadémalakú még, tulajdonképpen aranyból való, de vaskoronának nevezik, mert belsejében vasráfut körül, amelyet a legenda szerint Krisztus keresztjének egyik szögéből kovácsoltak. A pápai tiara sem más, mint három diadém, amelyeket egy püspöki mitrára szereltek.

Az ilyen diadém az uralom jelképéül szolgált. Koronát kapni valakitől azt jelentette, mint jelképileg az ő kezéből kapni az uralmat. Ha tehát István magyar fejedelem Szilveszter pápától koronát kért, ez azt jelentette, hogy a magyar államhatalom birtoklása nem valamely világi uralkodótól, hanem Krisztus helytartójától származik, vagy lefordítva az ismert kifejezésre: a magyar uralkodó nem a németrómai császár kegyelméből, hanem Isten kegyelméből uralkodik. „Regnante clementia”, - mondták István idejében. „Divina favente”, - mondták később. Meg kell itt azonban jegyezni valami lényeges különbséget. Arról volt szó, hogy István kérjen-e koronát a pápától, nem pedig arról, hogy a pápa és a császár közül kitől kérjen. A németrómai császártól akkor nem volt szokás koronát kérni. A németrómai császár nem szokott koronákat adni, sem a koronák által hűbéres királyi rangokat. Istvánnak az a lépése tehát, hogy koronát kér a pápától, nem jelentett ellenséges lépést a császárság irányában. De mélyebb értelemben bölcs védekező lépést jelentett, az állami szuverénitás gondos megóvásának szándékát jelentette.

Mikor István a kérést Rómába küldötte, követe személyében új alak lépett a történetbe és pedig Asztrik érsek. Pontos neve felől sok volt a vita. Hazájában, Szászországban, állítólag Otriknak hívták. Később Csehországba költözött Szent Adalberthez, akinek Magdeburgban tanára volt. A csehek között Rodla lett a neve. Viszont szerzetesi név gyanánt az Anasztázt választotta. De nevezzük csak közkeletű nevén Asztriknak. Adalbert körében élve elkísérte a szentet egyik magyar útjára, s akkor Géza fejedelem megkedvelte és itt marasztotta, hogy segítsen a térítő munkában. Kolostort építtetek neki Pannonhalmán, annak apátja lett. Ámbár van olyan történettudósunk, aki azt magyarázza, hogy itt két emberről van szó, egyik Radla pannonhalmi apát és esztergomi érsek volt, a másik Asztrik pécsváradi apát és kalocsai érsek. A vitát nem óhajtjuk eldönteni, még csak részletesebben megvilágítani sem. Való az, hogy élt itt Magyarországon egy Asztrik nevű érsek, akit mint kiváló egyházi személyt István fejedelem elküldött Rómába koronát kérni a pápától.

Asztrik elment és megjött a koronával. Ez körülbelül bizonyos, de minden egyéb, ami ezt a kurta mondatot körülveszi, a legendák lelkes sejtelmébe vész.

Először is soká hozzákapcsolódott a korona küldéséhez egy bulla, a Szilveszter pápa bullája. Ezt a bullát Verancsics Antal esztergomi prímás találta volna meg a trauai székesegyház levéltárában, mialatt mint szerzetes régiséggyűjtő és történész kútforrások után kutatott, több mint háromszáz évvel ezelőtt. Ő adta egy bizonyos Georgier Atanáznak az okmány másolatát, ez odaadta Levakovich szerzetesnek, ez Aldobrandini bíboros társaságában ismertette, majd Inkhoffer jezsuita atya magyar egyháztörténetet írt 1644-ben, s ebben az egész szöveget kiadta. Az okmány magyar fordításban így szól:

Szilveszter püspök, Isten szolgáinak szolgálja, Istvánnak, a magyarok vezérének üdvöt és apostoli áldást! Nemességed követei, nevezetesen testvérünk, Asztrik kalocsai tiszteendő püspök annál nagyobb örömmel illették szívünket és annál könnyebben végezték tisztüket, mennél sóvárabban vártuk - isteni intelem által előre figyelmeztetést kapván - megérkezéseket az előttünk ismeretlen néptől. Szerencsés küldöttség ez, melyet mennyei követség előzött meg s angyalok szolgálata folytán Isten határozatával már akkor eredménnyel járt, mikor mi még meg sem hallgattuk. Bizonyára sem a szándékozóknak, sem a követnek, hanem az apostol szerint a könyörülő Istennek végzése volt ez, aki Dániel tanúsága szerint változtatja az időket és korokat, átváltoztatja és alkotja az országokat, megnyilvánítja a mélységeket és rejtett dolgokat és ismeri a sötétben tartózkodókat, mert vele van a világosság, amely János tanítása szerint mindenkit, aki e világra jön, megvilágosít. Mindenekelőtt tehát hálát adunk az Atyaistennek, Urunknak, ki a mi időnkben is talált magának Dávidot, és pedig Gejza fiát, kedve szerint való férfiút, és mennyei világosságával körülsugározván, felébresztette őt, hogy legeltetné Izrael népét, választott magyar nemzetét. Dícsérjük továbbá Fenségednek Isten iránt való kegyeletét s az apostoli szék iránt való tiszteletét, amely széken, semmi érdemünk nem lévén, csak Isten irgalmából ülünk. Méltó dícsérettel említjük továbbá adakozásod bőséget, mellyel az apostolok fejedelmének, Szent Péternek, említett követeid és leveled által mindörökre felajánlottad országodat és népedet, melynek vezére vagy, valamint mindenedet és tenmagadat. Mert e kiváló teteddel tanujelét adtad annak, s magadat méltán annak mutattad, aminek, hogy téged nyilvánítani méltóztassunk, óhajtván kérted. De nem szaporítjuk a szót. Mert nem szükséges magasztalnunk azt, akit Krisztusért elvégzett oly sok és kitünő cselekedet tesz híressé, s akit Isten maga ajánl. Ezért tehát, dicső fiúnk! Mindazt, amit tőlünk és az apostoli széktől kívántál, úgymint a koronát, a királyi címet, az esztergomi metropolitaságot és a többi püspökséget a mindenható Istennek, az ő Péter és Pál apostolainak hatalmával - előre megkapván erre az intelmet és parancsot ugyane mindenható Istentől - saját apostoli áldásunkkal készségesen engedélyezzük, adjuk és adományozzuk. Az országot is, melyet nagylelkűséged Szent Péternek felajánlott, veled együtt, valamint mostani és jövőendő népeddel s nemzetteddel a római anyaszentegyház oltalma alá fogadván Bölcsességednek, örökösiednek és törvényes utódaidnak bírni, tartani, igazgatni, kormányozni és birtokolni visszaadjuk s adományozzuk. Bárkik lesznek az örökösied s utódaid, ha az országnagyok által törvényesen megválasztottak, hasonlóan tartoznak nekünk és örökösieinknek személyesen, vagy követeid által kellő engedelmisséget és tiszteletet tanúsítani, és alattvalóinkként bemutatni magukat a római anyaszentegyháznak, mely az alatta levőket nem szolgáinak tekinti, hanem valamennyit fiaikul fogadja, s a katolikus hitben, Krisztus Urunknak és Üdvözítőnknek vallásában szilárdul megmaradni és azt előmozdítani. És mivel Nemességed az apostoli dicsőségért versenyezve nem tartotta méltatlannak Krisztust terjesztve és vallását hirdetve viselni az apostoli hivatalt, és minket papsági tisztünkben helyettesítve eljárni igyekezett, mindenek felett tisztelve az apostolok fejedelmét, ezért mi is kitünőségedet s érdemeid tekintetéből örökösiedet és utódaidat, kik mint mondottuk, választás és a szentszék által megerősítést nyernek, kivételes szabadalommal most és a jövőben feldíszíteni kívánván, apostoli hatalmunkkal megengedjük, akarjuk és kérjük, hogy miután Te, illetve ők, az általunk küldött koronával a követeidnek elmondott mód szerint a koronázást megkaptátok, Te is magad előtt vitethesd a keresztet, mint az apostolság címerét és ők is vitethessék, országod jelen és jövőendő egyházait helyettünk s utódaink helyett az isteni kegyelem leendő tanítása szerint intézhessétek és rendezhessétek, ahogyan mindez részletesebben benne foglaltatik egy másik levélben, amelyet közösen neked, az országnagyoknak s az egész hívő népnek küldünk hozzád utasított követünk által. Könyörgünk a mindenható Istennek, aki Téged neveden hívott el anyád méhéből az

országglásra és a koronára, s aki azt a koronát, amelyet a lengyelek vezérének készítettünk, neked adni rendelte, növelje igazsága gyümölcsének gyarapodását, öntözze azt bőségesen az országodban ültetett új kert áldásának harmatával, tartsa meg országodat épségben Neked, s Téged országodnak, oltalmazzon a látható és láthatatlan ellenségtől, s a földi országglás bajai után majd örök koronával díszítsen a mennyei országban. Kelt Rómában, 1000. március 27-én.

Ez szép okmány, magyar embernek olvasni felemelő dolog. De az újabb történetírás addig vizsgálgatta, latolgatta, amíg aztán megtámadta hitelességét. Az eredeti okmány nincs meg, ezt a szöveget csak másodkezű, sőt harmadkezű másolatból ismerjük. Először is az keltett gyanút, hogy a bullát Trauban találták meg. Hogyan kerül egy ilyen fontosságú okmány Trauba? A hitelesség védői azt felelték, hogy mikor Kálmán királyunk és a szentszék között a spalatói érseki szék betöltése körül nézeteltérés támadt, az okmány másolatát igen természetesen vitték Dalmáciába a magyar király apostoli jogainak igazolása végett. Más történelmi bírálók egyes kifejezéseken akadnak fenn, s ezekből igyekeznek kimutatni a bulla koholt voltát, de akadnak, akik viszont cáfolni tudják ezeket az érveket. Végeredményben maga a bulla nem látszik döntőnek a kérdésben. Ha koholta is valaki, későbbi és kétségbevonhatatlan okiratokban a szentszék megismétli azt, ami lényeges benne. Azt nem lehet tagadni, hogy magának a bullának dolga egyelőre homályos, de nem homályos a koronáé. Hogy Szilveszter pápa csakugyan küldött koronát Istvánnak, azt nem csak ebből a bullából tudjuk, hanem Thietmar merseburgi püspök feljegyzéseiből is.

Ez a püspök gróf Walbeck Siegfried fia volt. A III. Ottó halála után következő németrómai császár II. Henrik kegyenceként az udvarnál tartózkodott és élvén a kitűnő adatszerzések lehetőségével, történetírásra adta magát. Művének eredeti kézírata is fennmaradt és kétségbe nem vonható. A szerző egykorú volt István királlyal, tehát kortárs lévén, külön figyelmet érdemel, mint kútfő. Igazolható az is, hogy Asztrikot személyesen ismerte, találkozott vele a frankfurti zsinaton is, a bambergi főegyház felszentelésénél is, tehát módjában volt vagy mindezt Asztriktól hallani, vagy a másutt hallott adatokat Asztriknál ellenőrizni, néhány évvel a koronaküldés után. És tudjuk azt is, hogy az a II. Henrik, akinek Thietmar püspök a környezetében élt, István királlyal sógorsági viszonyban állott. Megvolt tehát minden lehetősége, hogy a magyar korona ügyéről egészen megbízható értesüléseket szerezzen be. Ez a történetíró ezt mondja: „Ekkor Vajk, Henrik bajor fejedelem veje, a császár kedvezésével és figyelmeztetésére országában püspökséget állított fel és a koronát a pápa áldásával együtt megnyerte.” Ebben a mondatban érdekes az a kitétel, hogy „a császár (III. Ottó) kedvezésével és figyelmeztetésére”. Hogy éppen a világbirodalomra törekvő császár figyelmeztette volna Magyarországot állami függetlenségének megőrzésére, alig hihető. Az viszont természetes, hogy a császári kenyéren élő történetíró igyekezett uralkodója elődjéről mint nagylelkű, lovagias emberről megemlékezni. De III. Ottó kétségtelen jóindulatának valóban megvolt a kézzelfogható jele is. Adatunk van róla, hogy a császár lándzsát küldött a magyar fejedelemnek ajándékba. Ez a lándzsa a legenda szerint Szent Móricé volt, és Krisztus keresztségének egy darabja ékesítette. Már pedig a lándzsa az akkori lovagi világ jelbeszédében a hatalom szuverénitását jelentette. Nyilvánvaló, hogy a pápa diplomáciai úton meg tudta győzni császári barátját: az Ázsiából jött új európai nemzet függetlenségének békét kell hagyni.

Más források is pontosan jegyzik fel, hogy István koronát kapott Szilvesztertől. Az úgynevezett szász évkönyvek is így írják, valamint az úgynevezett Szent István-legendák is. Ezek egyike a király halála után ötven évvel keletkezett. Nehéz volna feltenni, hogy egy rendkívüli európai fontosságú eseményt ötven év múlva elhagyjen a közönség, ha nem történt meg. Ezekben a legendákban már részletesen olvassuk a koronaküldést, és olvassuk bennök azt a részt is, amelynek ismerete nélkül a bullának az előzetes isteni intelemre vonatkozó része érthetetlen. Ez így hangzik:

István négy évvel atyja halála után az isteni kegyelem sugallatára elküldte a szent apostolok küszöbéhez azt az Asztrik főpapot, akit Anasztáznak is hívtak, hogy a Pannoniában támadt új kereszténység számára kérje az apostolok fejedelmének, Szent Péter utódjának bő áldását, továbbá hogy a pápa szentesítse érsekséggé hatalma tekintélyével az esztergomi egyházat és erősítse meg áldásával a többi püspökséget, méltóztassék őt királyi koronával is megerősíteni, hogy ekkora tisztesség támogatásával Isten kegyelméből állandóvá tehesse a megkezdett művet. Majdnem azonos időben Miska lengyel fejedelem is felvette népével a keresztény vallást és a római szék főpapjához küldött követek által ő is kérte az apostoli áldást és a királyi koronát. A pápa hajlott erre a kérésre és már el is készítette a szépmívű koronát, melyet apostoli áldásával és a királyi rang dicsőségével szándékozott Miskának elküldeni. De övét jól ismeri Isten, aki az apostolok által apostolul jelölt két ember közül Mátét választotta. Isten inkább választottját, Istvánt, méltatta az ideiglenes földi korona szerencsésének érdemére, hogy később majd a boldogabb örök korona díszítse. A meghatározott napon a kész koronát a lengyel fejedelemnek már el kellett volna küldeni, de előző éjjel a pápának megjelent látomásában az Úr angyala és így szólt hozzá: „Tudd meg, hogy holnap reggel ismeretlen nemzet követői érkeznek hozzád, akik királyi koronát és apostoli áldást fognak kérni fejedelmök számára. Habozás nélkül add fejedelmöknek az általad készített koronát, mert tudd meg, hogy az őt illeti élete érdemeiért a királyi név dicsőségével együtt.” Asztrik másnap reggel ugyanúgy érkezett a pápához, ahogy azt a látomás előre megmondta. Bölcsen végezte feladatát, rendre elmondta a szent vezér tetteit, az említett jelvényeket kérte a szentszéktől, kijelentvén, hogy fejedelme megérdemli ezt a megtiszteltetést és méltóságot, mert Isten segítségével több nemzetet meghódított és hatalmával sok hitelent térített Istenhez. Nagy örömmel hallván mindezt a római pápa, minden kérést teljesített. Azonfelül még keresztet is küldött, hogy azt a király előtt vigyék, mintegy apostolsága jeléül. „Én, - mondotta - apostoli vagyok, de ő, aki által Krisztus annyi népet magához térített, méltán mondható apostolnak. Azért intézkedésére bízunk Isten egyházait a népekkel együtt, hogy azokat mindkét jog szerint intézze.” Asztrik főpap tehát megnyervén mindent, amit kért, örvendezve tért haza, magával vivén azt, amiért kedvező szerencsével járt bevégzett útjában. Az apostoli áldás levelének, a koronának és a keresztnek meghozásával a főpapok és a többi egyházi személy, az ispánok s a nép Istvánt, Isten kedveltjét, királynak kiáltották ki. Felkenték és a királyi diadémmal szerencsésen megkoronázták.

Az utolsó mondat igen fontos, ha most már rátérünk arra, hogy milyen volt az a korona, amelyet Asztrik hazahozott. Mi a mai korona két felső, hajlott pántját ismerjük szilveszteri koronának, a most idézett forrás pedig diadémról beszél. És ennek a forrásnak van igaza. Az a korona, amelyet Szilveszter pápa Asztrik útján küldött Istvánnak, abroncsalakú diadém volt, még pedig aranyabroncs, amelyet tizenhárom zománckép díszített: Jézus és a tizenkét apostol képei. Jézus zománcképe valamivel nagyobb volt, mint a többi tizenkettő, és ehhez képest a Jézus-zománckép felett az aranyabroncsnak is volt egy téglalap-alakú kimagasodása. Ezt a koronát úgy kellett feltenni, hogy a Jézus-kép jusson a homlok közepére. Jézustól jobbra következtek Pál, idősebbik Jakab, Tamás, Fülöp, ifjabbik Jakab és Simon képei, balra pedig Péter, András, János, Bertalan, Máté és Tádé. Hátralatt a tarkó közepe fölött Simon és Tádé apostolok képei értek össze. Az abroncs kerülete negyvenöt centiméter volt, elég vékony, mély sárgaszínű, tehát tisztább aranyból készült.

Mondjuk el a tizenhárom zománcképről, amit tudunk.

A homlok közepe fölött volt a főkép, a Megváltót ábrázoló. Tudnivaló, hogy az ikonológia, vagyis szentképtan, számon tartja a Jézust ábrázoló különböző képek típusait és szabatos nevekkkel nevezi őket. A mi koronánk Jézus-zománcképe a „Maiestas Domini”-képtípushoz

tartozik. Az ilyen fajtájú szentkép az utolsó ítéletkor igazságot osztó Istenként ábrázolja Jézust, amint „ítél eleveneket és holtakat”. Jézus trónon ül, feje körül keresztes fényöv. Ennek a fényövnek alapszíne zöld. Fehérvörös keresztsugarak vannak benne. Jézus rövid szakálla és lefolyó bajsza sötétbarna, arca testszínű, ajka piros, szeme fehérjében fekete pont. Szemöldöke is fekete. Balkezében kékszínű könyvet tart, amelynek fehér a szegélye. Jobbját áldásra emeli. Testét két ruha fedi: alsóruhája kék, felsőruhája zöld. Lábafeje mezítelen, de lábszárain fehér harisnya látható, alul fehér szegéllyel. A trón a kor ízlésének megfelelő karosszék, sárga párna van rajta, a párna két vége kék-fehér csíkos, és piros gömbök díszítik. Az Úr lába alatt meglátható a trónszék zöld zsámolya, amelyet piros, kék, fehér és sárga vonalak és pettyek díszítenek. Feje mellett egyik oldalon a nap, másikon a hold adja az ürügyet egy-egy dekoratív körre. A nap kicsiny fehér kör, ebből vörös küllök sugárzanak ki kék alapon, s egy külső nagyobb kör zárja le a kerek ábrát. A hold sarlóalakú, körötte kék alapon vörös pontok jelzik a csillagokat, ezt szintén külső nagyobb kör zárja körül. Lent a trón két oldalán is van egy-egy dekoratív ábra: két egyforma növény ez, valószínűleg cédrusfa. Körvonalai vörösek, rajzukban fehér, zöld kék és sárga színek fordulnak elő.

A kisebbek közül vegyük elsőnek Péter apostolt. Haja göndör és ősz, szakálla és bajsza is fehér. Fejét aranszegélyű piros kör övezi. Jobbkeze fehérszínű, tehát nyilván ezüstkulcsot tart, baljában papírtekercs látható, s a tekercs alatt fekete fonálon a másik kulcs lóg erről a kézről. Pál apostol majdnem egészen ilyen, de haja nem göndör, hanem síma, és homloka magasabb, szakálla háromágú. Dereán vörös öv. Jobbkezén látni, hogy ujjait egymásra tette: ez a görög szertartású áldás mozdulata. Balkezében pettyes kéktáblájú, fehérszélű könyv. Feje körül aranszegélyű kék kör. Az alak mellett két oldalt ékítményes rajz, piros lábú fehér madárral stilizált lombú ágon. Az ábra fölött kék alapon fehér betűkkel: SCS PAULUS, a Szent Pál latin rövidítése. János apostolnak hosszúkás arca és ősz szakálla van a maga zománcképén. Dereán hármas piros öv, alsóruhája piros-fehér bélésű. Feje körül a nimbusnak ezüstös az alapszíne. Mellette is olyan ékítmény van két oldalt, mint Pál képén, de a madarak nem fehérek, hanem szürkék. Fölötte kék alapon fehér betűkkel: SCS IOHS, vagyis Sanctus Johannes. Neki is könyv van egyik kezében, de vöröspettyes, másik kezével ő is áldást oszt, de latin ritus szerint. Jakab apostol feketehajú, szakálla kétágú. Jobbjában fehérkeresztet tart, baljában papírtekercset. András apostol haja göndör és fekete. Úgy ad áldást, hogy kezét nyílt tenyérrel kifordítja. Fülöp szakálltalan, fiatal alak, mutatóujjával mintha intene valamire.

Ez Jézus és hat apostol képe. Tudományunk eddig tart. Hogy a többi apostol zománcképe milyen volt, vagy milyen most, azt nem tudjuk megmondani. Hogy miért nem mondhatjuk meg, az majd kitűnik, ha I. Géza görög eredetű koronájáról fogunk beszélni.

Nem szabad említés nélkül hagyni a bullának, még ha apokrif is, azt a kifejezését, hogy a koronát „készítettük”. Sokan úgy magyarázták ezt a szót, hogy Szilveszter pápa saját kezével ötvözte és zománcozta a szent tárgyat. Ilyet állítani nem is képtelenség, ha meggondoljuk, hogy a pápa igen ügyes ezermester volt, maga készített saját tervezésű hangszereket, csillagászati és mértani műszereket, és az iparművészettel nagyon szeretett foglalkozni. Hogy a koronát ő csinálta, elvégre nem lehetetlen. De a nem kétségtelen hitelességű okmány „készítettük” szavából illet biztosan állítani bajos. Ha más pápa azt írja, hogy „székesegyházat építettünk”, az még nem jelenti az ő sajátkezü részvételét a munkában. A szilveszteri udvarról tudjuk, hogy ott nagy kelete volt a különféle iparművészeknek és kézműveseknek. A történettudósok egyik pártja úgy gondolja, hogy a korona itt készült a pápai udvarnál, mások viszont azt hiszik, hogy a pápa Monte-Casinóban csináltatta. Viszont Falke, a kiváló német szaktekintély, aki a korona autentikus voltát nagyobb értekezésben bizonyította, amellet kardoskodik, hogy a koronát valamikor az 1000. év előtt Milánóban készítették.

Nagyon érdekes az a verzió, hogy ezt a koronát nem is kellett külön elkészíttetni István számára, mert már készen volt. Ollivier francia történettudós, aki foglalkozott a mi koronánkkal,

azt állítja, hogy ezt a koronát a VI. század elején Bizáncban csináltatta Anasztázius császár, még pedig Clovis francia király számára, mikor patriciusi címmel tüntette ki. Clovis később a szentszéknek adta a koronát ajándékba. Ott feküdt tehát a korona a pápák kincseskamrájában, s mikor Asztrik koronát kért, csak elő kellett hozatni. Ollivier nagyon bizonykodik, hogy a korona bizánci munka, és Szilveszter pápa csak apróbb átalakításokat végeztetett rajta, például a szentek neveit görög betűk helyett latin betűkkel dolgoztatta ki. Mindez azonban csak a kuriózum kedvéért érdemel említést. Ollivier nem hatolt annyira a kérdés mélyére, hogy a magyar korona két részének külön eredetét pontosan mérlegelte volna. Amit ő beszél, az a későbbi, Géza-féle koronára vonatkozhatnék inkább, amely nem függött össze Szilveszterrel, és bizánci munkájú korona is, nem származhatik a VI. századból.

Ilyen volt tehát nagyjából István királyunk koronája: négyszögletű, tarka színezésű zománc-képek sorával fedett lapos aranyabroncs, mélysárga színű, egészen egyenes élű, csak az elején volt négyszögletű kimagasodása. Nem volt rajta akkor még kereszt. Ezt tették a magyar fejedelem fejére, mikor a kerek ezredik esztendőben, huszonhárom éves korában az első magyar apostoli királlyá koronázták.

IV.

Erről a szertartásról nem tudunk semmit, legfeljebb azt, hogy Esztergomban folyt le. Csak a később parancsoló hagyományokból tudjuk visszafelé következtetni, hogy az ősi koronázó szertartás néhány eleme már akkor is meglehetett. Bizonyára István királlyal együtt koronázták meg Gizella királynét is. A szertartás ekkor még teljesen egyházi lehetett, hiszen az egész ünnepséget az európai hitélet egy vallási eseményének kellett tekinteni. Ehhez képest meg kellett történnie a felkenésnek is, - ezt egyik forrás meg is említi, - mert az uralkodóvá való felkenés igen régi, még a kereszténység előtti vallásos szokás. A biblia is úgy nevezi Sault, hogy „az Úr felkentje”. Mikor az esztergomi főpap a szentelt olajjal illette Istvánt, az Úr felkentje lett a magyar király is. A szertartáskor kétségkívül előtte vitték a keresztet, mint az apostoli rang ritka előjogát. Szerepelhetett az Ottó császártól kapott szent lándzsa is, de aligha a király kezében. Aztán fölötte valószínű, hogy az újonnan koronázott király ünnepi törvényt napot tartott. István király ezt sohasem hanyagolta el. Ő államszervező munkájában, amelyet tudatosan szabott az európai civilizációhoz, szívesen indult külföldi példák után. Jogszolgáltatási szervezkedése a germán jogfejlődés hatását mutatja. Későbbi királyok idejéből nyoma maradt annak, és minden valószínűség szerint már István király idején is megvolt, hogy az uralkodó a germán lovagi világ szellemében ünnepélyesen vállalta az özvegyek és árvák védelmét, más szóval az elnyomottakét, a gyengékét, más szóval vállalta az igazság emberies kiszolgáltatását. A későbbi királyok mindig ünnepélyes törvényt napot tartottak a székesfehérvári koronázáskor, valamint azt is tudjuk, hogy István rendesen megtartotta a törvényt napot minden esztendő augusztus huszadikán. (Ez a mi István-napunk mélyen gyökeredző hagyományának eredete.) E két tudomásunk egybevetéséből sejteni lehet, hogy az esztergomi koronázással is törvényt nap járt. A király maga elé engedte egy-két kiválasztott peres ügy feleit és igazságot osztott.

Mindez igen ösztövére anyag ahhoz, hogy az első magyar királyi koronázásnak még csak hozzávetőleges képét is fel merhetnők vázolni belőle. Ha képzeletünk elé idézzük a majdnem ezer év előtti ünnepséget, már magánál a helyszínnél megakadunk. Milyen képet mutathatott akkor a dunaparti Esztergom? Azok az ásatások, amelyek most folynak ott, rendkívül érdekes dolgokat tártak fel és ismereteinket szerencsésen bővítették. De ha fantáziánkat vakmerőségre hatalmazzuk is fel, ha regényszerűséget engedünk is meg neki, a kép csak bizonytalan maradhat. A koronázás sokaságának egyes alakjait fel tudjuk ugyan öltöztetni múzeumi ruhadarakba, és az oltár lépcsőjén térdelő király hatalmas figurájánál bizonyára nem is ejtünk súlyos tévedést. De egy olyan korban, mikor a honfoglalók még csak száz éve laktak az új földön, mikor az új vallásnak s vele együtt természetesen az új viseletnek, az új módinak, az idegen nyelvű beszédnek még igen erőteljes ellenzéke élt az ország egyes foltjain, képzeletünk milyen sorban és milyen arányban állíthassa egymás mellé a fonothajú, varkocsos, régimódi harcosokat s az európai fűrtűeket, akik meghódoltak az udvari idegenek divatjának? Hogyan öltözködhetek István unokatestvérei, akik soká külföldön éltek, aztán hazamenekültek hozzá? Mi volt az egészen ki nem derített szervezetű országnagyok rangrendje? Hogyan folyt le a latin és görög elemekből kevert ünnepi mise, amelynek liturgiája alaposan különbözött a mai miseáldozat nemzetközileg kötelező formájától? Az orgonával és tömjénfüsttel aláfestett képnek még keretei is szétesnek. Nincs elképzelésünk erről a koronázásról, csak magának a nagy királynak alakja mutat valami homályos körvonalat a múlt teljes sötétjében.

Maradt fenn róla ábrázolás, amely királyi díszben mutatja. Itt jogart tart a kezében. S ugyanilyen alakú az a jogar, amelyet Szent István jogarának tart a köztudat, s amely koronázáskor nálunk ma is használatos.

Aranyozott buzogány ez, nem más. Nyele ezüstből való, aranyozott, belül üres. Lent a markolatnál kisebb gömb fejezi be a nyelet, fent pedig a férfi ökölnél valamivel kisebb gömbje van: ez a nyélhez foglalt, arannyal védett kristálygömb. Ebbe a gömbbe a kor szokása szerint mesés állatalakot vésett az iparművész, az oroszán és az eb, vagy jelképi jelentésében a hatalom és a hű éberség keverékét. A kristálygömb kantáros aranyfoglatáról aranyláncocskákon piciny aranygolyók függenek. A buzogány gömbjének tetején, a foglalat középpontjában filigrán munkájú ábra látható, úgynevezett kuffitikus rajz, valami kabbalasztikus betűcsomó, amely a középkori ötvösművészetben gyakran előfordul, de jelentését nem tudni. Iparművészeti szakemberek és régészek ítélete szerint a kristálykő arab eredetű és valószínűleg Alexandriában csiszolták. A filigrán védő foglalat viszont bizánci stílusú munka. A nyél az István király koránál későbbi keletű. Lehet, hogy a régebbi nyél helyett a XI. században újat csináltattak hozzá. Vannak, akik azt hiszik, hogy ez a tárgy magának a honfoglaló Árpádnak tulajdona volt.

Az első király említett ábráján országalmát is látni. De az elveszett. A mi mostani országalmánk nem az István királyé volt, hanem jóval későbbi korból való. Még későbbi szerzet az a kard, amelyet Szent István kardjának szoktunk nevezni, de hibásan. Kétségtelen, hogy ez a kard a XVI. századból való. István király bizonyára viselt kardot, mikor koronázták, de annak a kardnak nincs nyoma. Ugyanígy elveszett a hosszú századok alatt a Szilveszter által küldött apostoli kereszt is. És elveszett még sok minden: alba és stóla nevű ruhadarabok, a vállkendő, az öv, a király kesztyűje, saruja, harisnyája és a drágaköves arany mellcsat. Régi leírások még megemlékeznek ezekről. Némelyik soká megvolt, sőt a sarú és harisnya, amelyet a hagyomány István királynak tulajdonított, a szabadságharc alatt még megvolt. Akkor ment tönkre. Most már foszlányok sincsenek belőle. Csak azt tudjuk, hogy a sarú is, harisnya is vörös selyemből készült.

Ha István király kardjáról beszélünk, akkor meg kell említenünk, hogy a prágai Hradzsiban a Szent Vid-kincstár egy kardot őriz, amely a kincstár leltárában már 1456-ban István király kardja gyanánt szerepel. Egyenes pallos ez, elefántcsont kézvédővel, fonadékos díszítéssel. Aztán van egy másik kard Bécsben az udvari kincstárban. Ez aranyból való és ősi magyar stílusú. Eredete ismeretlen, csak azt tudjuk, hogy Salamon idejében került Bécsbe. Ezt hol Nagy Károly, hol István király, hol Attila kardjának tartja a hagyomány. Ezek egyike volt-e első királyunk kardja: nem tudni. Csak az biztos, hogy az eredeti kard elveszett. A most használatos kard valamikor 1400 körül készülhetett.

De nem vezett el, viszont az első koronázáson nem szerepelhetett, az úgynevezett Szent István palástja. Ezt a király nem hordta. Eredetét és történetét azonban tudjuk.

Nem királyi palást ez, hanem nagyon szép és nagyon becses misemondó ruha. Méltó arra, hogy a magyar király, aki az egyháznak hivatalos apostola, válla köré kerítse. A rajta arannyal hímzett felírás ezt mondja: „Casula haec data et operata est ecclesiae S. Mariae sitae in civitate Alba anno incarnationis Christi MXXXI. indictione XIV. a Stephano rege et Gisela regina.” Hagyjuk el az indikció bonyolult fogalmát, amely régi római időszámítási eszköz, és nekünk csak felesleges gondot okozhat, mert háromféle indikció járta valaha és történelmi vita dolga, hogy itt a rómain, a görögöt, vagy a császárit kell-e alkalmazni. Nem is fontos. A hímzés szövege világosan mondja, hogy ezt a kazulát, vagyis misemondó ruhát István király és Gizella királyasszony készítették és adták Krisztus megtestesülésének 1031. évében a székesfehérvári Szent Mária-eklezsiának. Tehát harmincegy évvel a koronázás után. Valószínűleg a veszprémi görög apácák kolostorában készült.

Szokás volt a középkorban, hogy a királyok a koronázási tárgyakat kegyeletből egyházi célokra ajánlották fel. Sok olyan királyi koronát tudunk, amelyet uralkodók adtak ajándékba templomoknak: láncokat szereltek ezekre, hogy a templomban csillárokként fel lehessen

akasztani őket. II. Henrik császár, aki István idejében élt, a maga koronázási díszruháját odaadta miseruhául a bambergi székesegyháznak. Nálunk fordítva történt: miseruhából csinált koronázó palástot a nemzeti kegyelet. Ez annál stílusosabb, mert a középkorban a királyokat egyházi viseletben, mondhatnám dísz-miseruhában koronázták. Hiszen, mint már tudjuk, István koronázása után alba, stóla, öv és vállkendő is fennmaradt. Innen is látszik, mennyire egyházi esemény volt a koronázás, megmutatása annak, hogy a földi hatalom a római helytartón keresztül Istentől származik. Hogy mikor kezdtük ezt a miseruhát koronázáskor használni, az nem bizonyos, de Kis Károlyról már krónika írja, hogy viselte.

Ez a miseruha, vagy most már inkább koronázó palást, amelyet szintén a korona mellett a páncélszobában őrzünk, eredetileg nem ilyen volt. A középkori egyházi viseletekben járatos tudósok szerint elül nem volt nyitva. Körülzárta az egész alakot, csak a fej és a két kar számára volt nyílás rajta. Éppen ezért nevezik az ilyen miseruhákat latinul a „casula” szóval, amely házikót jelent. De később megváltozott az egyházi divat is, a kazulát elül nyitva hordták, s valamelyik királyunk fel is hasítottatta magának.

Eredeti színét nehéz megmondani, mert a szabadságharc veszte után úgy ásták el a koronázási jelvényeket, hogy a vasláda teleszívárgott vízzel. A sarú és a harisnya el is mállott, de a palásznak a víz csak a színét fakította el. Anyaga kitűnő keleti selyem, alighanem az a bizonyos bíborszövet, amely nem piros, mint általában helytelenül hiszik, hanem kékszínű. Brokátszerű valami; a világos alapot a beleszővött keresztfonalak sötét mintázattal tarkázzák. De az alapanyagnál még fontosabb a dús aranyhímzés. Gizella királyné, mikor csinálta, az aranyfonállal nem öltötte keresztül a kelmét, hanem külön meghorgolta az egyes ábrákat és rávarrta a palástra. Az aranyfonál úgynevezett „ciprusi fonál”, amely abban az időben úgy készült, hogy piros selyemfonalat becsavartak roppant vékonyra vert szinarany lemezekbe. A lemezek közei közül kilátszott a fonál alapszíne, s ebből eredt a piros, arany és kétféle kék dús színhatása. Most már nem kék vegyül a piros és aranyba. Csak a jó aranyfonál tartotta meg a színét, az alapfonál és a kelme fakó, vásott halványlila színt mutat.

Úgy lehet nézegetni ezt a palástot, mint a képeskönyvet, mert telisded tele van hímzett ábrákkal. Ez nemcsak kegyeletünk számára drágaság, hanem művészettörténeti drágaság is. Ilyen szép palást egy sem maradt ránk a középkorból.

Annak az iparművésznek, aki a palást hímzéseinek egységes tervét elképzelte, az volt a gondolata, hogy különböző csoportok által Krisztusnak részint mennyed, részint földi dicsőségét fogja megtervezni. Ez már azért is elmés gondolat, mert a kazulát mindig ketté szokták osztani arany vonallal, tehát az alapgondolat feltételez valami kettősséget. Az osztóvonal közepén természetesen Krisztus látható, mint főalak. Két lába egy-egy szörnyet tipor a XC. zsoltár egyik verse értelmében: „Áspison és baziliskuson fogsz járni és az oroszlánt és sárkányt tapodod.” Ezt a gondolatot bele is rajzolták szöveggel a Mindenható feje körüli tojásdad, ókeresztény dicsfénybe: „Hostibus Kristus prostratis emicat alt.” Az utolsó szó az „altus” rövidítése. A mondat magyarul így hangzik: „Krisztus fennen ragyog, miután ellenségeit leterítette.” Krisztus felett egy madáralak a Szentlelket, egy áldó kéz az Atyát, tehát az egész csoport a Szentháromságot ábrázolja.

Mindjárt mellette Krisztus mennyei megdicsőülése látható, amint angyalok veszik körül. A hexameteres latin szöveg magyarul: „A legfőbb királynak kíséretül szolgál a mennyei gyülekezet.” A másik oldalon kitárt, felemelt karral a Szűz. „Az égben ragyog a szent szülő képe.” Jobbról-balról tíz-tíz angyal aranyhímzésű képe következik, virágéktéményekkel felváltva.

A vonal alatt a próféták láthatók: fejük körül fénykör, kezükben pergamentekercs. Köztük ismét Krisztus. „A kezdet és a vég.” Lejebb az a felirat, amely a kazula ajándékozását jelzi s amelyet már ismerünk. Majd ismét a Megváltó trónon ülve. „A trónolás mutatja az országoló és uralkodó Krisztust.” Kétoldalt ülnek ívezett árkádok alá helyezett trónjaikon az apostolok,

ábrázolván Máté evangéliumának ezt a mondatát: „Mikor az Embernek fia az ő fölségének székén fog ülni, ti is tizenkét széken fogtok ülni, hogy ítéljétek Izrael tizenkét nemzetségét.” Az apostolok mind könyvet tartanak, sőt a négy evangélistának íróasztala is van. Az apostolok árkádjai felett sok fegyveres alak látható, nyilván az „ecclesia militans”. A paláston legalul az egyház első szentjei és vértanui sorakoznak, mint Kozma, Demjén, György, István és mások. Koronát és lándzsát viselnek. Közöttük, körülöttük mindenféle lombok és mesebeli csodaállatok stilizált díszje. De legérdekesebb ennek a képsornak középső három alakja: István király, Gizella királyné és Imre királyfi.

A palástnak gallérja is van. De látható, hogy ezt később tették rá. Kelméje is, hímzése is más, mint a kazuláé.

Van még egy tárgy, amelyet igen vékony szál kapcsol a magyar koronázás jelvényeihez, vagy talán csak az első király személyéhez: István király állítólagos erszénye. Ezt a ferencesek bécsi kolostorában őrzik és az a hagyomány róla, hogy a jótekonyságáról ismert István király ezt hordta magával, hogy pénzt osztogasson belőle. Sőt vérmesebb feltevések szerint a király a koronázás alkalmával ebből az erszényből szórta volna a pénzt a nép közé. A tudomány erre azt feleli, hogy ez az erszény vagy táskák, két darabból áll. Egyik oldalán hímzett görög kereszt látható, s annak keresztcsúcaiban, valamint a kereszt alatt ószláv nyelvű cirillbetűs szöveg. A szakemberek meg is fejtették: az LVI. zsoltár kezdő verse. Ettől még lehetne az István erszénye, csak az a baj, hogy úgy a kelme, mint a hímzés az István idejénél jóval későbbi korból származik. Viszont azonban a másik oldala éppen olyan kelme, mint Gizella-féle kazuláé, az aranyhímzés is ugyanolyan, s a minta stílusa is. De ebből még túlmerész dolog volna arra következtetni, hogy ez a király erszénye volt, amelyet egy későbbi korban új szövettel javítottak ki. Mindenki hordott ilyen erszényt a középkorban az övhöz tűzve. A ruhákra nem szoktak zsebeket varrni.

Elveszett tehát a koronázás legelső kellékei közül az alba, a stóla, a vállkendő, a kesztyű, a saru, a harisnya, a kard, az országalma, az apostoli kereszt, az Ottó-féle lándzsa. Megmaradt a jogar és a korona, amely a mai korona felső fele.

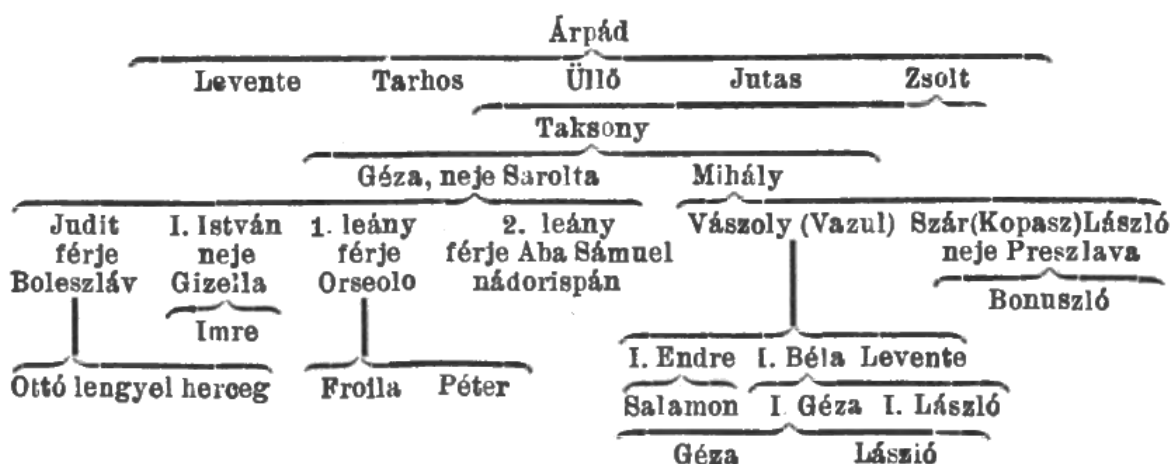
De hogyan lett a felső fele? Ez a magyar szent korona legtöbbet vitatott kérdése.

V.

Mondjuk meg, mikor ezt az igen bonyolult kérdést magunk elé tesszük, hogy valamennyi tudósunk feltevése között a legmeggyőzőbb Czobor Béla és Karácsonyi János történészeink feltevése. Amit ők állítanak, az első pillanatra meglepően hangzik, mert ellenkezik a hosszú évszázadok hagyományaival. De mennél tovább latolgatjuk, annál hajlandóbbak leszünk belátni. Azt mondja Karácsonyi, hogy a Szilveszter-féle koronát együtt temették el a királlyal. S a korona csak akkor került ismét napvilágra, mikor a szent király sírját negyvenöt év múltán kinyitották. Akkor már volt a magyar királyoknak egy újabb koronájuk. A kettőt egyesítették. Ez a feltevés mindent meg tud magyarázni: a korona alakját és hiányait egyaránt. Legokosabb, ha ezen a nyomon követjük az István király halála után történeteket.

István királynak és Gizella nagyasszonynak - így mondták eleink a királynét - csak egy gyermeke volt: a több, mint tíz évi házasság után született Imre herceg. Alakját az askéta szűziesség és testetlen átszellemülés gótikus vonásaival ruházza fel a történelem, az egyház szentnek tiszteli. Vannak olyan feljegyzések is, amelyek szerint megházasodott. Egyik krónika a görög császár leányát, másik a horvát, harmadik a lengyel uralkodó leányát mondja feleségének, de mind megegyeznek abban, hogy feleségével testvéri tisztaságban élt és gyermekei nem születtek. A vallás szempontjából ez a lilomos önmegtartóztatás felemelő lehet, de a magyar államélet szempontjából tragikus. Azóta sem hoztunk nagyobb áldozatot a katolicizmusnak, mint megtérésünkkel azonnal: odaadtuk a vallásos szűziességnek nemzeti dinasztiánk egyenes folytatását. A királyfi leheletszerű alakja úgy tűnt el történelmünkéből, mint az elhaló orgonahangfoszlány, huszonnégy éves korában. A szülők az egyetlen gyermeket vették el benne, a királyi pár és a nemzet a trónörökösöt. Most tehát Istvánnak azon kellett töprengenie, hogy a keresztény magyar állam megszervezésének megkezdett munkáját kire hagyja örökül. Ha körülnézett rokonai között, azokat jórészt a régi pogány hiten találta. Leginkább tartott Vászoly, vagy Vazul nevű unokatestvérétől. Ez még hozzá botrányos kicsapongó életet is élt. Előbb börtön lett az osztályrésze, majd pedig kivégezték. Bűne az volt, hogy bérgyilkossal meg akarta öletni Istvánt. A kiszemelt gyilkost azonban letartóztatták, s az rávallott felbujtójára. Vazul elpusztult, gyermekei külföldre menekültek.

Hogy kire maradhatott ezek után a magyar korona, azt a következő családfa világítja meg:

Vászoly és száműzött fiai nem jöhettek számításba. Bonuszló még egészen kis gyermek volt. Istvánnak tehát családja nőágra kellett tekintenie. Judit fiát, Ottót, éppen ez időtájt mérgezték meg Lengyelországban. Aba Sámuel felesége gyermektelen maradt. Nem lehetett tehát másra gondolni, mint a harmadik nővér fiára, Péterre. Ez a nővér Orseolo Ottó velencei dogé-

nak volt a felesége és idegen voltát enyhítette az a valószínű adat, hogy Orseolo doge nagyapja még magyar volt, Örsnek hívták és Velencében letelepedvén elolaszosodott.

István király 1038-ban, éppen most kilencszáz esztendeje meghalt. Eltemették Székesfehérvárott, abban a templomban, amelyet ő is, felesége is évtizedeken kegyeletes szeretettel tüntetett ki. A Karácsonyi-feltevés szerint koronázási díszben temették el, ráadták egyházi díszruháit a bebalzsamozott holttestre, kezébe kis aranykeresztet helyeztek, fejére rátették a koronát. Ez egész természetesen hangzik. A koronának akkor, egy mindössze negyvenesztendő királyságban, még nem fejlődhetett ki akkora erkölcsi hatalma, mint a későbbi századokban. Ma a király kevesebb, mint a korona. Akkor a király még hasonlíthatatlanul több volt a koronánál. Drága ékszernek számított a zománcozott diadém, az előkelőket pedig drága ékszerekkel együtt temették el. Az özvegyről, Gizella királynéről, különben is tudjuk, hogy szereteteinek sírjától nem sajnálta a kincseket. Mikor édesanyja, a bajor hercegasszony meghalt, olyan aranykeresztet küldött a temetésre, hogy azt ma is mutogatják a müncheni királyi palota drágaságai között.

Azon a homlokon, amelynek boltozata mögött először alakult ki a keresztény magyar államiság gondolata, ott volt a szilveszteri korona a koporsóban. A homlok közepére esett a Megváltót ábrázoló nagyobb zománckép, s a koponya alá kerültek Mátyás, Tádé, Simon és Jakab apostolok zománcképei. A halott fölé odarakták a nagy követ, a temetés befejeződött. Az ország figyelme a második király felé fordult.

Pétert Székesfehérvárott királlyá koronázták. De milyen koronával? A nemzeti közhit nem is akar másra gondolni, mint a szilveszteri koronára. A tudomány azonban hűvösen azt feleli: nem „a koronával” tartották meg a szertartást, hanem „koronával”. Csináltattak egyet ahelyett, amelyet a kegyelet István király magántulajdonának tekintett, ha a korona tárgyi mivoltára gondolt. Még az is valószínű, hogy ugyanolyan csináltattak, lehetőleg hasonlót. A fizikai tárgy azonossága egyáltalában nem mutatkozott még fontosnak. Az újonnan csináltatott koronára is azt kellett mondania bárkinek, hogy „ezt a koronát, ezt a királyi rangot a néhai Szilveszter pápától kapta a magyar uralkodó”. És hiú dolog lenne e feltevés ellen felvetni a kérdést: hol van hát akkor a Péter koronája? Bizonyára vele is eltemették a maga koronáját, mikor később meghalt.

De egyelőre élt és elkezdett uralkodni. Ha békében országolhatott volna, talán sok jó és helyes dolgot művel. Hóman Bálint úgy foglalja össze jellemrajzát, hogy jószándékú, vitéz, bátor és lovagias ember volt. Jól is kezdte dolgát, udvarában István király embereivel vette magát körül, híven tartotta magát nagy elődje irányához. Az ország függetlenségét eleinte őrizni igyekezett és ismeretes a cseh uralkodó egy követelésére adott válasza: „Ha lesz törvény, hogy a magyar király a cseh herceg porkolábja legyen, majd teljesítem, amit kívánsz.” A magyar egyház ügyeit gondosan és erélyesen intézte, s apostoli voltával járó hatalmát sem restelte használni, mikor két meg nem felelő püspököt kellett elcsapnia. Még attól sem félt, hogy az özvegy királynét megrendszabályozza. Gizella, mint aféle bánkódó, öreg özvegy, a vallás vígasztalását kereste és roppant összegeket osztogatott szét egyházi és jótékony célokra, megrendítve a tartására rendelt vagyon alapjait, Péter király elvette tőle a birtok jórésztét és takarékosagra szorította. S éppen ilyen erélyes volta lázította fel ellene az ország nagyjait, akiknek a nádorispán, István király sógora, Aba Sámuel állott élére. Palotaforradalom tört ki. Péternek futnia kellett. Sógorához futott, aki nem volt más, mint III. Henrik németrómai császár. Az itthon maradt katonai párt pedig kikiáltotta királynak I. Abát, vagy keresztény nevén I. Sámuel. Csanádon meg is koronázták. Hogy milyen koronával, arról megint nem tudunk semmit.

Sámuel király tehát trónra ült, de uralma nem volt hosszú életű. Az elmenekült Péter súlyos lépésre szánta el magát bajában: megsegítése ellenében felajánlotta Ausztriának hűbérbirto-

kául Magyarországot. A császár tehát sereget vezetett Magyarország ellen, de verekedés közben kiegyezett Sámuellel. Becsapta Pétert, de növelte birodalmát, mert István hódítását, a Lajtán és Morván túli határvidéket visszavette. És várt, míg Magyarország hűbértokára nagyobb biztosítékot kap a Péter ígéreténél. Ezt meg is kapta. Sámuel ugyanis rettentő zsarnoksággal kormányzott. A nemességet semmibe sem vette és a közrendű népre támaszkodott. Tomboló, brutális, irgalmatlan embernek ismerjük a történelemből. Sok főurat karóval veretett agyon. Dühöngését végre is megsokallták a főurak és elbujdostak a császárhoz segítséget kérni. Most már ők maguk kínálták fel a hűbéri fogadalmat. Csak ez kellett Henrik császárnak. Teljes erővel vetette magát Sámuel ellen. Megverte, elfogta, kivégeztette. Diadalmenetben vonult be Péterrel Székesfehérvárra. A megbukott Sámuel király hatalmi jelvényei, az aranyláncsa és a korona az ő kezükbe estek. A történelem tudunkra adja, hogy Pétert a császár jelenlétében másodszer is megkoronázták. „Péter király - mondja az egykorú német forrás - a maga népe és a mi népünk jelenlétében az aranyos láncsával átadta a magyar királyságot császári urának, s miután a császárnak és utódainak a magyar urak is hűséget esküdtek, Péter a királyságot életfogytig való birtoklásra visszakapta a császártól, nem örökös birtokul, hanem személyes hűbérül.”

Ezt nem lehet szépíteni: Magyarország hűbéres birtoka lett a németrómai császárnak. És a császár a kivégzett Sámuel aranyláncsáját és koronáját elküldte a pápának. A pápa azonnal azt a jogi álláspontot formálta ebből, hogy mivel a szilveszteri koronát visszakapta, ezzel visszakapta a magyar államiség felett a rendelkezési jogot és élni is kíván vele. De mindjárt fel is adta ezt a kívánságát, mert felvilágosították arról, hogy Sámuel koronája nem a szilveszteri korona, hanem Sámuel saját külön koronája. Magyarországon most ez a korona nem érvényes, Pétert másik koronával avatták éppen most királlyá.

Mindez a magyar szent korona szempontjából rendkívül érdekes. Aba Sámuel, mikor trónra jutott, korlátlanul birtokában tartotta az egész országot. Rendelkezett a királyi javak felett. Ha hozzáférhető volt István koronája, rendelkezett volna azzal is. Miért nem a szilveszteri koronát tette tehát a fejére Csanádon? Miért használt olyan koronát, amelyről bukása után kitűnt, hogy az csak az ő magánékszere? A válasz csak egy: a korona ott pihent első viselőjének sírjában, és még nem is volt fontos, hogy éppen ez a tárgy tétessék az uralkodó fejére. Megtette akármilyen másik is, a koronát csak szimbólikus jelentése tette lényegessé.

Meg kell gondolni azt is, hogy viszont Péter milyen koronát használt a második szertartásnál. A Bécsi Képes Krónika erről így ír: „A császár Székesfehérvárott Péter királyt, miután a királyi koronához újra teljességgel hozzájuttatták és Szent István király szent jelvényeivel királyi módon feldíszítették, a dicsőséges Szűz Mária székesegyházában a királyi trónra ültette.” Úgy tetszik, hogy a krónikaíró itt világosan a szilveszteri koronáról beszél. Csakhogy a Képes Krónika a XIV. század közepéről való, amikor a szent korona mai tana már szabatos közjogi jelentőségre tett szert, tehát már belegyökerezett a köztudatba, hogy a koronázás érvényességéhez a szent korona okvetlenül hozzá tartozik. Aztán meg ez a Képes Krónika igen megbízhatatlan forrás. Zách Felicián merényletét nem a történetíró, hanem a novellista stílusában, szemtanuszerűen írja le. A bécsi Márk szerzetes nem is írhatott másként, minthogy az osztrák uralkodó hűbérúri voltát Péter érvényes koronázásával hangsúlyozza.

Ezen a kétes bizonyágon kívül semmi sem igazolja, hogy Péter fejét a szilveszteri korona érintette volna. Nyugodtan fenntartható, hogy az István koronája még mindig ott pihent gazdája homlokán a székesfehérvári kőkoporsóban.

Hogy kétszer is megkoronázták más koronával, az Péternek nem sokat használt. Jól induló uralma tarthatatlanná változott. Két évig még túrték a császári hűbéresekké lett magyarok. De az ősi szabadságérzet, a függetlenség legyőzhetetlen ösztöne nem hagyta őket békén. Nem ugyane szavakkal, de egy elégedetlen főúri gyűlésen elhangzott az „eb ura fakó”. A gyűlölt

császári hűbéres hatalom, mely István király méltó és szabad uralmának negyven évét követte, a még mindig erős pogány mozgolódás malmára hajtotta a vizet. Vata, a Békéből származó nagyúr, „fejét megborotválván és hajából pogánymódra három csimbókot eresztvén, elsőként ajánlotta magát a magyarok közül az ördögnek”. A magyar történelemben halványan először bukkan fel a fajiságra alapított ábrándos nemzeti eszme abban az országban, amelynek erejét a bölcs István a különböző fajok és nyelvek ügyes egyensúlyában látta. Vataék a megvakított és megcsönkített Vazul száműzött fiaiban az ősi pogány kultúra biztosítékait látták. A hercegeknek, mint Árpád-sarjaknak, még hozzá legitim joguk is volt a koronához. Küldöttséget menesztettek hozzájuk Oroszországba, jöjjenek haza, foglalják el honszerző ősük trónját és szerezzék vissza a magyar államgondolat szabad szuverénitását. Vászoly fiai, Endre és Levente, hajlandók is voltak hazajönni, A pesti révnél az ország nagyjai fogadták őket, többek között Gellért püspök. Vataék vad dühre gerjedtek. Ekkor ölték meg Gellértet. És pedig nem szegekkel kivert hordóban, mint a legenda mondja. A Kelenhegy tetején - így hívták akkor a Gellérthegyet - valami rozszant taligára ültették és nekieresztették a sziklás meredeknek. Mikor összetörten leért, még pihegett. Ekkor lándzsával átdöfték a mellét. Péter nem volt sehol.

A trónt Levente örökölte volna. Igazság szerint I. Leventének kellett volna szerepelnie királyaink között. De ez békés és csendet kereső egyéniség volt, azonkívül beteges. A trónt átengedte öccsének, Endrének, s maga pár hét múlva meg is halt. Endre viszont, hatalomvágyó és erőszakos ember, kapva kapott a hatalmon. De már első lépésével megdöbbentő csalódást okozott a pogány magyar reakciónak. Vataék nem számoltak azzal, hogy a herceg két udvarban nevelkedett. Az egyik az orosz Nagy Jaroszláv volt, aki annyit jelentett az oroszoknak, mint István nekünk. A másik udvar pedig a clunyi bencések oktatásán felnőtt Kázmér lengyel hercegé. Endre trónra lépéskor bátran színt vallott a kereszténység mellett és végigcsinálta a legkatolikusabb trónfoglalást, a székesfehérvári koronázást. Nyilván Péter gazdátlanul maradt koronájával, de az is lehet, sőt valószínűbb, hogy saját koronát használt hozzá. De egyelőre gyenge lévén, szemet húnyt a pogány vérengzések felett. Szigorú keresztény rendeleteket hozott ugyan, de azok végrehajtásában elég lanyhának mutatkozott. A hűbéresség járma alól viszont erőlyesen kiszabadította magát.

Abban az időben az a szokás járta, hogy a húsvéti ünnepi szertartásoknál a felvonuló király évente fejére rakta a koronát. Ezt Péter is csinálta, s most csinálta Endre is. Ezen kívül még kétszer szerepel uralkodása alatt a korona.

Az első az volt, hogy öccsének megígérte ugyan a trónöröklést, ő maga hívta haza trónörökösnek, de aztán két fia született. S ő az idősebbet, Salamont akarta leendő királynak tudni. Ezért mikor a kis herceg ötéves lett, elhatározta, hogy öccsét kizárja a trónöröklésből és az ötéves gyermeket eljegyzi Henrik császár leányával, Judittal, aztán megkoronáztatja. Ez meg is történt. Hogy az addigi trónörökössel, Bélával, hogyan intézte ezt el, arról nincs forrásunk. Bizonyos, hogy a koronázás akadálytalanul lefolyt. Kétségkívül a maga koronájával. De bármily békésen viselkedett is Béla, Endre élt a gyanúperrel. Még bizonyosabbat akart tudni. Így folyt le a második, eléggé ismeretes, legendaszerű várkonyi eset. Endrének Várkonyban volt a kastélya, ott szeretett lakni. Oda kérte Bélát, hogy színvallásra bírja. Nyugágyon fekvé várta öccsét, mert fel van jegyezve, hogy erős köszvény kínozza, szélütés is érte, tolókoksin vitték ide-oda. Ott feküdt tehát. Előtte díszes párnán a korona és a kard. Vagy helyesebben: egy korona és egy kard. Mert a szilveszteri korona ezalatt ott hevert István sírjában. Azok a zománcos apostolképek, amelyeken István koponyája nyugodott, a súly ellenállhatatlan erejétől, lassan már repedezni és mállani kezdhettek. Endre királynak, aki izgatottan várta öccsét, az volt a terve, hogy felszólítja Bélát: válasszon a korona és kard közül. Arra az esetre, ha a koronát választaná, fegyveres urak rejtőzködtek a függönyök mögött, hogy a kényelmetlent eltegyék láb alól.

Béla jött. A hagyomány szerint a királyi terem előszobájában Miklós, a börtönispán, gyorsan odasúgta neki:

- Ha életed kedves, a kardot válaszd.

A herceg rápillantott a piros párnán elhelyezett két tárgyra és mindjárt megértett mindent. Mikor Endre felszólította, hogy válasszon, hagyta a koronát és habozás nélkül a kard után nyúlt, ami a leendő király kiskorúságának idejére afféle régensséget jelentett, későbbre pedig vezérséget, vagyont, súlyt. A király mély megindulással és hálával vette a választ. Béla azonban most már tudta, hogy élete nem biztos. Elsietett Lengyelországba, sereggel tért vissza, bátyját megtámadta, megverte, foglyul ejtette, aztán mégis csak a korona után nyúlt: Székesfehérvárott megkoronáztatta magát.

Csak három évig ült a trónon, akkor koronázás következett megint. A hagyomány szerint Dömös községben volt egy palotája, ott szeretett tartózkodni. Egyszer trónján ült valami ünnepség alkalmából, a trón összeomlott s a romok megölték. Az új császár, IV. Henrik, nem nézte jó szemmel, hogy az Árpádok országa kicsúszott hűbéri kezéből. Sereggel támadta meg I. Bélát az Ausztriába menekült Salamon érdekében. Győzött, Béla király elesett a harctéren. A császár és Salamon megismételték azt, amit az előző császár és Péter megcsináltak. Székesfehérvárra mentek, s ott Salamont a császár másodszor is megkoronáztatta. Magyarország németrómai hűbértartomány lett, állami függetlensége immár másodszor veszett el. A csatában elhalt Béla király fiai, Géza és László hercegek, kénytelen-kelletlen belenyugodtak Salamon hűbéri trónfoglalásába. Sőt feljegyzések vannak arról, hogy mikor ünnepélyesen kibékültek a királlyal, Géza segítette Salamont harmadszor is megkoronáztatni. Csak a pápa nem nyugodott bele. Intő levelet írt Salamonnak és megfeddte azért, hogy a császár kezéből foganta el azt a királyi hatalmat, amelyet István, az első király, a pápától fogadott el, lekötve ezzel Magyarországot az egyház szellemi trónjának. Ekkor, Salamon király második uralkodása alatt, történt valami, ami a magyar szent korona élettörténetében igen fontos. A harcias és nyughatatlan bessenyők már régóta és nem egyszer háborgatták Havasalföld felől a magyar határt. Utóbb már vérszemet kaptak és most le kellett számolni velök, tehát Salamon király hadat vezetett a bessenyők ellen. Vezérei nem voltak mások, mint első unokatestvérei, Géza és László hercegek, annak a Béla királynak fiai, aki Salamon ellen esett volt el. De Salamon teljes békét kötött volt ellenfele fiaival, hadai vezetését is rájuk bízta. A király és a két herceg a hadjárat folyamán ostrom alá fogták Nándorfehérvárt. Az ostrom az 1072-es esztendő jónéhány hónapját felemésztette, de az ostromló magyarok végül is bevették az erődöt. A várban a bessenyőkkel szövetséges görög katonaság harcolt, vezéroket Nikétásznak hívták. Nikétász a fellegrvárba szorult megmaradt embereivel és látván, hogy itt sem tarthatja már magát, követet küldött az ostromot vezető Géza herceghez: szabad elvonulást kért a maga és katonái számára. Géza teljesítette a kérést, szavát adta, hogy a görögök bántatlanul elvonulhatnak.

Ekkor azonban a megállapodás Salamon király elé került, aki a Géza herceg által már elfogadott feltételeket nem volt hajlandó jóváhagyni. Ő a görögöket le akarta vágni, vagy rabszolgákkul megtartani. A rabszolga értéket jelentett, éppen olyan hadizsákmány volt, mint az élelem, a vágómarha, a hadipénztár. Erről Salamon nem akart lemondani. Király és vezére között éles hatásköri vita keletkezett. László természetesen bátyja mellé állott a vitában. A hercegek módot követeltek, hogy az adott szót megtarthassák, Salamon, aki semmire sem adta szavát, a hadizsákmányt követelte. A hercehurcának az lett a vége, hogy a görögöket életben hagyván foglyokként tartották vissza, de a két herceg és a király között a békesség megszakadt. A hercegek nyíltan kiálltak a király ellen, s az ország nagyjai örömmel sereglettek köréjük, mert az ország hűbéres volta nagy ellenkezést keltett. Véres döntésre került a sor. Az elhatározó csatát Monyoródnál vívták meg. A hercegek győztek, Salamonnak megint menekülnie kellett az országból. A krónikák, mikor erről a monyoródi csatáról beszélnek, elmondják László herceg egy legendás látomását. László a csata alatt angyalokat látott az égből

leszállani. Ezek testvérbátyjához repültek és fölötté lebegve fényességes koronát tettek a fejére. Ez a látomás gyorsan valósággá változott: a győztes Gézát a magyarok királlyá választották.

Az új királyhoz bizánci követség érkezett. Kérték tőle azoknak a nándorfehérvári foglyoknak a kiadását, akiknek életét ő mentette meg. A követek nem jöttek üres kézzel: aranykoronát hoztak a lovagias magyar királynak. Megérkezett magyar földre az a bizánci diadém, amely a mai magyar szent korona alsó fele.

VI.

Azt mondják a krónikák, hogy Géza eleinte nem akarta a királyi méltóságot elfogadni. Ő Salamont tartotta megkoronázott királynak. Történetíróink közül azok, akik nem tartanak a Czobor-Karácsonyi-féle felfogással, hanem azt állítják, hogy a szilveszteri korona István halála után tovább is a legfőbb hatalom szimbóluma gyanánt szerepelt, Géza illetően állásfoglalásában érvet látnak hitök mellett. Azt mondják, hogy a szilveszteri koronának akkor már kifejlődött bűvös tekintélye tartotta vissza Gézát a tróntól. Ő a szilveszteri koronát háromszor látta a Salamon fején, tehát a korona ellen érezte magát vétkezőnek, ha vállalja a királyságot akkor, mikor az országnak törvényesen megkoronázott királya van, ha megverten és szökésben is.

Ezt az érvet azonban nem kell okvetlenül elfogadni. Hogy Gézát, a tiszta jellemű gavallért, legitimista lelkiismereti furdalások zavarják, ahhoz nem kellett a szilveszteri korona. Elég volt az ő számára az a tény, hogy Salamont a harmadik koronázáskor ő maga fogadta királynak. A becsületére és jóhiszeműségére ennyire kényes ember helyzete teljesen megérthető. Nem akarta azt a látszatot kelteni, hogy a hatalomért verekedett, hanem magatartásával szeretne volna kimutatni, hogy királyellenes fellépésében hazafiasság és nem hatalomvágy vezette. A krónika ezt mondja: „Az ország koronáját a magyarok kényszerítésére fogadta el.” Feltehetőleg azt a koronát, amelyet Salamon is használt.

Tehát végül mégis csak vállalta a királykodást. Hogy hogyan és mikor koronáztatta magát Székesfehérvárott, nem tudjuk. De azt tudjuk, hogy a bizánci korona elérkezett hozzá.

Lássuk, milyen volt ez a korona. Aranyabroncs volt ez is, anyagában valamivel gyengébb ötvözésű, tehát színében valamivel világosabb sárga, mint a szilveszteri. Viszont a lemezszerű szilveszteri koronánál vastagabb, masszívabb. Az ilyen alakú koronát a régészet „oromzatos” jelzővel nevezi. Ugyanis ábrája nem lapos abroncs. Felváltva csúcsos és félkörű oromzatok következnek karimája fölött sorban. Karimáját is, oromzatait is dúsán díszítették drágakövekkel.

A homlokrész fölött is a Megváltó képe látható félkör-tetejű zománcozott oromzatban. Jézus itt igen hasonló a szilveszteri korona alakjához. Már innen is látható, ami egyébként nem kétséges, hogy a mi koronánk két különböző korona összeforrasztásából készült, mert különben ugyanaz a Jézus hasonló ábrázolásban nem fordulna elő kétszer rajta. De ez a Jézus bizánci Jézus: jobbkeze görög szertartás szerint osztja az áldást. Ruhájából az alsóruha világosabb színű, a felsőruha kék. Balkezében könyv látható, ennek táblája sárga, négy sarkán és közepén zöld és vörös díszek. A trónszéket olyan hengeralakú párna díszíti, amilyen az úgynevezett hencsereken ma is használatos. A trón maga sárga alapú, s tele van hintve piros, zöld és fehér pettyekkel. A Megváltó lába alatt zöld zsámoly látható, peremét fehérvörös kockázás ékesíti. A szent alak feje mellett kétfelől az IC és XC betűk, amelyek görögül olvasandók és Jézusoszt jelentenek. A zománcaábrát stilizált, színes növénymotívum egészíti ki, hasonló ahhoz, amelyet már a szilveszteri koronán is láttunk. A diadém homlokrészén a Krisztus-zománckép látható. Ennek megfelel az abroncs szemközt, hátsó részén a másik fő zománckép: egy koronás uralkodó mellképe. Kék, vörös ruhája van ennek az uralkodónak, vagy uralkodónak, fején sárga korona, amelyről ezüstös színű gyöngyláncocskák függenek alá. Nyakán dús díszítésű ékköves arany nyakravaló, kezén és karján arany karperecek. Jobbkezében a „labarum” nevezetű zöldnyelű császári táblás jogart fogja, balkeze ezüst kard markolatán nyugszik.

Még két fejedelmi arc más van ennek a koronának hátsó felén. Egyik szintén idegen uralkodónak, a másik Géza királyé. Az előbbi csupas ábrázatú, feketehajú fiatal embert

ábrázol. Ennek is koronája van, az aranyráfból kiálló zöld sapkával Kék-sárga ruháján tarka petty-díszítés, kezében labarum és kardmarkolat. Géza zománcképe is koronás embert tüntet fel, a diadémból kiemelkedő sapka bíborszínű. Érdekes, hogy arcának vonásai jóval élesebbek, mintha csak a különböző faji típust akarnák hangsúlyozni. Olyan nyakravalója nincs, mint az előbbi idegen fejedelmi személyeknek, nyaka meztelen. Balkeze kardot tart, de ennek markolata keresztalakú, jobbkezeben pedig érdekes alakú jogar, kétágú és szigonyszerű, hasonló a bizánci udvar által rendszeren ajándékozott patriciusi bothoz.

Ezekon kívül még hat zománckép sorakozik egymás mellé a Géza-féle korona abroncsán és pedig Szent Demeter, Szent György, Mihály arkangyal, Gábrriel arkangyal, Szent Kozma és Szent Demjén ábrázolásai. Demeter szakálltalan, fekete, göndörhajú fiatalember. Jobbjában lándzsa, baljában keresztel ékes pajzs. György ugyanilyen, alig különbözik tőle. Mihály arkangyal is fiatal férfi, angyalszárnyait a művész halványkék alapszínnel és barna tollszínekkel ábrázolta. Gábrriel arkangyal ugyanilyen. Demjén ökölbe szorítva a mellén tartja kezét, Kozma pedig valami tárgyat tart, amelyről nehéz volna megmondani, hogy mit ábrázol, éppen úgy lehet valami pálca, mint ahogy lehet papírtekercs. A zománcképeken feliratok is láthatók, de mielőtt ezekről szó esnék, fejezzük be a Géza-féle korona teljes leírását.

Mondtuk, hogy a korona úgynevezett „oromzatos” alakú. Az egymás mellé sorakozó négyszögletű zománcképek síma abroncsot adnának, olyat, mint egy képekkel díszített, aranyból való, igen alacsony szitakéreg. De ennek az abroncsnak tetejéből felváltva hol háromszögek, hol félkörök állanak ki. Zöld zománccból valók ezek, tetejük egy-egy drágakőben végződik. Ezek a zománc-oromzatok rendkívül érdekesek és ritkák, mert mint zománcclemezek önállóak, fémhátterők nincs. Az emailnak az a természete, hogy féltre rakott zománc-anyag, amely a maga üveges testén átengedi a fém eredeti ragyogását. De a korona e zománcclapocskái nem féltre támaszkodnak. Nincs mögöttük semmi. Olyanok, mint az ajour-foglalású ékkövek, amelyek fémhátlapja hiányzik. Ha ezeket a zománccormokat a világosság felé tartaná valaki, át tudna látni rajtuk, mint valami drága zöld kristályüvegen. Ilyen zománccmű példáját nem igen ismeri az iparművészet. A szakértők másutt nem is találkoztak vele, mint Cellini műveiben. Cellini nagy mestere volt az emailnak is, nemcsak az ötvösművészetnek. A zománc mögé ő mindig hátlapot tett és írásaiban csak egyetlen tárgyat említ kuriózum gyanánt, ahol az email önálló anyag gyanánt szerepel és nem lévén fémhátlapja, átengedte a fényt: ez I. Ferenc francia király kincsei között található egy csésze volt, amely szemcsés sodrony anyagának közeiben zománccból készült. A fény felé tartva ez is átlátszott. De mégis másféle elv szerint készült, mint a mi koronánk oromlapocskái. A szakkülönbséget hosszadalmas volna itt megmagyarázni. Elég az hozzá, hogy a magyar koronának ezek a zöld zománccrészei egyedül és példa nélkül álló tárgyai az iparművészet történetének. Különben is nagyon szép és ritka portéka az ilyen bizánci zománc. Úgy készítették ezt, hogy aranylapra rárajzolták az ábrát s az ábra vonalaira fémszalagocskákat forrasztottak. Így rekeszek keletkeztek. Ezeket a rekeszeket kitöltötték a zománc színes üveglisztjével, aztán az egészet kiégették, s végül tükörsimára lecsiszolták. A fentebb említett áttetsző zománcclapokat is aranyalapon állították elő, de aztán az aranyalapot elvették, s csak maga az áttetsző zománcclap maradt.

A zománcclapok peremét sűrű, apró gyöngyök fonala, valamint szemcsés aranysodrony rajzolja ki. Az ajándékozó a drágaköveket sem sajnálta tőle. Szép zafirok, gránátok, ofirkövek, ametiszt, rubin és igazgyöngyök ékesítik a diadémot. Az ékszerész, aki csinálta, átfúrta a köveket és gyöngyöket és rásrófolta a zománcclapok sodronykeretének egy-egy csavarmentes szálához.

A diadémról láncocskák függenek. Összesen kilenc: két oldalt négy-négy és hátul egy. Ezek nem egyforma hosszúak, tíz és tizenhárom centiméter között váltakoznak. Végükön hármas ékkőcsoportok himbálódznak: gránátok, korundok, zafirok. Mind nincs is meg, egy-kettő az évszázadok folyamán elkallódott. Az ilyen láncocskák a keleti, ókori koronák lefüggő szalag-

díszait akarják utánozni. Ugyanilyen láncfüggelékeket látni ennek a koronának zománcábráin, az idegen koronás főket ábrázoló képeken, a Géza képéről viszont hiányzanak.

Nézzük végül a zománcképeken felfedezhető felírásokat. Mondtuk, hogy a zománcképek között van két idegen fejedelmi alak, egy idősebb s egy fiatalabb. Ha az eddigi olvasási módok a görög betűs, rövidítéses szöveget jól fejtették meg, akkor az idősebb fejedelmi alak mellett ez a felírás áll: „Krisztusban hívő Mihály, a rómaiak királya, Dukász.” A korona ajándékozója tehát VII. Mihály keletrómai császár, X. Konstantin fia, aki előbb két fivérével osztotta meg az uralmat, később aztán egyedüli uralkodója lett a bizánci birodalomnak. A történelemből azt tudjuk róla, hogy jelleméből hiányzott az uralkodáshoz szükséges erély. Puha ember volt, miniszterei pedig túlságosan pénzsóvárok. A hadseregben teljesen felbomlott a fegyelem; ő volt az a keletrómai uralkodó, aki alatt Bizánc utolsó olaszországi birtokait is elvesztette. Kisázsiaiban is nagy területeket volt kénytelen átengedni a szeldzsuk-törököknek. Később Dukász Mihálynak le is kellett mondania a trónról, mert két legfontosabb tábornoka, mindkettő Nikéforosz nevű, fellázadt ellene. A fiatalabbik, fejedelmi személy képen ez olvasható görögül: „Konstantin, a rómaiak királya, a Bíborban született.” Ez Dukász Mihály fia volt, a trónörökös, akit még atyja életében megkoronáztak a trónutódlás biztosítására. Megjegyzendő, hogy a „bíborbanszületett” szó általános jelző volt, s ez a trónörökös nem vétendő össze azzal a Konstantinnal, akit általában Porfirogenétosznak, Bíborbanszületettnak szokás mondani a történelemben.

Géza zománcképének szövege ez: „Geóbitz fejedelem, a magyarok királya.” Ez a Geóbitz sok gondolatra adhat alkalmat a nyelvészeknek. Vajjon az Árpádkorban mi volt közkeletű formája a Géza névnek? Ahány történelemtudósunk van, mind másképpen írja. Gejza, Gyejcsa, Gyécs, Gyécse, Gyeücs. Nem tudjuk. Az egységesség kedvéért maradjunk meg a Géza formánál.

A mi Géza királyunk tehát koronát kapott a keletrómai császártól. Vannak, akik ebben mély jelentőségű külpolitikai tényt látnak, sőt még mélyebbet abban, hogy ezt a Dukász-koronát a magyar király összeforrasztatta a szilveszteri koronával és így a pápaságtól való kizárólagos függését is enyhítette külsőségekben.

Ez így aligha állhat meg. Sokkal természetesebb feltenni, hogy Dukász Mihály császár ezt a koronát nem szánta királyi koronául. Nem is királynak adta, hanem még Salamon királysága alatt a nándorfehérvári hadvezérnek, Géza hercegnek. Tüntető lépés volt ez: mintegy ordót küldött annak, aki Salamon király akarata ellenére gavallérosan viselkedett a fehérvári foglyokkal. Patriciusi rangra emelte. Ezzel az érdemet is elismerte, azonkívül Salamon király címére is küldött egy kis protokoll-szúrást, mert ne felejtjük el, hogy Dukász Mihály nem volt Magyarország hivatalos barátja, hiszen szövetkezett a magyarok ellen hadat viselő bessenyőkkel.

A krónikák szerint Gézát mindjárt a Salamon ellen megnyert monyoródi csata után megkoronázták. Minden körülmény azt teszi valószínűvé, hogy ezzel a Dukász-féle koronával. Ismét csak azt kell hajtogatnunk, hogy „magyar szent korona” akkor még nem volt. A koronázás szertartásában maga a szertartás volt fontos és nem a kellék. Mintahogy szentelni is bármilyen vízzel lehet.

A másik korona, a szilveszteri, immár majdnem negyven esztendeje pihent I. István feje körül a királlysírban.

VII.

Géza csak három évig ült a trónon. Mikor meghalt, a száműzetésben élő Salamon minden követ megmozgatott, hogy visszajöjjön. A németrómai császár érthetően szeretne volna, ha a magyar királyságot, amely kitepte magát az osztrák szuverénitás veszedelme alól, megint hűbéruralma alá szoríthatja. De nem ment a dolog. A magyarok nemcsak hogy nem vették vissza Salamont, hanem fogságba vetették. Más jelöltje volt az országnak: az elhalt király testvéröccse, László herceg, rendkívül népszerű ember, megjelenésében is impozáns óriás, híres vitéz, a tornán mindig győztes lovag.

Ő lett a király. Koronázták-e, vagy hogy hogyan koronázták, azt nem tudjuk. A valószínűség mellett szól, hogy megtartotta bátyja koronáját, a Dukász-félt. Hiszen ő is főszereplője volt a nándorfehérvári esetnek, s az a korona részben őt is megillette. Az bizonyos, hogy az ország függetlensége kellő hangsúlyozást nyert a trónváltásakor. A pápa külön levélben figyelmeztette Nehémiás esztergomi érseket, hogy „Magyarország, mint egyéb legnemesebb országok, saját szabadságával rendelkezik és semmi más országnak alávetve nincs, csak az anyaszentegyháznak, amely alattvalóit nem szolgáinak, hanem fiainak tekinti.” Feltűnő, hogy a pápa ebben és ehhez hasonló leveleiben egy szóval sem említi a szilveszteri koronát. Holott bizonyára említene, ha annak a koronának már László uralkodása előtt megléte volna későbbi közjogi fontossága. Pedig ez a pápa VII. Gergely volt, a hatalma minden részletét kényesen őrző uralkodó, aki a német császárt Canossába kényszerítette.

László uralma alatt avatták szentté az első magyar királyt, Istvánt. És ekkor került napvilágra ismét a szilveszteri korona.

Az avatás esztendeje 1083. László már hat éve ült akkor a trónon. Úgy látszik, mindjárt uralkodása elején megindította a kanonizálást célzó lépéseket. Ő maga is igen vallásos ember volt, de azonkívül jó államférfi, aki értékelni tudta, mit jelent a dinasztia számára, ha annak alapítóját szentté avatják a túlkorán elmúlt első trónörökösrel együtt.

A szenttéavatás megtörtént tehát, s ezzel Szent István teteme, ruhája, minden tárgya szentté lett. A sírt fel kellett bontani s a szent ereklyéket oltárra kellett tenni. Maga László király vezette ezt a szertartást. Hogy milyen erős vallási áhitat kísérette az első király emlékét, milyen mélyen érintette a nemzet lelkét ez a szentté avatás, a földöntúlóság milyen szférába röppent egyszerre minden, ami István királyhoz tartozott, azt a legendák sokasága bizonyítja. Egyik legenda szerint a királysírról semmi erővel nem tudták elmozdítani a fedőkövet. Ekkor valaki elhozta egy szent hírben álló apáca üzenetét: engedjék szabadon a fogságban sinylődő Salamon királyt, a kő mindjárt meg fog mozdulni. László azonnal kiadta a parancsot, hogy Salamont kiengedjék, s ime, a kő csakugyan megmozdult. A másik legenda szerint egy anya elhozta nyomorék gyermekét a szent sírhoz, mikor azt kibontották. Alig lépett oda a gyermek, egy szempillantás alatt meggyógyult. Magát László királyt úgy megrendítette a csoda, hogy sírva fakadt. Ölbe kapta a gyógyult gyermeket, úgy vitte az oltárhoz, hogy együtt mondjanak hálaadó imádságot.

Ha azonban elhagyjuk a legendák légiességeit és a hétköznapi valóság szemléletével igyekszünk a szent koporsó felbontását magunk elé idézni, akkor ott látjuk fekvő az öreg király bebalzsamozott testét, amely már negyvenöt éve feküdt a koporsóban. Fején a korona. A halott koponyája negyvenöt évig nyomta súlyával azokat a zománcképeket, amelyek legalúlra kerültek. Az ilyen zománc igen kényes jószág, nem arra való, hogy negyvenöt évig két kiló súly nyomja. Sőt már a temetéskor, mikor a koporsó nem kerülhetett ki mindenféle ütődést és zökkenést, ezek a zománclapok alighanem megszenvedték a szertartást. Mikor tehát a halott király bebalzsamozott maradványait kivették, hogy ezüst-szekrényben az oltárra

helyezzék, a korona zománcai közül az alsókat repedezetten találták. Mint a szilveszteri korona leírásánál láttuk, a körben sorakozó tizenhárom zománckép Krisztust és a tizenkét apostolt ábrázolja. Mivel természetes, hogy a halott fejére illendő rendben helyezték a koronát, és homlokához a Megváltó kiemelkedő képe került, ebből következik az is, hogy feje alá azok a zománcképek jutottak, amelyek Taddeus, Máté, Jakab és Simon apostolokat ábrázolják.

A mi mai koronánkból éppen ez a négy kép hiányzik.

László királynak birtokába volt a Dukász-féle korona. Bizonyára azzal is koronáztatta meg magát. Most hozzájutott jogos örökségképpen egy hasonlíthatatlanul értékesebb koronához, ahhoz, amelyet Krisztus földi helytartója küldött Istvánnak, nem pedig korhadó hatalmú világi uralkodó. Ahhoz, amely apostollá tette a megajándékozottat, nem csupán bizánci patriciussá. Ahhoz, amely immár az egyház egyik nagy szentjének volt a koronája, tehát maga is szent ereklyévé változott, sőt abban a gótikus hitű korban a köztudat bizonyára csodatévő erőt is tulajdoníthatott neki. László király nem habozhatott, hogy ezt a koronát visszategye a maga fejére. De nem úgy, ahogyan találta, részben tönkrement zománccal. Meg aztán közben az uralmi inszignia jelbeszéde világszerte még szabatosabb értelmet kapott: a teljes és korlátlan fejedelmi függetlenséget csak a zárt formájú korona jelentette. Lászlónak, mikor Salamon még mindig életben volt, megvolt minden jó oka ahhoz, hogy tőle telhetőleg hangoztassa és kimutassa királyi hatalmának függetlenségét. A messzi századba néző szemünk előtt magától bontakozik ki a feladat: zárt koronát kell készíteni a szent ereklyévé vált, de kissé megrongálódott szilveszteri korona felhasználásával.

Az eljárás nem sokat kellett a fejet törni. A négy megtöredezett zománcképet kifürészelték a szilveszteri koronából. Maradt nyolc, középen egy nagyobb, Jézust ábrázoló kilencedikkel a sorban. Ha az egyik oldalról is, másik oldalról is levettek két-két zománcképnyi darabot, s az így nyert darabokat külön drágaköves bordára illesztve a Krisztuskép szabad végéhez forrasztották, ebből olyan kereszt származott, amelynek négy vége ívszerűen lefelé hajlik. Mint egy sisak váza. Mint egy sátor aranybordázata. Ha ezt a sisakvázat forrasztással odaillesztették a Dukász-féle korona belső oldalához, zárt korona keletkezett. Fontos itt megjegyezni, hogy az egyes zománcképes lapok nem hajlítottak, hanem egyenesek. A korona kupolája tehát nem félkör szerű körvonalat ad, ahogy általában hiszik és rajzolják, hanem tört egyenes vonalat.

Itt áll előttünk a magyar szent korona mai formája, amely tehát részeiben kilencszáz és nyolcszázhatvanhat, egészében nyolcszázötvenöt éves. Csak a kereszt hiányzik még a tetejéről. Ez később került rá és később fogunk róla beszélni.

Ezen a ponton alkalmas lesz szóvá tenni drágaköveit és értékeit is. A hatvanhetes koronázás-kor gróf Károlyi György és báró Nyáry Antal koronaörök pontos leltárat vettek fel a korona ékköveiről és arany-anyagáról. E leltár szerint a korona súlya néhány grammal több, mint két kiló. Az ékkövek a következők: egy csiszolt négyszögletű zafir, egy csiszolatlan háromszögletű zafir, egy csiszolatlan tojásdad zafir, négy kisebb zafir, két csiszolatlan rubin, egy csiszolatlan ametiszt, két négyszögletű turmalin, huszonnégy borsónagyságú igazgyöngy, kétszázötven darab kicsiny igazgyöngy. A kövek a szakkifejezés szerint „szekrényesen foglaltak”. Anyagához még hozzátartozik bélése is. Régebbi királyaink nem bélelve viselték, hanem alája úgynevezett kappát vettek fejükre. Ez a kappa védte a fejet a fémanyag érdekessége ellen. Középkori képeken a koronát viselő személyek fején mindig látható ez a kappa.

Az egésznek anyagszerű értéke meglepően kevés, mai pénzben körülbelül nyolcezer pengő. Régiségi és ritkasági értéke azonban még annak számára is megbecsülhetetlen, aki nem magyar.

VIII.

László királlyal kezdődött a mi koronánknak ez az egészen sajátos, semmi más ország uralkodói koronájához nem hasonló élete, amely fölötté áll egy tárgy fizikai életének. Ekkor indult el a magyarság nemzeti életében az a folyamat, amely a koronát részben egy testet öltött személy, részben egy testetlen eszme tulajdonságaival ruházta fel.

Hogy László megkoronáztatta-e magát a szent koronával, azt senkisémondhatja meg. De aligha lehet elképzelni, hogy valamilyen alkalomból a fejére ne tette volna, ha már megcsinálta. Az a kor a gótikus székesegyházak lovagi vallásosságának kora volt, s ez a vallásosság sokkal hajlandóbb volt a csodákban hinni, mint a későbbi korok. Ami az egyház egyik szentjéhez tartozott, azt csodahatású ereklyének tartották; a reformáció felébredő gondolat-szabadsága még nem bolygatta meg azt az imádatot, amellyel a jámbor hívek a szenteknek nemcsak emlékéhez, hanem fennmaradt tárgyaihoz is fordultak. A királyi kincstár, vagy a gazdag egyházak és monostorok kincstárai semmiesetre sem mutathattak fel annál a koronánál dicsőbb és áhítatot keltőbb ereklyét, mint az első magyar árpádházi király és szent apostoli koronáját. Bizonyos, hogy a korona előbb vallásos jellegű tisztelet, sőt a buzgóbbak részéről imádat tárgya volt és később toldott át a nemzeti rajongás területére is. László király az olyan alkalmat, mikor szent elődjének glóriáját tehette a fejére és alattvalóiban valósággal vallásos hódolatot kelthetett, aligha mulasztotta el. Alkalom pedig erre kétségtelenül adódott. A régi szokás, hogy a király évente törvényt lát Székesfehérvárott, László alatt is fennállt. Ismerjük olyan rendeleteit, amelyen ezen a napon keltek, mint a szöveg mondja: „In festo Sancti Regis”, vagyis a szent király ünnepén. István, Imre királyfi és Gellért vértanú névnapjait László parancsolta hivatalos ünnepnapokul. De akadhatott alkalma máskor is. Tudjuk, hogy ő kapcsolta a magyar birodalomhoz Szlavóniát. Ez bizonyára nem mult el ünnepi szertartások nélkül. Azt is bizonyára megünnepelte udvarában, hogy legyőzte a kunokat, akiket a szabadoneresztett Salamon még mindig nem nyugvó trónkövetelése hozott az ország nyakára. De nem is kell alkalmak után keresgelnünk annál a királynál, aki majdnem húsz esztendeig ült a trónon.

Az azonban már egész bizonyosra vehető, hogy a következő királynak a szent korona került a fejére, mikor felkenték. Ez Kálmán volt. Lászlónak nem adott fiút a sors, apai gyöngédségét bátyja fiainak ajándékozta, Kálmán és Álmos hercegeknek. Eleinte úgy volt, hogy őt Álmos fogja követni a trónon, a testileg kiváló és vitéz fiatalabbik. A nagyobbikat, aki már kis korában a lángelme jeleit mutatta, inkább papnak szánták, mert csúf arca, bicegő járása, púpos tartása kevésbé királyi megjelenést kölcsönöztek neki. Kálmánt tehát papnak nevelték, de bár rendkívül vallásos ember lett belőle, az uralkodásra való hajlandóságot nem ölhették meg benne. Mikor László király meghalt, jelentkezett a hatalomért. S mivel ő volt az idősebb, a nemzet inkább az elhunyt király szándékán, semmint a trónöröklés ősi rendjén tette túl magát. Kálmán lett a király, lelkében legalább is annyira katolikus, mint elődje. Állhattak kincstárában mindenféle egyéb koronák, díszesebbek vagy egyszerűbbek: ő kétségkívül a szent ereklyét tette fejére. Mint elődje, ő is használta a „Rex cristianissimus” címet, amely utódai alatt aztán feledésbe merült, s inkább az „apostoli király” címének adott helyet. Hogy a szent koronával koronázták, azt a Márk-féle Képes Krónika állítja is, de ennek adatai nem mindig helytállóak. Ezúttal mégis el kell fogadni, amit állít, mert ellenkezőjét igen nehéz feltenni. Még egy másik krónikában is találunk említést a koronáról, mikor Béla megvakításáról van szó. Tudjuk, hogy Kálmán, mikor a királyi hatalom a kezébe került, szeretett volna békében megférni testvéröccsével, de ez nem sikerült neki. Álmos minduntalan berzenkedett ellene. Aztán fia is született Kálmánnak, István nevezetű. Az apa természetes vágyával és jog szerint is ennek szerette volna biztosítani a trónt. S mivel Álmosban nem bízhatott, noha több

ízben megbocsátott neki és a békét kereste vele, végül is elhagyta a türelem és Álmos gyerekeit megvakíttatta. A krónika ezt fűzi hozzá: „nehogy Béla herceg méltó legyen Szent István koronájának viselésére”. Ez a véres tett nem volt ugyan keresztényi, de az akkori keresztény dinasztiáknak a hatalomról alkotott erkölcsi felfogásával sem ellenkezett túlságosan. Kálmán bizonyára feloldozást nyert a borzasztó rendelkezés lelkiismereti súlya alól és tovább is megmaradt annak a rex cristianissimusnak, aki feltűnően ápolta István kultuszát. Megíratta Hartvik püspökkel Szent István életét. A saját fiát is István névre kereszteltette.

Ez az István valóban a trónra is került, mikor apja meghalt. Még pedig a Kálmán halálát követő tizenharmadik napon, a tizenöt éves herceg II. István néven került a trónra. A szent korona szempontjából uralma nem adott semmi feljegyezni valót azonfelül, hogy a krónika felemlíti megkoronáztatását. Neki nem maradt fia, s mikor megtudta, hogy unokafivére, a Kálmán parancsára megvakított Béla még él valami kolostorban rejtőzködve, azonnal felkutatatta a vak herceget, a szerb királylány személyében feleséget szerzett neki és rája hagyakozott. II. Béla, vagy Vak Béla is megtartotta a koronázási szertartást, még pedig nagybátyja halála után pontosan négy héttel, ahogy feljegyeztetett. Ennek utóda a tizenegy éves elsőszülött lett. II. Géza, akit az apja halála után következő negyedik napon már koronáztak.

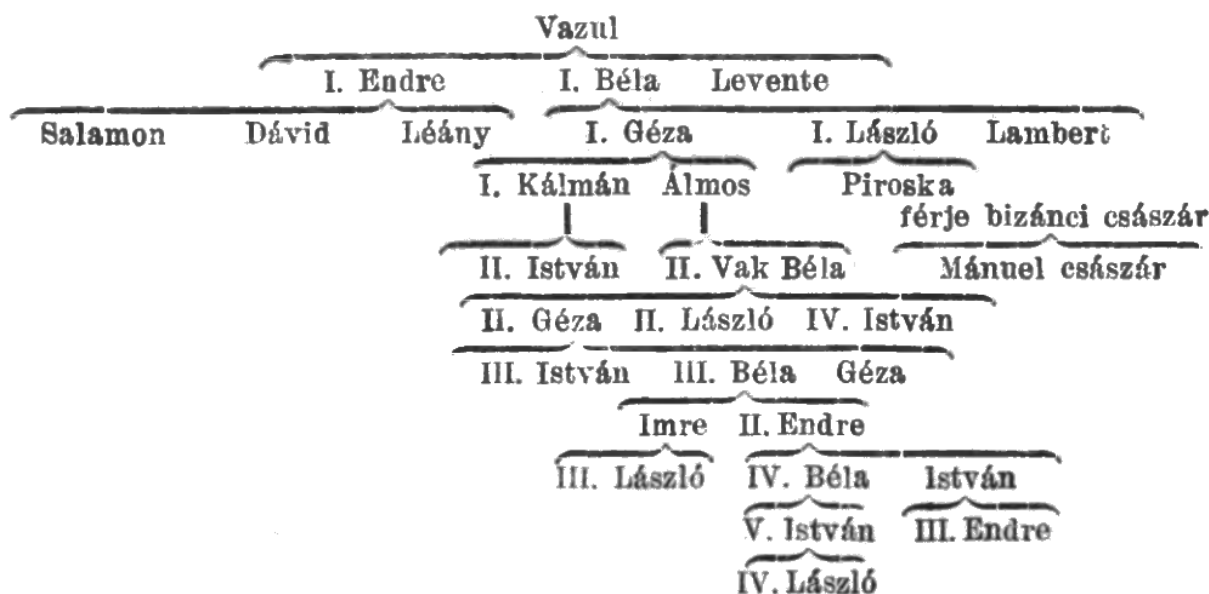
Ez a fiatal király a trónon serdült fel és ott lett fiatal férfi: összesen húsz évig volt Magyarország királya, mégis harmincegy éves volt csak, mikor meghalt. Húsz évi királykodásának idejébe esik valami, ami a szent koronával szorosán összefügg. Az imént szó volt arról, hogy Kálmán király megíratta Szent István életrajzát egy Chartuítius, vagy másképpen Hartvik nevű történetíróval. A kutatók munkája körülbelül kinyomozta, hogy ez a Hartvik azonos volt azzal a Harduinnal is nevezett győri püspökkel, akit Kálmán Sziciliába is küldött volt követnek. A győri püspök legendás hangon megírt Szent István-könyve igen népszerű olvasmány volt a Kálmán utódai alatti időkben. És II. Géza alatt, 1150-ben történt, hogy egy székesfehérvári kanonok bejegyzéseket írt Hartvik könyvének egy példányába a szent koronáról. Feljegyezte, amit akkor az ő kortársai a koronáról általában tartottak. A feljegyzésekben sok a történeti tévedés, de nekünk, évszázadokkal későbbi olvasóknak, akiket a korona érdekel, figyelemreméltó, hogy Harduin a koronát Szent István koronájának tartja, holott fehérvári kanonok lévén, ahol a koronát őrizték, láthatta a szent tárgyat, és mint művelt ember elolvashatta az alsó rész zománcképeinek görög felírásait, megállapíthatta ott Dukász Mihály császár, Konstantin trónörökös és Géza királyunk neveit és arcmásait, tehát nyilvánvaló, hogy tisztában volt az alsó rész későbbi származásával. Ha a koronát mégis Szent István koronájának nevezte, ez csak úgy lehetséges, hogy ő is mint minden tárgyilagos szemlélő, a korona alsó részét csak tartónak, keretnek, a drágakőhöz méltó foglalatnak nézte és jól tudta, hogy a lényeg, az igazi kincs a felső rész, a Szilveszter pápától küldött alapvető történeti tárgy, a szent királytól maradt ereklye. Karácsonyi János, a korona történetének jeles bűvára szerint „minden egyes székesfehérvári örkanonok vagy pontos lelettár szerint, vagy legalább is tanuk jelenlétében vette át az egyház kincseit megőrzés végett”. Ezek között volt a korona is. A bejegyző kanonok is biztos tudomással bírt tehát arról, hogy a kettős művű korona lényegben a Szent István koronája. Ezt azért fontos megjegyezni, mert vannak történetíróink, akik a felső koronarész szentistváni származását kétségbevonják. Ezt a kétséget hitelt érdemlően nem tudják igazolni, de az a törekvés, amely bármily fontos közjogi érdekek ellen az igazságot kívánja szolgálni, bizonyára dicséretes. Dicséretes, azonban hiú. Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy a mai szent korona felső része a szilveszteri diadém elfürészelt ereklye-darabjaiból készült. A mi koronánk valóban Szent István koronája.

II. Géza fiatalon múlt el, trónja ismét gyermekre maradt, az ő elsőszülött fiára, III. Istvánra. Gyermekkirály fia volt s az ember azt gondolná, hogy csecsemőkorában került a korona birtokába. De nem, serdülő fiú volt már maga is. Apja a királyi személyek akkori módján igen fiatalon házasodott, s még nem volt tizenhét éves, mikor ez a fia született. Így a fiú

tizennégy éves volt, mikor 1162 május 31-én rászállott a királyi hatalom. Meg is koronázták. Bonfini azt írja, hogy a szent koronával.

A történelem tanulmányozása folyamán érdekes megfigyelni, hogy a magyar király koronázásának szertartása hogyan szilárdult meg lépésről-lépésre egyes részleteiben. Hogy a koronázással, amely eleinte egészen vallási szertartás volt, eskü is járt együtt, arról korán vannak jeleink. Úgy látszik, hogy László király már tett koronázási esküt, ugyanúgy mint Kálmán király is. Az utódok, hogy uralomra lépésök semmi formahibát ne szenvedjen s érvényességét később meg ne támadhassák, igyekeztek az előd koronázási szertartását pontosan megismételni. Így keletkeztek a hagyományok, amelyek később a törvény legszigorúbb erejét is meg tudták szerezni. III. István uralkodása alatt látjuk felbukkanni először az esztergomi érsek szereplésének hagyományos fontosságát.

Hogy tisztán lássuk a családfát, rajzoljuk ide az Árpádokat Vazul óta:

Mikor tehát Magyarországon III. István vette át a hatalmat, az ő nagyapjának, Vak Bélának, még élt két fia, László és István. A bizánci trónon Mánuel ült, I. László király vitéz nagyra-törő unokája, aki a király két nagybátyját szerette volna világbirodalmi álmainak segítségével felhasználni. Evégből kieszelte azt a jogi alapot, hogy a magyar trón csak nagybátyjai után fogja a királyt illetni, mert a magyaroknál is a bessenyő trónutódlás elve divik, hogy tudniillik az elhunyt királyt nem fiai, hanem testvérei követik. Vajjon mennyiben volt helytálló ez a jogalap, nem tudni. A mi történetírásunk az árpádkori trónöröklés rendjét ma sem tisztázta kétségbevonhatatlanul. De ez e pillanatban közömbös. A fontos az, hogy Mánuel fellépése folytán hihetetlenül bonyolult pártalakulások kerekedtek Magyarországon. S az általános zűrzavarban egyszercsak kiderült, hogy a legfontosabb ember az országban Lukács esztergomi érsek. Akit ő hajlandó megkoronázni a szent koronával, az király lehet. Akit ő nem hajlandó megkoronázni, az csak bitorló lehet. A minduntalan váltakozó esélyek folyamán, mikor valamennyi párt véresen hadakozott valamennyi ellen, ideig-óráig mind a két trónkövetelő gyakorolta a királyi hatalmat. Előbb az idősebbik II. László néven, majd a fiatalabbik IV. István néven, de az ország többsége, s az utánok következő nemzedékek csak bitorlóknak nevezték őket. „Usurpavit sibi coronam.” - mondták róluk.

III. István az állandó hadakozás és huzavona közepette is mindvégig királykodott, az ellenkirályok ellenére is. Mikor meghalt, fia nem lévén, testvéröccse, Béla hercegre maradt a korona. Most megint Lukács érsek lépett előtérbe. Neki a törvényes trónörökös nem tetszett, ő a harmadik testvért, Géza nevűt szerette volna a trónon látni. Pártja nem volt gyenge; maga az

özvegy anyakirályné is két megmaradt fia közül a fiatalabbikhoz csatlakozott. Lukács, mint esztergomi érsek kijelentette, hogy Bélát nem koronázza meg. És jellemző, hogy Béla, aki gyakorlatilag már elfoglalta a hatalmat, annyi hatalommal mégsem rendelkezett, hogy az esztergomi érseken kifoghatott volna. Kénytelen volt a pápához fordulni. III. Sándor pápa örült az alkalomnak, hogy lekötelezheti a törvényes királyt egy olyan korban, mikor Magyarország a pápaság és németrómai császárság nagy küzdelmében egyik oldalra sem áll határozottan. Megparancsolta tehát a kalocsai érseknek, hogy Bélát koronázza III. Bélává, de „az esztergomi érsek jogainak sérelme nélkül”. Hogy a kalocsai érsek ezt hogyan csinálta, nem tudjuk. Tényvaló, hogy III. Béla fejére odakerült a szent korona. De csak Szilveszter pápa utódjának külön parancsára. Az új király pedig nagy és engedékeny bölcsességgel megerősítette az esztergomi érsek koronázó jogát.

A megkoronázott apostoli király tekintélye magas csúcspontra emelkedett III. Béla személyében. Európa legnagyobb dinasztiai örömmel lépnek vele rokonságba. Fia eljegyzi a németrómai császár leányát, leányát pedig eljegyzi a császár fia. Másik leányát elvette Angelosz Izsák görög császár. Ő maga megkaphatta volna második feleségéül az angol királylányt, de az csak nyolc éves volt, ő tehát nőül vette a francia király hugát. Imre trónörökössel elvettette az aragoniai király leányát a pápa közvetítésével. Másik fia, Endre, elvette a francia királyné nővérét, Gertrudot. Ehhez az előkelő tekintélyhez kellő környezet is kellett. A Bizáncban nevelkedett, görög kulturájú Béla értett is a fényűzéshez. Ő az első magyar király, akinek fényes királyi palotájáról tudomásunk van. Béla többek között Esztergomban tartotta székhelyét, abban a palotában, amelynek maradványait éppen most ássa napfényre a tudomány. Az ásatások még tartanak, de a látogató a márvány ajtófők pompás faragásából, az oszlopok dús díszítéséből a palota pompás fekvéséből fogalmat tud alkotni magának a Béla udvaráról, amelyről feljegyezték, hogy művészi ízlése ámulatba ejtette az előkelő külföldi látogatókat. Azt is tudjuk, hogy jövedelme vetekedett az akkori angol és francia uralkodók jövedelmével. Béla uralkodása alatt avatták szentté I. László királyt, miután a pápa külön legátusa hosszú munkával feljegyezte a királyhoz kapcsolódó csodatételeket. Most már három kanonizált szentje volt az Árpád-dinasztiának. A magyar szent korona Európa egyik legelőkelőbb tekintélyét jelentette. Székesfehérvárott őrizték a százesztendő alatt ekkora jelentőségre emelkedett szent tárgyat.

Ez a szent tárgy a lakat alól rövidesen mégis kikerült külföldre.

IX.

III. Béla halála után kevésbé épületes torzsalkodás következett két fia, Imre és Endre között. A kettő közül, mint idősebbnek, Imrének tették fejére a szent koronát, de Endre nem kívánta bátyja királyi hatalmát elismerni. Hadviselésre is sor került köztük. A történelemből ismeretes az a jelenet, mikor a király és lázadó öccse seregei szemközt állanak. Imre király egyetlen sétabottal egymagában átment az ellenséges táborba.

- Hadd látom, - mondta, - ki meri felemelni a kezét a király ellen.

Senki sem mert rá kezét emelni. Ő odalépkedett egészen a királyi sátorig és sajátkezűleg letartóztatta a lázadót. Aztán nagylelkűen megbocsátott neki. Nem jól tette: Endre, aki maga is hatalomvágyó ember volt, azonfelül féktelenül kapzsi és nagyratörő felesége, Gertrud, még külön fűtötte, nem hagyta dolgozni és folyton ármánykodott ellene. Imre király szüntelen izgalmakon ment keresztül, bele is betegedett a sok bajba. Érezvén, hogy most már nem sokáig viszi, sietett három éves fiát, Lászlót, megkoronáztatni. És hogy lovagias szeretettel fegyverezze le a legkomolyabb ellenfelet, Endre herceget rendelte gyámul a kis László mellé. Nemsokára meghalt. És Endre egyáltalán nem bizonyult lovagiasnak az új helyzetben. Az árva királyfit az özvegy királynéval együtt kikergette az országból, a trónt erőhatalommal elfoglalta. De megkoronáztatni nem tudta magát a szent koronával. Azt Konstancia, az özvegy királyné, aki Bécsbe menekült, magával vitte. VI. Lipót osztrák herceg adott neki menedéket. De az elüldözött kis király, III. László, nem sokáig élt a számkivetésben. Négy éves korára meghalt. Endre már azon volt, hogy sereggel támadjon Ausztriára, mert a koronára okvetlen szüksége volt. Figyelemreméltó, hogy a szent korona most már nem volt pótolható valami más koronával. Csakis a szent koronát tekintette érvényesnek a köztudat, s azt is az esztergomi érseknek kellett a király fejére tenni. Így nőtt fontosságban s a kizárólagosság nimbuszában a szent aranytárgy. De Endrének nem kellett sereget vezetnie Bécs ellen. A kisfiú meghalt, Konstancia királynénak nem volt többé oka őrizni a koronát. Most már akadálytalanul kiadta Endre embereinek. Maga hazament Aragóniába.

Endre tehát megkoronáztatta magát Székesfehérvárott. Ugyanoda hozták a királyi sírboltba a kis III. László tetemét is. Aki őt koronázta, az kente fel Endrét is, János pap volt ez, aki hirtelen lett esztergomi érsek, éppen a korona miatt. Mert mikor III. Béla a hároméves trónörökös koronázását elrendelte, váratlanul meghalt Ugrin esztergomi érsek. A király az utolsó pillanatban sebbel-lobbal elintézte, hogy János kalocsai érsek elnyerhesse az esztergomi stallumot és koronázhasson. Azóta csak egy év telt el. És János pap 1205. pünkösdi vasárnapján feltette a szent koronát II. Endre fejére. De nemcsak őt koronázták meg ekkor, hanem feleségét Gertrudot is. Ez az első eset, amikor biztos tudomásunk szerint nemcsak a királyt, hanem a királynét is koronázták. De a szertartás részletei nem maradtak fenn. Arról is van hiteles adatunk, hogy a koronázáskor II. Endre megesküdüött a magyar alkotmányra. Elődei inkább csak vallásos jellegű esküt tettek. De ez a kor a rendiség kialakulásának kora volt. A nemzet és királya közötti jogviszony lassanként formálódni és tisztulni kezdett. S az alkotmányra tett eskü bizonyára feltétele is volt II. Endre koronázásának. A szöveget azonban nem ismerjük. Csak azt tudjuk a királynak Honorius pápához írott leveléből, hogy ő „a koronázáskor megesküdüött a korona tiszteletére és az ország jogainak megtartására”.

Ebben a mondatban nagyon érdekes a „korona tisztelete” kifejezés. Egyenesen meglepő, hogy a király esküvel köteleztessék egy olyan tárgy tiszteletére, amely neki mint királynak tulajdona. Csakhogy a szent korona ekkor már több volt ennél. Ha igazi tisztelete István szentté avatásával indult el, akkor ez az egyházi tartalmú rajongás minden magyarnak is tulajdonává tette. Egy szent ereklye lehet magánjogilag valakinek a tulajdona, de kétségtelen, hogy a

keresztény vallás alapvető általánossága folytán bárki másnak is bizonyos köze van hozzá. A XIII. században mindenki úgy érezte a magyar határok között, hogy Szent István az övé. Tehát valahogyan koronája is. Ugyanannyira a keresztény nemzeté, mint a királyé. Így az ékkövekkel kirakott aranytárgy már nemcsak a királyi hatalomnak kincstárból elővett kelléke volt, hanem kezdett körülötte valami magasabb sejtelem kifejlődni: egyelőre annyi, hogy a király szuverénitása mellett a nemzet szuverénitása is hozzá kapcsolódik. A II. Endrétől kivett olyan eskü tehát, hogy tisztelni fogja a koronát, nem azt jelentette, hogy tisztelni fogja saját hatalmának jelképét, hanem azt, hogy a szent ereklyét, mint amely az országalapító Szent István nemzetének ereklyéje, tisztelni fogja. Ez időben már kezdünk találkozni azzal a más országokban idegen szóhasználattal, amely a legfőbb országos hatalmat nem a király, hanem a „korona” szóval jelzi. Már az előző király, Imre, egy okmánya azt mondja, hogy „férfiasan küzdött a koronáért”. Ugyancsak az ő idejéből egy közokiratból való ez a mondat: „nehogy az ország becsülete a korona megsértése által szenvedjen”. Pár évvel később ezzel a kifejezéssel találkozunk: „a koronának alávetett népség”. És az új király, II. Endre, egy Donáld nevű urat nem felségárulással, hanem „a korona iránt való hűtlenséggel” vádol. A korona tehát a nemzet becsületét, a király hatalmát, az ország szuverénitását kezdi jelenteni, egyelőre anélkül, hogy ennek a jelképes beszédnek jogi hatalmát valaki pontosan kodifikálta volna.

Endre alatt alighanem még három királyné-koronázás volt Székesfehérvárott. Gertrudot ugyanis egy összeesküvés több idegen udvaroncával megölte. Hogy halála milyen körülmények között érte utól, azt részletesen nem tudni. Katona József „Bánk Bán”-ja bizonyára megrendítő alkotás, de történelmileg nem helytálló. A király 1218-ban tért haza a kereszties hadjáratról, s itthon nem Gertrudot találta, hanem második feleségét, Capet-Courtenay Jolanthát, a későbbi konstantinápolyi császár leányát, akit 1215-ben vett feleségül. Mialatt távol járt, az udvarnál semmi családi tragédia nem történt. Egyszóval feltehető, hogy mint annakidején Gertrudot, ő most Jolanthát is királynévá koronáztatta Székesfehérvárott. Azt meg éppenséggel bizonyosan tudjuk, hogy a harmadik királyné-koronázás Fehérvárott valóban lefolyt. Tudni kell, hogy II. Endre királynak három fia volt, úgymint Kálmán, Béla és Endre. A legidősebbnek nem a magyar trónt szánta, hanem Galicia, majd Szlavónia királyságát. A magyar trón örökösévé második fiát, Bélát, tette, s még a maga életében megkoronáztatta királlyá. Az ifjú Béla később, tizenegy éves korában, megnősült, Laszkárisz Tivadar görög császár leányát vette feleségül. Gyermekek voltak még a kis trónörökösnek, de az egyházi házasságkötés szertartásai után meg is koronázták királynévá. Érdekes, hogy II. Endre, akinek az érzelmes szívjóság nem tartozott tulajdonságai közé, később a boldog fiatal párt mindenáron el akarta választani, hogy a trónörökössel politikailag előnyösebb házasságot köthethessen. De a fiatalok szerették egymást és Béla hallani sem akart a válásról. Mikor apja erőszakkal kiszorította belőle az annullálás iránti kérvényt és a fiatalokat elszakította egymástól, apa és fiú össze is különböztek. De a pápa megtagadta a házasság érvénytelenítését, másrészt a magyar urak, kik mozgalmat indítottak egy alkotmánylevél kiadása céljából, a fiatal trónörököst állították a mozgalom élére. Béla trónörökös tehát sokkal függetlenebbül beszélhetett apjával. Így kapta meg a magyar nemzet az aranybullát, és így kapta vissza Béla a feleségét. Híhető, hogy Honorius pápa elutasító végzésében a házasság szentségének akkor már komoly istápolása mellett az is szerepet játszott, hogy a trónörökösnek megkoronázott királynénak számított. Honorius a „felkentség” fogalmát igen komolyan vette, ez kiténik más ügyekből, ahol a törvényes uralkodó ellen a bármily befolyásos trónkövetelő segítségét éppen erre való hivatkozással tagadta meg. Béla feleségének koronázása után még egy királyné-koronázás folyt le Székesfehérvárott. II. Endre alatt immár a negyedik. Ő maga ugyanis öregkorára harmadszor is megházasodott. Miután második feleségét is elragadta a halál, a hatvanéves király feleségül vette Aldobrandini-Este örgróf leányát, Beatrixot. Adatunk van rá, hogy az új esztergomi érsek, a francia származású Róbert pap, a veszprémi püspökkel együtt, részt vett az ifjú királyné

koronázásán, pedig akkor az öreg király rossz viszonyban volt az új pápával, IX. Gergellyel, sőt egyházi átok alatt állott, bizonyos vallásvédelmi intézkedések elmulasztása miatt.

Az öreg király ezután nemsokára meghalt. Az a fia követte a trónon, akit erre kijelölt, Béla. A magyar királyok sorában e néven a negyedik. Három héttel apja halála után koronázták. Ő neki is Székesfehérvárott tette a fejére Szent István ereklyéjét az esztergomi érsek, Róbert, de nem a szokott templomban. Az ősi város ekkor már elég nagy hely lehetett. Ősinek számított már akkor is, mert három és fél évszázaddal azelőtt ezen a helyen lakott a honfoglaló Árpád. Ha nem is a mai város területén, hanem a szomszédos Noé-hegyen. Száz év letelte már virágzó várost talált itt, Szent István király buzgón támogatta ezt a helyet. Láttuk, hogy Gizella királyné a nevezetes miseruhát is, a „Szent István palástját”, a Boldogasszony templomának ajándékozta. Volt a városnak még nem egy temploma ezen a Boldogasszony-templomon kívül, amelyben királyaink koronázkodtak és temetkeztek, például Szent Imre temploma és Szent Péter temploma. IV. Bélát nem a Boldogasszony-templomban koronázták, hanem a Szent Péter-templomban, pedig itt az addigi királyok csak az aranysarkantyús lovagok felavatásának szertartását szokták megtartani a koronázás után. IV. Béla magát a koronázást is itt tartotta. Hogy miért, nem tudni. A koronázás részletei elég homályosak. De tudjuk, hogy a szertartás alkalmával a király mellett vitték az ország kardját, s előtte vezették lovát. A kardot, - nem tudni, miféle kardot, - a király öccse vitte. A lovat a hűbéres Daniló orosz herceg vezette. Ez nyilván második koronázása volt Bélának, hiszen tudjuk, hogy apja életében kisfiúként már megkoronázták egyszer. S ha a szertartást nála megismételték, feltehető, hogy még egyszer megkoronázták királynéként azt a Laskaris Máriát is, akitől II. Endre hiába akarta fiát elszakítani.

A korona a szertartás után bizonyára elfoglalta régi helyét a kincstárban, ahol az örkanonok felelt érte. Hogy aztán itt megmaradt-e, vagy sem, azt a kérdést a tatárjárás borzasztó szerencsétlensége veti fel a magyar történelem munkálói előtt.

Béla király a muhipusztai csatavesztés után lóhalálában menekült és meg sem állott a Morva partjáig. Itt találkozott Frigyes osztrák herceggel, aki elébe utazott, hogy meghívja magához. Béla király Horvátország felé akart tovább menekülni, de az osztrák herceg önzetlennek látszó meghívása eltérítette ettől a szándékától. Mindent elhitt Frigyesnek, pedig oka lett volna bizalmatlannak lennie iránta. Mert ezt a Frigyeset a magyar sereg kevéssel azelőtt csúnyán megverte és borsos hadisarc fizetésére kötelezte volt. Béla mégis hitt a mézes meghívásnak. És hogyan járt? Egy krónikaíró ezt meséli róla: „Szegény király csöbörből vödörbe esett és olyan hal módjára, amely a megfagyástól félve s a jégtartóból a parázsba ugorva megsül, ő is még nagyobb bajba esett.” Frigyes a hozzá menekült királyt, mihelyt hatalmában tudta, kajánul megzsarolta. Visszakövetelte a hadisarcot. Bélának nem volt pénze, kénytelen volt a követelés fejében minden magával hozott kincsét zálogul adni. Sőt még három megyét is zálogul adott. Aztán póruljártan tovább menekült. Frigyes a markába nevetett és sereget vezetett a tatároktól megbénított Magyarország ellen. Béla pedig visszatért eredeti szándékához és tovább menekült Dalmácia felé.

A kérdés az, hogy a zálogba adott kincsek között ott volt-e a korona is. A történetírók különböző előadásai közül az tetszik szavahihetőbbnek, hogy nem. Úgy látszik, Béla már csak azért sem tehetett Frigyesnél zálogba a koronát, mert mikor hiszékenyen Frigyeshez menekült, a korona már nem volt nála. Az ő birtokában csak másodrangú vagyontárgyak voltak, az igazi és féltett értékeket már előbb Dalmáciába küldte, értvén ezek alatt feleségét, István nevű kisfiát, leányait, Szent István testét és Szent István koronáját. Az Osli-nemzetségből származó Herbord lovag volt az, akire családját és az ereklyét rábízta. Herbord Klissza várába vitte mindazt, amit a király rábízott, tehát a szent koronát is. Béla is oda igyekezett. Még megpróbálta valami maradék sereggel a tatárokat visszatartani, de ebbe is belebukott. Elment Klisszába. A tatárok kergették. Családját és kedveseit, tehát a koronát is, a biztosabb Spalato

várába vitte, onnan is tovább Trau várába, sőt Trau sziget partján már hajót tartott készenlétben, hogy ha jönnek a tatárok, a nyílt tengerre meneküljön. De a tatárok nem jöttek. Oda-haza Ázsiában meghalt Ogotáj nagy kán és ők fejedelem-választás céljából hazatáraztak. A királyi család, Szent István ereklye-holtteste és a szent korona megmenekültek.

A korona visszakerült Székesfehérvárra. Eddigi életrajza tehát így alakul. Felső fele Olaszországból megérkezett István királyhoz. A királlyal együtt 1038-ban ezt eltemették. Szent László kinyitatta a sírt, megtalálta a szilveszteri koronát és egyesítette Géza király bizánci koronájával. Az új korona - a mi mai koronánk - békében őrződött Székesfehérvárt mintegy száz esztendeig. Akkor Imre király özvegye elvitette Ausztriába. Onnan egy év múltán már visszakerült. De IV. Béla kénytelen volt Klisszába, Spalato és Trauba vinni. Majd aztán megint hazahozta.

Ekkorra a korona már megszűnt tárgy lenni, sőt már fogalomnak sem volt mondható, inkább személynek. Sokkal inkább személynek, mint amit a mai magánjog nyelvén jogi személynek mondanak. Ez a csodálatos személy a rettenetes katasztrófát úgy úszta meg, hogy meggazdagodott rajta: a tatárjárás alatt elesett sok gazdag úr vagyona visszaszállott a szentistváni értelemben egyetlen birtokosra, a koronára. Szuverénitása is külön hangsúlyt kapott. Ugyanis Béla király végső szorultságában a németrómai császárhoz fordult segítségért és megesküdt, hogy amennyiben kellő megsegítést kap, magát hűbértulajdonként alárendeli a császárnak. Ez azonban kisujját sem mozdította Magyarországért. Így az eskü is elvesztette érvényességét. Béla király ezt a tatárok kitakarodása után tisztázni akarta és igazságért a pápához fordult. S a pápa ki is mondta írásban, 1245 augusztus 21-én, hogy a magyar király ajánlata a feltételek nem teljesítése következtében nem érvényes többé. A korona szuverén.

A korona megmenekült. Az országot újjáépítő Béla király, aki pontos, rendszeres, okos ember volt - ma pedánsnak neveznek - a korona őrzési helyét is írásban adta: 1254-ből kelt okmánya, szabadságlevelet adott a székesfehérvári egyháznak. Ebben a szabadságlevélben az egyház így szerepel: „ahol az ország trónja és koronája őriztetnek, ahol a magyar királyok a felszentelés szertartásával felkenetnek, s ahol a mi őseinknek is szent teste nyugosznak”.

És most már a korona végképpen az államhatalmat jelenti: Béla 1244-ben megjutalmazza Bagomér urat a „neki és a koronának tanúsított hűségéért”. Nyolc év múlva ugyanilyen indokolással Oszlár úr kap földbirtokot, később a király okmánya megállapítja Lőrinc főtárnokmesterről, hogy „a királyi felség koronája iránt hűséggel viseltetett”. Tíz év különbség telt el a két kifejezés között. Előbb még a „király és a korona” szerepel olyannak, amelynek hűsége jutalmat érdemel, tíz év múltán már a „király koronája”. És újabb négy esztendő múlva kelt az az okmány, amelyben előfordul az esztergomi érsek hűsége „a korona fénye, az ország integritása és a korona” iránt.

A tatárjárás után a korona egyszerre több lett, mint a király. Az eszme már élt, de még nem öntötte alkotmányos szövegbe senki.

X.

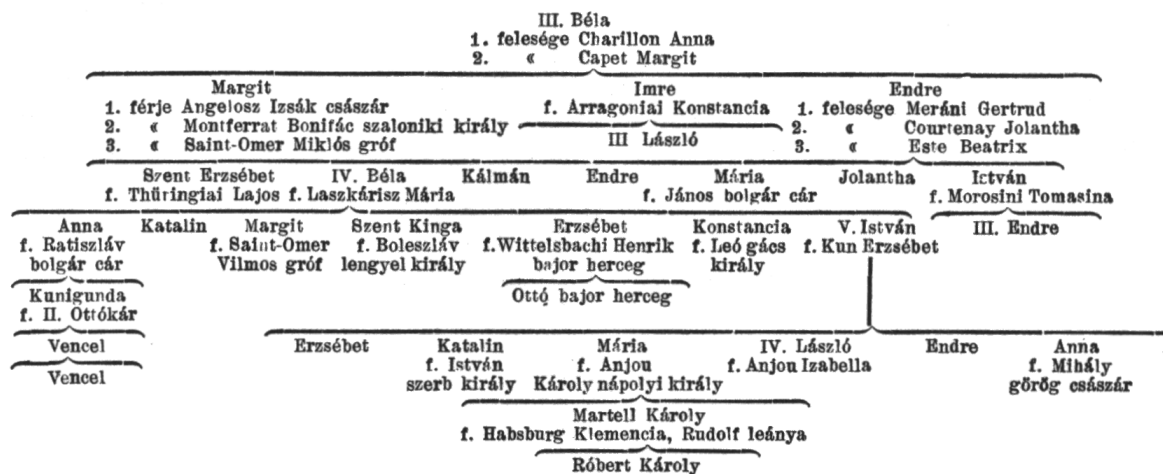
Az ország újjáépítője, IV. Béla, elegendő időt kapott a jó sorstól, hogy dolgozhassék. Harmincöt esztendeig ült Magyarország trónján. Halála után két héttel koronázta meg Fülöp esztergomi érsek fiát, V. Istvánt és ennek feleségét, a Kun Erzsébetet Székesfehérvárott. Második koronázásuk volt ez már, mert István még apja életében megérte, hogy úgynevezett ifjabb királlyá koronázták. A trónralépési koronázással eskü is járt. Feljegyzésünk van róla: V. István és neje mindketten megesküdték, hogy a nemesség jogait tiszteletben tartják és az elfoglalt javakat visszaadják.

Ez a király mindössze két évig uralkodott. Szertelen ember lehetett, mert abba halt bele, hogy Szerbiából egyhuzamban jött lóháton Budára. A virtus sikerült neki, de az erőpróba megölte. Utána tízéves fia következett, aki IV. László néven foglalta el a trónt. A gyermeket apja halála után egy héttel koronázták meg Székesfehérvárott. Anyja uralkodott helyette, a sűrűvérű Kun Erzsébet. A gyermekkirályt Napleszy Endre úr nevelte, s a krónikák szerint egyszer meg is verte. Akkora volt már a korona tisztelete, hogy Napleszy Endrét felségsértésért perbefogták és el is ítélték.

Érdekes a „Chronicon incerti auctoris” nevű Krónika feljegyzése, mely a magyar királyi kincstárt emlegeti a kis IV. László trónralépésének évében, tehát 1272-ben. Beszél jogarokról, drága kancsókról, Attila király több értéktárgyáról és két koronáról. Innen is kitetszik, ami különben természetes, hogy a korona eleinte nem közjogi és nem egy bizonyos tárgy volt, hanem csak jelvénye valaminek. Ahogy a nemes embernek több címerpajzsa lehetett ugyanazzal a címerrel, úgy volt a királynak több koronája, ugyanannak a hatalomnak jelvényeként. Beszélhetünk nemcsak két koronáról, hanem akár sokról is. Parádék alkalmával a király akármelyiket felrakhatta a fejére, mint ahogy az előkelő úrhölgy, akinek több diadémje van, használhatja akármelyiket. De közjogi ereje csak annak az egynek származott, amely István király szentté avatásával maga is szentté vált a szent fejedelem fején.

IV. László, akit a történelem Kun Lászlónak is nevez, tizennyolc esztendeig volt Magyarország uralkodója, de még csak huszonnyolc évet ért, mikor a kun összeesküvők megölték. Ekkor már csak egyetlen árpádházi herceg volt életben, Kun László néhai apjának egy unokatestvére, Endre. Már elmondtuk, hogy a szentföldet járó II. Endre király háromszor házasodott. Gertrud és Jolantha után nőül vette Aldobrandini-Este Beatrix grófnőt. A harmadik házasságkötés után nemsokára meghalt és Beatrix királyné már az ő halála után adott életet egy fiúnak, aki István nevet kapta. Ennek az István hercegnek a származását már akkor is kétségbe vonták. Beatrix királynét nyíltan megvádolták azzal, hogy fia házasságtörő viszonyból származik. De akkor a vádnak nem sok súlya volt, a trónon úgyis IV. Béla következett. István herceg később felnövekedett és Morosini Tomasinát vette nőül. Ebből a házasságból származott Endre herceg. Gyermekkora Velencében telt el, később az osztrák herceg bécsi udvarába került. Most, mikor II. Endre dédunokája meghalt, ő mint II. Endre unokája, az egyetlen élő Árpádfi, igényt emelt a magyar koronára. De most a Beatrix királyné ellen emelt régi vád megint felújult; kapóra jött ez mindazok számára, akik az Árpádház leányágon született leszármazottaiként akartak a magyar trónra kerülni, legelsősorban Anjou Martell Károly királyfi. Ennek anyja Mária Árpádházi hercegnő és nápolyi királyasszony volt, Kun László testvérnénje, V. István leánya. Anjoui Károly tehát mint V. István unokája követelte a koronát azzal az Endre herceggel szemben, akiben az árpádi vért kétségbe vonták. Ugyanígy homályos származásának bélyegezte Endrét Habsburgi Rudolf is, aki Martell Károlynak apósa volt ugyan, de Magyarországot nem leányának, hanem Albert nevű fiának szerette volna, s ezért IV. Bélának a tatárjárás alatt kelt kétségbeesett ajánlatára támaszkodott. IV. Béla, mint láttuk, a tatár veszedelemkor felajánlotta országát hűbérbirtokul a németrómai

császárnak, ha az megsegíti. De az nem segítette meg. Ezért az akkori pápa írásban is adta, hogy a hűbéres ajánlat semmis. Most Habsburgi Rudolf, szót sem szólva erről a pápai érvénytelenítésről, Magyarország hűbérurának jelentette ki magát és Magyarországot mindjárt fiának, Albertnek adományozta. A pápa, IV. Miklós, ezt nem hagyta szó nélkül, az egyház nevében nyilvánosan tiltakozott a bitorlás ellen és maga kívánt a magyar trón betöltése felől rendelkezni. És pedig Anjou-Martell Károlyt óhajtotta magyar királynak. Követet is küldött Magyarországra, hogy az itt nézzen szét a trón betöltése dolgában.

Azonban a pápai követ későn érkezett. A magyar rendek Endre herceget kívánták. A származásáról lábra kelt pletykára nem figyeltek. De aki elhitte is a mendemondát, annak nemzeti érzését nem zavarta, hogy Endre herceg nagyanyja, Beatrix, nem az öreg Endrétől, hanem Dénes nádortól szült fiút. Az esztergomi érsek, Lodomér is Endrét akarta. Két szerzetest küldött Bécsbe, akik a jelöltet regényes körülmények között hozták haza. Szerzetesi ruhába öltöztették, hajóra ültették és Budára hozták. Itt Endre kiszállott, levetette a kámzsát, díszöltött és a nemesség kíséretében Székesfehérvárra vonult. Itt Lodomér esztergomi érsek 1290 július 13-án királlyá koronázta a szent koronával. Ennek örét, a székesfehérvári prépostot, Tengerdi Tivadarnak hívták. Ismerjük azt az adománylevelet, amellyel III. Endre a koronaórt megjutalmazta, mert „Szent István koronáját nekünk adta és átnyujtotta a koronázásunkra alkalmas és kellő időben és napon”. Ennek a királyi hálának meg is volt az értelme. Tudjuk régi feljegyzésekből, hogy III. Endre ellenfelei csak egy dolgon igyekeztek: ne jusson a koronához. Ekkor már a szent koronának, mint egyedül érvényes koronázási tárgynak, közjogi ereje teljesen kifejlődött. Magyar király nem lehetett jogszerűen más, csak az, akinek Szent István koronáját - természetesen a Szent László által átszerelt alakban - az esztergomi érsek a fejére tette. Hiába akarta volna tehát az ország túlnyomó többsége Endrét; ha ez a Tengerdi Tivadar ki nem adja a koronát neki és az érseknek, Endre nem lehetett volna Magyarország királya.

Hogy a rendek Endréhez ragaszkodtak, abban az ő személyéhez való ragaszkodás is, de sokkal inkább a korona függetlenítésének a mozgalma is közrejátszott. Mint valaha a császári hatalom ellen való függetlenségi védekezés a pápaságtól kérte a koronát, most az ország állásfoglalása azt akarta nyilván megmutatni, hogy az egyháztól való függés csak vallási és nem politikai természetű. A korona szuverén: akinek a fejére kerül, az király, s ehhez senkinek jóváhagyása nem szükséges, még Szilveszter pápa utódjáé sem. Ezt a nemzeti függetlenségi álláspontot képviselte még maga az esztergomi érsek is. A pápa jelöltje, Martell Károly ellen, megkoronázta a nemzet jelöltjét, s mikor Németujvári Iván gróf, a pápahű nagyúr, megtagadta III. Endrének az engedelmességet, az esztergomi érsek az egyházi párt mellett kardoskodó gróftól egyházi átok alá vetette.

III. Endre az első király, akinek koronázási esküje teljes szövegben fennmaradt. Az ő trónralépése óta a királyi eskük szövegét rendszeresen becikkelyezték. Egyszóval megesküdött, felkenték, megkoronázták. Mindez nem zavarta a trónkövetelő Anjou-házat abban, hogy a pápa támogatásával tovább folytassa munkáját a magyar trón birtokáért. Mária királyné 1293 január 6-án, egyik provençei kastélyában összegyűjtötte a Provence egyházi és világi méltóságait, az ő körükben ünnepélyesen fogadta Nápolyban tartózkodó fiának követét, Vaudemont Henrik grófot és hosszú beszédet tartott előtte. Kifejtette, hogy Magyarországon bitorló uralkodik, ezért ő hívei tanácsára fiát, Anjou-Martell Károlyt, magyar királlyá „választja”, Magyarországot neki és örököseinek „adományozza” és inti Károlyt, hogy a magyar népet szeretettel oltalmazza és igazsággal kormányozza. Beszéde végén koronát és zászlót nyújtott át a követnek. Olybá vette, hogy ő, mint jogforrás, ezzel a koronával az ország birtokába iktatta fiát. Voltak külföldön, akik ezt a királlyá iktatást tudomásul vették. Mikor nemsokára az új pápát, VIII. Bonifácot, megkoronázták, az olasz krónikák szerint a díszbédnél „a magyar király és a nápolyi király szolgálták fel az ételeket”. Vagyis, Martell Károly és apja.

De maga az Anjou-család azért jól tudta, hogy akit Szent István koronájával nem koronáznak, az nem igazi magyar király. Ezért minden módon arra igyekeztek, hogy Martell Károlynak ez a korona valahogyan a fejére kerülhessen. Mikor pedig Martell Károly váratlanul meghalt, az elsőszülött fiú, Róbert Károly örökölte apjától ezt a szándékot. Róbert Károly, a tizenkét éves Anjou-herceg, Dalmáciában várakozott az alkalomra, hogy néhány magyar hívének segítségével a koronához juthasson.

Ekkor halt meg III. Endre, az utolsó Árpádházi király.

XI.

Történetírásunk kissé éles választóvonalat húz III. Endre halála után. Ez két okból nem eléggé indokolt. Először is valóban nem bizonyos, hogy III. Endrében az Árpádok vére folyt. Másodsorú kétségtelen, hogy az Anjouk az Árpádoktól is származtak. Igaz, hogy csak leányágon, de ez az uralkodók vonalában nem okozott nagyobb törést, mint később, Mária Terézia esetében. II. József is csak leányágon volt Habsburg, mégsem szoktuk úgy fogalmazni, hogy anyjával a Habsburg-ház lekerült volna a magyar trónról. Azokban a zavarokban, amelyek III. Endre halálát követték, volt valami egységes: az, hogy a magyar trónért az árpádházi III. Béla leszármazottai viaskodtak. A magyar nádor egy 1303-ban kelt oklevele mondja ezt a mondatot: „Mikor Szent István törzsfájáról az utolsó aranygallyacska lehullott, az egész nemzet Rákhel könnyeit ontva kereste, hol találhatná fel a Szent István nemzetségéből és véréből származó jövendő királyt”. Mert hogy az új magyar királyban Szent István vére lesz, afelől nem volt kétség.

A frissebbik a két párt közül az Anjou-párt volt. Mikor III. Endre lehúnyta a szemét, a kis Róbert Károly már Zágrábig feljött híveivel. A halálhír vételekor Székesfehérvárra kellett volna menniök, de ott még nem volt pártjuk. A Szent István koronájához nem juthattak. Elmentek tehát Esztergomba és ott egy sebtiben elővett koronával végezték el a szertartást. Ezt a koronát Bicskey Gergely tette a fiúcska fejére, az új esztergomi érsek, aki még meg sem kapta Rómából a pápai megerősítést.

Azonban ez a koronázás csak úgy nyüzsgött az alapvető hibáktól. A magyar rendek túlnyomó többsége nem is törődött vele. Ők maguk akartak maguknak királyt választani. A döntő szót a leghatalmasabb főúr, Csák Máté vitte. És ő Vencel cseh herceg mellett foglalt állást. A rendek helyeselték álláspontját és Vencelt megválasztották magyar királlyá. Tizenkét éves volt ez is. A királyválasztó rendek elhatározták, hogy a gyermeknek a trónon nem Vencel lesz a neve, hanem László, mert magyar nevet kell hordania. Történelmi kézikönyveink tehát hibásan nevezik őt Vencelnek, helyesen csak V. Lászlónak lehet őt neveznünk. Az országban a maga idején László királynak is hívták, de később a Vencel nevezet jobban meggyökeresedett.

Vencelért tehát díszes küldöttség ment Prágába. Behozták az országba és elvitték Székesfehérvárra. Itt Gimessy János kalocsai érsek a szent koronával királlyá koronázta.

A kalocsai érsek, és nem az esztergomi érsek. A rendek érezték is, hogy ez nincs rendjén. Tíz magyar püspök jelenlétével igyekeztek enyhíteni az esztergomi érsek hiányát. De a koronázás érvényességéhez mindenesetre szó fért. A pápa, aki az Anjou-házat támogatta, azonnal éleshangú, szemrehányó levelet küldött. „Miképpen fogadhatta el Vencel a koronát attól, akinek a magyar király koronázására joga nincs?”

Most tehát két király volt az országnak, két gyermek. Egyiket a szent koronával koronázták, de nem az esztergomi érsek. Másikat az esztergomi érsek koronázta, de nem a szent koronával. A szent korona eközben már nem volt hagyományos helyén, a székesfehérvári örkanonok keze között. Vencel magával vitte a koronát is, a többi koronázási jelvényt is Budára és magánál tartotta. A zavaros helyzetben a pápa igyekezett rendet teremteni. Bíbornoki konzisztórium elé vitte az ügyet: döntsék el a kardinálisok, ki a király Magyarországon. A kardinálisok meghallgatták mindakét párt küldötteinek érvelését, aztán úgy döntöttek, ahogy azt a szentszék Anjou-politikája kívánta: Róbert Károlyt mondották ki jogos királynak. Ettől a döntéstől egyszerre megváltozott a pártok aránya. Vencelt csapatostul hagyták ott eddigi hívei. Apja, a cseh király, úgy látta jónak, hogy a fiút hazaviszi Prágába. De azért jogfeladás nélkül. Jól tudták ők, hogy a pápa döntése sokat jelenthet ugyan, de nem mindent: a lényeg a szent

korona birtoka. Ez a csodálatos tárgy a magyar államhatalmat testesíti meg magában. Akié a korona, az rendelkezik elvben az államhatalommal.

A cseh király ravasz tervet eszelt ki, hogy tervét végrehajtsa. Ma úgy mondanók, hogy puccsot hajtott végre. Eljött fiáért Budára. Itt a fiút felöltöztette koronázási díszbe. A gyermekkirálynak fején volt a szent korona, oldalán a kard, kezében a jogar és az országalma. A cseh király kísérete, valóságos sereg, megbeszélte jelre körülvette a felöltöztetett gyermeket, aztán hanyatthomlok elnyargaltak Budáról. Mire a magyar őrség felocsudott, a szent korona már nem volt sehol.

A fiát szöktető cseh király meg sem állott Prágáig. A koronát ott tartották. A cseh király, az apa, nemsokára meghalt, a fiú tehát a magyar királyi cím mellé megkapta atyai örökségképpen a cseh királyságot is. Most már a magyar tróntól el is ment a kedve. A cseh trónt elfoglalta, magyar igényeit átadta másnak. És pedig nem a gyűlölt Anjou-pártnak, hanem közelebbi rokonának, Wittelsbachi Ottó bajor hercegnek, aki atyjának unokatestvére volt. Átadta neki trónigényét is, s ezek megbecsülhetetlen támogatóját, a szent koronát is. Ottó átvette a koronát és bejött Magyarországra.

Ekkor következett be a szent korona életének egyik legizgalmasabb kalandja.

Ottó félt a koronával feltűnést kelteni. Tudta, hogy az Anjou-pártnak a korona mindent megérne. Neki még nem volt megszervezett pártja az országban, ő csak remélhette, hogy a lemondott VI. László, vagyis Vencel megfogyatkozott pártja hozzá fog csatlakozni. De míg azokkal érintkezést talál, bármikor rajta üthettek. Ha feltűnést kelt a szent koronával, még inkább magára vonja az ellenfél mohóságát. Ezért a koronának olyan alakú fatokot csináltatott, amely butykoshoz hasonlított. Abba zárta el az ország szent ékszerét, s a butykost szíjon lógatta a nyeregkápáról. Így róttá az országutat fegyveres embereivel. Poroszkált Magyarország felé, háta mögött a butykosban lógott a nyeregről a szent korona.

A Dunán Fischamend közelében kelt át. Már Fischamenden túljárt, mikor a hajnalhasadás derengő homályánál hátrapillantott és megdöbbenve állapította meg, hogy a korona elveszett. Megereszkedett valahogy az a szíj, amellyel a kápához erősítették, kioldódzott, és a fabutykos lehullott anélkül, hogy észrevették volna. Rémülten tanakodott Wittelsbachi Ottó a maga embereivel: mit csináljanak most. Nem volt más választásuk, mint a megtett úton elindulni visszafelé és keresni az elveszett kincset. Ez a vállalkozás nem látszott nagyon reményteljesnek. Az országúton elég népes forgalom bonyolódott le. Nehezen lehetett elképzelni, hogy a jókora fadobozt senki sem veszi észre az országút kellős közepén. Aki pedig észreveszi, az felemeli és kinyitja. Bár a tárgyak és személyek ismerete akkoriban nem volt olyan általános, mint ma, a sajtó, a fényképezés, az illusztrációk korában, tehát a szent korona képe nem igen volt ismerős a nép előtt, azt bizonyosra lehetett venni, hogy a megtaláló a korona kincsértékét azonnal fel fogja ismerni és mindjárt értékesíteni igyekszik. Ha Anjouékhöz kerül a szent korona, az felér egy elveszített döntő ütközettel. De különben is, milyen arccal állítson be pártjához korteskedni a trónkövetelő azzal a kínos hírrel, hogy Szent István háromszáz éves koronáját elvesztette.

Az egész menet visszafordult és mentek a koronát keresni. Alig a reménység valami halvány szikrájával, de más teendőjük nem lehetett. Ha csoda történik, a népes országúton valahol sértetlenül megtalálják a butykost. És a csoda megtörtént. Hogy melyik falu közelében, azt a krónikák nem említik. De valahol az országút mély sarában mindenesetre megtalálták.

Nagy kő esett le Ottó szívéből. Most már kettős gonddal erősítette nyergéhez a csodálatosképpen sértetlenül megtalált szent koronát. S így ment kíséretével Székesfehérvárra, az ősi koronázó városba. Itt érintkezést talált a lemondott Vencel híveivel, akiket sikerült megnyernie a maga pártjára. Székesfehérvárott Ottó bajor herceget a magyarok királyukká koronázták,

már csak tüntetésből is, megmutatni, hogy a magyar királyt nem a pápa ülteti a nemzet élére, a magyar trónutódlás csak a hagyományoktól és a rendek elhatározásától függ. Ottó esküt tett az alkotmányra, aztán tüntető menettel Budára vonult. A koronát ő sem hagyta Székesfehérvárott. Onnan Budáig a fején hordta. Szent István palástját is magára vette és a többi koronázási jelvényt. A nép előtt nagyon jó korteskedési eszköz az ilyesmi. Budára érkezvén, így, koronásan és palástosan járta végig díszes menetével Buda utcáit. Hadd lássa a nép, hogy ő birtokában van a szent koronának. Történeti szakértők szerint, ebből a felvonulásból származik az a hagyományos szokás, hogy az újonnan megkoronázott király a város utcáit ünnepelesen végiglovagolja.

Most azonban újabb kaland érte a szent koronát.

Egyike volt a legbefolyásosabb uraknak Apor, az erdélyi vajda. Az ő állásfoglalása sokat jelentett abból a szempontból, hogy ki tekintessék törvényes magyar királynak. Azonkívül Apor vajdának szép, fiatal eladólánya volt. Ottó herceg, özvegy ember, abban a helyzetben volt, hogy házasodhatik. És Apor vajda leányát feleségül venni nem látszott rossz politikai gondolatnak. Apor vajda meghívta Ottó herceget magához Erdélybe. Agyafúrt, elszánt ember volt ez az Apor vajda. Ő már tudta, mit akar, mikor a trónkövetelőt meghívta a magassásfészkébe, az erdélyi Bálványos várába leánynézőbe és politikai tanácskozásra. De Ottónak fogalma sem volt, hogy Apor László mit forgat a fejében. Elfogadta a meghívást és a koronával együtt, amelyet egy pillanatra sem adott ki a kezéből, nekivágott az útnak és elment Bálványos várába. Amint oda megérkeztek, az addig elragadóan nyájas Apor vajda letette az álarcot. Ottót egyszerűen börtönbe csukatta. A koronát elvette tőle és magánál tartotta. Annak, akinek kezében van a szent korona, egyszemélyesen van a helyzet is. Erős a gyanú, hogy Apor László a maga fejére szeretne volna tétetni azt a koronát. Sok huzavona után Ottó herceget szabadon eresztette ugyan, de arról hallani sem akart, hogy a koronát kiadja. Várakozott, míg a helyzet az ő számára megérlelődik. Ottó és az Apor-leány házasságából persze nem lett semmi.

A trónnal tehát úgy állott a helyzet, hogy két király tartózkodott az országban. Az egyiket, Róbert Károlyt, helyesen szólva I. Károlyt, - mert Magyarországon a Róbert nevet elhagyta, - a pápaság jogérvényes királynak jelentette ki, a nemzet azonban érezte azt a lényeges hibát, hogy ennek a királynak fejét még nem érintette a szent korona. Viszont volt egy másik király, Ottó, akit a szent koronával megkoronáztak, de a pápai álláspont szerint jogtalanul, mert I. Károly személyében már volt királya az országnak. Kiki úgy igyekezett helyzetének jogosságát teljessé tenni, ahogy tudta. Az Anjou-párt egyetlen természetes törekvése az volt, hogy kézbe kaphassa a szent koronát.

A pápa XI. Benedek volt ekkor, a pápaság világhatalmának utolsó képviselője. Az egyház történelme tisztalelkű, igaz embernek írja őt le. Mondják, hogy mikor egyházfejedelemmé választották, édesanyja, aki meglátogatta, röstelt szegényes ruháiban elébe lépni, ezért díszes selyemruhát csináltatott. Benedek pápa rápillantott a belépő öregasszonyra és így szólt:

- Ez nem az én anyám. Az én anyám szegény mosónő.

Az öregasszony elment, felöltötte szegényes ruháját és úgy tért vissza. A pápa most az egész udvartartás jelenlétében fogadta és a lehető legnagyobb tiszteletadásban részesítette. Ez a derék és nemes ember, akit később boldoggá is avatott az egyház, nem volt már alkalmas arra, hogy a pápaság dűledező világbirodalmi rangját a világi fejedelmek egyre függetlenebb hatalma ellen megóvja. Az ő uralkodása alatt került sor arra is, hogy Magyarországnak a szentszéktől való teljes politikai függetlensége tisztázassék.

Benedek, mikor pápasága előtt még Boccassini Miklós volt a neve, követi minőségben járt Magyarországon, hogy az Anjou-párt hatalmi törekvéseit támogassa. Jól megismerte a ma-

gyarok országát és gondolkodásmódját, jól tudta, hogy a szent koronának milyen varázslatos hatása van a lelkekre. Mikor tehát most Gentilis bíborost küldötte követnek Magyarországra, azt kötötte elsősorban a lelkére, hogy igyekezzék Apor vajdától visszaszerezni a szent koronát és azzal Károlyt megkoronáztatni, de addig is a pápa szavának döntő voltát kellőképpen hangsúlyozni. Gentilis bíbornok megérkezett és azonnal tárgyalásokat kezdett Aporral. De merev visszautasítással találkozott. Apor vajda kereken megtagadta a korona kiadását.

Mit volt mit tennie a pápai követnek: igyekezett legalább a pápai hatalomnak tüntető kifejezést adni. Azon az értekezleten, amelyet Pesten a mai Deák-téren épült domonkos-rendházban hívtak össze. Róbert Károly jelenlétében hosszú közjogi előadást tartott. Bibliai idézetből indult ki. „Nemde, uram, jó magot vetettél szántóföldedbe?” Elmondta, hogy Isten, a mennyei gazda, az ő magyarországi szántóföldjébe jó magot vetett. Elmondta, hogy Szent István kapta a szent koronát Szilveszter pápától s ezzel a szentszék hatalmát ismerte el; mikor tehát most Szent István nemzetsége kihalt, jogos, hogy a pápa jelölje ki azt, akinek a szent koronát a fejére kell tenni.

Ezen a ponton viharos tiltakozás szakította félbe a szónokot. A bíboros félbeszakította beszédét és késznek nyilatkozott az ellenérveket meghallgatni. A rendek azt válaszolták neki, hogy Magyarország független ország, királyt a magyarok számára senki sem jelölhet ki, még maga a pápa sem. A magyarok magok választanak királyt, azt a pápa követe legfeljebb megerősítheti. És Gentilis bíboros, látva a magyar rendek törhetetlen szilárdságát, az érvelés előtt meg is hajolt. Így lett ez a nagygyűlés igen nevezetes határkö a szent korona életrajzában. Kezdetben olyan arany diadém volt, mint akármelyik másik. Tárgyi jelentősége alig volt, csak szimbolikus jelentősége. Mint a kenyérnek meg a sónak, amelyet felajánlanak valakinek a város kapujában. Bármely más aranydiadém is, amely a pápaság egyházi felsőbbségét jelképezte a magyar király fején, ugyanennyit ért. Magát a tárgyat el is temették István királlyal. Mikor azonban Istvánt szentté avatták, szent ereklye lett maga a tárgy is és most már nem „korona”, hanem mint „a korona” vált fontossá. Az Árpád-házi királyoknak Szent Lászlót követő kétszáz esztendeje alatt lassan, de biztosan csökkent vallási jellege és nőtt közjogi jellege. Ezen az országgyűlésen aztán végleg tisztázódott, hogy a szent korona független lett attól a pápaságtól, amely valaha ajándékozta. A korona szent maradt, de inkább szent a hozzáfűződő alkotmányos fontosságtól, mint a vallási kegyelet folytán. Szent maradt, de szabad lett, szuverén és magánál a királynál is több.

Igaz, hogy ennek tisztázása még nem lett teljesen végérvényes. Még érte olyan kísérlet, amely meg akarta fosztani úgyszólván természetfölötti hatalmától.

Ugyanis a rendek, mikor a pápa királyjelölő jogköre ellen oly viharosan tiltakoztak, nem a pápa által jelölt Károly személye ellen támadtak, csak az elvet akarták megvédeni. Az anjoui uralkodó ellen nem volt kifogásuk, de ragaszkodtak ahhoz, hogy maguk válasszák. Meg is választották nagy lelkesen, sőt ott helyben vállokra emelték és a Tedeumot énekelték. Az ő királyságával nem is lett volna baj, csak az, és éppen a legnagyobb, hogy nem volt kéznél a szent korona, amellyel a már kétszer megkoronázott Károlyt érvényesen is megkoronázzák. Apor vajda pedig semmi áron nem adta vissza. Ki kellett tehát valamit találni.

Gentilis bíbornok azt találta ki, hogy a szent koronát megfosztja érvényétől. Sikerült a magyar urakkal a következő határozatban megállapodnia. Ha az a korona, amelyet a római pápa adott volt Szent Istvánnak, záros határidőn belül vissza nem kerül Apor vajdától, akkor „szentetlennek, eltiltottnak s elvetettnek tartandó mindaddig, míg vagy a király kezéhez, vagy a székesfehérvári káptalanhoz vissza nem kerül”. Helyébe másik koronát kell csináltatni. Azt a pápa követe majd átadja az egyház nevében a királynak és az országnak, miután ünnepélyesen megáldotta. Ezzel kell megkoronázni a királyt és majdan utódait is. „Ezt a koronát tekintsék a valódi és törvényes koronának nemcsak a főurak, hanem az egész nemzet.”

A határozatot igyekeztek végre is hajtani. Gentilis bíbornok drágakövekkel ékes új koronát csináltatott. Nagymisét tartottak, s a követ ezen a papság és a nép jelenlétében megáldotta az új koronát. A magyar főpapok szentelt olajjal felkenték. Akkor aztán a bíboros átadta a pápa nevében a királynak és az országnak. Következő vasárnap megtartották a koronázást. Az esztergomi érsek a székesfehérvári templomban megkoronázta Károlyt. A koronát azután a káptalannál helyezték letétbe, hogy az örkanonok örködjék felette. Mert most már ez a szent korona és nem a másik.

Csakhogy ez a határozat csupán papiros maradt. A pápaság összes ereje kevés volt már ahhoz, hogy a szent koronát megfossza varázsától. A szent korona most már nem a pápaság hatalma által, hanem önmaga által élt. Érvényét a nemzet szemében semmiféle hatalom többé el nem vehette. Varázsát semmiféle hatalom egy mondvacsinált új koronára át nem ruházhatta. A koronázás, Károlynak immár harmadik koronázása lefolyt, de a közvéleményben üresség maradt utána. S a közvélemény akkora erővel jelentkezett, hogy Gentilis bíbornok belátta: a szent korona erejével nem tud megmérkőzni. Hiába „szentetlen, eltiltott és elvetett”, a nemzet mégis csak ezt akarja látni királya fején. S a nemzet közvéleménye ellen nincs kihez fellebbezni. A bíbornok megint neki látott, hogy az igazi és egyetlen szent koronát Apor vajdától visszaszerezze. Most már összeszedte minden erejét. Nem takarékoskodott sem ígéretekkel, sem fenyegetésekkel. És végre nagynehezen sikerült megtörnie Apor László ellenállását, miután a nádor és a magyar főpapság is teljes erővel közbevetették magukat. De különösen hasznosnak bizonyult az Apor vajda fiának, Benedek domonkos papnak közbenjárása. A vajda kijelentette, hogy a koronát visszaadja. Benedek erdélyi püspök ment érte Bálványos várába. Meg is kapta és hazahozta Székesfehérvárra.

A szent korona győzött. Kívívta szabadságát; a pápától való függetlensége kétségtelen volt immár és nyilvánvaló. Igazolódott az is, hogy helyettesíteni nem lehet. Még maga az ország sem tudja helyettesíteni. A korona több, mint az országgyűlés, több, mint a nemzet és több, mint a király. A korona a nemzet és a király összefoglaló egysége, maga az államhatalom. Testetlenné vált és fogalomná magasztosult.

Most lett végre igazán magyar királlyá Anjou Róbert Károly. A rendek 1310-ben Szent István napján összegyűltek a Rákos mezején és ott ünnepélyesen megint megválasztották. Aztán elmentek Székesfehérvárra és ott megkoronázták. Most már negyedik ízben. De igazában most először. Maga Károly király is megadta azt a hódolatot a szent koronának, hogy igazán jogosnak ezt a negyedik koronázást ismerte el.

Minden valószínűség amellet szól, hogy ekkor került a magyar szent koronára a kereszt. A szakértők csak annyit mondanak határozottan, hogy a korona a XIV. századból való. De ha meggondoljuk, hogy a magyar rendek és a pápaság között milyen erőteljes elvi vita folyt a pápa trónbetöltő joga felől, könnyű elképzelni, hogy ezen az utolsó és végleges koronázáson, mikor az egyháznak végleg bele kellett mennie a nemzet független királyválasztó jogába, a nuncius meglegedett a magyar királyság egyházi jellegének ilyen jelképes ábrázolásával: megállapodott a rendekkel, hogy keresztet tesznek a koronára. Akárcsak egy templom kupolájára.

Ezt, meg kell adni, igen barbár módon hajtották végre. Az Árpádok korának mélységes vallási áhitatát már más világ váltotta fel. Most már nem találtak abban semmi különöset, hogy a korona legfelső zománclapján éppen Krisztus testének ábráját lyukasszák ki a kereszt számára. Ügyetlenül is szerelték a keresztet a koronára: srófja nem függőleges, hanem oldalfélt ferde. Meg is lazult a későbbi korok folyamán és a kereszt szabadon billegett jobbra-balra. Most már nem billeg, mert a legutolsó koronázáskor megerősítették és pedig abban a ferde helyzetében, amely a köztudatba vésődött.

Egyszóval Róbert Károly végre megkapta az igazi koronát és az igazi koronázást.

De vigyázott is a koronára, amennyire csak tellett tőle. Még a fehérvári örkanonokban sem bízott. Az ő uralkodásától kell számítanunk a korona életrajzának azt a fordulatát, hogy elköltözött ősi lakóhelyéről. Tudjuk, hogy Károly, mikor Olaszországba kellett utaznia, nem merte itthon hagyni a koronát. Magával vitte a nagy útra. Miután tudniillik Lajos fiának a magyar trón mellett a lengyelt is biztosította, másik fiáról, Endréről is gondoskodni kívánt. Ennek a szicíliai trónt igyekezett biztosítani. E végből leutazott egészen Nápolyig, hogy Endrét nápolyi Johannával házasítsa össze. A szent korona tehát megtette az útát a királlyal Visegrádtól Nápolyig és vissza. Károly útközben maga mellett tartotta a szent tárgyat. És mikor visszajött, nem adta vissza Székesfehérvárnak. Igen valószínű, hogy Visegrádon tartotta saját kincstárában. Ő volt az, aki a visegrádi palotát megépíttette. Ez volt az első hatalmas pompájú királyi palota történelmünkben, egykorú leírások sokat beszélnek háromszázötven termének pazar fényéről.

A korona az askéta kereszties korszak idejét a székesfehérvári templom tömjénes csendjében töltötte. Most, a lovagi tornák, a fényűző udvartartás idején, a renaissance bíbor pompájának előestéjén átköltözött a király palotájába. Szomszédságában ömlött a vér és az arany. Nem messze tőle zajlott le Zách Felicián merénylete. Szörnyű büntetés irtotta ki Zách egész nemzetségét, mert fegyvert emelt arra a homlokra, amelyet a szent korona illetett.

XII.

Károly király utódai alatt jó darabig semmi nevezetes nem történt a koronával. A tizenhat éves Lajost, történelmünk Nagy Lajosát, már harmadnapra atyja halála után a hagyományos szokások szerint megkoronázták. Hagyományos szokás volt nyilván az is, amit egy krónika mond el a szertartásról: az esztergomi érsek megkérdezte a jelenlévő rendeket, vajjon akarják-e királyul Lajost. A rendek egyhangúlag igennel feleltek. Ha tehát a trón örökösödés útján szállt is apáról fiúra, az érsek kérdésében s az erre adott válaszban mégis észre kell vennünk a választás elvét. Lajos negyven esztendeig ült a magyar trónon. E negyven év korszakából sok olyan okirat maradt fenn, amely arról tanuskodik, hogy a magyar állam szuverénitását most már teljesen a korona jelentette. Még a külföldön is elterjedt az a szokás, hogy a magyar impériumot a koronával nevezzék meg. A velencei köztársaság 1381-ben arra kötelezte magát, hogy Lajos királynak és örökösének évi adót fizet és átengedi egész Dalmáciát, mint olyan földet, amely már régóta „Magyarországhoz és a magyar koronához tartozik”. Néhány év múlva kelt okiratában ugyancsak a velencei köztársaság inti hűségre Spalato, Trau és Sebenico városokat „a magyar szent korona iránt”.

Mikor Lajos negyven évi országlás után meghalt, a trónon tizenegy éves leánya, Mária hercegnő következett utána, aki akkor már luxemburgi Zsigmond őrgróf menyasszonya volt. Lajos király temetésének másnapján az esztergomi érsek felkente a kisleányt és fejére tette Szent István koronáját. A gyermek koronázásánál megtartották mindazokat a hagyományokat, amelyek a koronázás körül kialakultak. A tizenegy éves leánykirály saját kezével avatta fel az aransarkantyús lovagokat. De uralmát veszedelem fenyegette: az Anjou-házból származó Károly durazzói herceg a maga számára követelte a magyar trónt. Noha a kis Máriát gyorsan hozzáadták vőlegényéhez, Zsigmondhoz, ez nem segített az erőviszonyokon: Mária kénytelen volt lemondani a trónról és Károlyt engedni a maga helyébe. Ismét koronázás következett Székesfehérvárott: II. Károlyt, vagy szokott melléknevén Kis Károlyt 1385 Szilveszter napján megkoronázták. Szent István palástjáról ennek a koronázásnak kapcsán történt először említés: feljegyezték, hogy II. Károly a koronázáshoz ezt a palástot öltötte magára. Ugyancsak említés történik az ország zászlajáról is, amelynek nyele a koronázáskor valahogyan eltörött. A babonás közhit rossz előjelet láthatott ebben, s nem is csalódott, mert a király pár hónapos uralkodás után véres összeesküvésnek esett áldozatul: Nagy Lajos özvegye, a megkoronázott Mária anyja, felbujtotta ellene az urakat és Forgách Balázs meg is ölte: csákánnyal vágta fejbe. Ez a seb nem volt halálos, de betegágyában aztán megfojtották. Így Mária visszajutott a trónra, de az uralmat nem ő gyakorolta, hanem Zsigmond, akit Károly halála után rögtön megkoronáztak. Az esztergomi érseki szék éppen üres volt, ezért a legidősebb püspök tette a király fejére a koronát, a veszprémi. A meggyilkolt Károly fia, László, fellépett ugyan ellenkirálynak, de maga Zsigmond megvetéssel írta róla, hogy „Zárában egy összetákolt valamivel koronázták meg”. Így nem lett nekünk még ekkor VI. Károly királyunk.

Zsigmond idejében már nem Visegrádon, hanem Budán látjuk viszont a szent koronát. A királyi udvar úgynevezett tárnokházában őrizték, amely „a kút körül volt, István vezér tornyán túl a várban”. Hivatalosan Garai Miklós nádor tiszte volt őrizni a koronát. Garai Miklós halálakor Zsigmond, aki nemcsak magyar király volt, hanem császár is, Baselban tartózkodott. Mikor itt hirül vette a nádor halálát, azonnal első gondja volt a korona biztonsága felől intézkedni. Elrendelte, hogy Kelemen győri püspök vegye át a nádor özvegyétől és adja át a Palóczi-testvéreknek, György esztergomi érseknek és Mátyás országbírónak. Kelemen püspök pontosan végrehajtotta az uralkodó parancsát. A korona Esztergomba került, az érseki kincstárba. Úgy volt, hogy Zsigmond, mikor hazatér, visszaveszi tőle a koronát és megint Budán

helyezi el. Ez azonban nem történt meg. Zsigmond nyilván úgy vélekedett, hogy a korona az esztergomi érseknél jó kezekben van.

Ott volt a korona Esztergomban hosszú ideig. Mikor Zsigmond ötven esztendei uralkodás után meghalt, és a trónon veje, Albert követte, a koronát Esztergomból maga Palóczi érsek vitte Székesfehérvárra, aztán onnan megint hazavitte magával Esztergomba. Érdekes különben, hogy a koronázás alkalmával vita merült fel: kinek tiszte a királynét megkoronázni. Palóczi magának követelte ezt a kiváltságot is, de a veszprémi püspök régi okiratokkal bizonyította, hogy a királyt az esztergomi érseknek, a királynét a veszprémi püspöknek van joga megkoronázni. Álláspontja győzött. Erzsébet királynét, Zsigmond leányát, ő koronázta meg. De Albertet, akivel az első Habsburg lépett a magyar trónra, az esztergomi érsek díszítette fel a szent koronával. Holott voltaképpen fordítva kellett volna tenniük. Hiszen Zsigmond után az ő gyermeke, Erzsébet, örökölte a trónt, ő lett a király. Albert csak amolyan „prince consort” lehetett volna mellette igazság szerint. De ő erőszakos ember volt s a felesége igényeit le tudta győzni. A szent koronát az öfejére és nem az Erzsébetére tette az esztergomi érsek.

Ez az esztergomi érsek, az öreg Palóczi György, az Albert rövid uralkodása alatt halt meg. Halálával kapcsolatban valahogyan az a vakhír terjedt el, hogy a korona Esztergomból eltűnt. Ez a hír nagyon felizgatta a királyi párt. Budáról azonnal Esztergomba utaztak és külön bizottság előtt nyitatták fel azokat a ládákat, amelyekben a koronát és a koronázási jelvényeket őrizték. A hír mendemondának bizonyult: a korona sértetlenül ott volt a helyén. A király maga tette vissza a ládába, a ládát maga zárta be és pecsételte le. Aztán elrendelte, hogy a koronát ezentúl Visegrádon őrizzék. A korona őréül gróf Bazini Györgyöt nevezte ki. A koronát a királyi pár és több főúr kíséretében mindjárt el is vitték Visegrádra és átadták Bazini grófnak. Ő külön szobát jelölt ki a várkastélyban a koronának. Ennek a szobának ajtaját is gondosan lepecsételték.

Mikor Albert király meghalt, gyermeket váró feleség maradt utána. A király végrendelete úgy szólt, hogy halála után az özvegyé legyen a hatalom, s ha a születendő gyermek fiú lesz, akkor az rögtön királynak számítsa, s az anya köteles legyen a gyámkodást megosztani Habsburgi Frigyes osztrák herceggel. Az özvegy át is vette a hatalmat és a király minden jogát gyakorolta is. Ha a Szent István koronájával koronázták volna meg, voltaképpen őt is királyaink között kellene felsorolni. De annakidején a veszprémi püspök egy másik, mellékes koronát tett az ő fejére. S hogy mekkora különbség ez, azt ő maga tudta legjobban. Meglátszik ez abból a szívós és elszánt munkából, amellyel a szent koronát mindenáron birtokba igyekezett venni. Remélte, hogy fiút szül, s minden módon azon igyekezett, hogy ennek a fiúnak biztosítsa a törvényes koronázás lehetőségét. Volt ugyanis trónigénylő, akitől tartania kellett. Ulászló lengyel király, a Jagelló-családból való, aki most volt tizenöt éves és külpolitikai okokból a magyar közvélemény előtt igen alkalmas trónjelöltnek mutatkozott.

Hogy Erzsébet királyné hogyan szerezte meg a koronát, arról udvarhölgyének, Kottaner Ilonának, emlékiratai elegendő részletességgel értesítenek. Ez az asszony előbb Gelusch Péter soproni bírónak volt a felesége, majd ennek halála után Kottaner János bécsvárosi kamaráshoz ment nőül. A királynénak ekkor már volt két leánygyermeke. A kisebbik leány, Erzsébet, mellé fogadta meg Kottanernét udvari dajkának.

Mikor Albert király meghalt, megint elterjedt a hír, hogy a korona eltűnt Visegrádról. A királyné azonnal odaküldte Kottanernét, nézze meg, mi van a korona szobájának pecsétjeivel. Kottanerné, karján tartva a kis hercegnőt, a koronaőr társaságában odament az ajtóhoz. A pecsétet sértetlenül találta. Rögtön jelentette ezt a királynénak, de a jelentés az özvegyet nem nyugtatta meg. Személyesen akart róla meggyőződni, hogy helyén van-e a korona, vagy nincs. Több magyar urat vett maga mellé, felmentek a korona szobájához, a pecsétet letörték, kinyitották az ajtót, a korona ládjának pecsétét szintén letörték és kinyitották a ládát.

A szent koronát megtalálták benne. Sőt ott volt az a másik korona is, amellyel őt koronázták valaha.

A királyné megparancsolta, hogy a két koronát vegyék ki a ládából és tegyék kisebb szekrénybe. A szekrényt magához vette. Hálószobájába vitte és ágya mellett kék bársonypárnán helyezte el. Ugyanebben a szobában még két udvarhölgye is ott aludt, egy Borbála nevű magyar mágnás leány és egy Fronacherné nevű német arisztokrata asszony. Az éjjeli szekrényen viaszgyertya égett. A hölgyek nyugovóra tértek és elaludtak. Jó idő múlva az egyik udvarhölgy felébredt és rémülten látta, hogy a kék bársonyvánkos ég. A viaszgyertya ugyanis valahogyan lebillent az éjjeliszekrényről és ráesett a párnára. Arasznyi lyukat égetett már a párnán a tűz. Az udvarhölgy sikoltozni kezdett. Kottanerné a szomszéd szobában felserkent és befutott. Ő oltotta el a tüzet. A királyné másnap reggel mindjárt elmondta az éjszakai esetet az udvari uraknak. Ő maga is belátta, hogy a korona biztonságosabban van a ládában a lepecsételt ajtó mögött, mint önála. A két koronát tehát visszatették a ládába, s az ajtót megint lepecsételték. A korona előtti szobában állottak a királyné ékszerei.

A visegrádi vár kulcsai Bazini grófnál állottak, mint koronaörmél. A királyné magánál akarta tudni ezeket a kulcsokat. Ezért Bazini grófot felmentette a koronaőri méltóságtól, átvette tőle a kulcsokat, s a magyar urakkal abban egyezett meg, hogy a kulcsok ezentúl Garai László kezén legyenek. Ebben megbízott, mert Garai László közeli rokona volt neki. A magyar urak az intézkedés ellen nem emeltek kifogást, Garai megkapta a kulcsokat és mindjárt várnagyot nevezett ki a maga emberei közül. Ekkor a királyné megparancsolta Kottanernének, hogy a kis hercegnővel maradjon Visegrádon, aludjék a korona előtti szobában és oda be ne eressen senkit, csak Garait és a várnagyot. Aztán maga visszautazott Budára. Ott várakozott az alkalmas időre, mikor titokban visszamehet Visegrádra és a szent koronát a magyar urak tudta nélkül megkaparinthatja.

Az alkalmas idő nemsokára megérkezett. A királyné kiment Visegrádra s ezúttal nem a várban szállott meg, hanem a vár alatti udvarlakban. Annak próbájául, vajjon a szent korona megszerzése sikerülni fog-e, egyelőre azt parancsolta Kottanernének, hogy hozza le az ékszereket a korona előtti szobából, de úgy, hogy még Garai László se vegye észre. Kottanerné szánra ült, felment a várba, ott összeszedte az ékszereket és ruhája alá rejtette őket. Aztán visszaült a szánba és megindult lefelé. Az udvarba véletlenül éppen ekkor léptek be a magyar urak, köztük Garai László.

- Mit viszel, Kottanerné? - szólt rá Garai.

- Ruháimat, - felelt a dajka nyugodtan.

Garai továbbengedte, ő pedig háborítatlanul leért a királynéhoz és átadta neki az ékszereket. A királyné roppant megörült, nem az ékszereknek, hanem annak a tapasztalatnak, hogy terve nem kivihetetlen. Az ékszereket abban a szobában, ahol a dajka és a gyermek aludtak, elrejtették az ágy alá, mert ládájuk nem volt.

Most vártak addig, amíg a magyar urak eltávoztak. Ekkor megjött Cilli Ulrik gróf, a királyné nagybátyja. Őt is bevonták a tanácskozásba, hogyan csinálják a dolgot a szent koronával. Megbízható segítség kellett az ajtó és a láda feltöréséhez. Kottanerné egy horvát katonát kerített elő, aki megbízhatónak látszott s ezt beavatta a tervbe. A katona színleg vállalta a munkát, de valójában megrémült a feladattól. Nyíltan ellenszegülni nem mert, tehát megszökött. De szökés közben lezuhant lováról és olyan szerencsétlenül esett a földre, hogy agyonütötte magát. Kottanernének új katonát kellett keresni. Talált is egy magyar legényt, aki vállalta a munkát, sőt azt is vállalta, hogy még egy másik embert is hoz segítségül, mert ő maga kevés.

A katona úgy tett, mintha ágyneműt vinne fel a várba. De az ágyneműben fűrészt csempészett be és egy lakatot. Kottanerné az előszoba kulcsát vette magához, valamint a királyné pecsétnyomóját. Azt főzték ki ugyanis Cilli Ulrikkal, hogy mikor a koronát ellopták, a ládára új lakatot tesznek s az ajtót újra lepecsételik, mintha semmi sem történt volna. Kottanerné ekkor felment a várba és a kápolnában helyezkedett el, amelyet belülről ki tudott nyitni. Kisvártatva csakugyan jött a két ember, senki nem látta meg őket. Kopogtattak a kápolna ajtaján, azt Kottanerné kinyitotta. Elhaladtak szent Erzsébet hamvai mellett, odamentek a korona szobájának ajtajához és azt felfeszítvén, behatoltak a szobába. Ott elkezdtek a láda lakatját lefűrészelni. Kottanerné kint maradt az ajtó előtt örködni. Mint maga leírja, rettentően félt, részint a kísértetektől, részint attól, hogy mivel a két ember nagy lármával és csörömpöléssel dolgozott odabent, valaki felfedezi őket. Végre feltörték a ládát és kivették a koronát. Kottanerné, aki eddig remegve imádkozott, most kieresztette őket a kápolnán s ő is velök ment. Zavartalanul lejutottak a királynéhoz. Itt elővették a jóelőre elkészített piros bársonypárnát. Ennek varrását felfejtették, a toll egy részét kiszedték és a kályhában elégették, a koronát pedig belevarrták a párnába. Aztán ezt a párnát kivitték a várakozó szánra és pokróccal letakarták.

A királyné már előbb elindult, ők ezen a szánon követték. Úgy beszéltek meg, hogy a komáromi várban fognak találkozni. Baj nélkül átkeltek Komáromnál a Duna jegén. Kottanerné a várban átadta a királynénak a párnába varrott koronát.

A szent korona éppen az utolsó napon érkezett, mert a királyné másnap megszülte a gyermekét. „A korona és a király - mondta Kottanerné - egyszerre jöttek meg s a király sietett a koronához.” Alig született meg a gyermek, megérkezett a nádor és Garai László. Cilli gróf már előbb ott volt. Hogy a korona a királyné birtokában van, azt csak Cilli tudta, a nádor és a koronaőr nem. A magyar urak örömmel hódoltak a kised előtt és kijelentették, hogy vállalják királyuknak és hajlandók megkoronázni. Ekkor a királynéban felébredt a lelkiismeret. Megbánta, amit tett, s amire ime nem is volt szükség. Unszolni kezdte Kottanernét, hogy ahogyan ellopta a koronát, ugyanúgy lopja vissza. De a dajkának elég volt az izgalmas kalandból. Hallani sem akart róla, hogy megismételje. A királyné tehát beletörődött abba, hogy Garai előtt felelnie kell a rablásért.

Közben a lengyel Ulászló már bejött az országba. Igen nagy pártot tudott a maga részére megnyerni. Sürgősnek mutatkozott, hogy a kis herceget, akit Széchy Dénes, esztergomi érsek László névre keresztelt, megkoronáztassék. Háromhónapos volt a csecsemő, mikor levitték Székesfehérvárra. Izgalmas út lehetett, pólyásgyerekekkel és szent koronával, kiteve az ellenkirály üldöző csapatainak.

A koronához a jogaron és egyéb jelvényeken kívül a koronázási ruhák is tartoztak, amelyek akkor még megvoltak. De ezeket nem orozták el a koronával együtt, hanem ott hagyták Visegrádon. Helyettük az elmúlt hetek alatt Kottanerné varrt újat. Birtokukban volt egy arannyal és ezüsttel pettyezett piros misemondó ruha, amely Zsigmond király köntöséből készült. Kottanerné ebből varrt a kis Lászlónak koronázási ruhát. Csinált albát, humerálét, manipulust, stólát: így hívták a koronázási jelmez egyes darabjait. Nagy titokban, a kápolnában elbujva dolgozott ezeken. Pünkösdkor aztán Székesfehérvárra érkeztek. Reggel elvitték a csecsemőt a koronázó templomba; ott a szentély elzárt ajtaja mögött állottak a város polgárai. A királyné az előírt szertartás szerint kopogtatott a szentély ajtaján és magyarul bebocsátást kért. A polgárok a rendes szöveggel feleltek: bebocsátják, ha esküt tesz. A királyné letette az esküt fia helyett, mire a szentély ajtaját megnyitották előtte. Az anya, a csecsemő és a kíséret bevonultak. Még mielőtt a koronázó mise megkezdődött volna, a gyermeket a bérmálás szentségében részesítették, Ujlaki Miklós pedig lovaggá ütötte. Cilli Ulrik ezüstveretű kardját használta ehhez és véletlenül olyan erősen ütött a pólyásgyerek vállára, hogy azt Kottanerné is megérezte, aki tartotta a gyereket.

- Az Istenért, nem megsérteni! - kiáltott a királyné magyarul.

- Nem, nem, - felelt mosolyogva Ujlaki vajda.

A kardot aztán a királyfinak ajándékozták. Erre megkezdődött a mise. Széchy Dénes esztergomi érsek felkente a háromhónapos királyt, az aranyos ruhát ráadták a gyermekre, az érsek fogta a koronát és a gyermek fejére tette. Mindezek alatt Kottanerné tartotta ölben a kicsit. Most már király volt László, a hagyományok szerint az oltár előtt trónra kellett ülnie. A trónszéket már előbb odakészítették. Kottanerné kivette a bölcsőből a hermelinnel bélelt aranypiros takarót és a trónra tette. Erre a szövetre fektették a gyermeket, aki ülni persze még nem tudott. A mise folyt. Cilli Ulrik állandóan a gyerek feje fölött tartotta a koronát, a gyerek pedig mindvégig torkaszakadtából sírt.

Aztán visszatették a gyereket a bölcsőbe és átvitték a Péter-templomba. Itt folyt le az arany-sarkantyús vitézek hagyományos felavatása. Ezt a király nevében Ujlaki vajda végezte. A gyereket itt is trónszékre fektették. Ezután következett a hagyományos díszmenet a város utcáin. A bölcső mellett Cilli Ulrik lovagolt és állandóan a bölcső fölött tartotta a koronát. Mások az országalmát és a jogart vitték a bölcső közelében. A menet előtt vitték a légátusi keresztet. A nép közé pénzt szórtak.

De mindez az ünnep szorongó izgalomban folyt le. A királyné alig várta, hogy a koronázó szertartásnak vége legyen. Ahogy a díszmenet befejeződött, ő a gyermekkel és a koronával hanyatthomlok menekült Ulászló elöl az osztrák határ felé. A gyereket, aki a mozgásban akadályozta, elküldte Sopronba, ő maga a koronával Pozsony felé menekült. Egy krónika azt meséli, hogy útközben Kapuvár mellett Mihályi községben érte utól az este a királynét. Ladányi nevű birtokosnak volt itt kastélya, a királyné ebben szállt meg. De híreket vett, hogy üldözői nyomában vannak. Ezért titokban kicsempészte a koronát éjszakára a kastélyból és a kapu előtti őrház odvas fűzfájának üregében dugta el. Ladányi ott ült a fűzfa mellett egész éjjel s a királyné sem aludt semmit: az ablakból folyton a fűzfát figyelte. Reggelre kelve megnyugodva látta, hogy az üldözők még mindig nem érték utól. Kivette a fűzfából a koronát és sietve menekült tovább. Nemsokára már a koronával együtt túl volt az ország határán.

Ezalatt Ulászlót az országgyűlés királlyá választotta. Ő természetesen azonnal koronáztatni akarta magát. Hogy a szent korona a menekülő királynénál van, azt sem ő, sem környezete nem tudta. Mindenesetre intézkedett, hogy fogják el és vessék börtönbe az esztergomi érseket és a koronaórt, és csak akkor engedjék ki őket, ha az érsek megígéri, hogy a koronázást rendesen el fogja végezni, a koronaőr pedig megígéri, hogy a koronát kiadja. Mindketten mindent megígértek. Garai László nyugodtan ígérhette, hogy kiadja a koronát, a rablásról még nem tudott semmit. Ő döbönt meg legjobban, mikor Visegrádon a lepecsételt ajtó kinyitása után a korona vasládáját feltörve és üresen találták. A hír, hogy a korona eltűnt, villámgyorsan elterjedt. A magyar urak úgy felháborodtak ezen, hogy nyomban meg akarták ölni Garait. Csak a király közbelépése mentette meg életét.

Ulászlót mégis megkoronázták. A szent korona hiányában úgy segítettek magukon az Ulászló-párt urai, hogy levették a koronát arról a mellszobor-alakú ereklyetartóról, amelyben Szent István koponyacsontját őrizték. Ezt a koronát ugyanaz a Széchy Dénes esztergomi érsek tette Ulászló fejére, aki a szent koronát a csecsemő László fejére tette. A többi koronázási jelvény mind megvolt, azokat Ulászló használta is.

A szent korona ekkor már Habsburgi Frigyes keze között volt. Erzsébet királyné előbb egy Nádler Mihály nevű budai polgár közvetítésével Einzinger István bécsi lakosnál akarta elzalogosítani a koronát és egyéb ékszereit kétezereztíz aranyért. Sőt lehet, hogy el is zálogosította, de mindjárt ki is váltotta. A záloglevél mindenesetre fennmaradt. Végeredményben

mindenesetre Frigyeshez került a korona. Erzsébet királyné 1440. augusztus 3-án zálogba adta Frigyesnek ugyancsak kétezeröttszáz aranyért.

Most tehát két királya volt az országnak. Mind a kettőt az esztergomi érsek koronázta meg Székesfehérvárott. Az egyiket a szent koronával a többi jelvény nélkül, a másikat az összes jelvényekkel a szent korona nélkül. Maga a szent korona ott feküdt a kapzsi, ravasz, uzsorás természetű Frigyes bécsi kincstárában.

XIII.

Ott is maradt huszonhárom esztendeig.

A két ellenkirály viszályát tragikus eset oldotta meg: lengyel Ulászló hősi halála Várnánál. Utána V. László egyedül maradt Magyarország királya. Uralkodott tizennyolc éves koráig. Ő volt az ország egyetlen királya, aki teljes életét a trónon töltötte. A halál, mint tudjuk, Prágában érte utól. Pestist kapott és belehalt. Így egyszerre lett üres a cseh trón is, a magyar trón is. Mind a két országban nemzeti király következett. Csehországban Pogyebrád György, Magyarországon pedig az ő támogatásával Hunyadi Mátyás.

A fiatal nemzeti király öt évig nem tudta magát megkoronáztatni. Frigyesről képtelen volt visszakapni a koronát. Az erélyesen induló Mátyás-kormányzattal elégedetlen urak még magyar királynak is megválasztották Frigyeset, de ő sem koronáztathatta meg magát, mert Székesfehérvárra nem jöhetett. Pedig pártja lett volna. Ennek a pártnak Garai László volt a főkolomposa, a koronaőr.

Öt esztendeig hol diplomáciai, hol fegyveres mérkőzés folyt Mátyás király és Frigyes császár között. Végre Vitéz János váradi püspöknek sikerült a császárral olyan békemegállapodást kötnie, melynek egyik pontja szerint Frigyes nyolcvanezer aranyforint ellenében visszaadja a koronát. Mátyás ezt a béketervezetet az országgyűlés elé vitte. S az országgyűlés, mihelyt megmutatkozott a lehetőség, hogy az ország Szent István koronáját hazakapja, szinte felmagasztosult az áldozatkészségben. A rendek Janus Pannoniust, Vitéz János unokaöccsét, rendelték ki szónokul a béketervezet fölötti vitában és a fiatal pap, aki Mátyás bőkezűségéből kevéssel azelőtt kapta meg a pécsi püspökséget, olyan szónoklatot vágott ki, hogy a rendek egymás után állottak fel önkéntes adót ajánlani. A pénzt megszavazták, a békeszerződést, bizonyos módosítások kikötésével, elfogadták. A módosításokat Vitéz János megtárgyalta Grácban a császárral, mindenben véglegesen megállapodtak és most már nem volt más hátra, mint a szent koronát ünnepélyesen hazahozni.

A küldöttségnek Ujlaki Miklós herceg vezetése alatt a kalocsai érsek, a váradi püspök és Szapolyai Imre voltak a tagjai. Azonkívül még az öreg Palóczi országbíró is jelölték a küldöttségbe. Az ő szereplésének érdekes oka volt. Valahogyan elterjedt az országban az a mendemonda, hogy Frigyes császár be akarja csapni a magyarokat és nem a szent koronát, hanem annak hamisított mását akarja kiadni a váltságdíj ellenében. Ezt a minden huncutságra képes császárról fel is lehetett tenni. Szükség volt tehát olyan valakire, aki a koronát jól ismeri és valódiságát meg tudja állapítani. Ilyen ember volt Palóczi országbíró, akinek néhai fivére, az esztergomi érsek, valaha koronaőr volt. Még Zsigmond nevezte ki annak. Az országbíró, aki ott lakott Esztergomban, sokat látta a koronát, tehát szakértőnek számított.

Kétezer fegyveres katona kísérte a küldöttséget, amely Wiener-Neustadtban kereste fel a császárt. A kétezer fegyveres nem igen tetszett Frigyesnek. Azt üzenté a küldöttségnek, hogy annak tagjai a fegyveresekkel csak maradjanak Sopronban, nem akarja őket fárasztani, ő megelégszik azzal, ha csak Vitéz János jön el hozzá kétszáz fegyveressel. A magyar urak ebbe beleegyeztek. Vitéz János meg is jelent a császárnál és a koronát át is vehette volna, de nem vette át. Ragaszkodott hozzá, hogy Palóczi országbíró is odajöjjön Sopronból. Frigyes végre ebbe is belement. Az országbíró átment Wiener-Neustadtba s ott a koronát szemügyre vette. Első dolga volt, hogy megfordítsa. A korona hátán a nagy zafirnak volt egy alig látható repedése. A repedést, nagy megkönnyebbülésére meg is találta a kövön. Ekkor azonban megint Frigyes csinált nehézségeket. Mintaképe lévén a szószegő és rosszhiszemű embernek, önmagából indult ki és gyanakodni kezdett, hogy a küldöttségnek nincs is birtokában a kialkudott nyolcvanezer arany. Azt követelte tehát, hogy a magyarok előbb olvassák le a

pénzt, akkor ő majd kiadja a koronát. De gyanakodtak a magyarok is, mert ismerték a császárt. Ragaszkodtak ahhoz, hogy előbb átvegyék a koronát, aztán majd fizetnek. Végre hosszas huzavona után abban állapodtak meg, hogy miután a császár két megbízottja, Baumkircher és Grofnitzer, saját szemével megnézte a kikészített pénzt, a két fél egyszerre fog megjelenni Wiener-Neustadt kapujában, egyfelől a pénzzel, másfelől a koronával.

Így is történt, hozom-viszem módjára: 1463 július huszonegyedikén délután hat órakor Wiener-Neustadt kapujában a magyarok átvették a szent koronát. Másnapra lovas futárok indultak a nagy hírrel Magyarország minden városába. A küldöttség elindult hazafelé. A koronát Sopronban kitették három napi közszemlére. Rengeteg ember tódult oda megnézni a szent tárgyat. Negyednap a kétezer fegyveres kíséretével elindult a korona Budára.

Mátyás ekkor a törökkel volt elfoglalva és Péterváradon táborozott. De a nagy hírre ott hagyta a hadjáratot és Budára sietett maga is. Itt első dolga volt a kincstárban kinyitni a vasládát és megnézni a koronát. De a koronázást még nem tűzte ki. Azonnal visszament a táborba. Maga és gyermeket váró felesége, Pogyebrád Katalin, koronázását következő húsvétra tűzte ki. De mire a koronázás ideje eljött, a fiatal királyné már nem volt életben. Belehalt a szülésbe magzatával együtt.

Az ünnepség 1464 március huszonegyedikén folyt le. Az összehívó királyi levél azt írja, hogy Mátyás „elhatározta az ország koronájának felvételét, amelynek erejében a királyi méltóságnak és hatalomnak teljessége és összessége foglaltatik, s az ország rendeit meghívva a szent koronával való megkoronáztatására”. Ezt Székesfehérvárott tartották. A koronázási misén Mátyás esküt tett az aranybulla alkotmányára. Az eskü szövegét Janus Pannonius pécsi püspök olvasta. Aztán Szécsi Dénes esztergomi érsek felkente a királyt. Közben a meghatottságtól sírva fakadt, hogy Albert, Ulászló, és V. László után immár a negyedik királyt koronázza. A nádor az oltár lépcsőjéről háromszor fennhangon ezt a kérdést intézte a templomban összegyűlt rendekhez:

- Akarjátok-e Hunyadi Mátyást királyotoknak?
- Akarjuk! - kiáltották rá a rendek ugyancsak háromszor.

Ekkor az agg esztergomi érsek feltette a térdelő Mátyás fejére a szent koronát. A király felállt és elfoglalta helyét a trónon. Ott ütötte lovagokká az aransarkantyúsokat. Aztán felállott és koronával a fején palástosan megindult. A jogart és az országalmát elvették tőle. A templom előtt lóra ültek, a menet a városon át kiment a koronázási dombhoz. Itt a négy égtáj felé vágott lóhátról kardjával a király. Ezután lovagi torna következett. Mátyás, korának legelső sportem-bere, maga is résztvett a mérközéseken és legyőzte Svehla cseh bajnokot. Koronázási lakomát is tartottak. Mátyás egyedül ült a maga asztalánál, amelyet dobogóra tettek, hogy magasabb legyen a többinél. Fején a korona. A többi, alacsonyabb asztalnál a nemzet képviselői. Ezeknek színezüsttel terítettek, a királynak színarannyal. A királyt a főméltóságok szolgálták ki. A főajtónálló állt őrt a terem ajtajánál, a főasztalnok tette elébe az ételt, a főpohárnok töltött neki italt. A Mátyás koronázása már teljesen kifejlődött hagyományok szertartását mutatja és előképe a koronázás ma érvényes lefolyásának.

A koronázást követő első országgyűlésen a korona őrzéséről is történt gondoskodás. A törvény második szakasza megemlékszik arról, hogy ismeretes lévén a szent koronának a hiányos őrzés miatt megtörténhetett elidegenítése, ezentúl a király az ország főpapjainak, főurainak és nemeseinek beleegyezésével gondoskodni fog a korona kellő megőrzéséről. De a fogalmazás nagyon általános. Sem a helyről, sem az őrizet módjáról pontosabban nem beszél a törvény szövege.

Beatrix királynét is Székesfehérvárott koronázták. Ebben a szertartásban is szerepelt a szent korona, de a király fején. Mátyás tizenkét lépcső magasságú trónon ült az oltár egyik oldalán,

koronázási díszben. Hasonló magas trónon foglalt helyet a királyné az oltár másik oldalán. Olyan ruhát hordott, amely jobb karját és a háta egy részét meztelenül hagyta, de ezt nem lehetett látni, mert arany szövésű, piros palástot borítottak rá. A szertartás folyamán a király és királyné lejöttek trónjaikról és az oltár előtt letérdeltek. A veszprémi püspök, akinek kiváltságává fejlődött a királyné megkoronázása, megáldotta őket, aztán felkente Beatrixot. Majd a nádor hangosan kiáltotta:

- Király, akarod-e, hogy a királyné megkoronáztassék?

- Akarjuk, - felelte a király.

Ekkor a veszprémi püspök egy koronát helyezett Beatrix fejére. Hogy milyet, azt nem tudjuk. Koronázás után díszlakoma következett, másnap pedig a királyi pár és kísérete koronázási díszben lovagolt fel Székesfehérvárról Budára. Az út három napig tartott. És csak ezután tartották meg a királyi pár hivatalos esküvőjét.

Több koronázás Mátyás életében nem volt. Pedig a király egyet nagyon szeretett volna: a Korvin Jánosét. Azonban úgy halt meg, hogy ezt a vágyát nem tudta végrehajtani. Halála után hevesen támadtak egymásra a trónigények: János herceg, II. Ulászló lengyel király és maga Beatrix egyaránt számot tartottak a trónra.

A szent korona Mátyás óvatosságából mindenesetre János birtokában maradt. De a gerinctelen fiatalember nem volt elég erős ahhoz, hogy meg is tartsa. Hívei államcsiny tervét főzték ki: megbeszélték, hogy János herceget, aki a budai várat tartotta megszállva, elviszik Székesfehérvárra és ott a szent koronával megkoronázzák. De a terv nem sikerült. Ulászló pártja valahogyan tudomást szerzett a készülődésről. De ha nem szereztek is tudomást, természetesen volt, hogy igyekeznek az ellenséges jelöltet a törvényes koronázó városnak közelébe nem engedni. Kálmáncsehi Domokos, a fehérvári prépost, aki Ulászló mellett foglalt állást, fegyverkezni kezdett, hogy az esetleg bevonulni akaró Korvin-pártot visszaverje a kapuktól. Korvinék megtudták ezt, a fehérvári kirándulásról le kellett mondaniok. Még hozzá az a veszedelem fenyegette őket, hogy valamennyiöket, a kezükben lévő szent koronával együtt, körülzárják a budai várban. Ezért János, miután erős őrséget hagyott hátra, elvonult Budáról. A koronát magával vitte. A Sárvíz partján meg kellett ütköznie ellenfeleivel s az ütközetet elvesztette. Hívei is nagyrészt elszéledtek s most már nem maradt súlya, mint trónkövetelőnek, csak azért kellett vele számolni, mert nála volt a korona. A két megmaradt ellenfél, Ulászló és Beatrix, tovább tárgyalt és alkudozott. Ulászló lett a győztes, érvényesítvén a házasságszédelgés nem éppen előkelő fegyverét: Beatrixnak megígérte, hogy elveszi, a magyar rendeknek megígérte, hogy úgy fog tenni, mintha Beatrixot el akarná venni, de nem veszi el. Még volt egy-két önjelölt a trónra, azokat is leszerelte. Korvinnal is megalkudott. Korvin kiadta a szent koronát. Ulászlót Székesfehérvárott az esztergomi érsek a szent koronával magyar királlyá koronázta. A koronázáson maga Korvin János, Mátyás király fia, vitte az új király előtt Szent István koronáját bársonypárnán.

XIV.

Ulászló királynak hitlevelet kellett adnia. Feljegyzés van róla, hogy a koronázási esküt szabad ég alatt tette le. Ebben az esküben engednie kellett az oligarkáknak, akik nem óhajtották üstöküket a Mátyáséhoz hasonló erős kézbe adni. A koronázás után hozott törvények is alaposan körülnyírbálják a király jogait. Már a hitlevél kimondja, hogy a király a szentkoronát a főurak és főpapok gondviselése alatt hagyja, az általuk választott koronaöröknek adja át s ezeknek rendelkezésére bocsátja a visegrádi várat, ahol ezentúl a szent tárgyat őrizni fogják. Mindezt be is cikkelyezték. Dóczy Orbán egri püspök és Báthori István lettek a koronaörök, akik a koronát el is helyezték most már törvényileg kijelölt szállásán, a visegrádi várban. Két évvel utóbb új koronaörököt rendelt az országgyűlés Bakács Tamás püspök és Szapolyai István személyében. Fennmaradt az a nyugtatvány, amelyben Némai Kolos László visegrádi várnagy mind a két koronaőr számára igazolta, hogy a korona ott van Visegrádon. Még további törvények is foglalkoztak a koronaőri intézmény szervezésével. Egyik törvénycikkben kimondta az országgyűlés, hogy ezentúl koronaörökké csak világi főurakat lehessen választani, főpapokat nem. Ez azért érdekes, mert így a szilveszteri korona pápai függőségének elve, amely gyakorlatban már úgymeg semmisült, törvényesen is semmivé lett. Egy másik törvénycikk azt mondta ki, hogy a koronaörök száma ezentúl mindig kettő legyen.

Az országgyűléssel általában sok baja volt Ulászlónak. Ebben az időben vált közvetlenné a Habsburgok erőfeszítése a magyar trón elnyeréseért. Miksa németrómai császár a házassági tervek bonyolult hálózatával igyekezett olyan helyzetet teremteni, amelyből a Habsburgok magyar királyságának kellett következnie. A magyar rendek viszont ezt semmi módon nem akarták, mert féltették az ország függetlenségét és szabad rangját. Nem minden alap nélkül attól tartottak, hogy a Habsburg-hatalom alá kerülő Magyarország a többi örökös tartomány rangjára fog süllyedni. Szívós és hosszú küzdelem volt ez Miksa császár és a magyar rendek között Ulászló, vagy gúnynevén Dobzse László, nemtörődömségén keresztül. Rebesgetni kezdtek az országban olyan mozgalomról, hogy Ulászló halála után megint nemzeti király üljön a trónra valamelyik magyar főúr személyében. Ezért Ulászló tanácsosnak látta, hogy egyetlen fiát, az akkor kétéves Lajost, sürgősen királlyá koronáztassa. A rendek ebbe, miután Ulászló okmányt adott, hogy Lajos sohasem kerülhet Habsburg-gyámság alá, nagynehezen bele is egyeztek. Az esztergomi érsek 1508 június negyedikén királlyá koronázta a kétéves II. Lajost.

Ulászló uralkodására esik a parasztlázadás s ennek befejezésekként egy olyan koronázás, amely irtózatos paródiája volt a fehérvári koronázásoknak. Tudjuk a történelemből, hogy ez hogyan történt: Bakács Tamás kereszties háborút hirdetett a török ellen. Mire a fegyverfogható pórnép összeverődött, a törökök visszavonultak, úgyhogy a sereg már nem volt szükség. De a sereg együtt volt és a nagy tömegből kirobbant a gazdasági elnyomottság keserve. Az a Dózsa György nevű székely nemes, aki élükre állott, az állam fegyveres ereje ellen vezette a fellázadt jobbágyságot. Az országos zavargás vége ismeretes: a jobbágysereget megverték, Dózsa Györgyöt pedig embertelenül megbüntették: izzó vastrónusra ültették, kezébe vörösre hevített vasjogart adtak, fejére vaskoronát tettek.

Ez a parasztlázadás azonban nemcsak a Dózsa György tüzes vaskoronája miatt érdemel itt említést, hanem azért is, mert ennek leverésében tett szert rendkívüli súlyra és tekintélyre Szapolyai János, akinek aztán a szent koronához is köze lett, nemcsak a Dózsához.

Ugyanebben az esztendőben tünt fel a Werbőczy István neve, azé a nagy közjogászé, aki a magyar szent koronának addig már kifejlődött eszméjét először fogalmazta meg. Bár már ez idő tájt nem volt fiatalember, életének addigi folyásáról alig tudni valamit. Bizonyos, hogy a

bírói pályán működött és mellesleg a magyar közjog elméletével foglalkozott. Az 1514-i országgyűlés elé terjesztette Tripartitum című művét. Ekkor már országbírói ítélőmester volt és királyi megbízás folytán vállalkozott az ország élő közjogának és magánjognak kodifikálására. A művet tíztagú bizottság vizsgálta át az országgyűlés megbízásából és teljességében helyesnek ismerte el. A király maga is jóváhagyta és megígérte, hogy „annak minden fejezetét, záradékát, címét és cikkelyét megtartjuk és megtartatjuk, jelen okmányunk erejénél fogva”.

Werbőczy elmélete szerint a király és a nemesség kölcsönösen „kreálják” egymást, mert király nem lehet valaki a nemesség királyválasztása nélkül, viszont nemessé bárkit csak a király tehet. A magyar államhatalom a király és a nemzet egysége. Az ország területe nem tulajdona sem a királynak, sem a nemzetnek. Az ország területe a koronáé. A korona a király és a nemzet együtt. (Értvén nemzet alatt akkor még a nemesi nemzetet a jobbágyok nélkül.) Vagyis a király a szent korona egyik tagja, de ugyanúgy tagja a szent koronának mindenki, aki a nemzethez tartozik.

„Membrum sacrae coronae”, a szent korona tagja: ezt a magyar múltban minden nemesember a névjegyére írhatta volna, ha akkor lett volna névjegy. Ma pedig, a jobbágyfelszabadítás fenkölt negyvennyolcas törvénye óta, minden magyar állampolgár, herceg, vagy gyári munkás, a „szent korona tagjának” tarthatja magát. A korona nem tárgy, hanem titokzatos személy. Természetfölötti lény. Egyetlen korona a kerek világon, amelyet a történeti fejlődés a fizikai valóság világából felemelt egy misztikus lényiség földöntúli világába. Csak a vallás területén találni ilyen átszellemülést. De a keresztény vallásban meg is lehet találni éppen a korona tanának magvát. A korona tana a keresztény vallás ideológiájából származott és jellegzetesen bibliai eredetű. Pál apostol egyik levelében olvasható ez a rész: „Mert miképpen egy testben sok tagunk van, azonképpen sokan egy test vagyunk a Krisztusban, egyenként pedig egymásnak tagjai vagyunk.” Másszóval Krisztus, az istenember, nem magunkfajta földi lény, hanem összessége és egységes teste valamennyi benne hívőnek, akik neki tagjai. A korona sem földi tárgy, hanem eszmei összessége a benne egyesülő millió és millió magyarnak, valamint a királyi hatalomnak.

Nagy Miklós történettudósunknak a korona eszméjéről legutóbb megjelent jogi tanulmányában ez olvasható: „A szent korona eszméjének ez a látszólag szigorúan zárt egysége két központjával önkéntelenül is az ellipszisre emlékeztet, arra az önmagába visszatérő szabályos görbe vonalra, amelyben bármely pont a két gyújtóponttól való távolságának összege állandó. Ez azonban csak látszat, mert a szent korona eszméjéből hiányzik minden mechanikus merevség, lévén lényege az egymást teremtő nemzetnek és királynak harmónikus együttműködése egyetlen központi céllal: a magyarság szolgálatával.” Egy másik idézet Müllernek, a híres német közjogásznak tavaly megjelent művéből: „Ezzel a magyar állam az európai alkotmányfejlődés élén áll.”

Ez a tan, amely a maga eszmeiségében csak a vallással hasonlítható össze, az egész világon példa nélküli. A magyar szent korona gondolata a föld kerekségén egyedülálló. Csak aki ezt a magyar módon sajátos államalkotó gondolatot átérzi, értheti meg azt, amit oly nehezen tudunk a külföldi idegennek megmagyarázni: lehet ízig-vérig királyság az olyan ország, amelyben az államfői hatalmat a világtörténeti események következtében egy bölcs kormányzó gyakorolja, s amelynek trónja ezidő szerint betöltetlen.

XV.

Ulászló fia, II, Lajos, 1516-ban lépett a magyar trónra. Uralkodása alatt folyt le nővérének, Anna hercegnőnek, esküvője, Ferdinánd osztrák főherceggel, V. Károly németrómai császár testvéröccsével. Ez az esküvő volt az utolsó szál abban a messze nyúló szövevényben, amellyel a Habsburgok a magyar trónt a maguk családi érdekkörébe fonták. Öt év múlva bekövetkezett a mohácsi ütközet. Ebben a csatában veszett el Szent István zászlaja, amellyel ötszáz évig éltek a magyar királyok. Most nyomtalanul eltűnt a véres csatatéren, mintha az ország vesztét akarta volna jelképezni. A szent korona azonban megvolt. Épségben pihent Visegrádon, ahová a Budára bevonult Szulejmán szultán seregei nem kalandoztak el.

Ketten pályáztak birtokára. Habsburgi Ferdinánd cseh király, aki az Ulászló alatt kötött és rendkívül bonyolult, nem is teljesen jogérvényes szerződések szövevényére alapította jogigényeit. Viszont a másik, Szapolyai János, két nagy erőre támaszkodott: országos népszerűségére és arra a jókora haderőre, amely sértetlen maradt, mert Mohácstól távol tartotta. A szent korona dolgában ő volt a fürgébbik: gyorsan hatalmába kerítette és többé nem adta ki kezéből. És királyválasztó országgyűlést hívott össze Székesfehérvárra. Ferdinánd pártja is országgyűlést hirdetett Komáromba. De Szapolyai seregei hatalmukba kerítették Komáromot. A Habsburg-párt kénytelen volt a maga gyűlését áttenni Pozsonyba és egy héttel elhalasztani.

A székesfehérvári országgyűlést viszont minden nehézség nélkül megtartották. Jelen volt itt Ferdinánd főherceg követe is, aki igyekezett ugyan ura mellett hangulatot csinálni, de az országgyűlés valósággal elsöpörte szavait, sőt élete is veszedelembé forgott. A Szapolyai-pártnak Werbőczy volt a főembere. Az országgyűlés hangulatára jellemző az a feljegyzés, amely a mérsékeltebb urak álláspontját örökítette meg: ők nem a „kegyes, bölcs és szelid” Ferdinándnak voltak ellenségei, hanem a németeknek, amely iránt a magyarok „több méltó oknál fogva meghidegültek lelkeikben, úgyhogy készebbek bármit is elszenvedni, semmint hazájukban németet ismerni el királynak”. A főrendek meg is választották királyul gróf Szapolyai János vajdát. Ezt a határozatot Werbőczy vitte hírül a külön gyülekezett köznemeseknek. A köznemesek nevében mesztegnyei Bodó Ferenc szólalt fel, hogy ők Szapolyait kívánják. Valamennyien közfelkiáltással Szapolyaira szavaztak.

A szentkorona ott volt Szapolyai birtokában, a koronázásnak nem volt semmi akadály. A szertartást másnap megtartották. De az esztergomi érsek nem koronázhatta a királyt, mert az országnak nem volt esztergomi érseke. Podmaniczky István nyitrai püspök volt a magyar klérusban a legidősebb főpap, ő koronázott. A székesegyház gazdagon feldíszítették. Szapolyai felöltötte Szent István palástját, úgy ült az oltár elé emelt trónra. A mise alatt Perényi Péter koronaőr és Várdai Pál egri püspök ketten tartották a szent koronát. Perényi kérdést intézett a jelenlevő rendekhez, akarják-e Szapolyait királynak. A rendek igennel feleltek. A szokástól eltérően most még Werbőczy is megszólalt:

- Nemes és nem nemes hazánkfiai, ti tudjátok, mennyi szolgálatot tett a vajda úr a magyar nemzetnek. Hálátlanok akartok-e lenni iránta?

- Nem akarunk! - kiáltott a sokaság.

- Akkor mindenki emelje fel a kezét!

Mindenki felemelte a kezét, ami voltaképpen fölösleges volt az előző napi királyválasztó országgyűlés után, de tüntetésnek bizonyára jól hatott. Ekkor Jánosnak fejére tették a koronát. A mise után a király lóra ült és kíséretével együtt kilovagolt a város falain kívül fekvő koronázási dombhoz. Itt megtette a négy vágást. Utána a főpapok egyenként hozzájárultak, üdvözölték és megcsókolták. Végül a Tedeum éneklése közben az egész menet visszakísérte a

királyt szállására, ahol lakoma következett. A szent koronát Perényi Péter koronaőr vette birtokába. Feljegyezték, hogy János fején a koronázás alatt nem szilárdan állt, hanem ingott a korona, mert a bélést elmulasztották feje méretéhez alkalmazni.

Akkor aztán lezajlott a másik párt királyválasztó országgyűlése Pozsonyban. Itt, miután Ferdinánd követői felolvasták az ő üzenetét és Mária özvegy királyné nevében is nyilatkozat történt, Révai Ferenc nádori ítélőmester, mint jogász, kifejtette, hogy Szapolyait törvénytelenül választották királlyá. Az országgyűlést nem a nádor hívta össze, törvényes elnök nem volt, a meghívók nem jutottak el idejében az illetékesekhez. És még jó sok érvet felsorolt. A jelenlevők a fehérvári országgyűlés végzéseit érvényteleneknek jelentették ki. Akik Jánosnak hűséget esküdtek, azokat esküjük alól felmentették és felszólították, hogy negyven napon belül halálbüntetés terhe alatt hagyják ott pártját. Másnap megtartották a választást. Báthori István nádor adta le az első szavazatot Ferdinándra. Mindenki más is őrá szavazott. Egyhangúlag megválasztották. Az eredményt harangzúgás közepette hirdették ki, aztán küldöttséget választottak, amely Ferdinándot értesítse. Horvátország és Szlavónia rendei sem Székesfehérvárra, sem itt Pozsonyban nem jelentek meg. Külön gyűlést tartottak Cettinben és ők is Ferdinándot választották. Közöttük volt Zrinyi Miklós is, Szigetvár későbbi védelmezője. De négy nap múlva a szlovén rendek megint összegyűltek Dombróban, s itt hosszas tanácskozás után Jánost ismerték el királyuknak.

Nyilvánvaló lett, hogy a két király közt fegyver fog dönteni. Ferdinánd seregei be is jöttek, még pedig olyan gyors rajtaütéssel, hogy a készületlen Szapolyai megfutott. Több fontos vár került Ferdinánd kezére. Többek között Visegrád, a szent korona törvényes hajléka is. A magyar rendek tömegesen tértek át Ferdinánd pártjára, aki személyesen is megjelent most már magyar földön, országgyűlést tartott és fogadta két igen fontos ember hódolatát. Az egyik Perényi Péter koronaőr volt, aki hajlandó volt kiadni a szent koronát, a másik ugyanaz a Podmaniczky nyitrai püspök, aki Szapolyait nemrég koronázta és most Ferdinándot is hajlandó volt koronázni. Az esztergomi érseki széket közben elnyerte ugyan Várdai Péter, de pápai jóváhagyása még nem érkezett meg, tehát nem koronázhatott.

Most tehát ugyanazok megkoronázták ugyanabban a városban, ugyanazzal a koronával, ugyanolyan szertartás közepette a másik királyt is. Ő is felvette Szent István palástját. Őneki is trónszéket állítottak az oltár elé. Ő is megtette a négy vágást a vámon kívüli dombon. Este ő is koronázási lakomán vett részt. Csak az volt a különbség, hogy Ferdinánd kezét csókolt a koronázó püspöknek. Valamint az, hogy Ferdinánd feleséget is hozott magával, akit másnap a veszprémi püspök koronázott meg. A szent korona azonban ugyanúgy megint csak visszakerült Perényi Péter koronaőr kezébe, mint az előbbi koronázás után. És Perényi megint csak visszavitte Visegrádra, ahol Fekete Miklós és Kisár Miklós őrizetére bízta.

Azonban nem hagyta ott. A szultán, aki a mohácsi ütközet után nemsokára kitakarodott az országból, kisvártatva megint megjelent hadseregével magyar földön. Perényi Péter nyilván féltette a szent koronát és magához vette. Akkor is nála volt a korona, mikor a török közeledtének hírére Siklós várából Sárospatak felé akart menekülni. Útközben rajta ütött János király egy embere, Szerencse János és elfogta. Az értékes zsákmányt, koronát és koronaőrt, átadta az ugyancsak Szapolyai oldalán hadakozó Bánffy Jánosnak. Ez pedig átadta magának, a Budán tartózkodó János királynak.

Közben a szultán feljött Budáig, s azt visszafoglalta Ferdinándtól, miután János seregével egyesült. A Rákos mezején ütött tábor. A régi krónika azt meséli, hogy kíváncsi volt a szent koronára, amelyről sokat hallott és látni kívánta. János király maga tett eleget ennek a kíváncsiságnak és levitte a szent koronát a szultán táborába. Szulejmán érdeklődéssel nézegette a koronát, aztán János királyt elengedte. A korona ott maradt. A szultán ugyanis nem adta vissza, János király pedig restelte kérni. Úgy gondolta, hogy megtekintés végett még ott

hagyja, hadd vizsgálgassa a szultán kedvére. De mikor korona nélkül tért vissza Budára, az esztergomi érsek és Perényi koronaőr, aki közben visszakapta szabad mozgását, nagyon megijedtek. Azonnal elhatározták, hogy lemennek a Rákosra és a koronát bármi módon visszaszerezik. Az érsek gyorsan kitördelte a hozzáférhető egyházi kincsekből a drágaköveket, hogy azokat kínálja fel szükség esetén váltságdíjjul a koronáért.

Ahogy a krónika elmondja, valamilyen ürügy alatt kihallgatásra jelentkeztek a szultánnál. Az maga elé engedte őket. A korona ott volt a sátorban, látható helyen. Az érsek és koronaőr meglepetést mimeltek.

- Hogyan kerül ide a magyarok koronája? - kérdezték.

- Ha eddig a magyaroké volt, - felelte a szultán -, ezentúl a törököké lesz.

De ezt nem mondta komolyan. Mindjárt át is tért a komolyabb hangra.

- Tulajdonképpen azért kívántam látni - magyarázta -, mert hallom, hogy angyalokkal van összefüggésben, már pedig mi törökök is igen tiszteljük az angyalokat. Meg aztán látni akartam, hogy értékes-e, vagy sem. Hát nem nagyon értékes. Szerény kövek vannak rajta, nagyon egyszerű és inkább dísztelen. Beszélgetés közben elfelejtettem János király barátomnak visszaadni, s ő is elfelejtette visszakérni. Most tehát vigyétek ti és adjátok át neki.

Mielőtt visszaadta volna, még a fejére tette és megpróbálta. Aztán tréfásan rátette három jelenlevő főembere, Ibrahim pasa, Ajaz pasa és Mehemed fejére is. Aztán átnyújtotta az érseknek. Az érsek meg a koronaőr boldogan mentek vele vissza Budára és átadták János királynak.

Hogy mennyi ebből az epizódból a történeti valóság, azt nem lehet tudni. Tényvaló, hogy a korona a foglyulejtett Perényi koronaőrtől János király kezébe jutott vissza, miután Ferdinándot megkoronázták vele. János pedig nem bízta megint a koronaőrre, hanem magánál tartotta. A következő, váltakozó szerencsés harcokban is mindig magával hordozta; elvitte Székesfehérvárra is, ahol azért jelent meg, mert - nem ugyan a szent koronával - királynévá koronáztatta fiatal feleségét, a lengyel király Izabella leányát. Másfél évig éltek együtt boldog házasságban, főként Erdélyben. Velök volt a korona is. A király 1540 nyarán Szászsebesen meghalt, egyetlen utódául a csecsemő János Zsigmondot hagyva maga után. Ezt a gyermeket a magyar rendek a Rákoson királlyá választották és van olyan forrás, amely szerint még abban az évben Székesfehérvárott meg is koronázták a szent koronával. Volt tehát az országnak II. János királya is.

A korona mindenesetre Izabella birtokában maradt. Nyilván vele volt előbb Lippán, majd Déván, végül Székesfehérvárott. Ezekben a városokban lakott fiával az özvegy királyné. Gyulafehérvárott ostrom alá került és kénytelen volt béketárgyalásokat kezdeni Ferdinánd biztosaival. A békét megkötötték, s ennek egyik pontja az volt, hogy Izabella kiadja a szent koronát Ferdinándnak. Az átadás 1551 augusztus elsején folyt le a kolozsvári nagytemplomban. Ferdinánd egyik vezére, Castaldo vette át és három embert jelölt ki, hogy azok elvigyék: Báthori Endrét, Dobó Domokost és Nyáry Lőrincet. Ezek hárman erős lovascsapat fedezete alatt vitték Tokajig. Tokajban már vártak Ferdinánd megbízottai, Pallavicini Sforza és Serédi Gáspár. Ők aztán Pozsonyba vitték, mert éppen folyt az országgyűlés és Ferdinánd ott tartózkodott. Pallavicini és Serédi okmányt kaptak az átvételről, amelynek kelte 1552 március 25. A szent korona tehát nyolc hónap alatt jutott el Kolozsvárról Tokajon át Pozsonyba, Ferdinánd kezébe.

De Pozsonyban nem maradt. Az állandóan fenyegető török veszedelem nem tette ezt a tartózkodási helyet biztonságossá. Ferdinánd egy szép napon elvitte Bécsbe. Ettől kezdve csak akkor hozták magyar területre, mikor királyt kellett koronázni. Ilyenkor a korona néhány napot töltött az új koronázó városban, Pozsonyban, aztán megint visszavitték külföldre. Így ment ez egy fél évszázadon keresztül.

XVI.

I. Ferdinánd nyitotta meg a négyszáz éven át következő Habsburg-uralkodók sorát Magyarországon. Az ő trónraléptekor nemcsak a korona eszméjének belső tartalma tisztázódott, de kialakult a koronázás szertartásának külső rendje is, amely azóta mindig egyformán folyt le. Csak jelentéktelen különbségek adódtak egy-egy királyunknál, egészen apró részletekben.

A király koronázása a következőképpen folyt le:

Ósi szokás szerint a koronázandó királyt a városon kívül fogadták és nagy menetben a palotáig kísérték. A király szerdán, pénteken és szombaton bőjtölt. A koronázás szertartását vasárnap tartották.

Vasárnap díszmenet kísérte a királyt a templomba. Mindig ez volt az első ünnepség legszínesebb része. Az ország urai kitettek magokért. Bandériumok élén lovagoltak, minden tőlük telhető pompával, díszruhákban, ékköves fegyverekkel, drága lószerszámmal. A rangsorra pontosan figyeltek, minden résztvevőnek megvolt a felvonulásban a maga pontos helye.

A királyt a templom ajtajában az ország püspökeinek élén a prímás fogadta. Meghintette szentelt vízzel, aztán a sekrestyébe vezette. Zúgott az orgona. A sekrestyében előbb már kikészítették a koronázó jelvényeket. A királyra ráadták Szent István palástját, aztán elindultak a sekrestyéből a főoltárhoz. A király előtt a jelvényeket vitték, valamint a birodalom zászlóit, rendszerint tizet: a magyar, horvát, dalmata, szlavon, bosnyák, szerb, bolgár, kun, gács és lodomér zászlókat. A zászlók után következett az ország heroldja, fején süveg, kezében pálca. Majd a nádor jött, aki bársonyvánkoson hozta a szent koronát. Utána az országbíró a jogart, a horvát bán az országalmát, a főpohárnokmester a kardot, a főpalotamester, vagy valamelyik püspök a kettőskeresztet, a főkamrás az egyszerű keresztet, a főtárnokmester az úgynevezett kiskeresztet, a főtárnokmester a védelem jeléül kivont kardot. Ezután következett a prímás, mögötte a királyt vezették a kalocsai érsek és valamelyik másik főpap.

A főoltár előtt díszes trónt emeltek a király számára. Oldalt helyezték el a királyi család tagjait. Az egyházi szertartáskönyv parancsa szerint a királyi trón nem lehetett magasabb, mint a főoltár legfelsőbb lépcsője.

Miután a felsoroltak mind megérkeztek a főoltár elé és pontosan előírt rendben felsorakoztak, a kalocsai érsek így szólt a prímáshoz:

- Felhívom eminenciádat, hogy a kijelölt királyt koronázza meg.

- Méltó-e rá? - kérdezte a prímás.

- Méltó! - felelte a kalocsai érsek.

Ekkor a prímás beszédet intézett a királyhoz. Latin nyelven figyelmeztette nehéz uralkodói kötelezettségeire. Aztán egymásután átvette a méltóságoktól a jelvényeket és egymásután elhelyezte őket a főoltáron. Most a király, aki eddig mozdulatlanul állott, letérdelt és megcsókolta a kiskeresztet, amelyet a főtárnokmester nyújtott feléje. Ezután egy püspök lépett hozzá és elébe tartotta a bibliát. A király mindkét kezét rátette a könyvre és elmondta az esküt, amelynek „De servanda iustitia et pace”, vagyis „Az igazságosság és békeség megőrzése dolgában” kezdetű szövegét egy másik püspök olvasta előtte. Mikor ezt befejezte, arcra borult. Erre díszes párnát helyeztek el előtte a lépcsőn. A bíboros vezetésével a papság elmondta az úgynevezett mindenszentek litániáját. Míg ez tartott, a király mozdulatlanul maradt az oltár előtt arcra borult fekvő helyzetben.

Ekkor két pap lépett oda hozzá, egyik a kalocsai érsek, felállították és az oltár mögé vezették, hogy ott előkészítsék a felkenés szertartására. Meztelenné tették jobb alsókarját és háta egy részét. Szent István palástját levették róla. Így vezették az oltár elé. A prímás odalépett hozzá, bemártotta jobbkeze hüvelykujját az úgynevezett hitujonc-olajba és olajos ujjával megkenete a király jobbkarját a könyök és a kézfej között, valamint a két lapocka között a hátát. A kalocsai érsek és még egy főpap visszavezették az oltár mögé, ott letörölték róla a két olajnyomot és felöltöztették. A palástot is megint ráadták. Palástosan vezették megint az oltár elé. Az előkészített trón előtt ráadták lábára a koronázási sarut. A király végre helyet foglalt a trónon, a prímás pedig elkezdte a misét.

Mikor az „epistola” elhangzott, a király felkelt a trónról. Két főpap az oltár elé vezette. A prímás a kezébe adta a kardot, de mindjárt el is vette tőle és átadta a főkamarásnak, hogy az felövezze a király derekára. A király aztán kirántotta a felkötött hüvelyből a kardot és a nép felé fordulva egyet-egyed suhintott jobbra is, balra is, jelképesen hirdetve ezzel, hogy az oltárt kész fegyveresen megvédeni.

Ekkor a nádor, még mindig kezében tartva a szent koronát, odaállt az oltár legfelső lépcsőjére. Az orgona elhallgatott. A nádor hangos szóval így kiáltott az egybegyűltek felé:

- Akarjátok-e, hogy a jelenlevő (itt megmondotta a király keresztnevét) az ország királyává koronáztassék?

- Akarjuk, - kiáltotta a közönség.

A nádor a kérdést, a közönség a választ még kétszer megismételte. Meg kell jegyezni, hogy ez a kérdés mindig magyarul hangzott el a hagyományok szerint, a latinnyelvű mise keretei között. Ekkor a prímás és a nádor kétoldalt megfogták a szent koronát és ráhelyezték a király fejére orgonazúgás közben. A korona ott maradt a király fején. Az országbíró a kezébe adta a jogart, a horvát bán a másik kezébe az országalmát. A prímás odavezette a trónhoz és leültette, azaz „intronizálta”. Ezalatt a nádor így kiáltott:

- Vivat rex!

A közönség ugyanazt zúgta rá. Ezt még kétszer megismételték. Kint megdördültek az ágyúk üdvözlő lövései. A prímás a trón mellett énekelni kezdett:

- Te Deum laudamus!

A zene rázendítette a tedeumot. Ezt mozdulatlanul végigvárták. Aztán a prímás továbbmondta a félbeszakított misét. A király ülve maradt a trónon. Evangéliumkor két püspök odavitte a királyhoz a bibliát, feléje tartották, ő megcsókolta. Két másik püspök a füstölővel tisztelgett előtte ugyanekkor. Ez különben az egyház előírása szerint minden misén megtörténik, ahol a király jelen van. Evangélium után elvették tőle a jogart és az almát. Offertóriumkor két püspök ment érte a trónhoz, felállították és az oltárhoz vezették, hogy ott megcsókolhassa a kiskeresztet. Ugyanekkor vert aranyérmet tett a paténába, vagyis az áldozási kehely tányérjába. A prefáció után a kalocsai érsek levette a király fejéről a koronát, mert az áldozás szentsége következett. Az ostya előtt az egyház előírása szerint nem lehetett világi ranggal hivalkodni. Az ostyát a prímás kezéből fogadta el a király. De bort is kapott. Tehát két szín alatt vette az úrvacsorát, az egyház érdekes kifejezése szerint „ad confundendos haereticos”: hogy megzavarja az eretnekeket. Áldozás után ismét fejére tették a koronát, visszaadták összes jelvényeit. A mise befejeződött.

A király megindult a menettel. Nemzetiszínű szőnyegen ment és pedig a templom ajtajától kezdve is gyalogosan, a másik templomba, hogy ott felavassa az aranysarkantyús vitézeket. Útközben a király pénzt szórt a nép közé. Hagyomány volt az is, hogy a szőnyeget, amelyen végigment, az utcai közönség azonnal feldarabolta, darabokra tépte és megosztotta rajta.

A másik templomban emelvényt építettek a király számára. Itt helyet foglalt, mellette megállt a nádor. Szemközt felsorakoztak a felavatandó aranysarkantyús vitézek díszruhában. A templomban az egész díszmenet tagjai elfoglalták előre kijelölt helyeiket. A nádor a kezében tartott lapról hangosan olvasta a vitézek neveit egyenként. Akit megnevezett, az a király elé járult és féltérdre ereszkedett. A király kardjával háromszor megérintette a vitéz jobb vállát. Amikor az utolsó aranysarkantyúst is felavatta, elhagyta az emelvényt és kivonult a templomból.

Következő útja nemzetiszínű posztóval bevont emelvényhez vezetett. Ide ment fel az ország zászlósainak kíséretében. Mellette felálltak a prímás és a nádor. A prímás felolvasta az alkotmányról szóló eskü szövegét. A király ezt utána mondta. Jobbkeze három ujját az ég felé tartotta, balkezébe feszületet adott. Mikor az esküt befejezte, a nádor megint elkiáltotta magát:

- Vivat rex!

A jelenlevők ezt utána kiáltották. Ismét eldördültek az ágyúk. A király lóra ült és az egész menet kíséretében ellovagolt a koronázási dombhoz. A domb tövében a menet megállt, magára a dombra csak a király lovagolt fel, még mindig teljes királyi díszben, fején a szent koronával. A dombon kirántotta kardját és lovát körültáncoltatva, négy vágást suhintott a levegőbe a négy égtáj felé. Harmadszor is felhangzott a kiáltás:

- Vivat rex!

Most a díszmenet a királyi palotába vonult. Itt a koronázási ebéd következett. Erre a királyi család tagjai, a nádor, a prímás, a kalocsai érsek, az egri érsek és a pápai nuncius kaptak meghívást. A királynak külön asztalnál terítettek. Mikor helyet foglalt, levette fejéről a szent koronát és maga elé tette az asztalra. Az ebédet a főurak szolgálták fel neki. Ebéd előtt a prímás keszkenőt adott a király kezébe, hogy újjait abban törölje meg. Ebéd után megint keszkenőt nyújtott neki a prímás. Ez alatt a népnek a palotán kívül ökröt sütöttek. Ősi hagyomány szerint a húsból a királynak is küldtek egy darabot.

A koronázás után a templomban közszemlére tették ki a koronázási jelvényeket és három napig gondos őrizet alatt ott hagyták, hogy mindenki megnézhesse.

Szerepelt a szent korona a királynék koronázási szertartásán is, amelynek részletei ugyancsak pontosan kifejlődtek. Ha a trónra lépő király házas ember volt, másnap, vagy harmadnap került sor a királyné koronázására. A királynét mindig a veszprémi püspök koronázta, mint az esztergomi prímás kancellárja.

A koronázáshoz a király lóháton érkezett, a királyné díszhintóval. A papság élén a prímás fogadta a templom bejáratánál a királynét, aki aztán a király, a nádor, a főlovászmester, a keresztet hordó püspök, az ítélmester, a főudvarhölgy, az országbíróné, valamint a királyi család tagjainak kíséretében a sekrestyébe vonult. Ott a királyi pár díszbe öltözött, a király feltette a szent koronát és felöltötte a palástot, a királyné pedig feltette az úgynevezett házi koronát. Így indultak az oltár elé. A királynét a veszprémi és még egy másik püspök kísérte.

Az oltárnál a veszprémi püspök odalépett a királynéhoz, levette fejéről a házi koronát és az oltárra helyezte. A király, akinek közben kezébe adták a jogart is, odalépett hitveséhez, kézenfogta és a prímáshoz vezette. Rövid beszédet intézett hozzá latinul.

- Reverendissime pater, postulamus...

Igy kezdődött a pár mondatnyi beszéd, amelyben a király kifejezte azt az akaratát, hogy a királyné is megkoronáztassék. A királyné letérdelt. Feszületet nyújtottak feléje, azt megcsókolta. Most a mindszentek litániája következett. Mialatt ez folyt, az ítélmester elvette a

királytól a szent koronát és a jogart, és mindkettőt átadta a prímásnak. A prímás a koronát is, a jogart is az oltárra helyezte. A királyné térdeplő helyzetből arcra borult az oltár lépcsőjén, evégből párnát készítettek oda arca számára. Litánia után felsegítették. Az udvarhölgyek elvezették a sekrestyébe, hogy ott ruháját elrendezzék a felkenésre. Szabaddá tették jobb vállát egészen háta közepéig, aztán palástot borítottak rá. Így jött vissza az oltárhoz, ahol a palástot levették róla. A prímás odament hozzá és szent olajjal megkenete jobb alsókarját és hátát a két váll között. Az udvarhölgyek az oltár mögé vezették, ott letörölték róla a kenet nyomát és visszatették rá a palástot. Így jött vissza ismét az oltár elé.

Ekkor következett a tulajdonképpeni koronázás. A veszprémi püspök elvette az oltárról a házi koronát és rátette a királyné fejére. Akkor a prímás és a nádor elvették az oltárról a szent koronát és jobb vállához értették annak jelképezésére, hogy a királynénak kötelessége segíteni férjének a korona terheinek elviselésében.

Most a szent koronát visszatették a király fejére. A prímás a jogart és az országalmát a királyné kezébe adta. Az orgona a Tedeumot játszotta, a királynét trónjához vezették. Mikor a Tedeum elhangzott, a királynétől mind elvették a jelvényeket, de offertoriumkor ismét visszaadták neki. A királyné egy aranytallért tett a kehelytányérra és megcsókolta a keresztet. Az ágyúk dörögtek odakinn, de a „vivát” elmaradt. Mise végeztével díszebéd következett a királyi pár szállásán, utána táncmulatság.

XVII.

A szent korona tehát külföldön lakott.

Ferdinánd király fiát, Miksa főherceget is még apja életében koronázták királlyá. A koronázást sok huza-vona előzte meg. Miksa a protestánsokhoz húzott lelkében és vonakodott a koronázó misén az eddigi hagyományok szerint áldozni. A szertartás részleteinek előírása dolgában apa és fiú soká vitatkoztak. Aztán felmerült az elvi kérdés, hogy szükséges-e a koronázáshoz a nádorispán. A nádori szék ugyanis üresen állott ekkor, a dinasztia nem igen akarta betölteni, a főnemesség nem törődött a kérdéssel, a köznemesség nádort követelt. De különösen sok herce-hurcára adott okot, hogy a király igyekezett a „választás” kifejezést elsikkasztani, mert szilárdítani akarta családjában a magyar trón öröklését, a rendek viszont minden módon igyekeztek az országgyűlés „királyválasztó” jelzőjéhez ragaszkodni. Nagy nehezen apa és fiú egyrésztől, király és nemzet másrésztől minden vitás pontban megállapodtak. A pozsonyi országgyűlés lefolyt, Miksát királynak deklarálták és másnap a Bécsből odahozott koronával meg is koronázták. Feltűnt, hogy Miksa az esküből kihagyta az egyház szentjeire vonatkozó kifejezéseket. Nádor-helyettesnek Batthyány Ferencet választották. Harmadnap a király feleségét, Habsburgi Máriát koronázták királynévá. Ezen a koronázáson tűzvész támadt. Az ünnepségek műsorán ugyanis, többek között, várostromot mutattak be. Erre a célra hevenyészett favarat építettek. A favárban tűz támadt, s azok a katonák, akik a várórség szerepét játszották, mindenáron ki akartak törni, hogy benn ne égjenek. Az ostromlók azonban, nem tudván a tűzről, a nagy buzgalmat is játéknak tekintették és nem eresztették ki az őrséget. Ebből nagy keveredés származott, kínos botrány lett az egészből. A hadijátékot olaszok rendezték, s a nép le akarta őket öldösni, mert az a mendemonda terjedt el, hogy az olaszok szándékosan okozták a tüzet. Ezen a botrányon okulva, a későbbi koronázásokon már sohasem rendeztek hasonló, veszedelmes játékokat.

Székesfehérvár megszűnt nemcsak a korona otthona, hanem koronázó város is lenni. Nem lett többé a magyar királyok temetkező helye sem. János volt az utolsó király, akit oda temettek. A koronázó város rangját Pozsony vette át. Azért Pozsony, mert ez a város eléggé védett volt a török veszedelemtől, azonfelül közel volt Bécshez és közelsége a Habsburg-királyok kényelmére szolgált. Magához a koronázáshoz a Szent Márton-templomot, az aranysarkantyús lovak felavatásához a ferenciek templomát használták.

Miksa király a koronázás után egy esztendővel követte atyját a trónon, később aztán atyja példáját is követte: még életében megkoronáztatta fiát, Rudolfot. Érdekes, hogy mint ahogy a protestáns hajlandóságú Miksa sokáig alkudozott katolikus érzésű apjával a koronázási szertartás egyes részleteiről, most katolikus érzésű fiával is alkudozni kellett. Ő azt akarta, hogy Rudolf ne áldozzék a koronázási mise alatt. De Rudolf Spanyolországban, erősen katolikus szellemben nevelkedett és ragaszkodott az áldozáshoz. Miksa törölni kívánta fia koronázási esküjéből a szűz és a szentek említését, Rudolf ehhez is ragaszkodott. Mivel pedig Rudolf a prímás személyében hathatós támogatót kapott álláspontja mellett, győzött is. A koronázás Pozsonyban úgy folyt le, ahogy ő akarta. A nádori szék most is üres lévén, Báthori Miklóst választották nádor-helyettesnek a koronázáshoz.

A Miksa uralkodásának idejére esik az úgynevezett szilveszteri bulla állítólagos feltalálása.

Az okmányt Verancis Antal királyi titkár, később esztergomi érsek találta volna a dalmáciai Trau város székesegyházának levéltárában. A hagyomány szerint lemásolta. A másolat több kézen keresztül elkerült Levakovics Rafael ferencrendi szerzeteshez, aki nyilvánosságra hozatta. Ez volna az a pápai bulla, amelyben Szilveszter a koronát küldte István királynak. Történetíróink évszázadokon át valódinak tartották ezt az okiratot. De újabban a modern

történetírás munkásai kimutatták, hogy hamis. S hogy hamis, a szent korona szempontjából nem jelent semmit. Bulla nélkül is kétségtelen, hogy Szilveszter pápa koronát küldött István királynak. Ebből és a Géza-féle bizánci koronából lett a szent korona.

Ennek a szent koronának Rudolf uralkodása alatt érdekes versenytársa támadt: az, amelyet történelmünk Bocskay-korona néven ismer.

Bocskay István, a kolozsvári születésű erdélyi nemes ember, eredetileg tanácsosa volt Rudolf királynak. De alkotmányi és vallási sérelmek miatt Rudolf ellen fordult, sereget szervezett és fegyvert fogott. Az erdélyi rendek fejedelemmé választották. Ő a törökkel szövetségbe lépett és a szultán királyi koronát küldött neki ajándékba, nagyvezére, Lala Mehemed útján, aki a Rákos mezején adta át Bocskaynak az ajándékot.

A Bocskay koronája aranyból való és zárt formájú. Abroncs, amelyre kupola támaszkodik. Sok gyöngy, türkiz, smaragd és topáz ékesíti. Eredete homályos. Egykorú írók görög koronának nevezik, egy 1609-ből való magyar törvény a régi Szerbia és Bulgária koronájának mondja. A tudomány újabban azt tartja, hogy Ahmed szultán újonnan csináltatta.

A Habsburg-dinasztia láthatóan félt ettől a koronától. Mikor Bocskay fejedelem és Rudolf megkötötték a bécsi békét, Rudolf szükségesnek látta a békeszerződésben a Bocskay-korona dolgát is tisztázni. A béke 19. pontja szerint Bocskay István nem tekinti a szultántól kapott koronát olyannak, amely a magyar szent korona jogait sértené. Rudolf szerette volna meg is kapni a Bocskay-koronát, de a fejedelem nem adta. Végre elrendelte ezt írta róla: „A koronát is, kit nekünk a török császár adott, hagyjuk az ország tárházába, úgy fejedelmekről fejedelmekre maradjon és annak készen tartassék, aki az országnak ura lészen, azzal a köves szabályával együtt, amelyet adott véle.” A bécsi udvar igyekezett mindenáron megszerezni a koronát. Bocskay fogadott fia, Homonnai Drugeth Bálint, rendelkezett vele a fejedelem halála után. A nádor, Forgách Zsigmond, nagy igyekezettel próbálta tőle megkapni a Rudolf számára. De Drugeth nem adta. Végre is törvényt kellett hozni miatta, a törvény elrendeli, hogy Bocskay koronáját be kell szolgáltatni; aki ennek a parancsnak ellenszegül, azt büntetni fogják. De Drugeth még mindig nem adta. Sárospatak várában gondosan őrizte.

Ez alatt a szent korona egyre többet foglalkoztatta a magyar közvéleményt. A nemzet nem jó szemmel nézte, hogy a szent kincset a dinasztia Ausztriában, vagy Csehországban tartja. Több ízben felmerült a nemzeti kívánság, hogy a koronát hazahozzák Pozsonyba. Rudolf királynak nem volt fia, utána testvéröccsének, Mátyás főhercegnek, kellett következnie trónon. A két fivér nem volt jó viszonyban. Mátyás nem győzte türelemmel kivárni, míg az uralkodásban rákerül a sor. Hogy a magyarok rokonszenvét biztosítsa magának, többek között megígérte a rendeknek azt is, hogy a szent koronát Pozsonyba fogja küldeni, mihelyt rendelkezhetik vele. A magyar rendek is unták már Rudolf tehetetlen kormányzását és hajlottak Mátyás megsegítésére. Azt tanácsolták neki, hogy hívjon össze országgyűlést. Ezt a tanácsot a főherceg meg is fogadta. A rendek összegyűltek Pozsonyban. Itt érkezett hozzájuk Rudolfnak az a felszólítása, hogy oszoljanak szét. De ezek megtagadták az engedelmességet. Azt válaszolták, hogy „mivel a király cserbenhagyta őket, az ország megmentéséről magoknak kell gondoskodniok”. Az országgyűlésen felkínálták a trónt Mátyás főhercegnek. Ez húszezer főnyi sereggel Prágába indult, hogy bátyját lemondásra kényszerítse. Seregében sok volt a magyar főúr és köznemes.

Rudolf meghátrált. Oklevelet állított ki, hogy a magyar trónról „a főherceg és magyar rendek legalázatosabb kérését meghallgatva” lemond. A szent korona ekkor ott volt nála, Prágában. Erről is megemlékezett az oklevél: „az általunk kegyeletesen megőrzött szent koronát kiadjuk”. Mátyás megbízottai 1608 június 12-én vették át a koronát a Szent Vencel-kápolnában. Egykorú forrás leírja, hogy fáklyákkal kísérték a kápolnába a szent tárgyat és lepecsételve tették le a cédrusfaládát, hogy Mátyás pártja ott átvehesse.

Mátyás szavának állott. Kijelentette, hogy a koronát, amelyet a koronázás megtartása végett újra Pozsonyba kell vinni, a koronázás után is az országban hagyja. A Vencel-kápolnába háromszáz magyar úrból álló küldöttség ment átvenni a koronát. Thurzó György, Zrinyi Miklós, Pálffy István, Apponyi Pál és mások, a főnemesség és köznemesség legjobb nevei voltak benne a küldöttségben. A tőlük kitelhető legnagyobb pompát fejtették ki: hiúzbőrös kacagányokban, aranyos és ezüstös fegyverekkel csillogva lovagoltak be Prága városába Mátyás táborából. A lemondott Rudolf még mintegy jóvá igyekezett tenni utolsó gesztusával a korona eddigi visszatartását: úgy rendelkezett, hogy a legnagyobb pompával adják át a magyaroknak. Dietrichstein bíboros, Wallenstein Ádám főlovászmester és más udvari előkelőségek kísérték azt a hatlovas hintót, amely a szent koronát és a koronázási jelvényeket előbb körülvitte Prága utcáin, aztán elvitte Mátyás táborhelyére. A magyar urak is kísérték a menetet.

A táborban az egész hadsereg csatarendben felállva fogadta a koronát. Mátyás főherceg zöld dízsátorban várakozott rá, amelyet keleti szőnyegekkel díszítettek. A bíbornok letette a lábát a dízsátor asztalára és üdvözlő beszédet mondott. Mátyás főherceg nevében Thurzó György válaszolt, majd Lépes Bálint kancellár és püspök is szónokolt.

Mikor a beszédek véget értek, Himmelreich magyar királyi titkár kinyitotta a cédrusládát. Ebben benne voltak a szent koronán kívül az egyéb koronázó jelvények is. Himmelreich egyenként kivette a koronát, a jogart, az országalmát, a palástot, a sarúkat és a királyi pecsétnyomót, és mindet egyenként felmutatta. Közben megdördültek a tábor ágyúí, a katonaság sortüzeket adott. Az ünnepélyes átvétel után díszlakoma következett. A koronát kitették közszemlére, hogy a katonák mind megláthassák.

A magyar urak azonnal haza is akarták vinni a koronát, de Mátyás ragaszkodott hozzá, hogy ő maga személyesen vigye az országba, mikor Pozsonyba utazik megkoronáztatni magát. Az országnak tehát még várnia kellett a nagy örömmel. Mátyás és a rendek még sokat tárgyaltak. A megkoronázandó királynak számos nemzeti kívánságot kellett meghallgatnia, s azokat még koronázás előtt teljesítenie. Az ő koronázásánál hiányzott is a hitlevél: a nemzet kívánságait még a koronázás előtt törvénybe iktatták és becikkelyezték.

Mátyás jól láthatta, hogy a korona milyen hallatlan tisztelet és szeretet tárgya a magyarok között. Igyekezett maga is simúltni ehhez a kegyelethez. Mindenekelőtt biztonságos vasládát csináltatott a korona számára. Ez az a vasláda, amelyben a szent koronát ma is őrizzük, a láda tehát most háromszázharminc éves. De hogy a korona iránt való érzéseit és nagylelkűségét megmutassa, javításokat végeztetett magán a szent tárgyon is. Ő cseréltette ki új drágakövekkel azt a repedt zafírt, amelyről Palóczy országbíró Wiener-Neustadtban megállapította a korona valódiságát. A többi koronázási jelvényre is gondja volt. Szent István palástja már rongyolódni kezdett, ezért elrendelte, hogy olyan szövetbélésre varrják rá az egészet, amely az értékes darabot összetartja és megmenti a széthullástól.

Végre elérkezett az idő, mikor Mátyás és a vele tárgyaló magyar politikusok az összes függő kérdéseket tisztázták és a koronázásnak most már semmi sem állott útjában. Mátyás valóságos diadalmenettel utazott Prágából Pozsonyig s inkább a korona, semmint az ő személye tette a menetet diadalmenetté. Amint magyarlakta területre jutottak, a nép mind kigyűlt az útvonalra. Pozsony városában leírhatatlan lelkesedés fogadta az érkezőket. Szorongó tömeg tüntetett az utcán.

- Üdvözlégy, hazának nemtője! - kiáltották egyesek.

- Éljen Magyarország dicsősége! - kiáltották mások.

A sokaságban többen sírtak az örömtől. A szent koronát szállító hintó mögött Mátyás lovagolt öccsével, Miksa főherceggel, mindketten díszmagyart viseltek.

A koronázás a hagyományos fénnel és a megszokott szertartásokkal folyt le. Forgách Ferenc prímás tette a koronát II. Mátyás fejére. Mikor a szertartások szokott rendjében a „Vivat rex” következett, a tüntetés sokkal lelkesebb riadalomban tört ki, mint más koronázásokon.

- Vivat pater patriae!

A haza atyjának üdvözölték Mátyást, hálából azért, hogy a koronát hazahozta. „A szent korona győzelmes visszaszerzője”, így is éljenezték.

Az ünnepségek után a szent korona valóban Magyarországon maradt. Sőt a tapasztalatokon okult nemzet igyekezett a kérdést mennél pontosabban szabályozni. Az 1608-iki országgyűlés törvényt hozott a szent korona őrzéséről. Ez a törvény kimondta, hogy a koronát állandóan a pozsonyi várban kell őrizni. A vasládát a nádornak, három főpapnak és három világi főúrnak kell lepecsételnie. A vár számára állandó őrséget kell biztosítani, a katonaság fizetéséről a király és a nemzet együtt tartoznak gondoskodni. Az őrzés helyét is pontosan körülírták, a törvény előírta, hogy a vár egyik tornyában erre a célra alkalmas új helyiség építtessék. Koronaőröknek Révay Péter turóci és Pálffy István pozsonyi főispánt választották.

A megválasztott koronaőrök igen komolyan vették hivatalukat. Mielőtt a szent koronát és a többi jelvényt átvették, kikötötték, hogy az átvételnél tanúk legyenek jelen s hogy a vár katonai parancsnokai külön esküt tegyenek. Az ünnepélyes átadás meg is történt. A király maga is jelen volt. Palotájából a vasládát az ő, Lichtenstein Károly herceg, Illésházy István nádor és Megau Lénárt királyi kamarás kíséretében vitték át a vár tornyába. Itt még nagyobb társaság gyülekezett össze, többek között Forgách Ferenc bíboros érsek, gróf Thurzó György, több püspök és főúr. A király mindezek jelenlétében átadta a koronaőröknek a vasládát és beszédet intézett hozzájuk, felszólítván őket, hogy „a rájuk bízott koronát híven megőrizzék”.

Erre Révay Péter koronaőr felszólalt. Hivatkozott arra, hogy a szent korona körül milyen cselszövények fordultak már elő. Okulva mindezen, ő nem kételkedik ugyan - úgymond - a felséges király szavában, de kötelességének tartja inkább saját kezével és szemével, semmint hallomásból meggyőződni, hogy a szent korona valóban ott van a vasládában. A király elrendelte, hogy a ládát nyissák ki. Révay Péter kiemelte a koronát és körülmutatván, megkérdezte a jelenlevőket, felismerik-e Magyarország ősi, törvényes koronáját. A jelenlevők megnézték a koronát és igennel feleltek. Révay erre mindenkinek csókra nyújtotta a szent tárgyat, aztán megint visszatették a ládába. Azt lezárták. A jelenlevők mind rányomták pecsétjeiket. Ezentúl csak a koronaőrök lettek jogosultak a koronát kivenni a megőrzésre szánt vasládából.

Erre nemsokára sor is került. Mátyás megházasodott, elvette feleségül egy unokanővérét, Habsburgi Annát. A királynét a szokott módon megkoronázták Pozsonyban. Ez alkalommal történt először, hogy az új rend szerint jártak el, a koronaőrök országos bizottsága jelenlétében nyitották ki a vasládát, előbb megkérdezvén a bizottságot, hogy szabad-e a koronát kivenni?

Révay Péter volt különben az első, aki könyvet írt a szent koronáról. Ez a mű „De Sacrae Coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissime brevis commentarius” címmel 1613-ban jelent meg.

A szent korona tehát így az ország örömujjongása közben visszakerült hazájába. S ugyanekkor nyugvópontra jutott a Bocskay-korona kérdése is. Thurzó György, aki Illésházy után nádor lett, elhatározta, hogy érvényt szerez a régebbi törvénynek és minden módon megszerzi, nehogy, mint ellenkorona, politikai zavarokat okozhasson. Bocskay fogadott fia, Drugeth Bálint, ekkor már meghalt. Kincsei kiskorú fiára, Istvánra, maradtak. A nádor felkereste a Drugeth-fiút és sikerült is a Bocskay-koronát visszaszerezni tőle. A nyugtatvány, amelyet Sárospatak várában a korona átvételéről adott, máig is megvan. A Bocskay-korona Bécsbe került, az udvari kincstár egyik tárgya lett és ma is ott van Bécsben.

XVIII.

II. Mátyás ötvenöt éves korában házasodott meg és házassága gyermektelen maradt. Öccsei nem nagy kedvet mutattak az uralkodáshoz. Trónörökösért vissza kellett menni egészen I. Ferdinánd másik fiának ágáig. A Mohács utáni király dédunokája volt a trónörökös, szintén Ferdinánd nevezetű. Nem volt már fiatal ez a főherceg sem. Negyvenhét évét betöltötte, mikor a király tanácsosnak látta királlyá választatni és megkoronáztatni. Volt ugyanis egy ellenjelölt: III. Fülöp spanyol király, aki mint Miksa király unokája igényt formált a magyar trónra. De őt is sikerült leszerelni. A dinasztianak ugyanis hatalmas támasz állott segítségére az új prímás, Pázmány Péter személyében. Hosszú és bonyolódott közjogi viták után az országgyűlés még Mátyás életében királlyá választotta II. Ferdinándot. A választás után az országgyűlés együtt maradt, hogy a koronázás határnapját kitűzzék. Éppen erről tanácskoztak, mikor 1618 június 18-án hatalmas égiháború tört rá Pozsony városára. Az orkán villámcsapásokkal is járt s egy villám a pozsonyi várnak éppen abba a tornyába csapott bele, ahol a koronát őrizték. Nagy riadalom támadt, de hamar kitűnt, hogy a szent koronának nem esett semmi baja. A babonás nép azonban nem nyugodott meg. Égi intésnek vették a villámcsapást, amely azt jövendölte, hogy a koronát veszedelem fenyegeti. Sokan attól tartottak, hogy a koronázás alkalmával valami szerencsétlenség fog történni. De ez a balsejtelem alaptalannak bizonyult. II. Ferdinándot július elsején, Pázmány Péter a hagyományos szertartások szerint, minden baj nélkül királlyá koronázta.

De már egy esztendő alatt a babonának lett igaza.

Erdély fejedelme, Bethlen Gábor, fegyverrel támadt az osztrák dinasztiaira. Seregei veszedelmesen közeledtek Pozsony felé. Révay Péter, a koronaőr, szklabinyai várában vette ennek hírért. Nem késett egy napot sem, azonnal Pozsonyba utazott, hogy a szent korona biztonsága felől intézkedjék. A nádorhoz fordult katonaságért. Azonban a nádor nem tudott másféle katonaságot adni, mint a Bethlen Gábor által megvert csapatok maradványait. Bethlen elfoglalta Pozsonyt. Akkorra már a másik koronaőr, Pálffy István, is ott volt a helyén. A koronaöröket rendkívüli izgalom fogta el. Győztes hadvezérrel állottak szemközt, a védekezés minden lehetősége nélkül. Fel lehetett tenni, hogy Bethlen Gábor nem sokat okoskodik, hanem egyszerűen ráteszi kezét a koronára.

De nem ez történt. Bethlen Gábor meg akarta tartani az alkotmányos formákat. A hatalom közjogi döntését az országgyűlésre kívánta bízni. S amint Pozsonyt elfoglalta, első dolga volt követeket küldeni a koronaörökhöz azzal a felszólítással: adjanak hitlevelet, hogy míg az országgyűlés nem döntött, illetéktelen kézre nem adják a koronát. Révay és Pálffy arra hivatkoztak, hogy ők esküt tettek és „becsületes nevet akarnak hagyni utódaikra”.

- Semmitsem kívánunk, ami ezzel össze nem fér, - felelte a fejedelem.

Bethlen tehát nem vette birtokába a koronát. Révay ott maradt a várban, hogy tovább őrizze, Pálffy pedig lóhalálában sietett Bécsbe, megkérdezni az udvart, mit tehetne. De az udvar sem tudott neki milyen tanácsot adni. Azt, hogy a koronát valahogyan Bécsbe mentsék, két okból nem lehetett megkockáztatni. Egyrészt a korona újabb kiszállítása bizonyára országos ellenérzést keltett volna és sokakat Bethlen oldalára sodort volna, másrészt nem is igen lett volna kivihető az ilyen vállalkozás most már, amikor Bethlen Gábor a pozsonyi várat hatalmában tartotta.

Az országgyűlésen Bethlennek nagy pártja volt. Királlyá akarták választani. Igen fontosnak látszott, hogy a korona Bethlen birtokába kerüljön. De ne erőszakkal. Izenetet küldtek tehát a várba, Révay koronaőr jöjjön le a rendekkel tanácskozni. Révay ezt megtagadta.

- Halálunkig a korona mellett kell maradnunk, - izente vissza, - a koronát nem hagyhatjuk el.

A Bethlen-párt ebbe nem akart belenyugodni. Új követeket küldtek a koronaörökhöz, aztán megint újakat. De a követek dolgavégezetlen tértek vissza a várból.

- Minket eskü és törvény köt, - izentek a koronaörök, - távollétünkben valami baj érhetné a koronát. Erőszakkal kényszeríthetnek bennünket, de mi akkor is ünnepélyesen tiltakozni fogunk.

Az erőszak be is következett. A koronaörök tiltakoztak is. De az országgyűlés kitalálta azt a formulát, hogy a koronaörök esküjét érvénytelennek mondta ki a nemzet szuverénitásának erejével. A vár őrseit kicserélték, a toronyba is Bethlen Gábor katonái kerültek. Ezek után a rendek a lemondott koronaörököt újra megválasztották. Pálffy vállalta a tisztséget az új körülmények között is, de Révayval már nehezebben boldogultak. Ő beteg is volt és fáradt is. A terhes hivatal semmi módon nem akarta vállalni. Lemondott megint. De a rendek rámentek és kapacitálták. Hivatkoztak arra, hogy úgy a király, mint az erdélyi fejedelem egyformán őt óhajtják koronaörnek, mert mindketten tökéletesen megbíznak tisztességében és hazafiasságában. Hivatkoztak hazafias kötelességtudására is és végre, félig erőszakkal, meg is győzték.

Az országgyűlés folytatását a rendek áttették Besztercebányára. A hadiszerencse megfordult, Ferdinánd seregei több győzelmet arattak. Pozsony nem volt többé biztonságos hely Bethlen Gábor számára. Ezért pártja úgy határozott, hogy a szent koronát Nyitrára vagy Zólyomba kell vinni. A koronaörök tiltakoztak, de látták, hogy az erőszak ellen nem tehetnek semmit. Lemondtak tehát megint, de lemondásukat az országgyűlés megint csak nem fogadta el. És Révay azt gondolta magában, hogy tanácsosabb lesz a korona mellett maradni. Addig legalább nem kerül idegen kézre, míg ő őrzi.

A szent koronát kocsira tették és elvitték Zólyomba. Innen rövid idő múlva átvitték Kassára. Révay mindig mellette. Kassáról tovább vitték Eperjesre, innen pedig az ecsedi várba. Révay mellette maradt. Pedig most már életét is kockáztatta. Mert életét nem a hadakozó felek fenyegették ugyan, sőt azok mindketten, II. Ferdinánd is, Bethlen Gábor is, levélben biztosították bizalmukról és igazolták tisztességét és hazafiságát. De Révay öreg volt már és súlyos beteg. Állandóan gyógyvizet kezelésre volt szüksége, az ecsedi vidék lápos levegőjét nem bírta. Napról-napra rosszabbul lett. Mire a nickolsburgi béke úgy rendelkezett, hogy a szent koronát Ecsedről Trencsénbe vigyék s ott a Ferdinánd emberei átvegyék, Révay már nem élt. Áldozatul esett hivatalának, az ecsedi láz elvitte.

A korona Ecsedről előbb visszakerült Kassára. Innen ezer katona kísérte Trencsén várába, ahol Illésházy István vette át Ferdinánd számára. Közben Ferdinánd megházasodott. Eleonóra mantuai hercegnőt vette feleségül és királynévá akarta koronáztatni. A koronára tehát éppen most lett szükség Pozsonyban, mikor olyan hosszas bolyongás után, visszakerült törvényes ura kezébe: 1622 július 26-án érkezett meg az új koronázó városba. Ágyúdörgés, trombitaharsogás és a nép rivalgása fogadta.

A rendek a vértanu koronaőr helyébe Apponyi Pált választották s egyszersmind elrendelték, hogy úgy a korona, mint a többi koronázó jelvény valódiságát meg kell vizsgálni. Ez meg is történt. A rendek megállapították, hogy a jelvényekhez nem nyúlt senki.

A királyné koronázása után ünnepélyesen visszatették a szent tárgyat régi helyére, a toronyba. Őrizetére még nagyobb katonaságot rendeltek. Rendezték a korona őrzésének költségeit, törvénybe iktatták, hogy a vár katonái kötelesek esküt tenni.

A korona tehát megint ott pihent a pozsonyi toronyban. Miután Bethlen akármikor a fejére tétethette volna. Besztercebányán megválasztották Magyarország királyává. Törvényesen, a nádor elnöklete alatt. Hívei igyekeztek rábeszélni, hogy koronáztassa meg magát. Alvinczi Péter, a nevezetes kassai prédikátor, ajánkozott is a koronázás végrehajtására.

- Csakhogy te nem vagy az esztergomi érsek, - felelte a fejedelem.

- Parancsold és az leszek.

- Viszont esztergomi érseket csak a koronázott király nevezhet ki.

Ebben is maradt a dolog. Bethlen Gábor nem koronáztatta meg magát. És alkotmányos érzésétől az emberi nagyságot nem lehet megtagadni.

XIX.

A koronát visszaadta ugyan Bethlen Gábor, de a Habsburg-uralmat fenyegetni nem szűnt meg. Mikor II. Ferdinánd azzal a tervvel hirdetett országgyűlést Sopronba, hogy fiát, ugyancsak Ferdinándot, királlyá választatja és megkoronáztatja, Bethlen szót emelt. Követet küldött Sopronba és tiltakozott a választás ellen. De a dinasztia mellett ott állott Pázmány Péter rendkívüli tehetsége, tekintélye és szervezőképessége. Az udvar győzött. Ferdinánd főherceget királlyá választották és 1626 december nyolcadikán királlyá koronázták. Ez a koronázás kivételesen Sopronban folyt le, a Ferenciek-templomában. A koronát Pozsonyból odavitték, majd ismét visszavitték Pozsonyba. Itt nyugodott mozdulatlanul tizenkét esztendeig. Ekkor III. Ferdinánd, aki közben trónra is lépett, feleségül vette Mária Anna spanyol hercegnőt és Pozsonyban királynévé koronáztatta. Ujabb nyolc esztendő múltán megint elékerült a toronyból, de ezúttal izgalmasabb körülmények között.

Az erdélyi fejedelmi trónon ekkor Rákóczi György ült, aki nagy elődjétől, Bethlen Gábortól, tanult politikát. A Habsburg-házzal szemben a politikai és vallásszabadság eszméjét képviselte. Mikor az európai helyzet úgy alakult, hogy Svédország és Franciaország egyformán szövetségre szólították fel, a szultán pedig jóváhagyta a fegyveres beavatkozás tervét, Rákóczi György hadat indított III. Ferdinánd ellen. A hadiszerencse melléje szegődött. Gyorsan elfoglalta Kassát és a Vág-völgyéig már övé volt az ország keleti fele. Pozsonytól már nem volt messze. Az udvar tanácsosnak látta a koronát biztonságba helyezni. Kocsira rakták és elvitték Győrbe. Itt őrizték egy darabig. Ebből az időből való az az érdekes levélváltás, amelynek szövegét a történelem megőrizte. Rákóczi György Lónyai nevű embere levelet írt Esterházy Miklós nádornak, fenyegetődzvén ebben, hogy a pozsonyi várat koronástúl együtt elfoglalják. „Királyt is majd csak találnak a koronához.” A nádor pedig azt válaszolta rá, hogy csak foglalják el Pozsonyt, ha tudják, de a koronát ott hasztalan fogják keresni.

Győrött azonban nem sokáig kellett várakoznia a koronának. A szorongatott Ferdinánd alkudozni kezdett. Megkötötték a linzi békét. A veszedelem elmúlt, a koronát visszavitték Pozsonyba.

Három év múlva került elő ismét vasládájából. Ferdinánd jónak látta utódját biztosítani. Ez az utód az ő tizenhároméves fia volt, ugyancsak Ferdinánd, mint apja és nagyapja. Az országgyűlés teljesítette az uralkodó kívánságát, a királyfit megválasztották és megkoronázták Pozsonyban. A koronaörök állása éppen üres volt ekkor: a legutóbbiak, Pálffy János és Forgách Péter meghaltak. Helyökbe az országgyűlés Kéry Jánost és Osztrósi Miklóst választotta. Ekkor hozták azt a törvényt, hogy legalább az egyik koronaőr tartozik állandóan a korona közelében lakni.

Az ifjú IV. Ferdinánd megkoronázott királya volt ugyan az országnak, de sohasem ült a trónon. Huszonegyéves korában, még apja életében, elvitte a himlő. Hitlevele nem is szerepel törvényeink között, mert a királyok hitleveit trónra léptük után volt szokás becikkelyezni. A trónon ülő uralkodó, III. Ferdinánd, most következő fiát igyekezett trónba iktatni. Ez nem is került nagy fáradságába. A dinasztia hatalma és tekintélye ekkorára rendkívül megnövekedett, a nemzet ellenálló ereje csökkent. A következő főherceget, Lipótot, már úgy választották királlyá, hogy előbb nem is kértek tőle hitlevelet. Ekkor már kibontakoztak a *pragmatica sanctio* igényei. Lipótot Pozsonyban ünnepélyesen megkoronázták. Két év múlva, tizenhatéves korában, már trónra is lépett.

Ugy látszik, felbukkanhatott ez időben az udvarnak valamilyen szándéka a koronával, mert a rendek összeszedték magokat s az új király uralkodásának második évében feltűnő törvényt hoztak a korona őrzéséről. Ez a törvény kimondja, hogy az uralkodó az ország koronáját

Magyarországról semmi szín alatt és semmi oknál fogva nem viheti ki, hanem a régi szokások és az előbbi törvények szerint az országban kell őriztetnie. Erre a törvényre a rendeknek kétségtelenül megvolt az okuk. Történelmünk I. Lipótot ismeri a legalkotmányellenesebb zsarnoknak királyaink sorában.

Királynét háromszor koronáztak az ő uralkodása alatt Pozsonyban. Először Margitot, IV. Fülöp spanyol király leányát, akit 1666-ban koronáztak meg. A házasság hét évig tartott. Az özvegy sorba jutott uralkodó Klaudia habsburgi főhercegnőt vette nőül, akit 1673-ban koronáztak. Ez az asszony három év múlva meghalt, erre 1676-ban Eleonórárt, a pfalzi választófejedelem leányát koronázták királynévá a magyarok. Erről a királynéről feljegyezték, hogy koronázásakor kezetsókolt a primásnak.

Hogy a koronát a király „semmi szín alatt és semmi oknál fogva” nem viheti ki az országból, az írott malaszt maradt. Kara Musztafa, a török nagyvezér, 1683-ban elhatározta, hogy elfoglalja Bécset. A török had vonulásának Pozsony útjába esett. Lipót nem sokat kérdezte a koronaörököt, hanem megbízta Erdődy Kristófot, hogy a koronát hozza Bécsbe. A szent korona tehát megint elhagyta az országot. De Bécsben nem tartózkodott sokáig. Az osztrák főváros helyzete is igen veszedelmesnek látszott. Erdődy Bécsből tovább szállította Linzbe, sőt még innen is tovább, a nagyobb biztonság okáért: Passaubá. Az elővigyázatosság nem mutatkozott oktalannak: Kara Musztafa hatalmas sereggel jelent meg Bécs alatt. De a várost nem vehette meg. Szobieszki János lengyel király és Lotharingiai Károly herceg, Mária Terézia későbbi férjének nagyapja, megverték a törököt. Kara Musztafának el kellett vonulnia, tiszta lett a levegő, a korona visszakerülhetett Pozsonyba.

Itt nemsokára dolga is lett. Lipót császár és király a már bevett szokás szerint megválasztatta és megkoronáztatta kilenc éves fiát, Józsefet. Erről a koronázásról a történelem nem jegyezi fel semmi nevezetessel azon kívül, hogy az eddigi hitlevél, a hajdani szabad királyválasztások csökevénye, teljesen elvesztette ekkorára igazi jellegét. Úgynevezett „diploma inaugurale” lett belőle, melynek szövegét az udvar szerkesztette és nem a rendek írták elő. A Józsefet királlyá deklaráló országgyűlés már nem is hasonlított egy alkotmányos ország képviselőjéhez. A királyi személynök, Orbán István, nyilvánosan feljegyezte azoknak a nevének, akik független véleményt mertek nyilvánítani. Nagy beszédében Ausztriát mindörökkön tartó hatalomnak nevezte és mindeneket figyelmeztetett, hogy seregeljenek ennek a hatalomnak táborába, mert ha nem fogadják el a Habsburg-férfiág választás nélküli örökösödését, akkor „majd meglátják, mi fog következni”. Lipót császár és király személyes jelenlétével terrorizálta az országgyűlést, sőt Draskovich országbíróra, aki a szabad királyválasztás elve mellett szót merészelt emelni, keményen rá is förmedt. Másnap pedig Draskovich olyan levelet kapott a királytól, hogy megütötte a guta. Meg is halt. Lipót külön kijelentette, hogy csak különös kegyből nem bánik el úgy Magyarországgal, mint a többi örökös tartománnyal. Az országgyűlés tehát elfogadta József örökösödését és a szabad királyválasztás jogát eltörölte. Sőt beleegyezett abba is, hogy a korona öröklése a Habsburg-ház spanyol ágára is kiterjesztessék. Az I. József koronázásán hangzott el utoljára a nádori kérdés: „Akarjátok-e királyotoknak?” Ezt többet aztán a nemzettől nem kérdezték.

Hogy a koronával rövidesen megint valami veszedelmes dolog fog történni, azt a babonás nép számára megint villámcsapás adta hírül. A pozsonyi várnak megint abba a tornyába, ahol a koronát őrizték, az 1703. év egy viharos napján belecsapott a villám. Ezúttal tűzveszedelmet okozott a villámcsapás, a vár egy része le is égett, de a koronát idejében kihalozták a fenyegetett helyről és biztonságba helyezték. Csakhogy I. József számára az ideiglenes őrzési hely nem volt elég biztonságos. Hiába tiltotta meg szigorú törvény, hogy a koronát kivigyék az ország határain, I. József nem sok ügyet vetett erre a törvényre, mert akkor már megindultak északi Magyarországon a Rákóczi Ferenc szabadságharcának első mozdulatai. A bécsi udvar ismerte az ország hangulatát és tudta, hogy ha a korona magyar területen marad, a

Habsburg-ház szempontjából nincs teljes biztonságban. A koronát elvitték Bécsbe. A kuruc hadak hamarosan leérkeztek a Dunáig, sőt a Dunántúl egy részét is elfoglalták, úgy hogy József császár és király labancjai a Dráva vonalán túlra szorítkoztak. Szó sem lehetett arról, hogy az udvar a Bécsbe szállított koronát hazaengedje.

Kilenc esztendeig tartott, míg a küzdelem a szabadságharc erőit felmorzsolta. Rákóczi maradék seregei 1711 május elsején a nagymajtényi síkon lerakták a fegyvert s a szatmári béke megpecsételte az udvar teljes sikerét. A korona most már bátorságosan hazajöhetett volna. De I. Józsefnek ez nem volt sürgős. Csak az hozta haza a koronát, hogy az uralkodó meghalt: öccsét és utódját, III. Károlyt Pozsonyban kellett koronázni. E végből a koronát mégis csak Pozsonyba kellett hozni. És ha már ott volt, nehéz lett volna ürügyet találni arra, hogy megint visszavigyék Bécsbe.

III. Károlyt a hagyományos szertartások közepette koronázták, de az egykorú leírások feljegyezték, hogy a szertartások egyik részleténél eltérés történt. A királyt ugyanis mindig jobb alsókarján és háta jobb oldalán szokták felkenni a szentelt olajjal. III. Károlyt azonban jobb alsó karján és mellén érintette olajjal a főpap. Valami értelme bizonyára volt a hagyománytól való ilyen eltérésnek, de hogy mi volt az oka, annak nem igen lehet nyomára akadni.

Az ő uralkodása alatt kelt az a közjogi szerződés király és nemzet között, amely szabályozta, hogy kinek és milyen sorrendben fog fejére kerülni a szent korona. A nevezetes szerződés a „pragmatica sanctio”. Károly felesége, Erzsébet braunschweigi hercegnő szült ugyan egy fiút, de az még csecsemő korában meghalt. A második gyermek leány lett, Mária Teréziának keresztelték. A pragmatica sanctio ennek a leánygyermeknek biztosította a magyar szent korona örökségét. Ezzel szemben a rendek törvénybe iktatták, hogy minden ezután következő magyar király köteles esküt tenni III. Károly hitlevelének szövegére, más szóval köteles megesküdni a magyar alkotmány megtartására.

A koronaörök dolgában még a pragmatica sanctio előtt új rendelkezéseket hozott az országgyűlés. Kimondták, hogy a szent koronát nem szabad kivinni az országból. Nem először hoztak a magyar rendek ilyen törvényt. S ez az új törvény egyáltalában nem jelentett haladást az előzőkhöz képest. Mert legutóbb benne volt a törvény szövegében, - akár megszegték, akár nem, - hogy „semmi oknál fogva és semmi körülmények között”. Most azonban azt mondták ki, hogy „a szent koronát a hozzátartozó jelvényekkel együtt Pozsonyban kell tartani és csak veszedelem, vagy más szükség esetén szabad kivinni onnan máshová és csak a nádor tudtával”. Most tehát már csak engedelmes nádorra volt szükség. Hogy mi „a veszedelem, vagy más szükség esete”, annak megítélésére elég tág keretek jutottak az uralkodóháznak. Egyébként gróf Erdődy Kristóf és gróf Pálffy Miklós helyébe ezúttal idősb gróf Pálffy Miklóst és gróf Kolonich Adámot választották koronaörökké, majd pedig, mikor Pálffy csakhamar nádor lett, az ő helyét gróf Nádasdy Tamással töltötték be.

III. Károlyt a pragmatica sanctio erejénél fogva huszonhárom éves leánya, Mária Terézia követte a trónon. Asszony volt már ekkor, négy éve Ferenc lotharingiai herceg felesége.

Mária Terézia nem királynéja, hanem királya volt a magyar nemzetnek. Koronázása nem a királynéknál, hanem a királyoknál használatos szertartások szerint folyt le. A szent koronát nem jobbvállához értették, hanem fejére helyezték. Úgy kenték fel, mint királyi elődeit: jobb alsó karján és hátán, a két lapocka között. Újításnak számított a szertartás részletei között, hogy két trónt állítottak fel számára a pozsonyi templomban: egyiken a szertartás kezdetekor foglalt helyet, a másikat akkor foglalta el, mikor a szent koronát már a fejére tették. Érdekes, hogy Mária Terézia koronázásakor még megvoltak az ősi koronázási saruk, de ő nem használhatta őket, mert ezt a sarut férfilábra szabták valaha és neki olyan kicsi volt a lába, hogy a saru leesett volna róla. Említésre méltó részlet az is, hogy a nemzet a koronázásnál hagyományos ajándékot, hölgyről lévén szó, gavallérosan felemelte. Addig portánként egy forint

adót ajánlottak fel ajándékba a királynak. Mária Terézia koronázásakor az országgyűlés kerek összeggel váltotta meg ezt az adót és százezer forintot adott ajándékkul neki. És még egy ilyen gavalléros részlete van Mária Terézia trónralépésének. Régi hagyomány volt, hogy az úgynevezett propozíciók biztosították a rendeknek egy elég hűbéresen hangzó jogot: a rendeknek joguk volt kezdet csókolni a királynak. Nem igen éltek vele, csak némelyik tüntetően lojális főúr, például az a Csáky bíboros, aki mindenáron kezdet csókol III. Károlynak. Különbözik inkább csak írott formáságnak számított a kézcsók előjoga. De mikor Mária Terézia lett a király és a rendek kézcsókoló joga a propozíciókból véletlenül kimaradt, általános felzúdulás keletkezett. A hiányt pótolni kellett. S a rendek megkapták a jogot, hogy kezdet csókoljanak a szép asszonykirálynak.

A szent korona az ő uralma alatt sem maradt ment minden nyugtalanságtól. A porosz uralkodó, II. Frigyes, kemény támadással fenyegette a monarchiát. Katonai sikerei olyan ijesztően hatottak, hogy már Pozsonyt kellett féltetni. Ekkor óvatosságból Komárom várába vitték a koronát, de csak rövid időre. Mikor az első ijedség elmúlt, visszavitték Pozsonyba. Ott őrizték rendes helyén, a pozsonyi vár nyugati szöglettoronyában Mária Terézia egész uralkodása alatt.

Itt kell beszélnünk valamiről, ami nem tartozik szorosan a szent korona történetéhez, de rokon vele: a szent Jobbról. Amelyet korántsem „bálványimádásból”, hanem öntudatos nemzeti kegyeletből nyugodtan szentnek nevezhetnek a nem katolikus magyarok is.

István királyunk tetemét, amelyet I. László vétetett ki a sírból szentté avatáskor, az egyház szentjeinek kijáró tisztelettel vették körül. Ez a tisztelet a középkorban nemcsak a vakbuzgóságot érte el, hanem addig fajult, hogy a szentté avatott király tetemét valósággal eltördelték. Azt kell mondani, hogy István király maradványai megsínylették a nagy rajongást: jobb alsó karja darabokban került le a halott testről. Könyöktől csuklóig és csuklótól az ujjak végéig egy-egy külön darab lett belőle. Az alsókart V. László Bécs városának ajándékozta. A kézfej Budára került és mint szent ereklye olyan vallásos tisztelet tárgya lett, amely mindinkább megtelt nemzeti irányú eszmei tartalommal. Mikor Buda török hódoltság alá került, a törökök a keresztény ereklyét elvitték Budáról. A jobbkéznek hosszú időre nyoma veszett. Mária Terézia uralkodása alatt véletlenül tudta meg Pray György jezsuita, hogy a Jobbkéz Ragusában van, ahol a domonkosrendi klostrom szerzetesei őrzik. Azonnal levéllel fordult a klostromhoz. Onnan Brankovics Antal válaszolt és megerősítette Pray értesülését: a Jobbkéz valóban ott van náluk a kolostorban. Mozgalom indult, hogy az ereklye hazakerüljön. Ez elég soká tartott, de hét év múlva a Jobbkéz mégis csak Mária Terézia, a magyar király birtokába került: 1771 május 29-én megérkezett Schönbrunnba. Mária Terézia aztán a magyar nemzetnek ajándékozta az első király jobbját. Azóta van megint itthon az ereklye, amelyet az egész nemzet mélységes kegyelete őriz. Ha István-napkor körülhordják, mindenkinek éreznie kell, hogy katolikus vallásúak számára lehet az ő hitök szerint való egyházi ereklye is, de nem akadhat ember, aki megilletődés nélkül nézhetne arra a kézre, amely a magyar államiságot alapította s amely koronát adott az országnak.

Ezt a koronát, hogy történetéhez visszatérjünk, Mária Terézia utóda, II. József alatt érte kilencszáz éves életének legnagyobb megaláztatása.

II. József, Mária Terézia fia, mikor anyja halála után trónra került, nem koronáztatta meg magát. Nem volt nagyon vallásos ember, de esküszegő sem óhajtott lenni. Gondolkodásmódját, világnézetét annak a szellemi forrongásnak elvei szőtték át, amely a francia forradalmat megelőzte. Hagyományok és ősiség iránt nem volt semmi érzéke ennek a trónon ülő forradalmárnak, a magyarság eszmevilágából soha semmit nem értett ez a nekünk teljesen idegen külföldi. Mivel kezdettől fogva el volt szánva, hogy a magyar alkotmányt keresztül fogja lépni, nem koronáztatta meg magát, hogy ne kelljen esküt tennie erre az alkotmányra.

Négy éve uralkodott már, mint koronázatlan „kalapos király”, mikor eljutott oda, ahova az ilyen fellengzős felvilágosodottságú szobatudósnak el kellett jutnia: szemben találta magát a magyar szent korona rendkívüli erőt sugárzó eszméjével. Mély jóindulattal elgondolt terveinek minden olyasmi útjában állt, ami hangsúlyozhatta a magyar nemzetnek az osztrák birodalomban egyéni különállását. Ha eszközeiben következetes akart maradni, meg kellett fosztania varázsától a természetfölötti eszmeiségbe emelkedett magyar koronát. Ennélfogva 1784 április hetedikén kelt parancsával meghagyta a magyar helytartótanácsnak, hogy a koronaörök négy magyar királyi testőr kíséretében szállítsák a szent koronát Pozsonyból Bécsbe s ott az udvari kincstárban helyezték letétbe a birodalom egyéb koronái mellé. Más szóval: a korona túlélte önmagát, jelentősége elveszett, nem az elmult magyar államiság titokzatos teste többé, hanem iparművészeti tárgy, amelynek múzeumban a helye.

A helytartótanács, egyébként József császárnak nem sokat tiltakozó szolgája, meghökkent ettől a rendelettől. Megindultan fogalmazott, alázatos felirat kérte a császártól: gondolja meg és vegye vissza ezt a rendeletet, amely a magyarságot legérzékenyebb pontján sérti. De a császár hajthatatlan maradt. A rendeletet nem vonta vissza. Nem volt mit tenni: gróf Csáky János országbíró és a helytartótanács tagjai elővették a koronát a pozsonyi vár lezárt toronyszobájából. Jegyzőkönyvet vettek fel s a vasládát rábízták a koronaörök, gróf Keglevich József és gróf Balassa Ferenc további gondjára. Ezek magok mellé vettek négy testőrt és a koronával Pozsonyból felmentek Bécsbe, a rendelet után éppen egy héttel, április tizenharmadikán.

Tizenharmadika volt és éppen viharos nap. A pozsonyiak már megszokták, hogy a nagy viharok és a korona sorsa között mindig babonás összefüggéseket keressenek. Hogy mi történt, azt nem is lehetett a nép előtt elitkolni. Ezt a helytartótanács meg sem próbálta. Sőt körlevelet intézett a vármegyékhez a történekekről. Nemcsak Pozsony lakossága között szivárgott szerte a vészír, de hivatalosan megtudta az egész ország. Egyik megye a másik után írta meg a maga elkeseredett feliratát az uralkodóhoz. De azt feliratok, amelyeknek elkeseredését meg sem érthette és ósdi naivságnak érezte, nem lágyíthatták meg. A szent korona ott maradt Bécsben az udvari kincstár egyéb tárgyaival egy sorban.

Hat esztendeig vesztegelt ott a korona, amelyet már elraboltak, elvesztettek, elzalogosítottak, de trónjától most fosztották meg valójában először. Gentilis bíbornok valaha a pápa nevében átkozta ki, de legalább az átokkal is megbecsülte. Lenézni és semmibe se venni: ezt II. József tette meg első ízben.

De a korona erősebb volt, mint ő. Az életétől megfosztottnak hitt tárgy erősebben élt, mint valaha. II. Józsefet az önálló magyar államiság életereje, tehát a szent korona győzte le. Tíz évi uralkodás után a papiros-ábrándokat hajszólo széplélek tragikusan ráeszmélt óriási tévedésére. Közel a tuberkulotikus halálhoz, kiábrándultan, üresen visszavont mindent, amit addig csinált. Hogy az alkotmányt, s ami vele egyet jelentett, a koronát visszaadta az országnak, nem helyes kifejezés. Tekintetét fáradtan fordította el mindentől és mozdulatlanul hagyta, hogy kiki visszavegye a magáét. Aki olyan hajthatatlan eréllyel maga intézkedett és rendelkezett a korona Bécsbe szállításáról hat évvel azelőtt, most megengedte gróf Zichy Károly országbírónak, hogy a korona visszaadására tegyen előterjesztést, a megteendő lépésekkel nem törődött, azokat rábízza gróf Pálffy kancellárra.

A megteendő lépéseket csak rá kellett bízni a magyarokra. A koronaörök, gróf Keglevich József és az elhalt Balassa helyére került gróf Nádasdy Mihály 1790 február tizenhetedikén átvették a szent koronát a bécsi udvari kincstártól. Pompás hintóra rakták. A hintót a magyar nemes testőrség tagjai kísérték Soóky János főstrázsamester és Dóczy József kapitány vezérlete alatt. Azonkívül sok magyar úr. Mikor a menet elindult Magyarország felé, a bécsi nép kigyűlt az útvonalra és örömkialtásokban tört ki. A nép örömét az okozta, hogy Bécsben

már régóta különös babona terjedt el: a városra szakadt éhínséget és drágaságot a magyar korona fogságával hozták összefüggésbe. Nem is volt ez olyan nagyon babona. A bécsi gazdasági krízist ugyanaz a kormányzási rendszer okozta, amely a gabonatermő Magyarországot megfosztotta normális életétől.

A menet február 17-én indult el Bécsből és 21-én ért Budára. Egykorú források szerint Bécsből Budáig majdnem szakadatlan láncban álltak az út mentén a kíváncsiak. A nép a legtávolabbi falvakból, több napi járóföldről odatódult az országút valamelyik helységéhez. Mosonmegye nemessége és polgársága díszruhás, lovas sereggé vonult a menet elé, a főrangú asszonyok is díszmagyart öltöttek és lóra ültek. Ugyanezt tette Pozsonymegye lakossága. Gróf Forgách Miklós száz lovasból álló, pazarul felöltözött díszőrséget szervezett és a határtól kezdve Budáig átvette a korona kíséretét. A menetnek minden útba eső helységben pár percre meg kellett állnia, hogy a tömeg a láthatóan elhelyezett koronát szemlélhesse. Mindenütt kivonultak a hatóságok, a papság, a céhek, az iskolák, fehérruhás leányok. Mindenütt zúgtak a harangok és dörögtek a tarackok, szólt a zene, zászlódísz és virágfüzér az egész útvonalon. Ahol a menet éjszakára megszállott, ott a koronát kitették közszemlére. Az utcákon a Te Deumot énekelte a nép. Reggel, induláskor misét tartottak a templomban.

Köpcsény volt a korona első állomása. A koronát vivő hintóból a nép kifogta a lovakat és úgy húzta a hintót az Esterházy-kastély felé. Boldog volt, aki kezével legalább a hintót megérinthette. Gróf Forgách Miklós megállította a lelkes sokaságot és rászólt a koronaörökre:

- Nyissátok ki a ládát és mutassátok meg a koronát.

A koronaörök vonakodtak a kérést teljesíteni. A nép hangosan követelte.

- Nyissátok ki, - mondta Forgách -, az országnak tudnia kell, vajjon koronát küldött-e Bécsből József, vagy egyebet.

A ládát kinyitották, a koronát kivették és felmutatták. Viharos éljenzés következett. Sokan sírtak, mások imádkoztak. Akkor aztán a hintót bevonták az Esterházy-kastély udvarára. A népet megvendégelték.

Másnap tovább indult a menet és estére Győrig jutott. A várost kivilágították, tűzijáték fogadta a koronát és ágyúdörgés. A házakon égő gyertyákból különböző feliratokat raktak ki:

Napunk virradása
Egünk derülése
Törvényünk ereje
Hazánk újulása
Szabadság épsége
Nemzetünk élete
Óhajításunk célja
Szívünk orvoslása
Panaszunk szünete
Örömünk kezdete

Ugyanilyen feliratokat latinul is lehetett látni. A nép, amely az érkező menet elé tódult, azt követelte, hogy a koronát a székesegyháznak arra az oltárára tegyék ki közszemlére, amelyen Szent László mellszobor-alakú ereklyetartója állott, mert László király fején nyugodott valamikor a szent korona. Egész éjjel szólt az utcákon a zene. A nép az utcákon táncolt és vigadt. Másnap reggel Tedeum ünnepelte a koronát. Komárom volt a következő állomás, ahol hasonló ünnepek folytak, ugyanígy az utolsó előtti állomáson, Esztergomban.

Végül Budára érkezett a korona. Ötszáz ágyú dörgése és beláthatatlan tömeg ujjongása fogadta. A királyi várba vitték, ahol az őrizetet báró Orczy László vezetése alatt a pestmegyei

nemességből alakult bandérium vette át. De az ország többi megyéje sem akart ebből a tisztességből kimaradni. Mindenütt bandériumokat szerveztek. Ezek előre beosztott rend szerint felváltva álltak a korona vasládája mellett díszőrséget egészen október végéig. Mindegyik bandériumnak egy-egy megyei előkelőség volt a fővezére és pedig az abauj-borsodi volt gróf Csáky Antal, az arad-temesi Edelspacher Zsigmond, a baranyai Kajdassy Antal, a barsi gróf Migazzi Kristóf, a bácsi Rudics Máté, a bihari Baranyi Mihály, a fejérmegyei báró Percnyi Imre, a gömöri Szathmáry József, a honti báró Hellenbach György, a négy horvát megyéé báró Magdalenics István, a komáromi gróf Esterházy István, a nógrádi gróf Forgách Antal, a nyitrai Gróf Amadé Antal, a pozsonyi gróf Amadé Ferenc, a sárosi báró Palocsay József, a somogyi gróf Schmidegh László, a soproni herceg Esterházy Miklós, a szabolcsi gróf Kállay János, a szatmári gróf Károlyi József, a szepesi báró Horváth József, a tolnai Stejrum József, a vasmegyei herceg Batthyány Lajos, a veszprémi gróf Esterházy János, a zalai gróf Fekete János, a zempléni gróf Rhédey Lajos. A bandériumok hivatalos naplót vezettek ezzel a címmel: „Tekintetes, nemes magyar hazánknek vármegyéiből a szent koronának őrizetére kirendelt nemes bandériumok protocolluma.” A napló eredetijét az Orczy-család annakidején az aradi főgimnáziumnak ajándékozta. Hogy most mi van vele, nem tudni.

Ez a napló több érdekes részletet tartalmaz. Elmondja például, hogy Szabolcs megye bandériuma, amely csak júniusban került sorra, látni akarta a szent koronát rögtön megérkezéskor. Az országbíró arra hivatkozott, hogy a vasládát már régen lepecsételték, a kérés nem teljesíthető. De a szabolcsiak ragaszkodtak a kéréshez. Nem is nyugodtak addig, míg meg nem látták a koronát. Miattuk a szent tárgyat megint kivették a ládából és a királyi vár Zsigmond-kápolnájában megint közszemlére tették. Másnap odatették a szent Jobbot is. A nemzet hónapokig nem tudott betelni a hazakerült korona örömeivel. Ányos Pál, Révai Miklós, Dugonics András ódát írtak róla, Pézseli József, Veszprémi István, Katona István, Detsy Sámuel történészek pedig történeti műveket.

Közben II. József meghalt. A korona nem lévén halandó, tovább folytatta életét.

XX.

Ekkor változott meg a szent korona lakóhelye. Budáról ugyan még elvitték a nemes bandériumok Pozsonyba, hogy ott II. József öccse és utóda, II. Lipót megkoronáztassék, de aztán megint Budára vitték vissza.

II. Lipót alkotmányos, derék királynak ígérkezett. Lelkes hódolattal koronázták, a lelkességet még emelte is a korona birtokának boldog tudata. Az ünnepek azzal kezdődtek, hogy gróf Kolonits László kalocsai érsek vezetésével ötven tagú küldöttség ment Bécsbe a királyt meghívni a koronázásra, még pedig nem Pozsonyba, hanem Budára. II. Lipót ezt meg is ígérte, de később, nem tudni miért, mégis úgy döntött, hogy Pozsonyban koronáztatja magát. Ekkor vitték le aztán a koronát Pozsonyba. A király a prímás pozsonyi palotájában szállt meg az uralkodóház tagjaival együtt. Előbb fogadta a rendek képviselőit, trónbeszédet tartott, aztán elengedte őket országgyűlésre. Itt nádort kellett választani. A rendek először választottak nádorrá Habsburg-főherceget, a tizenhét éves Sándor főherceg személyében. Jezerniczky Károly nyitrai követ mindenestre jegyzőkönyvbe vétette, hogy ez precedensnek nem számíthat. Kimondták azt is, hogy a nádornak Budán kell laknia és meg kell tanulnia magyarul. A főherceg vadászott ez alatt. „Hallván Sándor Leopold - írja az egykorú forrás - a nemzetnek maga iránt való szíves hajlandóságát, mint valamely ifjú szarvas úgy ugrándozott örömeiben, előre képzelvén magának azt az áldott időt, melyet a Magyarok között fogna eltölteni.”

A koronázás napján reggel a prímás tisztelgett a királynál, aztán megindult a menet a Szent Márton-templomba. Elöl lovagolt négy pálcás udvari lakáj. Aztán következtek az udvari furirok kettős sorban, a magyar mágnások inasai, az udvari lakájok, a nemes apródok lóháton, a mágnások díszmagyarban, kócsagtollas kalpagokkal, drága szerszámú lovakon, a miniszterek és titkos tanácsosok szintén lóháton, a Szent István-rend és a Mária Terézia-rend vitézei lóháton, a nagykeresztesek és aranygyapjasok lóháton, aztán egyedül az ifjú nádor díszmagyarban, utána a főudvarmester, kezében pálcával, ezután pedig a magyar herold, Pávits József nevű, strucctollas süveggel, földig érő fekete bársony köntösben, az ország címerével mellén és hátán. Most következett a beteg főlovászmester képviseletében herceg Batthyány Lajos hajadonfőtt, lóháton. Utána lovagolt hófehér paripán a díszmagyarba öltözött király, jobbról a magyar nemes testőrök, balról a darabonttestőrök kísérték. Végül a főkamrás és a testőrkapitányok zárták be a menetet.

Bent a templomban a hagyományok szerint folyt le a szertartás, minden részletbeli változtatás nélkül. A király fejére a prímás és a trónörökös, mint nádor tették a szent koronát. Feljegyezték, hogy Lipót ebben a pillanatban könnyekre fakadt. A szertartás után a király teljes koronázási díszben ment át a másik templomba, ahol harminchárom főnemest és köznemest ütött aransarkantyús lovaggá. Aztán a négy vágás következett a koronázó dombon a városon kívül, majd a díszbéd. Erről többek közt így ír az egykorú forrás szerzője, Detsy Sámuel: „Elmondván a prímás az asztali áldást, béült a király a főkomornyik mester által alája tétetett, aranyos materiával béborított karos székbe és azonnal le vevén fejéről a koronát a fő Udvarnok mester, jobb keze felől tétetett asztalra helyezte azt egy arany csészére, mely mellett az egész ebéd felett a két korona őrizők vigyáztanak. Balja felől a főlovász mester állott kivont karddal. A többi fővendégek is leültek az ebédlő asztalhoz, úgy mint jobb felől a Prímás és a kalocsai érsek, bal felől pedig a Nádor Ispán és a Nápolyi követ. A király háta megett a fő Udvarnok mester udvarolt, ezüstös pálcát tartván jobb kezében. Az asztal között lévő üres helyen a fő Asztalnok és Pohárnok mesterek szolgáltak. Amint magam is láttam, egyik sem fáradott el szolgálatában, mivel mind a Király, mind a Nádor Ispán igen keveset ettek, s egyszerűen többször nem ittak, akkor is a király egy keves bort, a Nádor Ispán egy pohár vizet. Midőn a király ivott, a két Érsek és Nádor Ispán fel állottak, s ivása után ismét le

ültek. Egyszersmind a várnak bástyáin fekvő ágyúk is ki lövettek a király egészségeért. A confecteknek, avagy asztali csemegéknek fel vitelekor ismét fel állottak a Prímás, a Kalocsai Érsek és a Nádor Ispán, s le sem ültek többé. Vége lévén az ebédnek, újabban a király fejére tétetett a korona, s ekkor ő is fel kelvén, ismét meg mosta s törölte kezeit. A mosdó medencét Lichtenstein Aloysius, a törülköző kendőt pedig Auersperg Ádám Hercegek tartották, kik mind ketten magyar Indigénák lévén, igen költséges magyar köntösökben voltak fel öltözve.”

Ebéd után a királyról leszedték a koronázási jelvényeket. A király magánlakására vonult. Itt a prímást fogadta, s annak jelenlétében legfelsőbb kéziratot írt alá, mely szerint „megindulással tapasztalván a magyar nemzetnek hozzá és családjához mutatott különös hajlandóságát” a nemzet megnyugtatására elrendeli és törvénybe kívánja iktatni, hogy az utána következő magyar királyok az alkotmányos eskütételt és a szent koronával való megkoronázást trónra lépésüktől számított hat hónapon túl ne halasszák. Este díszvacsora volt majdnem ötszáz vendéggel. Az ételeket és italokat előkelő pozsonyi polgárok szolgálták fel. A prímás kertjében tűzijátékot rendeztek, a palotában pedig nagy táncestélyt.

A koronázást követő napon a szent koronát és a jelvényeket levitték a prímás palotájának kápolnájába. Itt valamennyit lerakták egy asztalra. A közönség bemehetett a kápolnába és a koronázási tárgyakat megnézhetette. Azonban az örök vigyáztak arra, hogy senki hozzájuk ne nyúlhasson. Három napig feküdt ott a közszemle céljaira a korona, akkor a király parancsot adott, hogy vigyék haza Budára. A koronázási tárgyakat a király szállására vitték. Itt megjelent a nádor, a prímás, a koronaörök, a főudvarmester, a főkamrás, két királyi biztos és még több politikai előkelőség. Ezek jelenlétében Somogyi János nádori ítélőmester jegyzőkönyvet vett fel, amelyet a jelenlévők aláírtak. A koronaörök ekkor fogták a szent koronát és betették a vasládába. A lakatot bezárták s a kulcsokat a királynak adták át, aki azokat Bécsbe küldötte az udvari kincstárba. Aztán keményfából készült deszkalapot szegeztek a láda tetejére, olyat, amely a láda tetejét pontosan fedte. A deszkalapra hét pecsétet raktak. És pedig a lap közepére a király pecsétjét. A deszkalap baloldalának két sarkára a két királyi biztosét. A jobboldal két sarkára a prímásét és a nádorét. Ezek közé a jobboldal közepére a főudvarmesterét. A felső vonal és az alsó vonal közepére a két koronaőr pecsétje került. Így hét pecséttel zárták le a vasládát, amelyet aztán visszavitték a prímási palota kápolnájába. Itt maradt még mintegy tíz napig, akkor aztán a koronaörök felvitték Budára, a korona állandó szállására.

Minden egykorú forrás megegyezik abban, hogy a magyar történelem kevés ilyen lelkes hangulatú koronázást ismert, és hogy kevés király uralkodását várta ilyen meleg bizalom. De hogy ez a bizalom jogos volt-e, vagy sem, nem dőlt el soha: II. Lipót másfél esztendei országlás után meghalt. Birodalma legidősebb fiára, a huszonnégy éves Ferenc József Károlyra maradt, aki I. Ferenc néven foglalta el a trónt. Az ő koronázása sem hagyott mélyebb nyomot a feljegyzésekben és hagyományokban. Őt is, feleségét is Pozsonyban koronázták a hagyományos szokások szerint. A szertartás részletei nem mutatnak eltérést az ismert előírástól. A koronát Budáról elhozták Pozsonyba, aztán az ünnepségek után visszavitték Budára.

Itt nyugodott a szent korona tizenhárom esztendeig, mikor - mint az előző évszázadokban annyiszor - megint biztonságba kellett helyezni a Habsburg-házra törő veszedelem ellen. Ezt a veszedelmet most Napoleonnak hívták. A francia sereg 1805-ben veszedelmesen nyomult Keletre, a korona biztonságára gondolni kellett.

A nádori rangot ekkor már nem Sándor főherceg viselte. Ő már évekkel azelőtt olyan súlyos égési sebeket szenvedett egy laxenburgi udvari tűzijáték alkalmával, hogy behalt sebeibe. A nádorság legfiatalabb öccsére, egyszersmind az uralkodónak is öccsére, József főhercegre maradt. A fiatal nádor eleget tett azoknak a követelményeknek, amelyeket a rendek annak idején az első Habsburg-nádorra róttak. Budán lakott és megtanult magyarul (Maradékaik, a

Palatinus-család sarjai, azóta is itthon laknak és magyarul beszélnek.) A korona biztonsága felől is ő határozott: elrendelte, hogy az ország keleti részébe kell vinni. A választás Munkács várára esett. Báró Splényi József és Almácssy Pál voltak ekkor a koronaörök. A nádor velük együtt kivette a koronát a vasládából és áttette egy másik, szállításra alkalmasabb ládába. Ezt 1805 december elsején útnak indították Munkács felé, A koronaörök is vele mentek, a menetet Beregmegye nemes bandériuma kísérte fel a munkácsi várba. Útközben is igen erősen dagadt a menet, Hevesmegye, Borsodmegye, Ungmegye, valamint Jászárokszállás városa külön-külön bandériumokat rendeltek a korona mellé. Még többet is, mint amennyire szükség lehetett, „ha ezt ily kincs tekintetbe vételével mondani lehetne”.

Munkácson négy hónapot töltött a korona. Napoleon közben győztesen megkötötte a pozsonyi békét és Ausztriát egyelőre nem fenyegette. A korona békén hazatérhetett. Ünnepelesen hozták Budára 1806 március huszonharmadikán. Polgári és katonai dísz fogadta. A nádor elnökle alatt külön bizottság nyitotta ki a ládát és győződött meg sértetlenségéről. Visszatették előbbi ládjába, mert úgy látszott, hogy nyugalmát semmi sem fogja háborítani. De Napoleon császár már négy év múlva megint Ausztria ellen támadt. Ez volt a regensburgi, asperni, wagrami csaták ideje. A legyőzetés izgalmait a korona nem Budán érte meg. A magyar kancellária 1809 június tizenötödikén úgy rendelkezett, hogy a koronát Egerbe vigyék, abba a városba, ahova a fontosabb államhivatalok is menekülni készültek.

Még aznap Almácssy Pál pesti házába vitték a vasládát. Onnan mindjárt elindult Eger felé. Másnap érkezett Gyöngyös városába, ahol Almácssynak ugyancsak volt egy kastélya. Itt a szállítók megháltak. Harmadnap tovább utaztak és elértek Egerbe. Itt előbb a székesegyház, vagy mint Egerben mondják: a nagytemplom kincstárában tették le. De ez kényelmetlenséggel járt. A korona mellett ugyanis állandó őrség teljesített szolgálatot, amelyet megszabott időnként váltottak. Éjszaka is. Így a templomot éjjel-nappal nyitva kellett tartani. Ezért új helyet kerestek a korona számára és úgy gondolták, hogy a Káptalan-utcai vármegyeházán lesz jó hajléka. Itt is tartották három hónapig. Ezalatt a koronaörök a szomszédban, Nováky kanonok házában kaptak szállást. De a koronaörök a megyeházán sem vélték biztonságosnak a szent tárgyat. Igyekeztek az volt, hogy vigyék el Gyöngyösre, az Almácssy Pál kuriájára. A fővárosból meg is jött a jóváhagyó döntés szeptember 21-én. Azonnal kocsira rakták a ládát és még aznap átvitték Gyöngyösre.

Jó hónap telt belé, amíg a hadi helyzet úgy fejlődött, hogy Napoleon felől most már nyugodtan visszatérhetett a korona Budára. Október utolsó napján jött a rendelet Pestről, hogy a koronát haza kell vinni a fővárosba. A koronaörök el is indultak vele, s úgy volt, hogy november negyedikén érkeznek Budára. A november harmadikáról negyedikére virradó éjszakát Gödöllőn szándékoztak tölteni, hogy aztán negyedikén megtegyék az út utolsó részét. De Gödöllőre nem érkezhettek idejében, mert közben akkora felhőszakadás támadt, hogy az a Bagnál elmosta a töltést. A koronaörök Turán megrekedtek. Itt szálltak meg a koronával az Esterházy-kastélyban, itt vártak, amíg tovább lehetett menni. Négy napig tartott, míg az utat folytathatták.

Budán az érkezésre kitűzött napon nagy sokaság várta a koronát. A főnemesség, a nemesség és a városi polgárság nagy ünnepelességgel akarta fogadni. De a korona aznap nem jött meg. Másnap sem jött. A várakozók közül néhányan türelmüket veszítették. Harmadnap sem jött meg. Erre már nagy tömegben széledtek széjjel a várakozók. Amire negyednap este fáklyások kíséretében megérkezett a korona Budára, már nem várta úgyszólván senki. Minden ünnepelesség nélkül vitték fel a várba, hogy rendes szállására helyezték. Megemlítést érdemel, hogy a koronát ezen az útján Budától Gyöngyösön, Egeren, Gyöngyösön, Turán és Gödöllőn át vissza Budára az István király Jobbja is elkísérte. A primás azt is féltette és a koronaörökre bízta.

Tizenhat év múlva vették megint elő, mikor Napoleon már négy esztendeje meghalt. Karolina Augusztát, Ferenc király negyedik feleségét ekkor koronázták: 1825 szeptemberében. A teljesség kedvéért meg lehet említeni, hogy I. Ferenc négy felesége közül hármat koronáztak királynévá. Második feleségét, Mária Teréziát, Budán, Mária Ludovikát pedig, s ennek halála után Karolina Augusztát Pozsonyban.

Ezidőtájt felmerült egy délszláv birodalom alapításának gondolata, vagyis Jugoszláviáé, amelyből csak száz év múlva lett valóság és egészen más jogar alatt. Való azonban, hogy 1830-ban a gondolat már felbukkant és érdekes, hogy akik az ötletet melengették, a leendő délszláv császárt a Bocskay-koronával akarták megkoronázni. A gondolat azonban elmúlt. Ferdinánd főherceget, még atyja életében, Szent István birodalmának királyává koronázták. V. Ferdinánd kegyes és adakozó természetűnek mutatkozott. Koronázásakor, amely különben a szokott szertartások közepette folyt le, az ötvenezer arany nemzeti ajándékot jótékony és közművelődési célokra adta: felét a szegények istápolására, felét pedig a Tudományos Akadémia céljaira. Azonkívül sok elítélt rab kapott kegyelmet a koronázás örömére. Egy pillanatra úgy látszott, mintha a dinasztíának az a szándéka, hogy Magyarországot - megfosztva alkotmányától - az osztrák örökös tartományok rangjára fokozza le, elhalványodott volna.

De ez csaló látszatnak bizonyult. V. Ferdinánd helyett, aki öt év múlva valóban elfoglalta atyja trónjait, tanácsosai uralkodtak. S ezek addig engedték mérgesedni a dolgokat, amíg 1848-ban kenyértörésre került a dolog az abszolút kormányformára törekvő uralkodóház és az alkotmányát féltő Magyarország között. Kitért a szabadságharc, s a szent koronára rendkívüli izgalmak következtek.

XXI.

Mikor István nádor, aki becsületesen igyekezett a dinasztia és nemzet békéjét megmenteni, kegyvesztett lett és bécsi rendeletre hirtelen elhagyta az országot, az a hír terjedt el, hogy a nádor a szent koronát is magával vitte. Olyan erős volt ez a mendemonda, hogy az országgyűlés is kénytelen volt foglalkozni vele. A közvéleményt meg kellett nyugtatni, az országgyűlés bizottságot küldött ki annak megállapítására, hogy a korona a helyén van. Ez a bizottság kinyitotta a vasládát és a szent koronát sértetlenül megtalálta benne.

December másodikán bekövetkezett az államcsiny: Ferdinándot lemondatták s a trónra nem öccsét, hanem ennek tizennyolc éves fiát, Ferenc Józsefet ültették. A fiatal uralkodó kiáltványban tudatta a változást az örökös tartományokkal is, Magyarország közönségével is. Ezzel a proklamációval a pozsonyi országgyűlés december hetedik ülése foglalkozott. Pázmándy Dénes volt az elnök, aki Riskó Ignác jegyzővel felolvastatta a kiáltványt, majd rögtön utána azt a határozati javaslatot, amelyet Kossuth Lajos pártja már előző este megfogalmazott. Ebben a következő mondatok is elhangzottak: „A törvényes koronás király halála esetén az, kit az örökösödés közvetlenül illet, a nemzettel koronázási oklevelet kötni, az ország törvényeire és alkotmányára megesküdni, és magát Szent István koronájával a nemzet által megkoronáztatni köteles, a koronázás előtt is gyakorolhatván ugyan némi fejedelmi jogokat, de csak a törvények értelmében.” Ezúttal a koronás király még meg sem halt, s a nemzetet a trónváltásról senki sem kérdezte. Ezért Ferenc Józsefet nem lehet magyar királynak elismerni.

A harcot nem lehetett megállítani. Windischgrätz herceg vezetésével nagy osztrák sereg tartott Buda felé, mint büntetőexpedíció. S még ebben a hónapban a magyar országgyűlés, most már Budán, arról volt kénytelen tanácskozni, hogy a fővárost elhagyja és székhelyét ideiglenesen Debrecenbe tegye át. Ugyanekkor Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottmány elnöke, nyílt rendeletet intézett Bónis Sámuel képviselőhöz, hogy a koronát vegye át és vigye Debrecenbe.

Ez volt a rendelet szövege Kossuth saját kézírásában: „Az ellenség közeledvén a főváros felé s a csatáknak kimenetele Isten kezében lévén, a kormány kötelességének tartja a koronát mindenestre biztosítani. Ennélfogva képviselő úr országos biztosul ezennel kirendeltetik s kötelességévé tétetik Ürményi Ferenc koronaőr ő excellenciáját azonnal fölszólítani, hogy az országos biztos úrral együtt s egyetértőleg az ország szent koronáját s egyéb koronázási insígniait azonnal a koronaórségből még itt levő legénység őrizete mellett egyelőre Debrecenbe, azután pedig oda, ahová országos biztos úr tanácsosnak látandja, elszállíttatni. Ha nevezett koronaőr nyomban országos biztos úrral a korona elszállítását nem kísérhetné, ezen esetben kötelességévé tétetik országos biztos úrnak azt koronaőr ő excellenciája nélkül is nyomban egyedül is elszállítani. Kelt Pesten, december 30. 1848., a honvédelmi bizottmány meghagyásából Kossuth Lajos elnök.”

Bónis Sámuel megbízható hazafi volt és kitűnő ember. Szabolcsból származott, az ottani alispánnak volt a fia. A pataki kollégiumban és Bécsben végezte iskoláit, jurátus korában meleg barátságot tartott fenn Kazinczy Ferencsel. Korán kezdett politizálni és pedig az ellenzéki oldalon. A negyvennyolcas kormány alatt osztályfőnök lett Deák Ferenc minisztériumában. Harmincnyolcéves, családos ember volt, vagyonos és tekintélyes. Kossuth tudta, hogy kire bízza a koronát.

Bónis a rendelettel nyomban felment budai lakásáról a várba, hogy Ürményi Ferenc koronaőrtől átvegye a koronát és a koronázó jelvényeket. Ürményi hatvannyolcéves öregúr volt, nem nagyon harcias természet. Őt esztendeje inkább előkelő díszből viselte a koronaőri

tisztséget. Mikor most Bónis felmutatta neki a rendeletet, nem volt módjában habozni, Bónis a ládát minden huzavona nélkül megkapta. Most azonnal indulnia kellett volna Debrecenbe azzal a néparáddal együtt, amely fejvesztetten igyekezett menekülni a fővárosból. De ehhez a budai oldalról a pesti oldalra kellett volna hozni a koronát. A Duna pedig zajlott. A Lánchíd még nem volt egészen kész, egyik hídfőnél még mély üreg tátongott rajta. Gyalogosan mégcsak átjöhetett az üreg fölé rakott pallókon, de kocsin nem. Bónis tehát lesietett lakására és ott gyorsan két dolgot intézett el. Először is meghagyta feleségének, hogy azonnal siessen át a hídon Pestre és jelentse Kossuthnak, hogy az üreg betöltése felől rögtön intézkedni kell. Aztán kiadta a parancsot kocsisának, hogy fogjon be az üveges hintóba. A hintóval visszasieltetett Ürményihez. A koronaőrség huszonnégy gránátosát összehívatta és feleskette őket. Bónisné közben jelentést tett Kossuthnak, aki intézkedett, hogy a híd ürege felett lázas sietséggel kocsik számára is használható járást készítsenek. Ez órák alatt meg is történt. A korona vasládáját most fel akarták tenni a Bónis üveges hintájába, de kitűnt, hogy a vasláda túl széles és nem fér a szűk kocsiba. Csak úgy tudták megoldani a dolgot, hogy a kocsi két ablakát kiszedték és keresztbe tették a vasládát olyan módon, hogy mindkét oldalon kiállt belőle egy-egy darab. Így indult el a hintó. Két oldalt gránátosok lépkedtek mellette és kezökkel támasztották a vasládát. Átértek a Lánchídon. Tehát a szent korona volt a Lánchíd első nem gyalogos utasa.

A kocsi kiment a pályaudvarig. Bónis ott a rendeletre hivatkozva különvonatot rendelt. Ezt meg is kapta. A különvonat nemsokára elindult a gránátosokkal. Bónis maga is kísérte a koronát. A különvonat Szolnokig ment. Itt szekeret béreltek s úgy szállították Debrecenbe. Mire odaértek, Kossuth Lajos már maga is Debrecenben tartózkodott. Bónis átadta a vasládát. Nemsokára kinevezte a kormány Szabolcsmegye kormánybiztosának, ezzel a koronára vonatkozó megbízatása meg is szűnt.

A koronának ezt az útját regényes élményekkel díszítette a hagyomány. Mesélték, hogy Pesten, mikor a korona már a vonaton volt, egy sovány, vörös arcú ember lépett oda a perronon várakozó Bónishoz és így szólt:

- Uram, én tudom, mit visz abban a vaspántos ládában. Ha Debrecen helyett Bécsnek fordítja útját, egy millió forint lesz a jutalma.

Bónis felháborodva kezdett kiáltozni, hogy az idegent tartóztassák le. De mire rendőrt sikerült keríteni, az már eltűnt. A nép szentül hitte ezt a történetet, amely azonban aligha folyt le így. Bónis Sámuelné, Darvas Erzsébet bizonyára tudott volna róla és megemlítette volna a korona debreceni útjáról szóló és máig is fennmaradt naplójegyzeteiben.

A korona mindenesetre a menekült kormány kezéhez jutott. Ott maradt Debrecenben mindaddig, míg a kormány is ott maradt. Hamar kitűnt, hogy okos dolog volt Debrecenben menteni. Öt nappal a korona elindulása után Windischgrätz serege bevonult Budára. A korona pedig ott volt a debreceni városházán, ahol Kossuth is szállást kapott családjával együtt. Ehhez az időszakhoz is a mesék világába tartozó mendemondák fűződnek. A pletyka tudni vélte, hogy Kossuth Lajos, aki a magyar királyi trónról álmodott, titokban felpróbálta fejére a szent koronát.

Az bizonyos, hogy ő detronizálta az uralkodócsaládot. Ő fogalmazta meg azt a függetlenségi nyilatkozatot, amellyel 1849 április 19-én az országgyűlés alsóháza, majd báró Perényi Zsigmond elnöklete alatt a felsőház is kimondta, hogy Magyarország a hozzá tartozó Erdéllyel és egyéb részekkel együtt oszthatatlan, szabad ország, az uralkodóházat bűnei miatt a tróntól megfosztja és száműzi, a kormányforma megállapítását későbbre halasztja. Az „álladalom elnökévé” addig is Kossuth Lajost választja meg, a királyság eddigi jelvényeinek nyilvános használatát megtiltja. Az ország címeréről levették a koronát, helyébe koszorú-övezte kardot tettek. Maga a korona háborítatlanul pihent a debreceni városházán.

A szabadságharc kockája megfordult: a magyar csapatok visszafoglalták Budát. Öt hónappal Windischgrätz bevonulása után bevonult Budára a magyar kormány serege. És követte mindjárt maga az országgyűlés is, amely azonnal felköltözött Debrecenből a fővárosba. Visszakerült Budára öt hónapi debreceni tartózkodása után a korona is. Mint kegyeleti tárgy, a meghatározhatatlan kormányformájú ország vezetőinek hatalmában. Mert hogy Magyarország köztársaság lesz-e, vagy királyság marad, azt senki sem tudta volna akkor megmondani. Volt pártja a köztársaságnak is; Hajdúszoboszló városa például feliratban követelte a köztársaságot. Viszont sokan királyságot kívántak és a herceg Kóburg-Koháry nemzetség valamely tagjának fején szerették volna látni a szent koronát. Hogy mi lett volna, ha a szabadságharc el nem bukik, senki sem mondhatja meg.

A szabadságharc megbukott. A kormánynak menekülnie kellett. Ekkor lép a korona élettörténetébe a Szemere Bertalan neve. Ő is, mint Bónis, vidéki köznemes családból származott. Borsodi pátriájából ő is a pataki kollégiumba ment tanulni. Okos, művelt világlátott ember volt, de idegrendszerében valami terheltséget hozott magával, amely egyelőre csak túlérzékenységben keserű felfogásra való tulajdonságban nyilvánult, jóval később azonban kitért rajta az elmebaj és tébolydában is halt meg. A szabadságharc idején azonban még birtokában volt nem közönséges szellemi képességeinek. Harminchat éves korában belügyminisztere volt Kossuth kormányának, majd mikor Kossuth államfővé emelkedett, ő lett a miniszterelnök. Mindazt, ami vele és a szent koronával történt, emlékirataiból tudjuk. A másik szereplő, aki a történetbe belejátszik, szintén nem mindennapi ember: az a Duschek Ferenc nevű igen eszes cseh, aki gyermekkorában került Magyarországra, fontos közgazdasági szakértővé küzdött fel magát és más közgazdasági politikus híjján ő lett a pénzügyminiszter a forradalomban. Szerepe máig is tisztázatlan, sokan azzal vádolják, hogy titokban Bécsnek segített, mások érdektelen idegent látnak benne, aki a rábízott szakfeladatot ellátta, de a szabadságharccal mint cseh, semmi lelki közösséget nem érzett.

Mikor már kétségtelennek látszott, hogy a bukott küzdelem kormányának megint vidékre kell menekülnie, Szemere Bertalan a Kossuth és Duschek társaságában felvetette a kérdést:

- Mi történjék a koronával?

- Hagyjuk itt, - felelte mindjárt Duschek - ha legyőztek bennünket, a korona úgyszemint fog megmenteni.

Kossuth véleménye ugyanez volt. Ő sem tartotta fontosnak a korona sorsát, ha a szabadságharc elveszett. De Szemere ragaszkodott hozzá, hogy bízzák rá a koronát, ő majd elszállítja. Kossuth és Duschek ráhagyták: vigye, ha akarja; őket a kérdés nem nagyon érdekelte. De talán Duscheket mégis érdekelte. Abban állapodtak meg, hogy a koronát tartalmazó vasládát kiadják Szemerének, de hogy mi van benne, azt a feltűnés elkerülése és a korona biztonsága érdekében eltitkolják. És Szemere hangot ad emlékirataiban annak a gyanúnak, hogy Duschek ezt a megállapodást nem tartotta meg: elfecsegte, mi van a ládában. Lehet, hogy Duschek titkos bécsi összeköttetéseiről valóban igazat szólt a pletyka, de lehet az is, hogy a gyanakvást csak a Szemere betegesen gyanakvó természetének számlájára kell írni.

A menekülő kormány előbb Szegedre tette át székhelyét. Szemere átvette a vasládát, háromlovas szekérre rakatta és egyik titkárját rendelte mellé, hogy kísérje le Szegedre. Ez meg is történt. Szemere nemsokára maga is Szegedre utazott és ott lakásán átvette a koronát. Itt maradt a korona az ő szállásán egészen addig, míg a végső bajban kapkodó kormány elhatározta, hogy Szegedről Nagyváradra költözik. Ekkor Szemere a koronát átküldette szekéren Nagyváradra, maga pedig gróf Batthyány Kázmér, a szabadságharc külügyminisztere társaságában elment Görgey Artur táborába. Az orosz sereg ellenállhatatlan erővel nyomta Görgeyt Debrecen mellől Bihar felé, a fővezér kénytelen volt Nagyváradra visszavonulni maga is. Vele ment Szemere Bertalan is, akinek itt első dolga volt a szent koronát számba

venni. Megállapította, hogy az a püspöki palotába került és egyelőre biztonságban van. De az oroszok tovább nyomultak előre, Görgeyék Arad felé hátráltak. Szemere is Aradra került. A vasládát magával vitte és aradi lakásán tartotta.

Augusztus tizedikén a bizalmatlan Szemerének hirtelen az ötlött eszébe, hogy hátha Duschek megcsalta őt és a szent korona helyett üres ládát adott át neki. A kulcsok nála voltak, elhatározta, hogy kinyitja a ládát és meggyőződik a korona ottlétéről. De a bonyolult zárat nem tudta kinyitni, hiába kínlódott velük. Végül lakatost hivatott, aki a ládát ki tudta nyitni. De Szemere nem engedte, hogy a lakatos fel is emelje a megnyitott fedelet. A lakatos elment és Szemere egyedül maradt a koronával. Ezt ő maga így mondja el: „Magamban maradván, felnyitám a ládát s benne találtam mindent, ami az utolsó s szinte ott levő hivatalos leletjegyzék szerint a korona jelvényeihez tartozott. Egyenként kiszedtem minden darabot, jól megvizsgáltam, - mivel azelőtt sohasem láttam - s hallván egykor, hogy Ferdinánd alig bírta fején viselni súlya miatt, fejemre tettem és meggyőződtem, mikép e főveg nem emberi fejre való. Hiszek Istenben, hogy a koronák nemsokára kimennek a divatból. Ezután visszaraktam lelkiismeretesen mindent, de bizony rendetlenül, nem oly szépen, mint találtam, a pallos különösen nem akart beleférni, talán hegye el is tört, s úgy emlékszem, a földeli zárt becsukni nem tudtam, a többit igen. A láda csak egy durva vászonzsákkal lévén behúzva s így az elejére festve volt korona és évszám 116... könnyen meglátható lévén, azt róla egy ollóval levakartam. Megjegyzem, hogy a koronáról a többi miniszter semmit sem tudott, nem gondoltak rá sem, s Duschek ekkor Lugoson volt, az egyetlenegy miniszter, ki róla tudott s kitől csodáltam, hogy azt Szegeden visszakapni birtokába nem igyekezett, mit nem elleneztem volna, mert e kincs nekem igen sok gondot okozott. Már Szegeden egy üres házat akartam venni, hogy annak szobaföldében elrejtsem, de a megbízott hanyagsága miatt nem értem célt. Kossuth sohasem gondoskodott róla, elő sem hozta, s midőn Aradon 11-én reggel, a temesvári vesztett csata hírére, kérdeztem tőle: hova rejtjük a koronát, hogy az osztrák dinasztia birtokába ne jusson és így a törvényesség e jelét a nép előtt fel ne használhassa, oly közönyösséggel, mintha egy protokollum volt volna szóban, azt felelte:

- Tedd le itt az aradi várba s hagyd itt.

Pedig már futóban volt s tudta, hogy másnap a vár a muszka és osztrák hadsereg által két oldalról körül fog vétetni. Ő már akkor fejét teljesen elvesztette, még csak azon boszúdőfést sem volt képes felfogni, mit a korona által a dinasztia ellen intézhet. Pedig akkor még mindnyájan azt hittük, hogy a legyőzendett Magyarország legfőlebb az 1848 előtti állapotába tétetik vissza és így a fejedelemnek Szent István koronájára szüksége lesz.”

Aradról tovább kellett menekülni. Kossuth a fentebbi beszélgetés után pár órával átadta a főhatalmat Görgeynek és igyekezett külföldi biztonságba jutni. Szemere a Batthyány Kázmér társaságában Lugosra utazott a Bem táborába. A vasládát is magával vitte. Töprengett, hogy hol rejtse el, de nem tudott alkalmas helyet kiszelni. Ideje sem futotta: harmadnap innen is tovább kellett menniük, Karánsebesre.

Itt Szemere találkozott a vidék forradalmi kormánybiztosával, akinek Fülepp volt a neve. Ez az ember először jó benyomást tett Szemerére, bátor és határozott valakinek látszott. A menekvő miniszterelnök úgy gondolta, hogy ezt az embert igénybe veheti a korona elrejtésére. Ő a maga részéről mindenáron szabadulni szeretett volna a kincstől. Nemrégén még ragaszkodott hozzá, hogy Kossuth és Duschek adják ki neki, most pedig nyomasztó tehernek érezte. Összeült tehát ezzel a Fülleppel és azt mondta neki, hogy egy vasládát hozott magával, amely a szabadságharc legfontosabb és legbizalmasabb iratait tartalmazza. Ezt el kellene rejteni. Fülepp mindjárt vállalkozott a feladatra. Az volt a gondolata, hogy a Hoffmann-féle bányavállalat valamelyik tárnájában rejti el. A vasládát át is vette, szekérre rakatta és magával vitte. Szemere nagyon megkönnyebbült. De korán örvendett: Fülepp másnap már visszajött az

állítólagos irományokat tartalmazó vasládával együtt. Elmondta, hogy a terv kivihetetlen. Annyi bányamunkás jön-megy a tárnákban, hogy a vasládát feltűnés nélkül odacsempészni lehetetlen.

Mást is mondott még Fülepp, ami Szemerét külön óvatosságra intette. Elmondta ugyanis bizalmas arckifejezéssel, hogy mikor szekérével betért egy magyar asszony udvarára étetni, az illető dáma meglátván a vasládát, azt kérdezte:

- Nem a magyar korona van abban a ládában?

Fülepp ezt bizonyos cinkostársi mosollyal mondta el a miniszterelnöknek. Sejtteni engedte, hogy a ládában ő maga is a koronát sejt. Szemere lemondott a további kísérletekről. Most már a magyar seregrészek mindenfelé lerakták a fegyvert, nyilvánvaló volt, hogy neki külföldre kell menekülnie. A legkönnyebbnek Törökországot látszott elérni. Karánsebesről augusztus tizenötödikén érték Orsovára. Itt megint érdemes a szót átadni magának Szemerének.

„A korona, mint egy vámpír faldosta oldalamat. Kivinni lehetetlen volt, itthagyni nem akartam, megsemmisíteni sem, azonban elrejtteni sem tudtam. Végre közöltem Batthyányval helyzetem nehézségét. Ő semmi fontosságot sem tulajdonított a dolognak s mintha egy darab kőről volna szó, hidegen azt felelte:

- Törd össze, vagy vedd a Dunába.

Eszerint tőle nem várhattam segedelmet. Végre beláttam, a titok enyém nem maradhat; ha kiveszem a koronát és jelvényeket s úgy ásom el egyenként, elromlanak. Sem mint történelmi emlék nem marad épségben, sem alku alapjául nem szolgálhat. Ama roppant ládával pedig nem bírok, mert azt négy ember alig képes helyéből kimozdítani. Eszerint nyilatkoztam Grimmnek, ki republikánus, Házmánnak, ki jellemzilárd ember és Lórodinak, ki becsületes magyar, felkérvén őket, hogy egy fontos ládát, mely az ország jövődjére tetemes befolyással lehet, nekem elrejtteni segítsenek. Én nem mondtam, mit rejt a láda, ők nem kérdezték. És e gyöngédség nekem tetszett részökről. A titkot eszerint a levegőég sem hallotta, nyelvünkön sem fordult az meg, csak szíveink bírták.

A bánáti s végvidéki harc következtében sok ember Szerbiába átmenekedvén, számos ház üresen hagyott. Egy ilyen ház egyik szobáját választottuk rejtekhelyül és azt mélyen kiásván, a ládát beleeresztettük, fölébe tüzet rakván, hogy annak hamuja a föld frissességét eltakarja. Ez történhetett aug. 22-én. Másnap siettünk megtekinteni a helyet, tartván tőle, hogy minden vigyázatunk dacára is valaki talán meglesett. És valóban a föld színét féllábnnyira megbolygatva és felásva találtuk.

Azonnal felvettük a ládát, szekérre raktuk és másnap kiválasztottunk egy füzesben, a Valachiába menő úttól balra, közel egy elhagyott fahíd helyéhez, egy helyet és fáradságos munka után a koronaládát két fiatal fa közé a földbe beástuk. Biztosan jártunk el az egészben. Egy a szekeret kihajtotta, addig a többi a vendéglőben, ahol szállva valánk, azokat foglalkoztatta, kiktől tartani lehetett. Félóra mulva kiment a másik. Utána a harmadik. Végre én, ki cselédeimet azalatt szemeim előtt foglalkoztattam. A füzes az elrejtésre igen alkalmas volt, mert a mindenféle vad komló és növény körülünk egy sűrű sátozt vont s hasonló folyónövényekkel a füzes tele lévén, a hozzánk közeledést e körülmény lehetetlenné tette. Azonban, nem mulasztottuk el váltva örködni. Miután a munkát elvégeztük, a víz által jártni szokott földön gazdagon található növény- és faághulladékot gondosan összehordtuk, vele a földet behintettük, úgy hogy azon pontot a többi pontoktól megkülönböztetni lehetetlen volt. Áldomásul fogadást tevének e helyet fel nem fedezni mindaddig, míg vissza nem térünk s míg a többiek általam arra fel nem hatalmaztatnak. Grimm, mint jó rajzoló, lerajzolta a tájt s nekem átadta a lapot.”

Másnap Szemere közölte Batthyány Kázmér gróffal, hogy át akar szökni török földre, elmegy Viddinbe, s onnan halászcsonakon tovább szökik. Felszólította Batthyányt, hogy szökjék vele. De az nem akart szökni, még mindig remélt. Viszont ezt mondta Szemerének a Fülepp jelenlétében:

- Kossuthnál tegnap a koronát keresték és meglehet, még nagy dolgot fognak csinálni ebből. Te elmegy, mi itt maradunk és lehet, hogy a korona miatt veszedelemben fogunk forogni. Hogy áldozatul ne essünk, kérlek, tudasd velem a rejtekhelyet.

Erre megszólalt Fülepp, hogy noha ő szökni készül, mégis szeretné a korona rejtekhelyét tudni ő is, mert összefüggésben volt a vasládával és esetleg egyszer szüksége lehet az adatokra. Szemere mindakettőnek pontosan elmagyarázta az elásás helyét. Azt mindketten feljegyezték.

Összesen hat ember tudta tehát, hogy hol ásták el a szent koronát. A hat közül valaki elárulta az osztrák oldalnak. Hogy ki, azt valószínűleg sohasem fogjuk megtudni. Szemere nyíltan Batthyány Kázmért gyanúsítja. De tárgyi alapja nincs.

Szemere még aznap átszökött Viddinbe. A korona ott feküdt a vasláda mélyén az orsovai füzes nedves talajában. A koronázatlan fiatal király pedig két hónap múlva aláírta az aradi vértanúk halálos ítéletét.

XXII.

Magyarországot előzönlötte az osztrák uralom. Ferenc József császár, a tizenkilencéves ifjú, abszolút hatalmat kapott a kezébe. Az osztrák udvar eszesen végiggondolt és pontosan végigvitt terve kitűnően sikerült: megtámadtatták Magyarországot a különböző nemzetiségekkel, mikor pedig az ország védekezni volt kénytelen és fegyverhez nyúlt, lázadónak minősítették és orosz segítséggel leverték. A magyar állam, mint olyan, eltűnt a föld színéről, helyébe magyarlakta, de Bécsből kormányzott gyarmat került.

A Budára bevonult osztrák hatalom azonnal megállapíthatta, hogy a magyar szent korona nincs a helyén. Már pedig a bécsi udvar minden embere jól tudta, hogy ez a korona a magyar nemzet előtt milyen rendkívüli fontosságú. Ferenc Józsefnek egyáltalában nem volt szándéka magát magyar királlyá koronáztatni, de azért fontosnak kellett találnia, hogy a korona ne magyar kézen rejtőzködjék, hanem ott legyen a bécsi udvari kincstárban. Mindjárt a szabadságharc leverése után nyomozást indítottak az osztrák hatóságok, hogy hol bujkál a korona. Nem volt nehéz megállapítani, hogy a korona Szemere Bertalannál volt. Szemere szökésének útját is kinyomozták. Csakhamar tisztázták azt is tanuk vallomásaiból, hogy augusztus utolsó napjaiban Szemere több ember társaságában vasládát hozott az orsovai Fehér Bárány-vendéglőbe, a ládát onnan szekérral elvitte valahova, aztán láda nélkül tért vissza. Igen valószínűnek látszott, hogy a ládát valahol a környéken rejtette el. Erre megindult a keresés. Orsova és Mehádia környékét kutatók járták be. Minden helyet, amely gyanúsnak látszott, felástak. Mehádia vidékén két barlang van. Egyiknek Veterani-barlang, másiknak Herkules-barlang a neve. Ezt a két barlangot különös gonddal kutatták át. Eredmény nélkül. Akkor arra gondoltak, hogy hátha az orsovai templomban rejtőzik a szent tárgy. Egyházi engedelemmel átkutatták a templomot is, talaját és falait vizsgálták. A korona nem volt sehol.

Ezt a kutatást már külön bizottság intézte Karger Titusz százados-hadbíró vezetése alatt. Karger annyi sikertelen keresgélés és ásatás után az orsovai temetőre vetette szemét. Elhatározta, hogy felásatja a sírokat. De ezt már az egyházi hatóságok is megsokallták. Karger nem kapott engedelmet. Közben a tél is bekövetkezett, még pedig kivételesen kemény tél. A nyomozást abba kellett hagyni.

Mikor az 1850. esztendő kitavaszkodott, tovább kutattak. Számos gyanús helyet felástak Oravicza mellett, de hiába. A nyomozás egy másik iránya abból a feltevésből indult el, hogy hátha Szemere el sem hozta a határig a koronát, hanem Nagyváradon, vagy éppen Debrecenben hagyta és a ládát csak félrevezetésül hurcolta magával. Kutattak tehát Debrecenben, Nagyváradon, sőt Aradon is. De a koronát nem találták. Pedig annak feltalálása egyre fontosabbnak látszott. Az elnyomott ország közönsége körében elterjedt a hír, hogy Kossuth Lajos magával vitte a koronát külföldre. Kempen osztrák tábornok, Ausztria 1852-ben kinevezett új rendőrfőnöke, számos politikai besúgótól megtudhatta, hogy a magyarok szentül hisznek Kossuth visszatértében s annak, hogy a korona Kossuth kezében van, igen nagy fontosságot tulajdonítanak. Kempen tehát elhatározta, hogy a koronát, ha török, ha szakad, meg kell találni.

Kossuth Lajos akkor Londonban lakott. A magyar emigránsok egész raja hasonlóképpen ott élt. Az osztrák kémiszolgálatnak érdekében állott, hogy a londoni magyarokat megkönyezze. Csak az alkalmas embert kellett megtalálni s ezt megtalálták egy Varga István nevű besúgó személyében.

Varga a szabadságharc előtt fogalmazó volt az udvari kamaránál. A szabadságharc idején a Kossuth-kormány állami tisztviselőnek alkalmazta. Világos után nem menekült el, hanem beállott spiclinek. Titkos besúgója volt a budai osztrák katonai parancsnokságnak. Igen

ügyesen dolgozott, jól megfizették. Mikor most Londonba küldendő kémet kerestek, a választás ráesett: 1853 áprilisában Varga parancsot kapott, hogy azonnal menjen Bécsbe. Itt közölték vele, hogy mi a feladata és kiküldték Londonba. Kempen tábornok maga tárgyalt vele.

Varga jól ismerte Kossuth Lajost, akinek fogalma sem volt a Varga igazi mesterségéről. A menekült kormányzó azonnal fogadta volt hivatalnokát. Sok mindent elmondott neki, aminek a kém jó hasznát vehette, sőt Kossuth egy odavetett megjegyzéséből az is kiderült, hogy a korona nincs az ő kezei között, hanem magyar földön maradt. Ez nagyon értékes hír volt ugyan az udvar számára, de közelebbi nyomot nem adott. Ekkor lépett közbe a véletlen, de olyan véletlen, amelyet álmélkodás nélkül nem lehet olvasni. Ezt maga Varga István, a kém, így mondja el hivatalos jelentésében, amelyet azóta megtaláltak.

„A Trafalgar-Squaren megszólított egy ember és megkérdezte, nem vagyok-e magyar. Igennel feleltem. Erre bemutatkozott és örömét fejezte ki afelett, hogy honfitárssal beszélhet. Nekem természetesen óvatosnak kellett lennem és el is hallgattam nevemet, de aztán nemzeti temperamentumunknak megfelelően összeemelegedtünk, mikor eljött hozzám és több órát töltött velem. Keserűen panaszkodott Kossuth és Pulszky önzéséről, akik a magyar menekültek segélyezését vezették. Azt mondta, hogy szívesen kimenne Amerikába, ha remélhetné, hogy ott megél, akár testi munkából is. Pedig - mondotta bizalmasan - ő többet érdemelne, mert tudomása van a korona rejtekhelyéről. Ettől kezdve nem eresztettem el többé új ismerősömet szem elől és elhatároztam, hogy kihasználom. Tovább beszéltem a koronáról, de ő nem volt hajlandó többet elárulni. Délben meghívtam magamhoz ebédre s mikor összeemelegedvén, nevemet is megmondtam neki, felszólítottam, hogy árulja el titkát, amelyet a jogos uralkodó érdekében fel lehet használni. Azzal érveltem, hálátlanul bánnak vele, felhoztam a nyugalom után vágyakozó közös hazánk érdekeit s végül várható nagy anyagi hasznára is hivatkoztam. Egy pillanatig sem haboznék az ő helyén, - mondtam neki, - hiszen megalapíthatja jövőjét és senkisé is fogja elárulni. Kérleltem, unszoltam, még meg is esküdtem neki, hogy semmi kellemetlensége nem lesz. De ő nem volt hajlandó beszélni s mikor elváltunk, csak a másnapban reménykedhettem, mert másnapra is elhívtam ebédelni. És a másnap valóban életem legdrágább napja lett. Szücs, - ez a neve, - erdélyi ember, harmincegynéhányéves, előbb gazdasági tisztviselő, majd 49-ben honvédfőhadnagy, csakugyan eljött hozzám. Végre elszánta magát. Előbb meg kellett esküdnöm neki, hogy nevét nem árulom el és titkát öfelsége legfeljebb egyetlen bizalmasának mondom el. A titokért hatezer guinea jár neki, ebből ezret a közvetítésért nekem ígért. Mindent megígértem és azonnal átadtam neki száz császári aranyat. Ezt, mint megtakarított pénzemet, minden eshetőségre számítva vittem magammal Londonba.”

A kém a jelentés további részében elmondja, hogy mit adott neki elő Szücs. Kitűnt, hogy Szücs a maga százhusz embere élén ugyanakkor menekült a határ felé, mikor Szemere. És Szemere felszólítására maga is résztvett a korona elásásában. Pontos leírta a helyet, ahol a koronát elásták. Azokat is megnevezte, akik rajta kívül segédkeztek: Füleppet, Grimmet és Hajnikot. Figyelemreméltó, hogy ezek a nevek nem egyeznek pontosan a Szemere emlékiratainak előadásával. De Szemere is, Szücs is rosszul emlékezhetek egy-két részletre. Aztán meg abban az időben nem mindenki hordta az igazi nevét.

Varga az elásás helyének pontos leírását is megkapta Szücsről chiffrizva. Megállapodtak abban, hogy Varga mindjárt Bécsbe utazik s a kikötött hatezer guineát személyesen hozza Szücsnek. Valóban útra is kelt. Bécsben jelentkezett Clannern kormánytanácsosnál a rendőrségen és kérte, hogy Kempen tábornoktól kihallgatást kapjon. A kihallgatást megígérték neki és ki is tűzték. Mikor a mondott időben megjelent a rendőrségen, nem Kempen tábornok fogadta, hanem Podolsky főrendőrbiztos, aki letartóztatta. Papírjait, feljegyzéseit elszedték tőle és börtönbe csukták.

A kém a váratlan letartóztatás érthetően megdöbbenetette. Közölték vele, hogy kétkulacsos-sággal vádolják. Gasparics pozsonyi ferencrendi szerzetes ellen akkor folyt egy felségárulási pör. Varga, mint kém, többször megkönyékezte volt Gasparicsot, jelentéseket is hozott róla, de az a gyanú merült fel ellene, hogy csak színleli magát kémnek és titokban a forradalmárokkal tart. Négy hónapig ült börtönben Varga; kétségtelennek látszik, hogy mondvacsinált ürügy alapján csukták le. Túlsokat tudott. Ezalatt Kempen nem vesztegette idejét. A chiffrirozott jegyzetet a bécsi külügyminisztérium titkosírási szakértője, Schweiger udvari tanácsos megfejtette ugyan, de Kempen a Varga segítségével nélkül nem tudott semmire menni vele. Aztán a Vargától elkobzott helyszínrajzot, amelyet Szücs adott volt neki Londonban, ellenőriztették a szerb kormányzóval, Coronini gróffal, valamint a trieszti katonai parancsnokkal, Wimpffen gróffal. De a rajz olyan gyatra volt, hogy Varga nélkül ebből sem tudtak kiköszödni. Négy hónapig kínlódott a Vargától elvett írásokkal, jegyzetekkel, rajzokkal Karger Titusz százados-hadbíró. Egész vagyont eltáviratoztak. A bécsi külügyminisztériumban külön aktákat csináltak arról, hogy a chiffrirozott leírásban előforduló „eperfa” és „sorompó” szavak mit jelentenek pontosan magyarul. Karger segítséget is kapott maga mellé, egy Imbrissevics nevű őrnagyot, aki a vidéket ismerte. Karger és Imbrissevics összevesztek, mert ez az Imbrissevics a Karger háta mögött önállóan akarta megtalálni a koronát. De a korona nem volt sehol. Ezalatt pedig Varga, a letartóztatott kém, folyton rimánkodott, hogy eresszék át Orsovára, ő a koronát okvetlen megtalálja.

Kempen végre is belátta, hogy Vargát nem tudja nélkülözni. Kihozta a börtönből, bizalmi embert adott mellé és hajón leküldte Orsovára. Ott jelentkezett a kutatást vezető Kargernál. Karger azonnal kiküldte a határba: tessék, keresse meg a helyet. De Varga dolgvégezetlen tért vissza. Másnap már együtt mentek keresni. Harmadnap megint. Eredmény nélkül. Több helyen ástak, hiába. Végre negyednap Varga olyan helyre bukkant, amely pontosan fedte a Szücs által adott igen részletes leírást és 1853 szeptember 8-án reggel negyed kilenckor az ásásra felfogadott munkások egyike, egy Morosina Giovanni nevű öreg olasz, felkiáltott:

- Ferro!

Vagyis „vas”! Ásója vasba akadt. Lázasan ástak tovább. És csakhamar vasláda került ki a földből. Ezt szekérré rakták és náddal takarták le, hogy a lakosság ne lássa. Behajtottak vele Orsovára, a katonai parancsnokság épületébe. Ott a ládát, nem rendelkezvén kulcsokkal, egyszerűen feltörték. A láda belsejében legfelül Szent István palástja tűnt elő. Teljesen átázott a nedves talajban. Alatta két párnát találtak, ezek alatt selyemzsákban a koronázási kardot, amelyet teljesen megevett a rozsdá. A láda alsó jobsarkában börtökben ott volt a korona. A börtököt elrothasztotta a talajvíz, darabokra mállott, mikor hozzányúltak. Több kő letört a szent ereklyéről, azokat megtalálták alatta. Selyembélése a nedvességtől elmállott és elpenészedett. A bélés alatt előtűnt a jogar és az országalma, a nedvességtől tönkrement tokban mindakettő. Találtak még egészen elmállott régi okmányokat, tönkrement keszkenőket. S megtalálták a sarukat és harisnyákat is, de ezek egészen szétmentek már a nedvességtől. Végül két régi kengyel is előtűnt a ládából. A selyemrészek és papirosok úgy tönkrementek, hogy szenny és pép gyanánt töltötték ki a jelvények közeit. Ebből a pépből került elő a korona két letörött rubinköve, egyik láncfüggő három rubinnal és az országalmáról letörött kis aranykereszt.

Karger hadbíró túlradó boldogságában azonnal futárt küldött Temesvárra Coronini gróf kormányzóhoz, ez pedig rögtön táviratban adta tudtul a nagy hírt Kempen tábornoknak. A tábornok még aznap megkapta a táviratot és nyomban kirohant vele Schönbrunnba, hogy jelentse Ferenc Józsefnek: megtalálták a magyar szent koronát.

Orsova lakossága hamar megtudta a nagy ujságot. A nép odaözönlött a katonai parancsnokság épületéhez és hangos tüntetéssel követelte, hogy a koronát és a jelvényeket tegyék ki köz-

szemlére. Karger őrséget állított a tárgyak mellé és megengedte a népnek, hogy bemenjen az épületbe. A kíváncsiak közt voltak Nemours királyi herceg és a szász kóburg-gótai herceg, akik véletlenül éppen aznap utaztak Orsován keresztül. Nemours hercegre különösen mély benyomást gyakorolt a korona. Külön elment a feltalálás helyére is és onnan gallyat szakított magának emlékül.

Két nap múlva megérkezett Orsovára Coronini gróf s ugyanakkor a Dunán lehorgonyzott az „Erzherzog Albrecht” nevű gőzös. Másnap a granicsár-ezred egy százada és egy szerezsánosztag védelme alatt a koronát és jelvényeket a gőzös fedélzetére szállították. Ferenc József császár táviratilag úgy rendelkezett, hogy a gőzös azonnal induljon, négy nap alatt érkezzék Budára és kössön ki Promontornál. Ez így is történt. A kikötő hajót Albrecht főherceg kormányzó vezetése alatt egyházi és világi előkelőségekből álló bizottság fogadta. Ott volt Scitovszky János prímás, Esterházy Pál herceg, gróf Pálffy Fidél, gróf Keglevich Gábor, gróf Keglevich János, gróf Batthyány János, Pálffy Antal herceg, Ranolder János veszprémi püspök, Fábry Ignác kassai püspök és még sokan.

Ez a bizottság díszruhába öltözve ünnepélyesen a hajó fedélzetére vonult. Albrecht főherceg szónoklatot tartott a pillanat fontosságáról. Aztán egyenként elővették a tárgyakat, elsősorban a szent koronát és valamennyinek valódiságát tüzetes vizsgálat után megállapították. Erről jegyzőkönyvet vettek fel. A prímás imát mondott, a kivonult katonazene eljátszotta a Gotterhaltét, a gőzös ágyúi üdvövéseket adtak. A dörgésre a citadella és a királyi vár ágyú-lövései feleltek, erre Buda és Pest valamennyi harangja megszólalt.

Másnap a hajó Promontorról bejött Pestre. A parton Albrecht főherceg várt a bizottsággal. Nyolc arisztokrata hozta le a fedélzetről a vasládát és rátette a várakozó udvari díszhintóra. A hintó elindult, nagy tömeg sorfala között. Megint dörögtek az ágyúk és zúgtak a harangok. A menet a Híd-utcán, a Színház-téren, a Dorottya-utcán át a Lánchídra fordult, átment Budára és felvonult a királyi palotába. Az udvaron nyolc mágnás levette a ládát és a Szent István-kápolnába vitte. A püspökök kivették a ládából a koronát és a jelvényeket s az oltár előtt felállított asztalra helyezték. A prímás Tedeumot celebrált, a Szent György-téren felállott katonaság sortüzet adott, az ágyúk megint megszólaltak. A korona három napig ott maradt, hogy mindenki megnézhesse. Két császári tiszt és két altiszt állt őrséget mellette kivont karddal.

Szeptember tizenhétedikén az Albrecht főherceg elnöklete alatt szervezett bizottság ünnepélyesen visszarakta a tárgyakat a vasládába. Másnap reggel hétkor a ládát, amelynek zárját közben megcsináltatták, kivitték a vasúti állomásra és felrakták a vonathoz kapcsolt szalonkocsiba. Albrecht főherceg és katonai kísérete szintén a szalonkocsiba szálltak. A vasút ágyúdörgés és harangzúgás között elindult Bécsbe. Ide délután négy órakor érkezett, Budapest és Bécs közt akkor még több, mint kilenc óra hosszát tartott az út. A bécsi északi pályaudvaron Liechtenstein herceg főudvarmester várta a koronát udvari méltóságok kíséretében. A ládát hat ló vont a díszhintóra tették. Mögötte Albrecht, a főudvarmester és az udvari méltóságok hintái következtek. Az útvonalon mindenütt katonaság állott. A korona a Burgba érkezett, ahol hatvan éve volt utóljára, II. József alatt. Misét tartottak, aztán a koronát a kincstárba vitték. Testőrök és sorkatonaság állottak díszőrséget. Ferenc József, akit közben táviratilag értesítettek, Olmützből különvonaton Bécsbe érkezett.

Másnap délelőtt tíz órakor már gyülekeztek a Burg tróntermében a méltóságok. Tizenegykor a magyar bizottság tagjai kihozták a koronát és a jelvényeket a kincstárból és a szertartási terembe vitték. Itt előre elkészített bársonypárnákra rakták valamennyit a trónszék mellé. A koronát Esterházy Pál vitte, a palástot Zichy Ferenc, a jogart Pálffy Fidél, a kardot Keglevich József. Ekkor Ferenc József bevonult a terembe és helyet foglalt a trónon. Albrecht főherceg beszédet intézett hozzá és átadta a tárgyakat neki. A császár rövid beszédben válaszolt, aztán

az oratóriumba ment imádkozni. Tedeum következett, aztán az uralkodó termeibe vonult vissza. A koronát s a jelvényeket visszavitték a kincstárba.

Ferenc József úgy rendelkezett, hogy Szent István koronáját Budán kell őrizni. De törvény is rendelkezett erről. A koronát másnap ismét szalonkocsira tették. Még aznap hazaérkezett. Letették a királyi palotában. Rácsukták az ajtót. Magyarországon akkor 1853-at írtunk. Benne voltunk az abszolútizmusban. Ferenc Józsefnek eszébe sem jutott, hogy megkoronáztassa magát. A koronát magát megtisztelte: a feltalálás helyén mór stílusú kápolna épült. Ebben a templomban márványból való kerítés veszi körül azt a helyet, ahol a vasládát elásták és később megtalálták.

Amikor a vasládának szerencsésen nyomára akadtak, valaki a közeli cserjéről ágat metszett, hogy abból sétabotot faragva elvigye emlékül Kempen tábornoknak. A sétabot feje a korona vasból vert mását ábrázolja. Kempen tábornok megőrizte a sétabotot pályája érdekes emlékei között. De hátramaradottai később elszegényedtek s egyik leszármazottja néhány évvel ezelőtt igyekezett Magyarországon értékesíteni az emléket. Így került a sétabot a budapesti parlamenti múzeumba, ahol ma is látható.

XXIII.

Tizennyolc esztendeig tartott Magyarországon az úgynevezett abszolutizmus. Kivégzésekkel kezdődött, koronázással végződött. Az uralkodó ennek a tizennyolc esztendőnek politikai tapasztalatai alapján belátta, hogy okosabb dolog Magyarország alkotmányát visszaállítani. A kiegyezés nagy művét letárgyalták. Ferenc József elhatározta, hogy megkoronáztatja magát.

Az 1867 június 5-én tartott országgyűlésről szóló tudósításban már azt olvassuk, hogy Ferenc József a koronaörök dolgában leiratot intézett a nemzethez. „Hú Magyarországunk, az abban kapcsolt részek zászlócai, egyházi és világi főrendei és képviselőinek, kik az Általunk 1865. évi karácsonhó 10-ik napjára, Pest szab. kir. városunkba összehívott országgyűlésen egybegyűlvék, üdvöt és kegyelmünket!”

A leirat elmondta, hogy 1844-ben ketten lettek koronaörök: Ürményi Ferenc és báró Vay Miklós. Közben Ürményi meghalt, Vay báró pedig más közjogi állást kapott. Az uralkodó tehát ideiglenesen gróf Károlyi Györgyöt és báró Prónay Albertet bízta meg a koronaöri teendőkkal. Prónay báró közben lemondott s helyére báró Nyáry Antal került. De a koronaöri állásokat végleg is be kell tölteni, ezért az uralkodó az egyik állásra gróf Károlyi Györgyöt, báró Orczy Györgyöt, gróf Ráday Gedeont és Mán Józsefet, a másik állásra báró Vay Miklóst, báró Jósika Lajost, Radvánszky Antalt és Mihalovich Miklóst jelölte. Az országgyűlés közfelkiáltással az első helyen jelölteket választotta meg, tehát gróf Károlyi György és báró Vay Miklós lettek a koronaörök.

Ugyanezen a napon az országgyűlés hatvantagú küldöttséget menesztett az uralkodóhoz, hogy adják át neki a hitlevél tervezett szövegét és forma szerint kérjék fel, hogy koronáztassa meg magát. Ferenc József a budai királyi palota tróntermében a trónon ülve fogadta a küldöttséget s miután a hercegprímás a szónoklatot elmondta és a hitlevelet átadta, ő rövid beszédben kijelentette, hogy „a fő rendek és képviselők azon alázatos kérelmét, hogy magát megkoronázni méltóztassék, szívesen teljesíti”. Másnap ismét küldöttség ment Budára, hogy a nemzet hódolatát bemutassa. Ezt a küldöttséget már hárman fogadták, Ferenc József, Erzsébet s a két trónszék között állva Rudolf trónörökös. Ferenc József így felelt az üdvözlésre:

- Kedvelt Magyarországom egybegyűlt képviselőinek őszinte hódolatnyilvánítását szívesen fogadom s felhasználom az alkalmat legbensőbb meglegedésem nyilvánítására a képviselőház azon bölcs és tapintatos magatartása felett, mellyel atyai szándékainkat támogatta s lehetővé tette azok valóságát.

A betöltetlen nádori állás teendőivel az országgyűlés gróf Andrássy Gyula miniszterelnököt bízta meg. A koronaörök ünnepélyesen esküt tettek. Az eskü szövegét az országgyűlés így állapította meg: „Én, Magyarország szent koronájának őre, ő szent felségének előleges kijelölése mellett az ország által rendesen megválasztatván és ő szent felsége, legkegyelmesebb urunk által legkegyelmesebben megerősítettvén, esküszöm az élő Istenre, boldogságos Szűz Máriára és Istennek minden szentére és választottaira, hogy én Magyarországnak szent koronáját és egyéb királyi és országos jelvényeket, melyek vele együtt zár alatt tartatnak, tehetségem szerint, különösen midőn a sor rajtam leend, szorgalmasan és hűségesen megörzendem és gondját viselni fogom, azon koronát őrző katonákat szorgalmasan és hű megőrzésére nézve jó fegyelemben tartandom, magát pedig a szent koronát és a királyi és országos a mellett tartott jelvényeket semmi csalfasággal vagy csalással semmi úton-módon az országtól és a törvényesen koronázott királytól el nem idegenítendem. Isten engem úgy segéljen, boldogságos Szűz Mária és minden szentek.”

A koronázást magát a Pesti Napló 1867 június 8-iki száma a következőképpen írja le:

„Midőn ma reggel a nap első sugarai felszöktek a láthatáron, Budapesten szokatlan élénkséget találtak, s szinte látszott a pirosas fényen, mellyel Budavár ormait megaranyozák, a fölötti bosszankodások, hogy fölkelői tisztökben megelőztettek. Budapest lakosait ágyúdörgés kelté fel reggeli álmából, de ez ágyúdörgés a békét jelenté, sőt többet a béke tényénél, a béke biztosítását, a nemzet új hajnalának kezdetét, Magyarország legszebb ünnepét, a magyar király megkoronázatásának napját.

Már reggeli öt óraker hullámozott a nép az utcákon. Mindenki sietett alkalmas hely keresésére, melyen érzékei közvetítése által fokozhassa szíve örömet, tetteleg is részt vehessen a nagy ünneplésben.

Az országgyűlési mindkét háznak tagjai fényes nemzeti díszruhában hatodfél óraker siettek már az üléstermekbe, honnan rövid ülés után hosszú sorban kocsiztak át Budára, hol Boldogasszony templomában az ünnep kezdődött.

Pontban hét óraker érkezett a templomhoz ő felségök a király és királyné fényes menete a budai plébánia templom főkapujához. A Zsigmond, vagy Mátyás temploma, Buda e szép középkori emléke, mely már rendes alkalommal is karcsú oszlopai és merész boltívezetésénél fogva a szemléelőre nagy hatást gyakorol, ez alkalommal a pazar fényű és ízléses díszítés által mintegy a középkor legszebb idejébe, a lovagok korába helyezé vissza a nézőt.

Már ő felségök és közvetlen kíséretök megérkezése előtt a meghívottak sokasága ellepte a templom főhajójában mindkét oldalon felállított állványokat. Az oltártól nézve balra annak közvetlen szomszédjában, a faldistorium mögött, az érsekek, püspökök és főpapok foglaltak helyet; balra az első oszlop mellett a pápai nuncius karszéke állott. Ennek átellenében három lépcsőszerű állványon ő felségök megkoronázatási trónusai voltak felállítva, mindjárt mellette a főhercegek foglaltak helyet. Szemben ezekkel volt az aranygyapjasok és a császári és királyi rendek nagykereszteseinek állványai. A sanctuarium előtt a templom közepén állott egy második trónemelvény, melyet ő felségök csak a koronázási cselekvényig foglaltak el. E mellett jobbra a m. kir. minisztérium és titkos tanácsosok, balról pedig a mágnások, kamarások és asztalnokok állványa volt elhelyezve. Ezek után következtek jobbról a palotahölgyek, az örökös tartományok törvényhozó testületének tribünjei, balról pedig a diplomáciai testület, a főrendiház, a testületek és más idegen vendégek állványai.

Az összes főpapság a primás vezérlete alatt a magyar koronához tartozó tizenegy ország zászlóit vivő főurakkal a főbejáratnál fogadták ő felségöket, kiknek szép menete Buda-Pest harangjainak zúgása mellett a következő rendben érkezett egy század huszár előlovaglása után.

Két udvari cs. és kir. egylovas.

A mágnások, országbírók és főudvari hivatalok bérruhás cselédsége, fődetlen fővel, gyalog.

A cs. és kir. belszolgák az udvari trombitással és dobossal fődetlen fővel, gyalog.

Két udvari hadirnok lóháton.

A cs. és kir. apródok nevelőjökkel lóháton.

A kamarai hadirnok lóháton.

Az asztalnokok, rendek és kamarások vegyest, lóháton.

A mágnások, országbárók és főudvari hivatalok bérruhás cselédsége fődetlen fővel, gyalog.

A cs. k. rendek lovagjai.

A cs. k. rendek középkeresztesei.

A cs. k. rendek nagykeresztesei a rendek rangfokozata szerint lóháton.

Az aranygyapjas rend lovagjai lóháton.

Az országbíró és a miniszterelnök lóháton.

A m. kir. darabont-testőrség, kapitányuk vezénylete alatt.

A magyar kir. hírnök feltartott pálcával lóháton.

A magyar kir. főudvarmesteri helyettes (gróf Zichy János) a pálcával kezében lóháton.

Őfelségök a cs. kir. főhercegek felöltött rend-colaneokkal lóháton.

A püspök az apostoli kereszttel rochetában, a püspöki maretával és feltett barettel, lóháton jobbról.

A m. kir. főlovászmester (gróf Batthyány Imre) a feltartott, mezítelen államkarddal, fedetlen, lóháton balról.

Őfelsége a császár és apostoli király, magyar tábornagyi egyenruhában, felöltött rend-colaneokkal és feltett kalppal lóháton.

Kétoldalt, kissé alább lovagoltak a testőrkapitányok, hátul pedig a m. kir. főkamarás (cubiculariorum magister, gróf Cziráky János) és mellette balról az első cs. kir. főhadsegéd. A bellovász azonban gyalog haladott. Kétoldalt a budai hatóság ment fedetlen fővel. Ezenkívül hat magyar testőr gyalog mellékkíséretet képezett.

Őfelsége a császárné és királyné magyar öltözetben, magyar fejéssel azon díszkocsin, melyet Mária Terézia királynő használt a koronázás alkalmával, Rubens festményeivel ékítve, oldalt három cs. k. belszolga fedetlen, hátul pedig a királyné főudvarmestere, a szolgálattevő kamarás és négy apród lovagoltak.

Hatfogatú udvari kocsi, melyben Őfelsége a királyné főudvarmesternője foglalt helyet. Kétoldalt egy-egy cs. k. belszolga, födetlen.

Négyfogatú udvari kocsi tizenkét palotahölgygel a szolgálatból. Kétoldalt egy-egy cs. k. belszolga, födetlen.

A magyar testőrségi osztály lóháton.

A cs. k. testőr-hadrendőrség lóháton.

Egy század gyalog és egy osztály huszár képezett záradékot.

Őfelsége, a főkamarás és a bellovász segítségével leszállván a lóról és Őfelsége a császárné főudvarmestere segítségével pedig kiszállván a díszkocsiból, a templom bejáratánál leterített szőnyegre térdeltek, miközben a hercegprímás a feszületet és szenteltvizet nyújtotta át. Őfelségeik felemelkedvén, kisebb kísérettel a bejárat melletti sekrestyébe vonultak, a püspöki kartól, élén a hercegprímással, kísérve, mialatt a többi urak és hölgyek helyeiket a templom állványain elfoglalták. Erre a hercegprímás, segédletétől kísérve, most már a főoltárhoz ment, felölté a miseruhát s bevárta a menet további megérkezését.

Miután Őfelsége darabig időzött, s az országbárok kézhez vették a vörös bársony, arannyal szegélyezett vánkosokon elhelyezett országos kincseket s Őfelsége a császárné, ki nehéz fehér ezüstszel gazdagon hímzett selyemruhába volt öltözve, a csupán gyémántokból álló házi koronát feltette, az egész menet kíséretében trombita és dobszó mellett megindult a főoltár felé s a presbiteriumban levő trónemelvényen foglaltak helyet. A király trónja mellett jobbról állottak a m. kir. főlovászmester az országpallossal, a m. kir. főudvarmester a pálcával, a m. kir. főkamarás, a m. kir. testőrség főkapitánya, a m. kir. udvari csendőrség kapitánya és

Őfelsége első főhadsegéde. A királyné trónja mellett balról állottak ő felsége főudvarmestere, a darabonttestőrség kapitánya és a szolgálattelvő kamarás. A trónemelvény mögött a négy, Őfelségüket segédülő püspök, a főudvarmesterné, az országbíró neje és két palotahölgy állottak. A trónemelvény előtt jobbról és balról az ország kincseit vivő országbárók és az országzászlókat vivő mágnások két sorban felállítva. E zászlók a következők: Bolgárország, Kunság, Szerbia, Lodomeria, Galicia, Bosznia, Dalmácia, Erdélyország, Tótorság, Horvátország és Magyarország lobogója.

E szertartások után a hercegprímás a segédülő püspökökkel a főoltárhoz indult, s elkezdődött a szent mise és erre az udvari zenekar hatalmas akkordokban hangoztatá Liszt Ferenc koronázási mise-zenéjét, melyben azonban nem találtuk fel azon lélekemelő harmónia kifejezését, melyet e magasztos pillanatokban az ihlett kebel várna.

Erre a segélylattelvő püspökök a m. kir. főkamrás és a m. kir. testőrkapitány kíséretében Őfelsége az evangéliumi oldalon karszékben foglalt helyet. A kalocsai érsek most fennhangon a hercegprímáshoz a következő szavakat intézte:

- Tiszteletreméltó atya, az anyaszentegyház kívánja az itt jelenlevő lovagot az ország királyi méltóságára emelni.

Mire a hercegprímás az ország kormányzatára nézve intő szavakat intézett Őfelségéhez. Ezt követve, Őfelsége térden, mindkét kezét az evangéliumos könyvre téve esküdött a jogosságot és békét fenntartani. A főpapság a praefatiót végezvén, Őfelsége az oltár mögé vonult, hogy a kenetre elkészüljön, mely alkalommal a mentét, kalpagot és kardot letevé. Innét a trónhoz visszatérve a segédletet tévő püspökök, a főudvarmester és főkamrás reá adták Szent István palástját, s a koronázási jelvények ez alatt az oltárra helyezték. Őfelsége az előbbi kísérettel ismét az oltárhoz térdelt, s a primás kezéből Szent István kivont kardját átvéve, országunk főpapja e szavakat intézé hozzá:

- Accipe gladium etc.

S ezután a hüvelybe dugott karddal átöveztetett Őfelsége. Megható látvány volt, midőn ezek után Őfelsége a nép felé fordulva, három vágást tőn az ország elfoglalásának jeléül. Üdvölvések tudatták ezt az összes néppel. S most következett a Magyarország történetében fénypontot alkotó pillanat, midőn a császár Őfelsége a hercegprímás és országbíró által Szent István apostoli koronájával magyar királynak koronáztatott. Ezek után Őfelsége jobbja a jogar, balja pedig az ország almája nyujtatván, a primás és az összes királyi kíséret által a sanctuariumba helyezett magyar királyi trónra vezetett. Gróf Andrássy Gyula miniszterelnök, mint a nádori helyettes „Éljen a király” kiáltására az összes nép viharos éljenei, az ágyúk döngése és a puskák ropogása visszhangzott. Nincs szó, mely az összes jelenlévők és a künn zsibongó néptömeg riadó lelkesedését híven kifejezné; - csak az tudja ezt megérteni, ki egyszersmind tudja, hogy e szent szertartással hazánk szabadságának és alkotmányának hív megtartása és megőrzése van egybekötve.

Erre Őfelsége a király felkérte a hercegprímást, hogy Őfelségét a császárnét is koronázza meg Magyarország királynéjává. Őfelsége a császárné közvetlen kísérete mellett a szent olajjal megkenetvén az apostoli koronával vállain érintetett meg, s így azt e hon királynéjává, szeretetett anyjává koronázta. A magyar királyné kezeibe a jogar és országalma nyujtatván, a segédletet tévő kíséret által a király Őfelsége mellé vezetett s most erre a „Téged Isten dicsérünk” hangoztatott az összes főpapság által, a harangok zúgása és ágyúk bömbölése mellett.

A hercegprímás által a szent mise folytatvatván, communiókor Őfelségök a koronák letétele után csupán a segédlattelvő püspökök kíséretében az oltárhoz járultak s térdelve az úrvacsorát, abszolutiót vették. Ezután Őfelségök a király és királyné ismét a királyi jelvényekkel felruház-

tatva, lelkes éljenek közt, kíséretükkel ugyanazon rendben távoztak, amint érkeztek. A király Őfelsége a kíséret nagyobb részével a helyőrségi templomba, az aransarkantyús lovagok avattatására vonult, míg Őfelsége a királyné az összes hölgykíséret mellett a budai királyi palotába vonult.

A Keresztelő Szent János neve után nevezett templomban gyakorolja az újon koronázott király először a szent koronával járó egyik jogát, s ha hozzá tesszük, hogy e joga a kegyosztás joga, melynél fogva felruház egyeseket külső címével azon nemességnak, melyet a királyok királya oltott azok szívébe, s így a világra nézve mintegy az istenség és a közt, ami az emberben isteni, a lelki nemesség közt közvetítőül tűnik fel, méltán mondhatjuk, hogy egyik legszebb felségjoga az, melyet először gyakorol.

A templom nem éppen tágas belsejét a drága középkori szőnyegek, melyek körös körül mintegy másfél ölnyi magasságról csüngtek alá a földig s egymáshoz tűzve a mellékoltárok fülkéit maszkirozták, még szűkebbre szorították. Emellett a sanctuariumnak s a templom hajójának egyszerű díszítése, az ünnepi ékeskedő egyéb helyekkel mintegy ellentétet látszott képezni, azonban ha közelebb szemügyre vesszük az egészet, úgy csakhamar meg kell vallanunk, hogy itt az ünnepély egyik aktusa készülvén lefolyni, a dolog az aktushoz különös karaktert és nem általános ünnepi fényt kívánt: ahol a lélek nemessége, a férfiaság belső tartalma nyerte kitüntetését, ott a díszítésnél is inkább a tartalomra, az értékre kelle tekintettel lenni, s nem a csillogó küelemre. Ezen arannyal dúsan átszőtt goblenok a tizenhatodik századról beszélnek érdekes regét, a németalföldi szolid szövőszékekről s a francia királyról, kinek különös gyára volt, melyben ily szőnyegek készültek ajándékuul fejedelmek számára. Shakespeare minden királyi háló és belső termet ily egyszerű, de felette értékes szőnyegekkel aggat be, melyekbe a bibliai történetek, a görög mitológia egész ciklusai vannak bámulatos módon, mondhatni művészi kézzel beszöve, semmi kirívó szín, semmi kiáltó forma, mely ki-hívólag magára vonná már messziről a szemlélő figyelmét: csupa nehéz, tartalmas érték, mely távolról hidegen hagy, de mely közlelől nézve veszélyes versenytársa a mai felületes hasonló készítményeknek.

E szőnyegek felett minden oszlopra egy-egy magyar nemzeti, zöldkoszorú-övezte címer körül négy zászló volt tűzve, festőileg redőzött csoportban, egy habsburg-császári, egy főhercegi piros-fehér nagyobb s két magyar nemzeti színű kisebb. Ezek felett a bolthajtás kezdetén körülfutó karzat alján girlandok vonultak el zöld levelekből egymásba fonódva. Az öt csillár kötelén élénk zöld boncsvirág kúszott fel a bolthajtásig. Az egyszerű főoltár dús virágágyból magaslott ki, fölötte aranykoronából kétfelé lefolyó piros bársony függöny csüggött nehéz aranyrojt terhével, két felén egy-egy arany, fekete sasos zászlóval. Az egész presbyterium piros bársonnyal volt bevonva arany rojttal. Az evangéliumi oldalon, mennyezet alatt, három lépcsős dobogón állt aranyos szék a király számára, mellette öt piros bársony aranyos szék a főhercegek számára. A sanctuarium egész tere dús, tarkázott szőnyeggel volt betérítve, mely alól a nemzeti színű posztó szaladt ki a templomajtón, végig az utcán, amerre az ünnepi menet jövendő volt.

A templomban piros frakkos aranyaszomántos udvari teremőrök rendezgettek, s daliás lovaggá ütendő alakok mozogtak a legkülönfélebb díszruhában.

A templom előtt párduckacagányos testőrhuszárok állának, toporzékoló fehér paripákon.

Egy negyed kilencre volt, midőn az egész képnek részleteivel foglalkozó rajzolókat, tudósítókat s a kisszámú boldog közönséget, mely bejuthatott e nehezen hozzáférhető helyre, ágyúdörgés zavarta fel s minden jelenlevő ajka önkénytelenül szalasztotta ki a legkellemesebb meglepetés e hangját: „most!” Hangnak mondom, mert kiegészítésére senkinek sem volt szava, bár mindenki tudta, hogy szomszéda hozzágondolta azt, hogy „koronázzák”. Az igazi érzésnek nincs mindig szüksége az érzékek közvetítésére. A gyors gondolat tud neki anyagot nyújtani,

s kik a koronázás pillanatában más helyen voltak, csakúgy átéreztek a szent cselekmény ihletét, mint akik jelen voltak... Csakhamar utána megkondultak a harangok, s a király, fején a szent koronával a nép ujjongó sorfalai közt látható lett.

A menetet udvari tisztek nyitották meg, kiket főurak követtek. Szép csoportozatot képeztek a koronaországok zászlóit vitt főurak. A főpapok környezték a fejedelmet, s a menet végén élénk gomolyaggá alakult a nép, mely üdvriadások közt osztozott az útraterített nemzeti posztón és kapkodott a kiszórt pénz után. S boldog az volt, akinek pénz is, posztó is jutott e szent nap emlékeül. Különben felette kevesen lehettek, kik itt, az ismert eredeti magyar példaszó kútfejénél mondhatták e közpéldaszót, hogy se pénz, se posztó.

Fél tízkor érkezett a menet a Szent János templomába, s festői csoportozatok élénkítették az ünnepélyes helyet. A király elfoglalá a trónszéket s körülte a legérdekesebb csoport alakult. Közvetlen mellette a dobogón jobbkézről a hercegprímás állott, balkézről a kalocsai érsek, a dobogó lépcsőzetén jobboldalt a püspök a kereszttel és a főudvarmester, baloldalt a főlovászmester helyettese, Szapáry Antal gróf, s a m. kir. főkamrás. A dobogó mellett leghátul a két segédülő püspök, a baloldali mellett azon főúr, ki a királynak a kard felkötésében szolgál segítségére. A két püspök előtt jobbkézről a m. kir. testőrség kapitánya Haller gróf, és a m. kir. zsandár testőrségé, balkézről a m. kir. darabonttestőrség kapitánya s az első hadapródrezdes. Előttük jobbról és balról három-három jelvényvivő, s a tizenegy koronaország zászlóit emelő tizenegy főúr. A dobogó balsarka előtt az országbíró Mailáth György, előtte a miniszterelnök Andrassy Gyula. A jobsarkon a m. kir. hírnök és mellette jobbkézen a tárnokmester Sennyey Pál báró. Ezen különösen érdekes csoporttal szemben két padot a többi érsek és püspök foglalt el, szorosán a sekrestyének gazdagon alácsüngő veres bársonnyal befüggönyözött ajtaja mellett. A trón jobboldalán lévő főhercegeknek szánt székek is mind elfoglaltattak a magyar, huszártábornoki ruhába öltözött vendégek által. Szembe velük az aranygyapjas vitézek töltötték meg egy padot, s ezek előtt középen az aransarkantyús vitézekké ütendő urak állanak a rendes csoportban, köztük Almássy Vince, Bánffy György gróf, Esterházy Antal gróf, Videczky Lipót, Huszár Ágoston, Mednyánszky Dezső báró, Nákó Kálmán gróf, Semsey Pál, Szitányi. A templom hajójában elvonuló két padsorban, balról az első két padban a m. kir. miniszterek és Beust báró Lajthán túli miniszterelnök, jobbról az öt első padban a nagykeresztes vitézek foglaltak helyet. A többi padokban vegyest ültek kamarások, lovagok és főurak.

Mailáth György országbíró egyenkint betűrendben olvasta fel a felavatandók neveit. Az illető előlépett, meghajolt a fejedelem előtt, a trón lépcsőjére térdelt, s a király Szent István kardjával háromszor illeti bal vállát.

Az ünnepélyes cselekvény után a király egy óranegyedre visszavonult a sekrestyébe, míg a rendezők a menetet elindították. Ekkor a magyar király emelt, koronás fejjel végighaladt a templomon, a lépcsőzetén az üdvriadó népnek oly mosollyal válaszolt, mely a tiszta öntudatnak hű tükre s mely ily fontos szent cselekvény után és hatása alatt nem jöhet az ajkra, ha forrása nem a szív tiszta szándokából ered.

A koronázási aranycsótányos fehér paripa, mely szelíd türelemmel hagyta magát azelőtt vezetni, nemes tüzzel ágaskodott, midőn a fejedelmi terhet hátán érezé. A menet megindult. Szent István palástja lengett a szélben s a nemzet harsány lelkesedése hirdette Budavár magas falai között, hogy koronás királya van. Az ágyúk újra megszólaltak s folyton meg-megújuló üdvriadás közt haladt a menet Pest felé.

Budáról a Vizikapun át, az Albrecht-úton le, a Lánchídon keresztül és az Aldunapart hosszában érkezett a menet a pesti plébánia-templom elé mintegy háromnegyed tizenegy órakor.

A megkoronázott király, kit útjában mindenütt a nép harsány éljenzései üdvözöltek, a pesti belvárosi plébánia terére, a királyi eskütétel helyére érkezvén, leszállott lováról. A magyar főlovászmesterhelyettes a meztelen karddal és Lipovniczky püspök ezüst kereszttel előtte, ő maga a hercegprímás és kalocsai érsek, s a magyar miniszterektől kísérvé felhaladt az esküemelvény lépcsőin s a harangok zúgása ép oly kevésbé akart elhallgatni, mint a nép éljenzése, minélfogva némi szünet állott be.

Andrássy Gyula gróf miniszterelnök átnyujtván ő felségének a leteendő eskü szövegét, ő felsége azt a hercegprímásnak kézbesíté, baljában fogá Szent István király apostoli keresztjét és arccal a templom felé fordulva, esküre emelé jobbját. Előtte állottak az ország nagyjai, balfelől a képviselőház tagjai és a menetben részt nem vett főrendek, jobbfelől és részben hátrafelé a főhercegek és püspökök, mind lóháton. Ő felsége hangosan elmondá a prímás után az eskü nagyfontosságú ígét s a szent hit letételét még befejezte előtt szintoly lelkesedés szakította félbe a törvényhozó testület emelvényéről az eskü ezen szavai után:

- Magyarország és társországai jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fenntartandjuk.

Csak hosszabb szünet múlva lehetett az esküt folytatni s midőn a hit le volt téve, ismét Andrássy miniszterelnök nem ért rá a háromszoros éljent intonálni, mert a nép ezrei megelőzték.

A király leszállván ezen történelmi nevezetességgé avatott helyről, hol a királyi eskü Habsburg-ivadéktól először hangzott magyar nyelven, ismét lovára pattant, a menetbe sorakozott s folytatta útját a kardvágások helyéhez. A menet ismét megindult s a Vámház-téren és a Váci-utcán át a Dorottya-utca felé folytatta útját és ez ezeregyéjszakára emlékeztető fényű koronázási sereg legtündöklőbbben a régi színházterén fejlődött ki.

Elöl jöttek a Haller-huszárok egy százada, aztán az udvari csatlósok lóháton vörös ruhában, aztán a pálcások magyar díszöltönyben. Ezt követték a megyei és községi bandériumok, melyek az egész ünnepélynek legmeglepőbb részét alkották. Többnyire minden megye három lovagot küldött, némelyek többet is, de a megyék oly szépen, annyi ízléssel, annyi finomsággal s mondhatni oly művészileg öltöztették lovagjaikat, hogy csak a legnagyobb elismeréssel szólhatunk róluk. Elöl jöttek a jászok és kunok, főkapitányuk, az ősz, de daliás gróf Ráday Gedeon vezetése alatt. Aztán jöttek a pestvárosi és budavárosi bandériumok, a pestiek csakis kék és fehér színt alkalmazva. A megyék közt első helyen jöttek a pestiek, s csak azt sajnáljuk, hogy a gyors elvonulásban mindeniket meg nem jegyezhetjük. Feltűnően szép ruházatjuk volt a szepesmegyei kiküldötteknek. Salamon Aladár kalpagja, mentéje sötétkék bársony volt, ékszere egészen türkiz. Gróf Csáky Kálmán és Salamon Tivadar gránátszín bársonyba voltak öltözve. Igen szép volt Zemplén megye három lovasa, túlnyomólag zöld színben, XVI. századi divatú magas medve-kalpagokkal, szintúgy Abauj megyéé egészen királyvörös ruházatban barna dolmánnyal. Fejér megyéé zöld dolmány és piros nadrág. (Esterházy Andor és Zichyek.) Marosszék bandériuma nemes ízlése és felséges lovai által tűnt ki, lazurkék szövet ezüsttel gallonirozva. Beregmegye lovagjai narancsszín és kék öltönyökkel, egy másik megyének minden ruhadarabja bíborvörös volt, felálló magas gallérokkal. Egyik hosszú palástot, másik fejedelmi lengyelkét, harmadik mentét, negyedik dolmányt, ötödik kacagányt alkalmazott, egyik bársonyba, másik posztóba, harmadik selyembe öltözött, mindenik ízléssel, nemesen, délcegen és meglepetést idéző hatással.

A megyei bandériumok után ismét meglepő volt az ellentét: császári heroldok következtek, s aztán 15-20 ausztriai apród veres kabátokban, fehér selyem testhez álló nadrágokban, arannyal gazdagon paszomántozva és rojtozva. Ezután jöttek a főurak rang szerint. Az ifjú urak közül hirtelen feltűnt Kendeffy Árpád trador-atillában, hátán fekete párdúcőrrel s mellén ragyogó agraftokkal. Wenckheim-Zinderi Béla gyönyörű palást-mentéjével, a deli

Wenckheim Frigyes bíborvörös bársonydolmány s nadrággal, ifj. Teleki Samú gróf sötétkék bársony paláستtal, barna ruházattal s gyönyörű acéldíszítéssel. Csekonics Endre ezüstsín atillában gránátszín paláستtal, Radvánszky Béla violaszín bársonyatilla és gránátszín bársony mente, Radvánszky Géza kék bársonymente piros nadrággal, Bethlen Gábor tigrisbőrrel ékített paláستtal, de ha már az ifjak, akik több mint kétszázan lehetnek, akkora fényt fejtettek ki, akkor mit mondjunk gróf Andrássy Gyula, herceg Odescalchi Gyula, Károlyi György, Gyula, Ede és különösen Károlyi István, Csáky Albin, Zichy Ferdinánd, Viktor és Jenő aranytól, drágakövektől és gyémántoktól ragyogó öltönyeikről, lovaikról és csatlósaikról. Egy Batthyány ezüst- és acélvértzetben jelent meg. Széchenyi Béla XVI. századi divatban. Karácsonyi egész öltözete lazurkék bársony volt drágakövekkel, Lónyay Menyhérté barna bársony és nyeregkápáján a pénzes tarsolyok. Az ország zászlóját a 79 éves ősz báró Orczy György vitte, bíborvörös bársony hattyúprémes mentében, ősrégi lószerszámmal. Az ország kardját a harcias tekintetű Zichy Edmund, egész szertartás alatt levett kalpaggal.

Ezek után jöttek a lovagrendek vitézei, vegyest magyar főurak és magas katonatisztek. A zászlókat vivő főurak, a m. kir. hírnök széleskarimájú kalpagban, a koronaőrök, az országos jelvények vivői és pedig Mailáth országbíró a buzogánnyal és Sokcsevics horvát bán az ország almájával. A miniszterek, a főhercegek, a keresztet hordó püspök. Őfelsége a király, koronával és Szent István paláستjával, gyönyörű fehér ménlovon udvari kíséretével; az érsekek és püspökök lóháton teljes egyházi öltözetben, mindkét szertartás szerint és csatlósaik által kísérve és vezetve; a magyar testőrsereg és az udvari csendőrök, végre pedig egy század huszár. A menet egész hosszában a nép elégedetten bámulta a kifejtett pompát, s figyelmével különösen kitüntette Beust bárót, ki fehér lovon zöld takaróval, s zöld aransujtásos udvari öltözetben, hosszú szögletes kalappal jelent meg és gróf Andrássy miniszterelnököt, kit rokonszenves éljenzésben részesített. Midőn pedig ő felsége a koronás király vonult el, a lelkes éljenzésnek hossza vége nem volt.

Midőn az éljenzés általánossá változott, tudni lehetett, hogy ő felsége a király közeledik. Ragyogó öltözékű lovagok között megpillantunk egy alakot, aki küljével kísérőinek fényétől oly szembeötlően hátra maradt. A korona nem oly szép és művészi remek, mint rajzolják. Szent István paláستját a századok hosszú sorai elbarnították. A király a koronával és a paláستban olyan, mint a tér közepén álló tisztes gót templom, körülveve újabb ízlésű vidám és szemkecsegtető modorban épült palotákkal. Sok mindenfélével bírnak gazdagabb és szerencsésebb szomszédaink, de ilyen ereklyét, mely egy pár nemzedék idejének letelése után ezer éves lesz, másutt hiába keresnénk.

Így vonult a menet egész pompájában a Dorottya-utcán be, hol a Lánchíd-térre érve ő felsége a király daliás levente módjára a Király-dombra vágatott, s kivont kardjával az ég négy tája felé vágva jelölte, hogy a hazát védeni fogja. A kardvágási szertartás tartott legrövidebb ideig, s ezután a menet a Lánchídon át visszavonult Budára.

Visszaérkezve a koronázás ünnepélyéről a várpalotába szállottak be s a nagyterembe érkezvén gróf Andrássy egy medencébe vizet hozott s ő felsége a király ebben kezeit megmosta, a primás kezeit kendővel megtörölte s ekkor a szent korona ő felsége fejéről levétetett. A primás rövid imát mondva, a magas vendégek a királyi ebédhez ültek. Az asztalhoz ült ő felsége a király és királyné, az ország primása, a nádori helyettes gróf Andrássy Gyula s a pápai követ Falcinelli.

Az alsó- és felsőház tagjaitól e célra kinevezett küldöttség vitte a szolgálatot a rövid étkezés mellett, azután ismét kézmosás volt, s ezzel a mai napi koronázási szertartásnak utolsó szakasza is bevégződött. E királyi étkezést számos urak, főhercegek és vendégek voltak szerencsések végig nézhetni.”

Ugyanezen a napon közli a sajtó, hogy a király rendeletére a zálogházakból az egy forintnál kisebb összegre betett tárgyakat ingyen vissza kell adni Másnap teljes amnesztia jelent meg a politikai és sajtóvétség miatt elítéltekre, az ilyen ügyekben elkobzott javakat is visszaadták. Úgy a király, mint a királyné a nekik átnyújtott százezer arany koronázási ajándékról úgy rendelkeztek, hogy azt a volt honvédek árvái és özvegyei kapják segélyképpen.

Voltak még más ünnepei is a következő napokban a Ferenc József és Erzsébet királyné koronázásának, de azok a szent koronával már nem függöttek össze. Érdekel bennünket azonban, hogy a koronázás alkalmával a koronaörök jegyzőkönyvet vettek fel a vasláda kibontásáról, a benne talált tárgyakról, valamint azok javításáról. Ebből a jegyzőkönyvből idézzük a következő részleteket.

„A Szent István köpönyege, melynek eredeti színe már ki nem vehető - ez valódi remekmű, amelyet Gizella királyné Szent István neje, a rajta szemléltető évszám szerint 1031. évben készített. Formája félgömbölyű kereket képez, a 16 próféta - és 12 apostol - a Megváltónak és Boldogságos Szűz Máriának képe aranyfonallal mesterileg kivarrva szemléltető rajta. Ezen palást oly rossz állapotban létezett, hogy Klein divatárusnő, illetőleg hímzőnő, annak kijavításával ötödmagával 14 napig működött.” A jegyzőkönyv nem mondja, de tudjuk, hogy ebben a munkában maga Erzsébet királyné is részt vett. Egy régi hagyomány szerint ugyanis minden magyar királyné dolgozik valamit ezen a paláston. A hagyomány eredetét nem tudjuk, de a királynék ezt ősi szokás szerint meg szokták tartani. Erzsébet piros selyemmel bélelte be a palástot.

Ki kellett tataroztatni az aranyalmát is. „Az úgynevezett aranyalma tetején duplakereszt létezik, közönséges sárgarézéből készítve üres golyóbist képez, amelyről a régi aranyozás már tökéletesen le lévén kopva, újólág valánk kénytelenek Müller aranyműves által galván módjára bearanyoztatni.” A koronázási kardról szintén szól a jegyzőkönyv. „Régi időkben egészen bearanyozva lehetett, most azonban csak itt-ott látszik az aranyozás. A hüvely, amely már későbbi idők műve, gránátpiros bársonnyal lévén bevonva, az idők viszontagságai által hasznavehetetlenné válván, egy más új hüvelyt ugyancsak gránátszín bársonnyal bevonva Szikrai Adolf pesti kardműves által készítettünk.” Ugyancsak a jegyzőkönyv mondja: „Az úgynevezett Szent István harisnyái, valamint cipellői is tökéletesen hasznavehetetlenek.” De ha részben kevesbedtek, részben romlottak is a koronázási jelvények, más részről egy darabbal meg is szaporodtak: hozzájuk tették azt a szelencét, amelyet Simor János hercegprimás megcsináltatott a felkenéshez használatos olaj számára.

Az ünnepek után a szent koronát a budai várpalotában szokott helyére tették vissza. Ott maradt háborítatlanul a következő évek folyamán.

Hogy tizenhárom év múlva megint napvilágra került a vasládából, annak nem közjogi, hanem tudományos oka volt. A magyar régészet mind jobban kezdte érezni annak szükségét, hogy a nemzet legnagyobb kincsét a fejlődő magyar archeológia megvizsgálhassa és tudományosan leírassa. A Tudományos Akadémia kebelében evégből mozgalom indult meg. A mozgalom csakhamar előrehaladt és nemsokára az Akadémia régészeti szakbizottsága javaslatot terjesztett a tudományos intézet plénuma elé, hogy „mivel a magyar szent korona eddig megjelent leírásai s ábrái sem a valóságnak, sem a műarcheológiai tudomány mai állásának nem felelnek meg és emiatt több fontos kérdést megoldatlanul hagynak, vállalkoznék az Akadémia a szent koronának művizsgálatára, annak újabb fölvételére, leírására és kiadására, kieszközölvén az általa kiküldendő szakférfiak számára a megkívántató engedélyt”.

Az Akadémia teljes ülése ezt a mozgalmat helyeselte. Felterjesztés ment a kormányhoz az engedelemért. Két engedelemre volt szükség: a király és az országgyűlés hozzájárulására. Az engedelmet a király is megadta, az országgyűlés is. A korona és a jelvények megvizsgálására kiküldött tudományos bizottságnak Ipolyi Arnold püspök, a kitűnő történetíró lett az elnöke,

tagjai pedig Pulszky Ferenc, Pulszky Károly, Henszlmann Imre és Fraknói Vilmos püspök. Az országgyűlés mindkét háza 1880 május 7-én határozott a megtekintés határnapja felől és ezt május 9-re tűzte ki.

Ezen a napon díszes társaság gyűlt össze a királyi palotában. Megjelent a hercegprimás, a koronaőrök, a zászlósorak, Tisza Kálmán vezetésével a kormány tagjai, az udvari méltóságok és az országgyűlés két házának küldöttsége. A főrendiházat Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát, gróf Cziráky János főtárnokmester, gróf Esterházy Kálmán, gróf Berchtold Rikárd, gróf Berényi Ferenc, báró Földváry Lajos, a képviselőházat gróf Bánffy Béla, Molnár Aladár, báró Orbán Balázs, Péchy Jenő, Szitányi Bernát és Kussevich Szvetozár képviselték. És ott volt természetesen a tudományos bizottság is. Reggel tíz óra volt, mikor a vasládát kinyitották. Elsőnek a hercegprimás nyúlt a vasládába és kiemelte belőle a koronát. Akik közel állottak hozzá, a koronát megcsókolták. A küldöttségek aztán mindjárt el is távoztak és csak a tudósok maradtak ott a koronaőrök jelenlétében. A koronaőrség katonái díszőrséget állottak.

Megkezdődött a munka. Segéderőket is hoztak a tudósok. Krenner József ásványtudóst hívták oda, hogy a korona drágaköveit szakszerűen vizsgálja meg. Rauscher Lajos mintarajziskolai tanárnak az volt a dolga, hogy lerajzolja a koronát. Diwald Andort, az akkori divatos fényképészt pedig azzal bízták meg, hogy a koronát minden oldalról alaposan lefényképezze. Gyorsíró ült ott, aki Pulszky Károly diktálása után feljegyezte a tudományos vizsgálat eredményének szövegét.

Délben a munkát abba kellett hagyni. A királyi család ekkor éppen Magyarországon tartózkodott és Ferenc József kifejezte azt az óhaját, hogy „a szent koronát életében még egyszer láthassa”. Főudvarmestere és főhadsegéde kíséretében odajött a tudományos munka színhelyére, megnézte a koronát és részletesen érdeklődött a tudósok felvilágosításai iránt. Mindjárt utána Rudolf trónörökös jött a koronát megnézni. Huszonkét éves volt akkor és völegény, atyja makkegészséges ember és még csak ötven esztendő. A korona, amelyet szemlélt, órá várt jog szerint, de föltehetően még soká kellett várnia. Feljegyezték különben, hogy a trónörökös igen népes kíséret követte. Vele jött József főherceg és felesége, Kóburg Fülöp herceg és felesége, Haynald Lajos bíboros érsek, gróf Lónyay Menyhért, az Akadémia elnöke, több miniszter, arisztokrata és akadémikus. Mindenkinek ebben a társaságban arra kellett gondolnia, hogy az előttük csillogó korona valaha Rudolf magyar király fejét fogja ékesíteni. Hogy nyolc esztendő múlva ez a csinos, derűs, egészséges trónörökös öngyilkos lesz, az aligha fordult meg bárkinek is a fejében. A koronát Rudolf trónörökös nem látta többet.

A tudományos vizsgálatot aztán aznap estig és másnap is egész nap folytatták. Megállapították, hogy a szent korona régebbi leírásai és képei „a kellő műszaki és műtörténeti ismeret hiányában” csakugyan kevésbé feleltek meg a valóságnak. Főként Bock Ferenc Frigyes aacheni kanonoknak azt a művét érthette jogos bírálata, amelyet ez a német tudós a német nagyhatalmi múlt uralmi jelvényeiről írt, s amelyben a magyar szent koronát is leírta. Ez a leírás volt a közönség általános ismereteinek forrása, még pedig, mint kitűnt, sok tekintetben hibás forrása. Az Akadémia tehát elhatározta, hogy a koronáról könyvet írjon Ipolyi Arnolddal. Ez a mű 1886-ban „A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása” címmel az Akadémia kiadásában meg is jelent.

A két napig tartó tudományos vizsgálat befejeztével, 1880. május 10-én este, megjelentek ugyanazok a közjogi előkelőségek és küldöttségek, amelyek jelenlétében a koronát előző nap kivették a ládából. Most a koronát és a jelvényeket ugyanolyan ünnepélyesen visszarakták. A korona visszakerült rendes őrzési helyére.

A következő esztendőben hadgyakorlatot tartottak magyar földön. A király is résztvett a hadgyakorlatokon és nyolc napig Mezőkövesden lakott a plébánia épületében. Ekkor jött rá valaki, hogy Ferenc József ugyanazt a szobát lakja, ahol hetvenöt esztendővel ezelőtt, a Napoleontól aggódó I. Ferenc idején, a korona is eltöltött egy éjszakát.

A millénium alatt természetesen a koronát is láthatta az ország közönsége s a világkiállításra idetóduló külföldi sereg. Czobor Béla és Radisics Elemér műtörténészek díszesen illusztrált albumot is adtak ki róla. Majd 1898-ban megint napvilágra került ládjából a szent ereklye abból az alkalomból, hogy III. Béla királyunk maradványait Budára hozták Székesfehérvárról. Ekkor is közszemlére tették. Két év múlva pedig új otthont kapott a régi helyébe: 1900-ban lett kész az új királyi palota. Ebben már külön pánceletermet építettek a Szent Korona számára.

Ez az a pánceleterem, ahol elfoglalta lakóhelyét s ahol ma is lakik.

XXIV.

I. Ferenc József egész magyar uralmának két szám adta meg a politikai jellegét: a negyvennyolcas és a hatvanhetes. Negyvennyolcban lépvén trónra, hatvanhét évig volt osztrák császár, viszont hatvanhétben koronáztatván meg magát, negyvennyolc évig volt magyar király.

Mikor az agg uralkodó, aki megünnepelhette a honfoglalás ezredik évfordulóját, behúnyta a szemét Bécsben, már javában állott a világháború. A vérző monarchia trónjára nem az aggastyán fia került, aki megölte magát, sem unokaöccse, akit megölt a délszláv hatalmi álom, hanem az unokaöccsnek unokaöccse, a fiatal IV. Károly.

IV. Károly királyunkat az 1916. év utolsóelőtti napján koronáztuk.

A koronára ekkor gróf Széchenyi Béla és gróf Ambrózy Gyula vigyáztak, mint koronaőrök. A koronázás kitűzésekor az egyik koronaőri állás üres volt, erre Ambrózy gróft választotta meg az országgyűlés. Az új koronaőr a királyi palotában tette le az ünnepélyes esküt, amelynek szövege a hagyományos szövegtől nem tért el.

A koronázási ünnepség megrendezésére bizottság alakult, amelynek Jekelfalussy Zoltán volt fiumei kormányzó lett az elnöke. A bizottságnak volt egy külön osztálya az ünnepség művészi részének megrendezésére: ennek gróf Bánffy Miklós lett a vezetője és Kertész K. Róbert kultuszminiszteri osztálytanácsos az előadója.

December 28-án, csütörtökön délután a koronát átvitték a király lakosztályába. Ezen az ünnepélyes aktuson nagy bizottság vett részt. Elsősorban természetesen a két koronaőr. Aztán két királyi biztos, akiket IV. Károly jelölt ki a részvételre: gróf Khuen Héderváry Károly és gróf Desseffy Aurél. Aztán gróf Apponyi Sándor, mint országbíró-helyettes. A főrendiház részéről gróf Festetics Pál főkamarmester, herceg Festetics Tasziló tárnokmester, gróf Hadik-Barkóczy Endre, gróf Mailáth Gusztáv erdélyi püspök, gróf Széchenyi Miklós nagyváradai püspök, gróf Teleki Gyula, gróf Csekonics Sándor, gróf Festetics Sándor, gróf Hunyadi László, gróf Széchenyi Domokos. A képviselőház részéről gróf Esterházy Móric, gróf Csáky Gusztáv, báró Ghillány Sándor, Kobek Kornél, Palugyay Móric, gróf Pejacsevich Márk, Szilágyi Lajos, Sztranyavszky Sándor, Vermes Zoltán. Külön államjegyző is szerepelt az aktusnál: Drasche-Lázár Alfréd. Azonkívül meghívták Beöthy Zsolt és Kállay Ubul személyében annak a bizottságnak két tagját is, amelyet a koronázás hivatalos leírására küldtek ki.

A koronaország parancsnoka délután három órakor nyitotta ki a páncléterm ajtaját. A lapudósítások elmondják, milyen kép tárult a jelenlevők elé a pánclékamarában és említést tesznek egy ollóról. Ezt az ollót Erzsébet királyné használta hatvanhétben, mikor az ősi szokásnak engedelmeskedve a Szent István palástján varrogatott.

A pecséteket rendben találták. A vasládát tartófára emelték és leterítették a lazán összehajtott István-palásttal. Gróf Esterházy Móric, báró Ghillány Sándor, Kobek Kornél és Vermes Zoltán léptek a tartófa négy rúdjához. A menet megindult. A láda után a koronaőrök, a királyi biztosok, az országbíró-helyettes és a főkamaras lépkedtek, kétoldalról a testőrség és koronaország legényei kísérték a koronát. Így mentek különböző folyosókon végig a Várnak a Krisztinaváros felé néző királyi lakosztályába. Kisvártatva megjelent itt az úgynevezett Szent István-teremben a király; herceg Lobkovitz Zdenko főhadsegéd és gróf Szécheny Miklós főudvarnagy kísérték. Egyik ajtóban megjelent Zita királynő Ottó trónörökösével, akit akkor a lapok még Ferenc József Ottó főhercegnek neveztek.

A ládáról levették a palástot. Itt meg kell jegyezni, hogy a palástot a koronaőrök elég rossz állapotban lévőknek találták a koronázási ceremóniák hosszú előkészítésekor. Széchenyi Béla

gróf tehát két leányával kijavíttatta a foszladozó hímzéseket. Ma gróf Károlyi Lajosné és gróf Teleki Tiborné a neve a volt koronaőr két leányának. Az egyiknek koronaőr lett a férje azóta. Zita királyné is áldozott az ősi szokásnak: jelképesen egy-két öltést tett a paláston.

De hogy a szertartáshoz visszatérjünk, Drasche-Lázár Alfréd államjegyző átnyújtotta a király kezébe a gróf Ambrózy Gyula kezébe átadandó ládakulcsokat. A király ezeket mindjárt továbbadta a koronaöröknek. Megkezdték a láda kinyitását. Ez elég bonyolult munka különben is, külön lakatos kell hozzá. És tizenhét éve nem is nyitották ki a vasládát. Végre sikerült a zárral megbirkózni. Mélységes csend volt a teremben, mikor a ládából előkerült a szent korona. IV. Károly most látta először.

A többi jelvényt is sorra kibontották a védő selyemszövetekből és valamennyit egy-egy bársonypárnára rakták. Az országbíróhelyettes felolvasta a legutóbbi láda-felnyitáskor készült jegyzőkönyvet és megállapította, hogy a szent korona és a jelvények hitelesek és sértetlenek.

Ugyanekkor megtartották a koronázó főtemplomban a koronázó szertartás főpróbáját. Ezen a főpróbán a királyt Nemes Antal püspök személyesítette, mint a koronázó templom plébánosa. Másnap, szombaton megtartották a második főpróbát. Ezen már maga a király is résztvett, de a szent koronát nem használták, hanem egy hasonló alakú kellekkoronával végezték el a főpróbát. De azért a szent koronát már átvitték a királylakosztályból a Mátyás-templomba. Ez nagy ceremóniával folyt le a király jelenlétében. A koronát és a jelvényeket visszatették a vasládába, a vasládát aztán levitték a palota udvarán várakozó díszhintóba, amelyet hat aranszerszámos fehér ló vont. A kapuban ott állt Bárczy István polgármester három tanácsnokkal a székesfőváros képviselőjében. Kürtök harsantak, ágyúszó dörgött. A citadellából huszonegy köszöntő lövést adtak le az ágyúk. A menet a Szent György-téren, a Dísz-téren, a Tárnok-utcán át lombfüzerekkel, koszorúkkal, zászlókkal díszített házak és címerpajzsos oszlopok között vonult a templomig, amelynek kapujában Nemes Antal püspök fogadta a koronát fehér karinges papjaival. A koronát aztán bevitték a templomba. A Szentháromság-téren már készen állott a régi szobor új barokk-emelvénye, amelyet a királyi eskü számára építettek Pogány Móric tervei szerint.

Ezen a napon érkeztek Budapestre a dinasztia főhercegei és főhercegnői valamennyien. Este hat órakor a királyi palotában az országgyűlés két házának küldöttsége jelent meg előttük, hogy régi hagyomány szerint meghívja őket a másnapi koronázásra. A meghívó beszédet Szmrecsányi Lajos egri érsek mondta, az uralkodóház nevében Miksa főherceg válaszolt. Ekkor már rengeteg vendég érkezett Budapestre, hogy lássa az ünnepeket. Számos előkelő vendéget dunai hajókon helyeztek el. Este ezeket a hajókat ünnepélyesen kivilágították.

December 30-án, szombaton, folyt le a koronázás ünnepe. A világháború kellős közepén. Ugyanazok a napilapok, amelyek a fényes szertartásról részletesen hírt adtak, ugyanabban a lapszámban közölték, hogy Lillől északnyugatra és a Somme mellett a tűz fokozódott, Orlando olasz belügyminiszter a végsőkig feszített kitartásról mondott beszédet Rómában, a Matin pedig vezércikkben tiltakozott bárminemű francia engedékenységgel ellen.

Ezen a napon reggel még sötétség szürkéllett, mikor az ország előkelőségei már megjelentek a koronázó-templomban, vagy közkeletű néven Mátyás-templomban. Legelőször azok jöttek, akiknek tisztok volt a koronázási jelvényeket előkészíteni: gróf Apponyi Sándor helyettes országbíró, valamint gróf Khuen-Héderváry Károly és gróf Dessewffy Aurél királyi biztosok. Mindaháromnak nyakában az aranygyapjú.

A korona ott töltötte az éjszakát a templom loretói kápolnájában. A kápolna vasveretes ajtaját le is pecsételték. Most a pecsétet feltörték, s előhozták a szent koronát és a jelvényeket. Lándzsás darabont testőrség és koronaőr-legénység vonult fel. A korona mellé felállottak a királyi biztosok, valamint a két koronaőr, gróf Széchenyi Béla és gróf Ambrózy Gyula. Míg

ez lejátszódott, a főhajót s a bársonyba burkolt oszlopok közeiben a tribünöket lassanként elöntötte az érkezők díszruháinak színes tengere. A főbejárattól jobbra a képviselőház és főrendiház tagjai helyezkedtek el. Feltűnt a függetlenségi képviselők csoportja, melyet a fekete Zrinyi-díszmagyarba öltözött gróf Károlyi Mihály vezetett. Az érkezők egyelőre nem mind foglalták el helyeiket, kisebb beszélgető csoportok alakultak. A laptudósítások feljegyzik Krobotin közös hadügyminisztert és báró Hazai Samu honvédelmi minisztert, gróf Czernin Ottokárt, gróf Apponyi Albertet, Hötzendorfi Conrad vezérkari főnököt, gróf Bethlen Istvánt. A főpapságnak a szentély szomszédságában felállított tribünjén feltűnt Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök. Egy másik tribünön gyülekeztek a palotahölgyek, például gróf Széchenyi Lászlóné Vanderbilt Gladys. A főhercegnők páholyában Augusztá, Izabella, Zsófia, Blanka főhercegnők voltak az első érkezők. A főhercegek közül a lapok Frigyes, Albrecht, József Ferdinánd, Henrik Ferdinánd, Lipót Szalvátor, Ferenc Szalvátor, Károly Szalvátor, Rainer, Lipót, Antal, Hubert Szalvátor, Károly István, Károly Albrecht, Leó Károly, Miksa főhercegeket és Félix, René és Lajos páрмаi hercegeket jegyezték fel. Az oltártól balra eső két loggia egyikében ült Ferdinánd bolgár cár és Koburg Fülöp herceg, a másikban Ottó főherceg trónörökös két udvarhölgy kíséretében, aranyos ékítésű fehér díszruhában. Ott volt Mária Jozefa, a király édesanyja, és Mária Terézia, a király nagyanyja is.

Félkilenckor az orgonán felzendült az „Ecce sacerdos magnus”, jelezvén Csernoch János hercegprímás megérkezését. Előtte haladt négy főpap: Várady kalocsai érsek gróf Széchenyi Miklós nagyváradai püspökkel és báró Hornig Károly veszprémi bíboros püspök Glattfelder Gyula csanádi püspökkel. A prímás után jöttek az asszisztencia többi tagjai: Mint archipresbiter Rott Nándor budapesti érsek, esztergomi prelátus-kanonok, mint szerpap Koperniczky Ferenc pozsonyi prépost, mint alszerpap Erdősi Károly apát, mint szertartásmester Klinde Teofil esztergomi prelátus-kanonok, mint librifer Révay Tibor kanonok, mint püspöki főgyertyatartó Kollányi Ferenc jáki apát, mint pásztorbotvivő Karácsonyi János nagyváradai kanonok, mint tömjén-hordozók Mészáros János várplébános és Kriston Endre pápai kamarás, mint gyertyavivők Pacha Ágoston kanonok és Hanauer A. István apát, mint kézmosók Breyer István és Túri Béla pápai kamarások, mint hercegprímási süveghordozó Leopold Antal szentszéki tanácsos, mint gremialista Drakes János prímási titkár, mint szenteltvízvívő Nemes Antal püspök, mint keresztvivő Machovich Gyula esztergomi prelátus-kanonok. Mindezek az egyházi személyek szigorúan előírt rendben, ősi szertartások szerint vonultak fel, mint akár a háromszáz vagy hatszáz évvel előbb lefolyt koronázásokon, de azokról nem maradt ilyen részletes leírás. Az egyházi menet a sekrestyéig ment, ott a prímás felöltötte érseki köpenyét, s most a menet ugyanúgy visszafelé vonult: kimentek a templom bejárata elé várni a királyt. Főpapi személyekről beszélve feljegyezték még egy érdekes adatot: a főpapi tribünön helyet foglaló Szmrecsányi Lajos egri érsek olyan palástot viselt, amely Mária Terézia esküvői ruhájából készült. A palástot valaha Mária Terézia ajándékozta gróf Erdődy Gábor akkori egri püspöknek.

Ezalatt hozták be a megyék és városok zászlait. A legelsők között jöttek Fazekas Ágoston alispán és Beniczky Ádám Pestvármegye Máriás zöld lobogójával. Feltűnt Pécs teljesen elrongyolt, foszlányokban lógó zászlaja, amely végigélte a mohácsi csatavesztést. Gömör, Hont, Ugocsa, Ung, Zemplén és Sáros zászlói egytől-egyig Rákóczi idejéből valók, a fejedelem maga jutalmazta velük az oldalán küzdő megyéket. Gróf Szapáry György a jászok kincsét, Lehel kürtjét hozta magával.

De Csík vármegye zászlaját nem lehetett elhozni. Azt elvitték az oláhok, mikor a magyarok kénytelenek voltak Csíkszeredáról eltakarodni.

Már teljesen összegyűlt a szertartást váró közönség, mikor végre kilenc óra előtt néhány perccel a nyitott bejáraton át harangzúgás és egyre erősödő éljenzés hatolt be a templomba. És kis vártatva megjelent az ajtóban elsőnek Szegedy-Maszák Aladár királyi herold díszruhában.

Utána jött gróf Bánffy György főajtónálló. Intett pálcájával, s erre az intésre a bejáratnál felállott Mátyás-korabeli ruhájú dobosok és harsonások riadva megszólaltak. Egymásután jöttek báró Skerlec Iván horvát bán, gróf Apponyi Sándor országbíró-helyettes, herceg Festetics Tasziló tárnokmester-helyettes, herceg Esterházy Miklós főlovászmester-helyettes, gróf Schönborn-Buchheim Károly főudvarmester-helyettes, gróf Csekonic Endre főasztalnok, gróf Széchenyi Emil főpohárnok-helyettes, gróf Festetics Pál főkamarás-helyettes, gróf Sennyey Béla főkamarásmester-helyettes. Ezután következett a tizenhárom országzászló és tizennegyediknek Magyarország hófehér Szűz Máriás zászlaja. S valamennyiök után fekete díszmagyarban egyedül gróf Tisza István nádorhelyettes, arcán komoly kifejezés, szemén fekete pápaszem.

Néhány pillanatnyi feszült várakozás után végre megjelent Károly király lovassági tábornoki díszében. Mögötte Zita királyné arannyal hímzett hófehérben. Csernoch János meghintette őket szenteltvízzel és csókra nyújtotta nekik a feszületet. Utánuk rögtön belépett gróf Wallis altábornagy, kézenfogva vezetvén Ottó trónörökös.

Aztán új menet alakult. A kápolnából azok indultak el, akik a szent koronát és a jelvényeket hozták: Esterházy herceg az országkarddal, Walter püspök a kereszttel, Csekonic gróf az úgynevezett Szent István-karddal, Festetics herceg a béke-kereszttel, Apponyi gróf a jogarral, Skerlec bán az országalmával, Széchenyi gróf az eskükereszttel, végül Tisza István a szentkoronával. Pár lépés köz következett, aztán lépkedett a királyi pár, utánok a testőrség és gróf Berchthold Lipót főudvarmesterhelyettes aranyhímzésű magyar díszruhában. A trónemelvény mellett megállt gróf Bánffy György főajtónálló a pálcával s mindvégig ott maradt.

A menet az oltár közelében megállt. Előlépett két segédkező püspök és a királyt odavezették az első lépcsőfokon elhelyezett piros bársonypárnához. A király letérdelt. A primás odament hozzá és csókra nyújtotta neki az evangéliumot. A király felkelt, visszalépett s a lépcsőknél alacsonyabban elhelyezett hátrábbi párnára térdelt. Letérdelt a primás is és elimádkozta a litániát. Mikor a litánia elvégződött, két szolgálattelvő püspök a királyt a sekrestyébe vezette, hogy itt a felkenéshez előkészítsék. A sekrestyében levették tábornoki kucsmáját, mentéjét és kardját és féloldaláról levették az atillát. Most visszakísérték az oltárhoz. A király letérdelt, a szertartásmester aranytálcán a primás felé nyújtotta a szentelt olaj edényét. A primás beleértette ujjait az olajba és olajos ujjal keresztet rajzolt a király jobb csuklójára, jobb könyök-hajlására és hátára a két váll között. Ezután a két püspök visszakísérte a királyt a sekrestyébe, hogy itt letöröljék róla az olaj nyomait és felöltöztessék. Mentésen tért vissza kisvártatva az oltár mellett felállított trón elé; itt ráborították Szent István palástját.

Csak ekkor kezdődött meg a tulajdonképpeni szent mise. Dobszó és harsona indította el a zenét. A zenekar és énekar Liszt Ferenc Koronázási miséjét intonálta, ugyanazt, amelynek hangjainál Ferenc Józsefet is koronázták s amely hatvanhétben túlmodern volt a nagyközönség számára, mostanig azonban a közízlés hozzászokott a magyar világnagyság zenei felfogásához: a zene igen mély benyomást gyakorolt a megjelentekre.

A hercegprimáshoz odavitték a kardot. Az öreg főpap kihúzta a hüvelyből a pengét. A király felment az oltár legfelsőbb lépcsőjére. Ott is párna volt, arra letérdelt. A primás kezébe adta a meztelen kardot ezekkel a szavakkal:

- Accipe gladium de altari sumptum. (Vedd az oltárról levéttetett kardot.)

A király jobbkezebe fogta a kardot, főhajtással tudomásul vette, aztán mindjárt vissza is nyújtotta a hercegprimásnak. Csernoch János a szertartásmester segítségével visszatette a kardot a hüvelybe, aztán rácsatolta a király derekára, mondván:

- Accingo te gladio. (Körülövezlek a karddal.)

Most a király a gyülekezet felé fordult, maga rántotta ki a kardot és azzal három keresztet suhintott maga elé. Egyet előre, egyet jobbra, egyet balra. Aztán visszatolta a hüvelybe. Erre kint sortűz dördült meg és dörögni kezdtek a távoli ágyúk. Mindezek alatt folyton szólt a zene. A kóruson Sugár Viktor vezényelt, a főszólamokat többek között Sándor Erzs, Durigó Ilona és Szügyi Kálmán énekelték.

A király letérdelt az oltár előtt. Tisza István és Csernoch odaléptek a koronához. Kettőjük tiszte volt a koronát a király fejére helyezni. Tisza nyúlt elsőnek a bársonypárnán nyugvó koronához. Határozott, erős mozdulattal fogta meg és tette a király fejére, Csernoch csak éppen hogy érintette a koronát keze kíséző mozdulatával. Ez nem a legpontosabban sikerült: a korona igen ferdén és bizonytalanul került a király fejére. Ezalatt a jelenlévő összes főpapok áldást adva nyujtották ki jobbjukat a korona felé. A prímás ismét megszólalt:

- Accipe virgam virtutis. (Vedd az erény pálcáját.)

Ezzel az oltárról a jogart a király jobbkezebe, az országalmát a király balkezebe adta. Ugyanekkor a püspökök levették derekáról a kardot és visszatették az oltárra. Kint megdördült az ágyúk és sortűzek második üdvlövése. A királyt odavezették az oltár mellett épített trónra. A zászlósarak mind elhelyezkedtek körülötte. Mikor a király a szó szoros értelmében „elfoglalta a trónt”, Tisza István így kiáltott ősi szokás szerint:

- Éljen a király!

Utána hangzott az egész templomi közönség éljenzése. Most következett a királyné koronázása. A veszprémi püspök leült a főoltár előtt elkészített helyére. A király felkelt trónjáról és egész kíséretével odalépett a veszprémi püspökhöz. Mögötte jött a királyné, akit főudvarmestere, gróf Esterházy Sándor vezetett kézenfogva, uszályát pedig Esterházy Irma hercegnő és gróf Apponyi Sándorné vitték, mögöttük hat párduckacagányos testőr. A király néhány-szavas latin mondatban felkérte a veszprémi püspököt, hogy a királynét koronázza meg. Litánia következett, a királyné letérdelt. Ima után Tisza István és Festetics László levették a királyné fejéről a házi koronát. A prímás a szent olajjal felkenete a királynét. Esterházy gróf a sekrestyébe vezette Zitát. Itt letörölték róla az olajat, mint előbb férjéről. Aztán visszavezették. A királyné letérdelt. A veszprémi püspök a házi koronát rátette a királyné fejére. Most Tisza és Csernoch levették a király fejéről a szent koronát, odaléptek vele a királynéhoz és jobb vállát megérintették vele. Aztán Tisza maga visszavitte a szent koronát Károly királyhoz és visszatette fejére. De a korona megint nem jól került a király fejére, félni lehetett, hogy lebillen róla. Egyszerre ketten kaptak utána: a király maga és Tisza. A király mozdulata gyorsabb volt: saját kezével igazította helyére az ereklyét. Ezalatt a királynénak a prímás az országalmát és a jogart a kezébe adta. Így kísérték vissza a király mellé.

A királyné szerepe a koronázáson ezzel bevégeződött. A jogart és országalmát elvették tőle. A főszertartásmester megfogta a hosszú uszályt. A királyné elindult, hogy távozzék. Közvetlen mögötte Wallis gróf kísérte Ottó trónörökös.

Kint aransárga díszhintó fogadta és egy szakasz honvédhuszár. Nyolc hófehér ló vonta a díszhintót. A királyné menete elindult, mögötte báró Gaudernak darabontkapitány vezette a testőrséget. Négy díszhintóban az udvarhölgyek következtek. Majd a főhercegnők hagyták el a templomot.

Odabent a templomban az immár koronás király visszavonult a sekrestyébe. Ezalatt a trónemelvényt gyorsan átállították oldalra s csak a trónszéket tették külön a király számára. Most következett az aransarkantyús vitézek avatása, az ősi szokástól eltérően ugyanebben a templomban. Mikor az előkészületek rendezkedései befejeződtek, a király kilépett a sekrestyéből, vállán a palást, fején a korona, kezében a kard. Elfoglalta a trónt. A trón mellett zászlósarak bársonypárnákon tartották a jelvényeket.

Senkisem tudta, milyen veszedelem fenyegette közben a művésziileg gyönyörűen megrendezett ünnepséget. A templomban ugyanis a koronázás alkalmára külön világítórendszert szereltek fel, pazar fényt adó lángokkal. Ezeket a lángokat külön kapcsolótáblán lehetett kezelni. A kapcsolótáblára gróf Bánffy Miklós ügyelt és Bánó mérnök. A világítást az ünnepség egyes részei szerint szabályozták: a nagy pillanatban a fényáradatot megerősítették. Egyszer csak azt vették észre, hogy a kapcsolótáblán rövidzárlat fenyeget. Ha ez a rövidzárlat bekövetkezik, vaksötét öntötte volna el az egész templomot. Nedves zsebkendőt kerítettek nagyhirtelen és azzal csapkodták a kapcsolókart, hogy a végzetes szikrának elejét vegyék. S a veszedelmesen fenyegető bajt sikerült is megelőzni.

Az avatandó vitézek neveit Liphay Béla és Szűts András kamarások olvasták fennhangon. Elsőnek gróf Tisza Lajos lépett a trón elé, súlyos sebéből még fel nem gyógyultan. A király megérintette vállát a karddal. Aztán báró Roszner István huszárhadnagy következett, a király személye körüli miniszter fia, akinek féllábát amputálták. Ő volt a második aranysarkantyús. Majd jöttek sorban a többiek.

Az avatás után rendezkedett a menet, hogy kivonuljon a Szentháromság-térre az eskütételhez. Az ismert szobor köré gróf Bánffy Miklós tervei szerint esztrádot építettek az eskütétel számára. A király kijött a templomból és felment erre a kőpárkánnyal környezett emelvényre. A lépcsőnél a jogart átadta az országbíró-helyettesnek, az országalmát a horvát bánnak. Előtte ment egy püspök az apostoli kereszttel és a főlovászmester-helyettes az ország kardjával, mellette a primás és a kalocsai érsek. Az emelvény közepén a király megállt. Tisza István odalépett hozzá és felmutatta előtte a koronázási eskü szövegét. A király a papirlapot megérintette ujjával annak jeléül, hogy a jóváhagyott esküszöveg azonosságáról meggyőződött. Balkezébe adták az ezüst eskükeresztet. Jobbkeze három ujját esküre emelte. Tisza átadta a szöveget Csernoch primásnak. A primás rövid részletekre szagatva elkezdte olvasni a szöveget, a király utána mondta. Mindenkinek feltűnt, milyen mélységesen komoly Tisza, és milyen gondtalanul könnyed és vidám a király. Így szólt az eskü:

- Mi I. Károly, Isten kegyelméből Ausztria császára, Csehország királya, satöbbi és Magyarország néven IV. Apostoli királya, mint Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországnak Örökös és Apostoli királya, esküszünk az élő Istenre, a Boldogságos Szűz Máriára s az Istennek minden szentjére, hogy az Isten egyházait, Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországnak törvényhatóságait s egyházi és világi rendű minden lakosait jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi jó és helybenhagyott szokásaikban megtartandjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatunk, Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországnak jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fönntartandjuk, dicsőült II. András király törvényeit, kivéve mindazonáltal azon törvények 31. cikkének záradékát, mely így kezdődik: „Quodsi vero Nos”, egészen azon szavakig: „in perpetuum facultatem”, megtartandjuk; Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországnak határait és ami ezen országokhoz bármi jog és címer tartozik, el nem idegenítjük, se meg nem csonkítjuk, sőt amennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük s megteendjük mindazt, amit ezen országaink közjávára, dicsőítésére és öregbítésére igazságosan megtehetünk. Isten minket úgy segéljen s annak minden szentjei.

Mikor az eskü elhangzott, Tisza István szólalt meg:

- Éljen a király! Éljen a király! Éljen a király!

Az ősi szokás szerint háromszoros éljenre a nép éljenzése felelt, a közeli honvédség sortüze és az ágyúk megdördülő lármaja. A zenekar a Himnuszt kezdte játszani. Tisza intett az emelvény körül álló méltóságoknak, hogy énekeljenek. Megzendült az egész Szentháromság-tér a világháborút küzdő magyarság könyörgő énekétől. A király átadta az eskükeresztet a főpohárnoknak, aztán kíséretével együtt visszatért a templomba. Déli tizenkét óra volt már ekkor.

A sekrestyében gróf Csekonics Endre főasztalnok a király derekára övezte a kardot. Azonkívül a király álla alatt megerősítették az álladzó szíjat. Mert a béléshez alkalmazva állszíjat varrtak a koronára, hogy lovaglás közben le ne essék a király fejéről. A menet megint megalakult. Kivonultak a templomból.

A bejáratnál ott kellett volna állnia a király lovának. A ló azonban nem volt a helyén. Ennek az volt az oka, hogy a király lovaglását különös gonddal készítették elő, mert számolni kellett azzal, hogy Károly király nem volt az átlagnál jobb lovas. Ezért a kiválasztott lovat, a Krézosz nevű szürke mént, a legutolsó pillanatig gyakoroltatták. Mialatt a koronázás még folyt a Mátyás-templomban, a lovat a pénzügyminisztérium szalmával felhintett udvarán jártatták. Különös gondot okozott, hogy esőtől is lehetett tartani, s ha megindul az eső, akkor a királynak, hogy Szent István palástját eső ne érje, baldachin alatt kellett volna lovagolnia, így tehát a lovat jóelőre már a baldachinhoz is szoktatni kellett. Az eső szerencsére elmaradt, de a sokat idomított ló elveszítette idegeit, s mikor a pillanat elérkezett, úgy megcsökönnyösödött, hogy nem lehetett kihozni a minisztérium udvaráról. Végre percek múltán eléhozták a lovat. Schönborn-Buchheim gróf segítette nyeregbe szállni a palástos királyt, akinek fején ott volt a szent korona. Ámbár felszállni nem volt nagyon nehéz: erre a célra külön kis dobogót építettek oda a király számára. Elindult a menet. Elsőnek egy szakasz honvédhuszár. Aztán polgári küldöttségek és zászlótartók. Ezeket Bárczy István polgármester vezette, kezében Pest város régi bírói pálcáját tartva. Majd báró Jósika Samu főrendiházi és Szász Károly képviselőházi elnök mögött az országgyűlés tagjai következtek. Utánok a zászlóvivő mágnások lóháton. A legszebb ló gróf Andrássy Gézáé, aki a bolgár zászlót vitte. A lovas arisztokraták után gróf Tisza István szürke paripáján, egyedül. Mögötte néhány lépéssel a koronát viselő király paripáját vezette egy csatlós. Mellette keresztet vivő püspök, mögötte gróf Lónyay Albert testőrkapitány, más testőrtisztek, majd a főhercegek lovas csoportja, testőrök, aransarkantyúsok, titkos tanácsosok, kamarások, a primás, a nuncius, a főpapok, a koronaőrök. Végül a menetet lezáró huszárszakasz.

A koronázási dombot az ország minden megyéjének földanyagából a Szent György-téren építették fel. Mikor a menet ideért, Tisza István kiugratott a többiek közül és a csoport élére léptetett. A csatlós felvezette a király lovát a dombra. A paripa megállott. A király öt másodpercig mozdulatlan maradt. Akkor a csatlós keletnek fordította a lovat, a király jobbkézrel széttárta a palástot és kirántotta kardját. A kardot magasra emelte, aztán erőst suhintott vele. Éljenzés dördült fel: a tömeg boldogan üdvözölte azt a fogadalmat, hogy a királyi hatalom meg fogja védelmezni az országot a keleti ellenség ellen. A zabla megint rándult: a ló félkört fordult nyugat felé. Újabb suhintás, újabb boldog éljenzés. Ekkor negyedkörben északnak fordult a ló. Suhintás. Végül még egy félkörfordulat dél felé. Újabb suhintás. Mindannyiszor hálás éljenzúgás. Ekkor a csatlós levezette a lovat a dombról. A déli feljárónál állott meg. Aztán a menet megint felfejlődött. A király elindult a palota felé, most már csatlós nélkül és vágatva.

Ezzel a koronázás nyilvános része véget ért. Külsőségei olyan szépek voltak, hogy olyanok szerint, akik azelőtt az angol koronázást látták, a mienk azt felülmúlta. Majd a palotában következett a koronázási ebéd. Ez az úgynevezett fehér teremben folyt le, a hajdani lakomáktól egészen eltérően. Csak hat személynek terítettek. A fal tövében volt a patkóalakú asztal két terítése a királyi pár számára. A királytól jobbra terítettek a primásnak és a kalocsai érseknek, a királynétól balra a nunciushoz és a nádorhelyettesnek. Minden teríték egyetlen aranytányérból, arany evőeszközből és arany serlegből állott. Érdekes, hogy ezzel az aranykészlettel sok gondja volt a rendezőbizottságnak. Bécsből ugyanis lehozatták az I. Ferenc császár idejéből származó színarany asztali holmit, de annak darabjain mindenütt ott volt a kétféjű sas, már pedig ezt az ábrát a magyar király koronázásán el akarták kerülni. Csak hosszú keresgélés után tudtak olyan darabokat találni, amelyen virágdísz, és nem kétféjű sást

vert ki az ötvös. Ez a gond különben az udvari díszfogatok szerszámjánál is felmerült. A bizottság úgy döntött, hogy a lószerszámról a kétfejű sast ideiglenesen le kell szedni. Így is lett. Később a sasokat visszaillesztették a szerszámra.

Bevonuláskor gróf Bánffy György nyitotta meg a menetet. Mikor a királyi pár már bevonult és a négy méltósággal helyet foglalt állva az asztalnál, előbb néma ima következett. A meghívott ezerfőnyi közönség a teremben egy tömegben állva nézte a jelképes szertartást.

Ima után hatan leültek. A királytól átvették a koronát. Díszruhás apród aranytállal a királyhoz lépett, Tizsának aranykancsót, Csernochnak törülközőkendőt nyújtottak. Tizsa a kancsóból vizet öntött a király ujjaira, a prímás átadta a királynak a kendőt. Aztán megkezdődött a jelképes ebéd. Egymásután az asztalhoz lépett tizennyolc országgyűlési képviselő, mind egy-egy aranytálat tett le az asztalra. Senki nem nyúlt egyik ételhez sem. A király felállt, felemelte serlegét és elkiáltotta magát:

- Éljen a haza.

Dörgő éljen következett. Kintről behallatszott az ágyúdörgés. A király ivott. A királyné is ivott. Az asztalnál a három főpap és a nádorhelyettes is felállott. Aztán mindjárt leültek. Még néhány aranytál került az asztalra. Aztán Schönborn-Buchheim gróf visszatette a szent koronát a király fejére. Így távozott el a király a jelképes díszebédről, palástosan, koronával.

Mindjárt ezután a parlament küldöttsége tisztelgett a királynál, hogy felajánlja a koronázási ajándékot: ötvenezer aranyat a királynak és ötvenezer aranyat a királynénak. Az aranyakat két díszes ládában adták át. Károly király rövid szónoklatban mondott köszönetet és kijelentette, hogy a pénzt magyar jótékony célra kívánják fordítani.

A szent korona ekkor már nem volt a fején. Azt a többi jelvényvel együtt rögtön a díszebéd után átvitték a Mátyás-templomba, hogy közszemlére tegyék ki. Erről így tudósítanak az akkori lapok: „A király lakosztályában gyülekeztek a koronázási díszebéd után gróf Apponyi Sándor országbíróhelyettes, gróf Khuen-Héderváry Károly és Dessewffy Aurél királyi biztosok, gróf Széchenyi Béla és gróf Ambrózy Gyula koronaörök, valamint a vasláda vitelére küldött országgyűlési tagok és hat magyar testőr. A király jelenlétében a koronázási jelvényeket a koronaörök a vasládába helyezték és azt bezárták. Ófelsége a kulcsot a koronaöröktől átvette és gróf Khuen-Héderváry Károly királyi biztosnak adta át megőrzés végett. Ezután Szent István palástját összehajtották, a vasládára fektették és megfelelően ráerősítették. A vasládát aranszöveggel beborítva felemelték és hat magyar testőr kísérete mellett a fölépcsőn át a készen álló hatfogatú nyitott hintóra tették. Budapest székesfőváros küldöttsége a nyitott kapuban várta a szent koronát. A templomhoz érve, ott a vasládát leemelték és a Gara-kápolnába vitték. Gróf Khuen-Héderváry Károly ekkor átnyújtotta a kulcsot gróf Széchenyi Béla koronaörnek, aki felnyitotta a ládát. A jelvényeket párnára helyezték és a szentély előtt korláttal elzárt állványon közszemlére tették ki. A magyar királyi korona őrsége kettős őrei teljesítettek szolgálatot a jelvények mellett. Ugyanott asztalra kiterítették Szent István palástját is. A két koronaőr felváltva tartózkodik a szemlére kitett jelvények mellett. Miután az országbíróhelyettes, a két királyi biztos és több funkcionárius eltávozott, a közönséget bebocsátották a templomba, amelyet alkonyatkor bezártak. Ekkor bevitték a jelvényeket a Gara-kápolnába, behelyezték a vasládába és a koronaőr a vasládát bezárta. A bezárt kápolna kulcsait a templom előljárójának adták át, miután a koronaőr a kápolna ajtaját lepecsételte.”

Másnap reggel megint kitétték a koronát és a jelvényeket. Kiki megnézhetette őket alkonyatig. Így ment ez három napon át, mígnem 1917 január 2-án délután három órakor visszavitték a koronát s a jelvényeket a királyi palotába.

A megkoronázott király akkor már nem volt Budapesten. Ő családjával együtt még a koronázás napján délután hatkor elutazott Bécsbe. A magyarok színét sem láthatták a királynak,

akinek fejére tették Szent István koronáját. De láthatták ezt a koronát. Rengeteg tömeg tolongott a Mátyás-templomban naphosszat. A megtekintőknek nem is lehetett megengedni, hogy megálljanak. A folyton tovahaladó emberek csak egy pillantást vehettek a nemzet csodálatos kincsére, a megtettesült államhatalomra, mialatt a véres frontokon borzasztó erő ostromolta ennek az államhatalomnak fennállását.

Akik látták, nem tudták, hogy egy picinyke híjja van. Szüksége mutatkozott volt ugyanis annak, hogy lecsípjenek belőle egy szemernyi darabot. Az a bizottság, amely a koronázás előtt egy álló hónapig dolgozott a nagy szertartás előkészítésén, elhatározta, hogy a szent koronát részint kibélelteti a király fejformája szerint, részint álladózsjíjat tétet rá, részint pedig hozzáértő ötvössel is megnézetí. A bélést Pórfi kalaposra bízták, aki kivette a Ferenc József fejéhez szabott bélést és újat tett bele, még pedig jó vastagon párnázottat, mert Károly király fejéhez túl nagy volt a korona. Ehhez a béléshez varrták az álladó-szíjat. Ez sem ment minden izgalom nélkül. Pórfi piros selyemből csinálta a bélést. A koronázás előtti napon jutott eszébe valakinek, hogy ha a király feje a templomban a feltehető hőségtől verejtékezni fog, a selyem pirosa még le is szívároghat homlokára. Gyorsan kicserélték tehát a piros bélést fehérrel. Aztán Bachruch Károly, a neves ékszerész, lépett munkába. Henker nevű ötvösét hozta magával és gyöngyfűző munkásnőt. A gyöngyfűző leánynak az volt a dolga, hogy a királyné gyöngysorán egy-két fűzési hibát kijavítson, Henker ötvösnek pedig az, hogy néhány ékkő meglazult foglalatát megerősítse, továbbá hogy a keresztet, amely ingott a korona tetején, ferde irányban ugyan, de megszilárdítsa. Ennek az ötvösmunkának során vált szükségessé, hogy egy piciny aranydarabot lecsípjenek a korona anyagából. Ezt a darabot természetesen megőrizték, kis üvegcsőbe zárták és máig is gondosan megtartották, mint az egyházak a szentelt ereklye darabkáit szokták.

És még valami hiányzott a koronából: egy ékkő. Ez akkor esett ki a szent ereklyéből, mikor a király a koronázás után elhagyta a templomot. A balesetet azonnal észrevették, az oldalt állók felkapták a földre hullott követ, s az ékkő rövidesen a koronaörök kezébe került. Még nem tették vissza a koronába azóta sem, ott őrzik a kiesett követ a korona mellett a vasládában.

IV. Károly koronázása folyamán tehát kevesebb lett Szent István koronája. Tragikus végű uralma alatt kevesebb lett Szent István országa.

XXV.

Hogy a forradalmak alatt mi folyt a korona körül, arról bőven és pontosan értesít bennünket az egyik koronaőr, az azóta megboldogult gróf Ambrózy Gyula könyvecskéje. Ambrózy gróf egy huszonötoldalas füzetben megírta a szent korona történetét. Művének első része igen vázlatos és általános. De ahol a forradalmak idejére tér át, ott nagyon érdekes kezd lenni.

Elmondja, hogy kötelességéhez híven koronaőrtársával együtt 1918-ban is elhatározta a páncéلكamara rendes évenkénti takarítását. Ezért június elején közös levélben értesítették Wekerle Sándor miniszterelnököt, hogy a takarítást meg akarják tartani, s kérték, hogy a páncéلكamara kinyitásához szükséges harmadik kulcsot juttassa el hozzájuk. A miniszterelnök válaszolt nekik, a napot kitűzték. S a kitűzött napon a miniszterelnök képviselőjében Bárczy István, akkor még miniszteri tanácsos jött el, aki magával hozta a miniszterelnökség pénztári páncélszekrényében őrzött kulcsokat, még pedig egy egész kulcscsomót, amelyből próbálgatás útján kellett a páncélszoba kulcsát kikeresni. Ekkor kitűnt, hogy a kulcscsomó nemcsak azt a bizonyos harmadik kulcsot és annak szabályszerű másodpéldányát tartalmazza, hanem ott van a csomóban a két koronaőri kulcs másolata is, még pedig mindegyikből kettő. Vagyis az a helyzet derült ki, hogy míg akármelyik koronaőr csak a saját kulcsának birtokában van, addig a miniszterelnöknek mindahárom különböző zárhoz megvan a kulcsa. Hogy melyik kormány csináltatta ezeket a saját felelősségére, azt nem lehetett tudni. A koronaőrök mindenestre hivatalosan tiltakoztak, arra hivatkozván, hogy ez nem lehet alkotmányos állapot, hiszen a koronaőrök így csak a kormány hozzájárulásával juthatnak a koronához, a kormány azonban nélkülök is bármikor önhatalmúlag kinyithatja a páncéلكamrát. Ambrózy mindjárt el is kérte Bárczy Istvántól a maga kulcsának két másolatát. Széchenyi Béla, aki öreg és beteges ember volt már, ugyanakkor elájult. Hogy a maga kulcsait ő is visszavette-e, azt a Széchenyi gróf rosszullétének zürzavarában Ambrózy nem figyelte. De már ekkor nyilvánvalóvá lett, hogy a kulcsok kérdését rendezni kell, egyrészt a felelősséggel tartozó koronaőrök, másrészt a felelős magyar kormány megnyugtatására.

A takarítás rendesen lefolyt, a páncéلكamra kinyitásáról felvették a szokásos jegyzőkönyvet, a koronaőrök elutaztak. Négy hónap múlva Ambrózy Gyula grófnak a szerb betörés elől családjával együtt menekülnie kellett birtokáról. S mire a fővárosba ért, már lezajlott az októberi forradalom, az országban gróf Károlyi Mihály volt az úr.

Ambrózy 1918 november 3-án felkereste gróf Károlyi Mihályt, aki éppen végzetes belgrádi útjára készülődött. Mivel attól lehetett tartani, hogy francia megszállás következik nálunk, a koronaőr kifejtette aggodalmait: a megszállók hozzányúlhatnak a szent koronához. Azt javasolta, hogy a koronát el kell rejteni. Kérte tehát a miniszterelnöki kulcsot. Károlyi Mihály kitérő választ adott. Azt felelte, hogy egyelőre nem lát okot sürgős intézkedésre. Belgrádból visszatértekor még ráér erről tanácskozni, de Lovászy Márton addig úgyis teljes hatáskörrel helyettesíti őt. Ambrózy nem érte be ezzel az eredménnyel. Elhatározta, hogy felkeresi a Nemzeti Tanácsot s a Tanács tagjainak hazafiasságára hivatkozva valamiképpen biztosítani tudja a korona biztonságát. Beszélt is Hock Jánossal és Kunfi Zsigmonddal. Ezek mindaketten kijelentették előtte, hogy a koronának semmi bántódása nem lesz. Ambrózyt ez sem elégítette ki. Táviratozott gróf Széchenyi Bélának: jöjjön azonnal és hozza magával a kulcsot. De Széchenyi megérkeztéig sem maradt tétlen. Másnap felkereste Lovászy Mártont, gróf Károlyi Mihály helyettesét, és előadta neki aggodalmait. Lovászy nem osztozott ezekben az aggodalmakban, a korona elrejtését fölöslegesnek találta. Azonkívül nem akaródzott neki önállóan intézkedni. A döntést áthárította a visszaérkezendő Károlyi Mihályra.

Gróf Károlyi Mihály november 9-én tért haza Belgrádból, magával hozván Franchet d'Esperay tábornok történelmivé vált kérdését: „Vous êtes tombés si bas?”

A koronaőr aznap és másnap számtalan ízben próbált beszélni Károlyi Mihállyal, de annak más gondjai voltak, mint a korona kulcsai. Harmadnap Ambrózy személyesen ment fel a miniszterelnökségre és bejelentette magát. Tizenegy órától fél háromig várakozott, míg Károlyi elé került. Károlyi végighallgatta és azt válaszolta, hogy az ügyet még aznap minisztertanács elé terjeszti és másnap érdemleges választ fog adni. Ambrózy hazament és másnap egész nap várta a választ. De az nem érkezett meg. Ennélfogva a következő napon, november 13-án reggel, Károlyi magánlakására ment el és társadalmi formák között jelentette be magát. Az inas egy félórai várakozás után közölte vele, hogy Károlyi gróf a palota mellékkijáratán át távozott. Ambrózy azonnal telefonált a miniszterelnökségre, közölte, hogy odamegy, de mire felérkezett, azt felelték neki, hogy a miniszterelnök már elment.

Látnivaló volt, hogy Károlyi Mihály bujkált előle és letagadtatja magát. Ambrózy tehát elhatározta, hogy aggodalmait közjegyző útján, hivatalos térítvény ellenében fogja Károlyi elé terjeszteni. Az első közjegyző, akihez fordult, kitért a megbízatás elől. De dr. Holitscher Szigfrid közjegyző vállalta és a megbízatásról mindjárt jegyzőkönyvet vett fel. Másnap, november 14-én, Ambrózy harmadkézből értesült arról, hogy Károlyi Mihály a korona dolgában semmiféle intézkedést nem tart szükségesnek. Ez az értesülés azonban nem volt hivatalos, ő tehát a közjegyzői megbízatást nem vonta vissza. A közjegyzőtől november 15-én meg is jött az értesítés, hogy miután személyesen hasztalan igyekezett Károlyi Mihályhoz bejutni, a közlendőket ajánlott levélben küldötte el a miniszterelnöknek. Másnap, november 16-án, kikiáltották a népköztársaságot. A parlamentben kimondták, hogy Magyarország nem királyság többé s a magyar államfő e naptól kezdve gróf Károlyi Mihály köztársasági elnök.

Két hét múlva végre hivatalos választ kapott a koronaőr: a kormány semmiféle intézkedést nem tart szükségesnek. Közben a nagybeteg gróf Széchenyi Béla is megérkezett Budapestre. Sokat tanakodtak ketten, de nem tehettek semmit. December 9-én már értesítést kaptak a honvédelmi minisztériumból, hogy a miniszter a koronaőrséget más katonai alakulatba fogja beosztani és a parancsnokságot kizárólag magának tartja fenn. A koronaőrök elhatározták, hogy ez ellen tiltakozni fognak. Ambrózy megírta a tiltakozást és elment vele Széchenyi Béla lakására, hogy az okmányt aláírassa vele. De a Széchenyi Béla nevét már csak ő maga írhatta oda: társát eszméletlenül találta. Széchenyi Béla gróf még azon éjjel meg is halt.

A tiltakozás természetesen édeskeveset használt: a koronaőrséget kitelepítették laktanyájából és felvezényelték a várba, hogy ott a testőr csapatok létszámába beolvassák: Ambrózy úgy intézkedett, hogy a páncekkamrát és a koronaőrlegénység szomszédos szállását telefonnal és riadó-csengővel kössék össze. Egyelőre tehát biztonság dolgában az egymagára maradt koronaőrnek a szent tárgyat nem kellett nagyon féltenie: ez a helyzet véletlenül még biztonságosabb volt, mint az eddigi.

„E napok egyikén - írja gróf Ambrózy Gyula a feljegyzésekben - egy K. R. nevű orvosnövendék keresett fel, aki, mint mondotta, annyira szívén viseli a korona sorsát, hogy a nyugtalanság kergette hozzá. Előmutatott egy „Mi történjék a magyar szent koronával?” című röpiratot. Ebben az író a legképtelenebb ízetlenségek után odakonkludált, hogy a koronát el kell pusztítani, hogy vele a királyság szimbóluma is örökre megsemmisüljön. Látogatóm arra ajánlkozott, hogyha a koronát biztosabb helyre kívánám vinni, néhány társával szívesen segédkezik. Nagyon megköszöntem hazafias felajánlkozását, de mai napig sem tudom, vajjon az illető tényleg a korona egy fanatikus rajongója volt-e, vagy pedig Károlyi Mihály egyik felbérelt alakja, aki csak törbe akart csalni. Pár nap múlva ugyanis újra megjelent és még energikusabban ajánlotta fel szolgálatait. Jobbkezt beszélgetésünk egész ideje alatt kabátja zsebében tartotta s így minden pillanatban el voltam rá készülve, hogy tört vagy revolvert ránt

ki onnan. Egymás kölcsönös, gondos megfigyelésén kívül azonban nem történt semmi, távozott, s azóta sem hallottam róla.”

A Károlyi-kormány alatt Kun Béla híveinek utcai tüntetései egyre zajosabbak lettek. Ambrózy aggodalmai ehhez mérten súlyosodtak. Elhatározta, hogy ismét beszél Károlyi Mihállyal. Gondolt arra is, hogy a koronának katolikus szempontból külön jelentősége is van, ő pedig protestáns, célszerű lesz tehát - társ hijján - egy katolikus előkelőséget maga mellé venni. A primás nem volt Budapesten, a koronaőr tehát 1919 január 3-án felkereste gróf Apponyi Albertet, aki meghallgatta és a támogatást azonnal vállalta. Csak türelmet kért, amíg könnyebb betegségéből felgyógyul. Ez pár nap múlva be is következett. Apponyi és Ambrózy kihallgatást kértek. A köztársasági elnök január 15-én fogadta őket.

A kihallgatás igen érdekesen folyt le. Ambrózy megmutatta Károlyi Mihálynak a röpiratot, azonkívül egyéb jelenségek felsorolásával is igyekezett igazolni aggodalmait. Kérte Károlyit: adja ki a harmadik kulcsot, hogy ő a koronát saját felelősségére elrejtse. Károlyi fejét rázta: az ország közönsége ellenforradalmi lépést láthatna a korona elvitelében, ha kisül. Akkor Ambrózy azt kérte, hogy bízzák a királyi palota őrizetét Vixre, a francia megszálló csapatok parancsnokára, mert ez nemzetközi védelmet jelentene s így a korona is nemzetközi védelem alá kerülne. Károlyi ezt is megtagadta. Ambrózy végül azt kérte, hogy a feloszlott koronaőrök helyett adjon más megbízható csapatot, amely szükség esetén a korona védelmére sietne. Ezt Károlyi teljesíthetőnek találta. Megígérte, hogy ez irányban beszélni fog sógorával, gróf Festetics Sándor honvédelmi miniszterrel.

A kihallgatáskor távozók véletlenül éppen a kapuban találkoztak gróf Festetics Sándorral. Azonnal elmondták neki a Károlyival lefolytatott beszélgetést és megbízható katonaságot kértek. Festetics ezt megígérte, de megjegyezte, hogy a megbízható katonaságnak előbb a kormány életbiztonságát kell megvédenie.

Ettől tehát nem sokat lehetett várni. De az eredmény még a semminél is kevesebb lett. A koronaőr már egy hét múlva értesítést kapott, hogy a koronaőrséget végleg feloszlatták. A koronaőr rögtön sietett Berinkey miniszterelnökhöz, hogy tiltakozását bejelentse. De ez a tiltakozás is keveset használt. Pár nap múlva a koronaőrlegénység parancsnokául Jeszenszky Imre főhadnagyot, Károlyi benső barátját, nevezték ki és a Károlyi svábhegyi villájának őrizetével bízták meg. Ugyanekkor közlés jelent meg a lapokban, hogy a korona őre erről az állásáról lemondott. Ambrózy gróf nem hagyta magát. Nyilatkozatot küldött a lapoknak, hogy neki eszeágában sincs lemondani, erre alkotmányos módot nem is lát, s ha tudta viselni a koronaőri állás díszét a múltban, fogja tudni viselni most terheit is. „Meg vagyok győződve, - fejezte be nyilatkozatát - hogy a koronát megőrzi a nemzet saját múltja iránti tisztelete és jövőjébe vetett bizalma.” A cenzura ezt az utolsó mondatot törölte. De a nyilatkozat sem ért semmit: egy úgynevezett „néptörvény” nemsokára eltörölte a koronaőri intézményt. S ugyanekkor újabb hír jelent meg a lapokban, hogy gróf Ambrózy Gyula leadta a miniszterelnökségen a páncélkamara kulcsait, a koronát már át is vitték az Országos Levéltárba, őrizetét pedig a belügyminiszterre bízták.

Ambrózy tudta, hogy ez nem igaz. A nála lévő kulcs nélkül a páncélkamarát csak robbantani lehetett volna. Miután titokban elnézett a páncélkamrába és látta, hogy részint a páncélajtó sértetlen, részint pedig - a vasrácsos ablakon át láthatóan - a vasláda pecségei épek, teljesen megnyugodott. A hírt azonban nem cáfolta. Úgy okoskodott ugyanis, hogy a korona biztonságának csak használ, ha a forradalmi elemek az erekljét az Országos Levéltárban hiszik.

A koronaőr a Magyar Bank egy széfjében tartotta értéktárgyait, fontos közjogi iratait és a kulcsokat. Mikor tehát Károlyi Mihály uralma legvégén elrendelte a székek lefoglalását, alaposan megijedt. Elment a Magyar Bank hazafias érzésű pénztári főnökéhez, Róth cégjegyzőhöz és tanácskozott vele, hogyan vegye ki okmányait és a kulcsokat. Róth a legna-

gyobb elővigyázatosságot ajánlotta. Ekkor már Kun Béláé volt a főhatalom s a népköztársaságot tanácsköztársaság váltotta fel. Itt volt a kommün, nagyon kellett vigyázni. A koronaőr és a banktisztviselő abban állapodtak meg, hogy mikor a kommün-előírás szerint mindenkinek széfjét számbaveszik s Ambrózyra kerül a sor, az ő neve nem fog elhangzani, helyette a széf 191-es számát kiáltják és őt csak elvtársnak szólítják. Ez meg is történt március 30-án. Detektívregénybe illő izgalom közepette várta Ambrózy, míg rákerül a sor. Mikor széfjét kinyitották, csak a kilétét eláruló okmányokat merete kivenni, a kulcsokat otthagya, mert félt, hogy a kommunisták megfigyelik. Okmányaival aztán elment falura. Nagybátyjánál, báró Prónay Dezsőnél rejtőzködött, annak acai birtokán. Június 21-én megint belopódzott pénzért a bankba s ekkor a bank megbízható emberei megsúgták neki, hogy most feltűnés nélkül elvihetné a kulcsokat. Ez meg is történt. A koronaőr a kulcsokkal együtt ment vissza Acsára. Ott a birtok egy helyén a kulcsokat elásta. Hogy hova, azt családjával sem közölte, nehogy a családtagok esetleg a hamis eskü kényszere elé kerüljenek. A kulcsok rejtékhelyét csak Prónay báró ismerte.

Nem szabad említés nélkül hagyni azt a szerepet, amelyet a feloszlatott koronaórság ebben a kommün-időben teljesített. Az Osztrák-Magyar Bank őrizte ekkor a tekintélyes színaranykészletet. Kovásznai Kovács Kálmán, a Bank palotaparancsnoka, mikor a kommunisták megjelentek a pénztárakat és a páncélt kifosztani, pompásan ellenállt. Segítséget talált Faragó M. Miksa főtisztviselő népbiztosban, aki hazafias érzésből melléje állt. Népbiztosi parancsszóval elkergették a harácsolókat és a Bank aranykincsének védelmére Kovács kitűnő ötlettel odahozatta a koronaőröket. Ezek remekül fegyelmezett és hazafias legényeknek bizonyultak. Több kísérlet történt az aranykészlet elrablására, de a koronaőrök helyt állottak. Egyszer fegyveresen is szemközt állottak Cserny legényeivel. Órákon át kitartottak, mialatt Faragó népbiztosnak sikerült a román fronton tartózkodó vörös nagyságokkal érintkezést kapni telefonon és mindenféle ürügyekkel elérni, hogy a Cserny-legényeket elparancsolják a bankból. A Nemzeti Bank aranykészletét tehát a koronaórság mentette meg, bizonyosságát adván annak, milyen volt ennek a legénységnek fegyelme és szelleme.

Július végén Patay Tibor földbirtokos ment le titokban látogatóba Acsára. Budapestről magával hozta a Vossische Zeitung július 21-én megjelent számát. Ebben „Szent István koronája kalapács alatt” címmel közlemény foglaltatott, mely szerint egy müncheni régiségkereskedő megállapodott Kun Bélával a szent korona értékesítéséről. A korona nyilvános árverés alá kerül, százezer frank a legalacsonyabb ára.

Ettől a hírtől Ambrózy úgy megdöbben, hogy azonnal felutazott a fővárosba. Azt eszelte ki, hogy Romanelli ezredeshez fordul segítségért. De személyesen felkeresnie Romanellit nem lett volna veszélytelen. A Ritz-szálló, ahol az olasz ezredes lakott, tele volt vörös detektívekkel, már pedig Ambrózy félszemű ember volt, a fekete kötésről könnyen felismerhető. Közvetítőt keresett, s ezt báró Feilitzsch Berthold volt szabolcsi főispánban és ennek fiában találta meg. Ez a két úr éppen az olasz misszióhoz készült. Készséggel vállalták, hogy összehozzák Romanellivel. De Romanelli éppen nem volt található. Helyette Salem gróf, az olasz misszió egy másik tisztje, hallgatta végig a kérést és készséggel megígérte, a Romanelli nevében is, hogy az olasz misszió mindent el fog követni a magyar szent korona érdekében, s ha kell, a legerélyesebben fog fellépni. Erre Ambrózy megnyugodva visszautazott Acsára.

Itt töltötte a kommün hátralévő idejét és csak augusztus 10-én, tehát már román megszállás alatt jött fel megint Budapestre. Itt véletlenül mindjárt a koronaórság egyik altisztjével találkozott, aki elmondotta, hogy a koronaőrlegénység összebeszél, s egyikök - bár titokban - mindig ott tartózkodott a szent koronánál. A szent korona a helyén van. A boldog koronaőr megkönnyebbült szívvel utazott idegességét kipihenni a Tátrába. Ott kapta a híret annak, hogy Horthy Miklós fővezér a nemzeti hadsereg élén bevonult Budapestre. Ambrózy rögtön útlevelet kért a csehektől, de nem kapott. Három hónapig váratták s akkor is csak Ausztriába

kapott vizumot. Bécsen keresztül jött haza és március 12-én érkezett Budapestre. Március 14-én már kihallgatást kapott Horthy Miklós kormányzótól.

Ezen a kihallgatáson a koronaőr előterjesztést tett, hogy alakíttassék olyan bizottság, amely a korona ottlétéről és sértetlenségéről meggyőződik. A kormányzó azonnal igent mondott. S nem telt bele több, mint egy hét, a bizottság már kinyitotta a páncélkamrát.

Izgalmas jelenet volt. Az elvesztett világháború, a forradalom, a kommün és a román megszállás után 1920 március hó 22-én megjelentek a páncélterem előszobájában Horthy Miklós kormányzó, hadsegéde, Görgey József, kíséretében. A bizottság tagjai voltak Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök, Csernoch János hercegprímás, gróf Dessewffy Aurél országbíróhelyettes, gróf Ambrózy Gyula koronaőr, Rakovszky István nemzetgyűlési elnök és két képviselő. A páncéltermet kinyitották. Bent minden érintetlen benyomást keltett. Elhozták a várbeli lakatost, aki kinyitotta a vasládát. Benne volt minden. Akár mert a kommunisták nem gondoltak vele, akár mert az olasz misszió csakugyan közbelépett, akár mert kevés pénzt lehetett volna kapni külföldön a lopott holmiért.

A magyar szent korona ott volt Horthy Miklós kormányzó kezében, aki mélységes tisztelettel tette vissza helyére. A ládára ő is ráütötte pecsétjét. S ezóta az államfő pecsétje is mindig ott van a ládán.

XXVI.

Ambrózy Gyula gróf mindabból, amit nehéz időkben a korona körül tapasztalt, azt a meggyőződést szűrte le, hogy a koronaőri állás természete s a korona őrzésének módja új törvénnyel rendezendő. Mikor a közviszonyok már eléggé megnyugodtak ahhoz, hogy a hétköznapi élet parancsolóan időszerű problémái között erre is időt lehetett szakítani, felszólalt a felsőházban. Az 1927 május 27-i ülésen interpellációt intézett a kormányhoz és kifejtette álláspontját. Elmondta a forradalmak és a megszállás alatti kalandos tapasztalatait, de elmondta azokat a lelkiismereti töprengéseket is, amelyek annyi évig foglalkoztatták. Az interpellációra válaszul azt az ígéretet kapta, hogy a kérdést törvényesen rendezni fogják.

Gróf Bethlen István kormánya valóban megtette az új törvény előkészítő lépéseit. Mikor a kérdés mélyére hatoltak, kitűnt, hogy mi a baj: a negyvennyolcas korszakalkotó törvények óta, amelyek kimondták a miniszteri felelősség elvét, ezt az elvet még nem hozták összhangba a koronaörök felelősségével. Magyarán mondvá: törvény nem tisztázta még, hogy a jogok és a felelősség az új alkotmányos szellem világában hogyan oszlanak meg kormány és koronaörök között.

A törvényjavaslat elkészült és Bethlen a képviselőház 1928 február 17-i ülésén terjesztette be. A javaslat előbb a közjogi és közigazgatási együttes bizottság elé került, amely alaposan megrágta a javaslat egyes paragrafusait. Három heti munka után Illés József előadó már beterjesztette a bizottság jelentését, a törvényjavaslat tárgyában. És harmadnapra megkezdték a törvényjavaslat tárgyalását a képviselőházban. Illés József előadói javaslatához Propper Sándor szociáldemokrata képviselő szólott hozzá, de nem annyira a tárgyról beszélt, mint inkább azt feszegette, hogy tisztázni kellene az ország államformáját. Az elnöklő Zsitvay Tibor figyelmeztette a szónokot, hogy az államforma eldöntése nincs szőnyegen, de nem is volt szőnyegen ezer esztendő óta, mire a képviselőház erőteljes tapsban és éljenzésben tört ki. Propper szavaira a miniszterelnök válaszolt, röviden megmagyarázta, hogy az új törvényre alkotmányos szükség van és hivatkozott Ambrózy grófnak a felsőházban elmondott tapasztalataira. Ennyi volt az egész vita. A törvényjavaslatot aztán általánosságban és részleteiben is hozzászólás nélkül elfogadták. A felsőházban egyetlen módosítást javasoltak. A törvénytervezet ugyanis azt akarta kimondani, hogy a vasláda egyetlen kulcsa a miniszterelnök birtokában legyen. A felsőház ezt a maga részéről úgy módosította, hogy a vasláda kulcsa legyen ugyan a miniszterelnöknél, de ugyanebből a kulcsból egy-egy példányt kapjanak a koronaörök is. Ehhez a módosításhoz aztán a képviselőház is vita nélkül hozzájárult. Így született „a Szent Korona és a hozzátartozó drágaságok őrzéséről” szóló 1928. évi XXV. törvénycikk. Itt találjuk először törvényhozásunkban a koronázási jelvények megjelölésére a „hozzátartozó drágaságok” kifejezést.

Ennek szövege a Törvénytárban így jelent meg:

„Emlékezetül adom ezennel mindenkinek, akit illet, hogy Magyarország országgyűlésének képviselőháza és felsőháza közös egyetértéssel a következő törvénycikket alkotta:

I. fejezet. *Az országos koronaörök hivatala.* 1. §. A Szent Koronának és a hozzátartozó drágaságoknak (7. §.) gondviselését hivatalos esküjükben fogadott hűséggel és szorgossággal az ország törvényesen megválasztott és hivatalukba beiktatott koronaörök végzik.

A magyar királyi minisztérium hatósága és felelőssége a Szent Koronának és a hozzátartozó drágaságoknak gondviselése tekintetében is fennállván, az ország koronaőrei e hivataluk ellátása közben őket megillető jogaikat és kötelességeiket a törvényesen kinevezett magyar királyi minisztériummal egyetértésben a jelen törvény rendelkezései szerint gyakorolják.

A minisztérium hatóságát a magyar királyi miniszterelnök érvényesíti.

2. §. Ha a miniszterelnök a Szent Koronának és a hozzátartozó drágaságoknak helyes gondviselése és törvényszerű magasztos rendeltetésük betöltésének biztosítása érdekében az ország koronaőrei által tett intézkedésen és eljáráson felül még intézkedést vagy eljárást tartana szükségesnek, a koronaörököt a szükséges tennivalókra felhívja, amennyiben pedig a felhívás veszélyes késedelemmel járna, a halaszthatatlan intézkedéseket maga foganatosítja.

A miniszterelnök közvetlenül tett intézkedései csupán az indokolt szükség tartamára maradnak hatályukban és azokról - megtételükkel egy időben - a koronaörököt értesíteni kell.

A koronaörök, - amennyiben nem a 3. §-ban előírt módon kellene eljárniok, - a miniszterelnök felhívásait teljesítik, esetleg közvetlenül tett intézkedéseikhez pedig alkalmazkodnak és azok hatályosságát előmozdítják.

A miniszterelnök a jelen §. alapján tett intézkedéseiről az országgyűlésnek halaszthatatlanul jelentést tesz.

3. §. Ha az ország koronaőreinek a miniszterelnök felhívása vagy intézkedése ellen olyan súlyos aggályaik volnának, hogy a felhívás teljesítését és az intézkedés hatályosulásának előmozdítását lelkiismeretükkel össze nem férőnek, vagy koronaőri esküjükbe ütközőnek tartanák, a felhívás vagy intézkedés ellen - aggályaik és javaslataik előterjesztése mellett - felszólalnak.

Amennyiben az ellentétek elosztatása ezen az úton nem sikerülne, vagy pedig a felszólalás veszélyes halogatással járna, a koronaörök az országgyűlésnek azonnal jelentést tenni és jelentésök példányát - ugyanakkor - a miniszterelnökhöz is eljuttatni kötelesek.

Az országgyűlés határozatáig a vitás kérdésben a végrehajtást függőben kell tartani, kivéven, ha a függőben tartásból magára a Szent Koronára helyrehozhatatlan kár, vagy közvetlen veszély származnék.

4. §. A koronaőri állás megüresedése esetében annak betöltése és a megválasztott koronaőr beiktatása iránt a törvényes vagy törvényesen szokásba vett rendelkezéseknek megfelelően, haladéktalanul kell intézkedni.

5. §. Az ország koronaőrei tennivalóiknak ellátása tekintetében egymás között szabadon állapodnak meg.

6. §. Az országos koronaőr lakóhelyének minden változását, valamint lakóhelyétől való tartósabb távollét esetén - tartózkodási helyét és annak változását a miniszterelnöknek jelenti.

Az ország koronaőreinek az 1715. XXXVIII. törvénycikkben említett fenyegető veszély vagy szükség esetében, avagy ha a miniszterelnök a koronaörököt arra egyéb esetben felhívja, az indokolt időtartam alatt állandóan a Szent Korona és a hozzátartozó drágaságok őrzési helyének (8. §.) közigazgatási területén kell tartózkodniok.

II. fejezet. *A koronaörök gondviselésének tárgyai.*

7. §. Az országos koronaörök különös gondviselésének tárgyai: a Szent Korona és a hozzátartozó drágaságok, vagyis a királyi pálca, az országalma, a koronázási palást és a koronázási kard.

Gondját viselik továbbá a koronaörök a nekik számbaadott és a pánccélkamrában (8. §. első bekezdés) elhelyezett többi tárgyaknak, amíg azok ott őriztetnek, és kiterjed még gondjuk magára a pánccélkamrára, valamint az ahhoz csatlakozó őrszobára, illetőleg azok kellő biztonságot nyújtó állapotára.

A koronaőrök a pánccélkamrában elhelyezett többi tárgyak számbavételét az ezekről a tárgyakról készített leltárnak ily értelmű záradékolásával, keltezésével és aláírásával ismerik el.

A leltározási eljárásnak részletes szabályait az országos koronaőrök meghallgatása után a minisztérium állapítja meg és gondoskodik arról, hogy az eddig feleslegesen koronaőri gondozás alatt álló tárgyak más helyen nyerjenek kellő elhelyezést.

III. fejezet. *A szent korona és a hozzátartozó drágaságok őrzésének helye és az őrállás.*

8. §. A Szent Koronát a hozzátartozó drágaságokkal együtt az ország székesfővárosában a királyi várpalotának ez idő szerint is erre a célra rendelt pánccélkamrájában a magyar királyi koronaőrség állandó őrállása mellett kell tartani és szorgos és hűséges gondviseléssel őrizni.

A Szent Koronát és a hozzátartozó drágaságokat más helyen és más módon tartani és őrizni nem szabad, kivéven az 1715. XXXVIII. törvénycikkben említett fenyegető veszély és szükség eseteit, amidőn az országgyűlés, avagy - halaszthatatlan esetben - a törvényesen kinevezett magyar királyi miniszterelnök intézkedik.

A miniszterelnök a jelen 2. §. alkalmazása esetében is a 2. §-ban kötelességévé tett módon teszi meg intézkedéseit.

9. §. Az országgyűlés együtt nem léteben, és ha törvényesen kinevezett minisztérium nem működne, az ország koronaőrei esküvel fogadott kötelességök és lelkiismeretök szerint intézkednek és járnak el.

10. §. A magyar királyi koronaőrség parancsnokának kinevezése előtt az ország koronaőreit meg kell hallgatni.

IV. fejezet. *A szent koronának és a hozzátartozó drágaságoknak kivitele a pánccélkamrából.*

11. §. A Szent Koronát és a hozzátartozó drágaságokat a 8. §. második bekezdésében említett eseten felül őrzésök és tartásuk helyéről csupán a miniszterelnök és az ország koronaőreinek tudtával és hozzájárulásával, valamint legalább egyik koronaőr közreműködésével a gondosan mérlegelt törvényes vagy megokolt szükség tartamára szabad kivinni, így:

1. a Szent Korona és a hozzátartozó drágaságok rendeltetésének törvényszerű betöltése céljából az országgyűlés által törvényesen kitűzött koronázási szertartáshoz és ennek előkészületi cselekményeihez;

2. a Szent Korona és a hozzátartozó drágaságok biztonságának, épségének gondviselése, csorbítatlan megtartásuk biztosítása, valamint mulandóságuk megelőzése és meggátlása céljából;

3. a törvényes, törvényesen szokásba vett hivatali és egyéb indokolt szemlék céljából, valamint - amennyiben ehhez az országgyűlés is hozzájárul - az országos szertartásokhoz és ünnepekhez;

4. a tudományos kutatás előmozdítása céljából.

12. §. A pánccélkamra felnyitását igénylő minden esetben állami jegyzőkönyvet kell készíteni.

A jegyzőkönyvnek az általános adatokon felül tartalmaznia kell a lényegesebb mozzanatok és ténybeli adatok kimerítő és pontos leírását, valamint szemléltető vázlat kíséretében a koronáládán alkalmazott pecsétek változásának feltüntetését.

A jegyzőkönyvet - amennyiben jelen volt - a miniszterelnök, az országos koronaőr (koronaőrök) és a miniszterelnök által a jegyzőkönyv készítésére esetenként felhívott államjegyző írják alá. Fontos, vagy ünnepélyes esetekben - amennyiben jelen voltak - a jegyzőkönyvet aláírhatják még két közjogi méltóság és az országgyűlés két házának elnökei.

A jegyzőkönyvből két eredeti példány készül, amelyek közül egyiket az Országos Levéltárban, másikat a páncélkamrában kell elhelyezni. A páncélkamrában elhelyezett jegyzőkönyvet keltezésük időbeli rendjében sorszámmal ellátva kell tartani.

A jegyzőkönyv másolataiból a miniszterelnök egy-egy példányt megküld az országgyűlés két házának s az országos koronaöröknek, egyet pedig a miniszterelnökség irattárában helyez el.

V. fejezet. *Belépés a koronaőrző helyiségekbe.*

13. §. A Szent Korona és a drágaságok tartására és őrzésére rendelt páncélkamrába (8. §.) csupán az arra feljogosítottak léphetnek be.

Hogy kit kell feljogosítottnak tekinteni, azt a miniszterelnök és az ország koronaőrei egyetértőleg döntenek el.

Mindenesetre belépésre jogosultnak kell tekinteni azokat, akiket a 11. §-nak 1-4. pontjaiban felsorolt cselekmények előkészítése vagy elvégzése céljából az országgyűlés, továbbá a minisztérium, illetőleg annak nevében a miniszterelnök kijelöl, meghív, avagy kirendel, és erről számukra okmányt állít ki. Ezt az okmányt, melynek a belépés célját és az okmány érvényességének időtartamát tartalmaznia kell, a miniszterelnökön felül legalább az egyik koronaőr láttamozza.

A belépés tilalmának a magyar királyi koronaőrség az ország koronaőrei által kiadott szolgálati és őrállási utasítások szerint szerez érvényt.

Az országos koronaőrök utasításai szabályozzák a páncélkamrához csatlakozó őrszobába való belépést.

Az ország koronaőrei az általuk állandó érvénnyel kiadott utasításokat bemutatják a miniszterelnöknek.

VI. fejezet. *A kulcstartás.*

14. A Szent Koronát rejtő koronáláda kulcsa a miniszterelnököt, e kulcs két másodpéldánya közül egy-egy példány pedig az ország koronaőreit illeti meg.

15. §. A Szent Koronát és a hozzátartozó drágaságokat rejtő páncélkamara három zárpárjának eredeti (első példányú) kulcsai közül a felső zárpár kulcsai a miniszterelnököt, a középső és alsó zárpár kulcsai pedig az ország törvényesen beiktatott koronaőreit illetik meg oly módon, hogy a hivatalába beiktatott koronaőr a beiktatáskor mindig elődjének kulcsait nyeri el.

16. §. A páncélkamara három zárpárjának másodpéldányú kulcsait - a miniszterelnöknek és az ország koronaőreinek pecsétjével ellátott páncélládácskába helyezetten - a magyar királyi központi állampénztár páncéltermének e célra kijelölt páncéltermében kell tartani.

A lepecsételt páncélládácska kulcsa, valamint a páncélládácskát tartalmazó állampénztári páncélszekrény egyik kulcsa - ennek másodpéldányával együtt - a miniszterelnököt, az állampénztári páncélszekrény másik két zárának eredeti és másodpéldányú kulcsai pedig az ország koronaőreit illetik meg.

17. §. A miniszterelnök a koronáláda és a 16. §-ban említett páncélládácska kulcsát, továbbá az állampénztári páncélszekrénynek öt megillető (16. §.) kulcsát - ennek másodpéldányával együtt - és végül a Szent Koronát tartalmazó páncélkamarának öt megillető (15. §.) eredeti kulcsait - saját pecsétjével lepecsételt külön-külön borítékba helyezetten - a miniszterelnökség házipénztára páncélszekrényének e célra kijelölt páncélszekrénykéjében tartja. Ebben a páncélfiókban más tárgyat elhelyezni vagy tartani nem szabad.

E négy, illetőleg az egyik koronaőr elhalálása (18. §.) esetén öt, mindkét koronaőr elhalálása esetén pedig hat borítékot tartalmazó miniszterelnökségi házipénztári páncélfiók kulcsát a magyar királyi miniszterelnökség házipénztárának és letéteinek kezelésére érvényes szabályok és gyakorlat szerint kell őrizni.

A miniszterelnök a házipénztár rovincsolása alkalmából a miniszterelnökségi házipénztári páncélfiók borítékleteinek sértetlenségéről meggyőződést szerez és az eredményt közli az ország koronaőreivel.

18. §. Akár a koronaőr életében törvényes ok alapján nyert felmentést, akár pedig a koronaőr elhalálásával szűnne meg a koronaőr hivatalviselése, a koronaőr birtokában tartott kulcsokat a magyar királyi miniszterelnökség gondviselésébe kell adni.

A miniszterelnök a koronaőr hozzájuttatott kulcsait a miniszterelnök pecsétjével lepecsételt borítékokba helyezetten a magyar királyi miniszterelnökség házipénztárának említett (17. §.) páncélfiókjában az új koronaőr beiktatásáig tartja.

Az elhunyt koronaőr birtokában tartott kulcsokat elsősorban a koronaőr által e részben megbízott családtag vagy más személy - kinek nevét és lakását a koronaőr a miniszterelnöknek bejelenteni köteles - szolgáltatja be a miniszterelnökhöz. Ha ez nem történik meg, a kulcsok beszolgáltatásáról hatósági közegek gondoskodnak. Ennek részletes szabályait, valamint a koronaőr elhalálásának kötelező bejelentését a magyar királyi igazságügy-miniszter, illetőleg belügyminiszter rendelettel állapítják meg.

19. §. Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe és végrehajtásáról a magyar királyi minisztérium, illetőleg saját ügykörükben az illetékes miniszterek gondoskodnak.

E törvénycikk kihirdetését ezennel elrendelem, e törvénycikket, mint a nemzet akaratát, mind magam megtartom, mind másokkal is megtartatom.

Kelt Budapesten, 1928 június hó tizenhatodik napján. Horthy Miklós, Magyarország kormányzója. Gróf Bethlen István m. kir. miniszterelnök.”

Ennek a törvénynek alapján őrzik a mi szent koronánkat. A mai koronaőrök, már mint láttuk, gróf Teleki Tibor és báró Perényi Zsigmond. Hatóságuk alá huszonnégy főnyi koronaőrlegénység tartozik, ennek első parancsnoka vitéz márkus- és batizfalvi Máriássy László alezredes, második parancsnoka pedig bankói Pajtás Ernő őrnagy.

Nem érdektelen, ha ezen a helyen felsoroljuk a történelem által megállapítható eddigi koronaőrök névsorát, amelyet különben díszes külsőbe öntve, ott őriznek a koronaőri kaszárnya egyik földszinti helyiségében. A XVII. századig adataink csak szórványosak, onnan kezdve már többet tudunk.

1608. Rávay Péter, Pálffy István.

1622. Aponyi Pál.

1625. Pálffy János gróf, Dóczy István.

1630. Forgách Péter.

1647. Ipolykéri Kéry János, Osztrócsich Miklós.

1662. Pálffy Miklós, gróf Zichy István.

1681. Erdődy Kristóf, gróf Kollonics Ádám.

1715. Gróf Nádasdy Tamás, gróf Erdődy György.

1741. Esterházy János, gróf Esterházy Miklós.

1751. Gróf Grassalkovich Antal.

1758. Gróf Pálffy Lipót, gróf Keglevich József, gróf Csáky János.

1771. Gróf Keglevich József, gróf Balassa Ferenc.

1784. Grassalkovich herceg.

1790. Gróf Keglevich József, gróf Nádasdy Mihály.
1802. Gróf Teleki József, gróf Ráday Gedeon, majd Splényi József és ifj. Almássy Pál.
1827. Báró Eötvös Ignác, majd Végh István és Splényi József.
1836. Gróf Keglevich Gábor és Szilassy József.
1840. Szilassy helyett előbb gróf Batthány Imre, majd gróf Teleki József.
1848. Báró Vay Miklós és Ürményi Ferenc.
1867. Gróf Károlyi György és báró Prónay Albert, majd báró Nyáry Antal és báró Vay Miklós.
1873. Károlyi helyett Szlávy József.
1895. Vay helyett báró Radvánszky Béla.
1901. Szlávy helyett gróf Széchenyi Béla.
1907. Radvánszky helyett báró Wesselényi Miklós.
1918. Wesselényi helyett gróf Ambrózy Gyula.
1928. Széchenyi helyett gróf Károlyi Gyula.
1931. Károlyi helyett gróf Széchenyi Emil.
1933. Báró Perényi Zsigmond és gróf Teleki Tibor.

XXVII.

Most tíz esztendeje is látható volt a korona.

Van egy úgynevezett Nemzetközi Múzeumi Szövetség. Ez a tudományos és művészeti gyűjtemények vezetőségeinek és szakembereinek nemzetközi szövetkezete. A Nemzetközi Múzeumi Szövetség 1927-ben Hamburgban tartotta rendes évi kongresszusát s mikor itt felmerült a kérdés, hogy a következő kongresszus helyét illetőleg hogyan állapodjanak meg, Végh Gyulának, a budapesti Iparművészeti Múzeum akkori főigazgatójának indítványára kimondották, hogy az 1928. évi kongresszus helye Budapest lesz.

Már ott, Hamburgban felmerült a gondolat, hogy érdekes volna, ha a világ régészei és iparművészeti szakértői megtekinthetnék a magyar koronát. Olyan tárgy, amely állandóan szemlélhető s akár megnézheti valamely nyilvános gyűjteményben, ha odautazik, mindig megtalálja a maga megvitatóit. Az ilyen ritkaság irodalma olyan beható, hogy nem hagy tudományos kétséget. De a magyar koronát még mi, magyarok is igen ritkán láthatjuk, a külföldi szaktudósok meg éppenséggel ritkán vagy soha. A külföldi szakirodalom éppen ezért alig foglalkozhatott vele. S az olyan tanulmányok állításai, amelyek csak rajzok vagy fényképek útján tanulmányozhatnak valamit, nem igen lehetnek kétségtelenül döntőek. Ezért a múzeum-tudósok körében valóságos izgalmat keltett az a lehetőség, hogy a budapesti kongresszus alkalmával a koronát látni fogják. A magyar koronánál van ugyan értékesebb uralkodói ékszer, például a mesés kincsű angol korona, de művészettörténeti szempontból a mi koronánk az egész világon a legérdekesebb, ez kétségtelen. Csányi Károly professzor, a Műegyetem műtörténeti tudósa, aki a koronával sokat foglalkozott, megbecsülhetetlen iparművészeti értéknek tartja.

A mi embereink tehát nagyon nekiláttak itthon, mikor a kongresszus előkészítéséhez fogtak, hogy a korona megtekintésére megkapják az engedelmet. Végh Gyula, akire ez a feladat hármlott, már jókorán Ambrózy grófhöz fordult, a koronaörhöz és véletlenül birtokos-szomszédjához. A válasz biztató volt, de a koronaőr közölte a főigazgatóval, hogy a kormány hivatalos hozzájárulása kell a dologhoz, ezt pedig nem lehet kisürgetni addig, míg a korona őrzéséről tervezett új törvény tető alá nem kerül. Ez a törvény, amelyet az előző fejezetben ismertettünk.

A törvényt hónapok elteltével megalkották s most már szó lehetett az engedelem kivívásáról. Az új törvény alapján gróf Károlyi Gyulát választották meg a másik koronaőri állásra. A miniszterelnök gróf Bethlen István volt ekkor, államtitkára pedig Darányi Kálmán. Mivel az új törvény egyik szakasza kifejezetten megengedi a koronának „a tudományos kutatás előmozdítása céljából” való kivételét és mivel úgy Bethlen gróf, mint a koronaőrök a kérés felé hajlottak s azt az államtitkár is pártolta, úgy látszott, hogy a dolognak nem lesz akadálya. Sőt a miniszterelnökség már értesítette is a kongresszus előkészítőit, hogy az engedelem meglesz. Nagy volt az öröm a Nemzetközi Múzeumi Szövetség vezetősége körében. Kinyomatták a kongresszus programját, amelyben a magyar szent korona megtekintését, mint páratlanul érdekes attrakciót, amely az egész világ tudósait elsősorban érdekelheti, vastag betűvel szedték ki. Ekkor azonban váratlan akadályok merültek fel, amelyeknek ismertetése itt nem időszerű. Elég az hozzá, hogy az érdekes tudományos szenzáció kútbaesettnek látszott. Végül is a kormányzó bölcsessége úgy döntötte el a kérdést, hogy a koronát mégis csak meg kell mutatni a külföldi tudósoknak. Csak azt fűzte hozzá döntésében az államfő, hogy a dolog tudományos jellegét szigorúan meg kell őrizni, a megtekintésnél csak a kongresszus tagjai lehetnek jelen s a nyilvánosságot a kongresszusnak erre a programpontjára nézve ki kell zárni.

El kellett most már dönteni, hogy a kitűzött napon a tudósok milyen helyiségben lássák meg a koronát. Először az a gondolat merült fel, hogy a koronát a királyi palota úgynevezett

Erzsébet-múzeumában helyezik közszemlére, mert ez a helyiség közel van a páncélkamrához. Csakhogy az Erzsébet-múzeum szűk, fényképekkel és emlékekkel van zsúfolásig tele, világítása sem kielégítő, a hozzá vezető lépcső túlkeskeny. Görgey akkori koronaőr-ezredes külömben is kifejtette, hogy a kiállítási helyiségnek egyáltalában nem kell közel lennie a páncélkamrához; a koronát innen a királyi palota bármelyik termébe el lehet vinni anélkül, hogy az udvaron keresztülvinnek. Azt ugyanis, hogy az udvaron szállítsák át a koronát, szerették volna elkerülni. Ezért aztán végleges értekezletet tartottak a Nemzeti Kaszinóban, ahol a miniszterelnök képviseletében Bárczy István államtitkár, aztán a két koronaőr, Görgey ezredes, Báthy alezredes, Miess Rudolf szertartási igazgató, a várkapitányság egy embere és Végh Gyula vettek részt. Eldöntötték, hogy a koronát az úgynevezett fehér teremben mutatják be a kongresszusnak. Elhatározták, hogy a megtekintéshez meghívják a hercegprímást és az országgyűlés két házának elnökeit is.

Szeptember 18-án teljesen programszerűen folyt le a korona megtekintése. Félháromkor indult el a hosszú gépkocsisor az Iparművészeti Múzeum elől. Felrobogván a Várba, a Szent György-téri kapun befordultak a királyi palota udvarára. A világ minden tájáról összesereglett tudósok a fehér terem előszobájában gyülekeztek. Lehettek mintegy nyolcvan. Aztán Miess szertartási igazgató intésére feltárultak a fehér terem ajtószárnyai s a tudósok bevonultak a terembe, amelynek összes csillárjait felgyújtották, úgy hogy a tudósok elé táruló látványt ragyogó fényáradat öntötte el.

A terem közepén, vörös bársonnyal leborított asztalon helyezték el a koronát, a jogart, az országalmát és a kardot. Az asztal mellett jobbról-balról a két koronaőr állott, mögöttük két szálás alabárdos, körülöttük nagy körben ugyancsak alabárdos testőrök, fejkön kucsma, vállokon a vörössel bélelt fehér köpeny. Arccal mind a korona felé fordultak. Szemközt az asztallal állott Vass József helyettes miniszterelnök, mellette báró Wlassics Gyula felsőházi elnök, Zsitvay Leó képviselőházi elnök és Bárczy államtitkár. Egyik oldalon a vasládát lehetett látni, másik oldalon a fatalpat, amelyen vinni szokták.

A terem nyugati oldalán nagy asztal állott, amelyre a Szent István palástját terítették ki. Ezt is alabárdosok vették körül. A másik oldalon Pannonhalmáról és a Zsigmond-kápolnából hozott miseruhákat terítettek ki, amelyek iparművészeti érdekességekkel és ritkaságukkal szintén érdekelhették a tudományos társaságot. Végül külön asztalon az aláírásra várakozott a kikészített jegyzőkönyv. Hogy a vasládából hogyan került elő a korona, azt a résztvevők nem láthatták. De szemtanuk beszélnek, hogy miután a vasládát kinyitották, Vass József nyúlt bele először, ő vette ki a koronát és másnak a kezét nem engedte hozzáérni.

De térjünk vissza a tudósok dolgához. Mikor a társaság nagy érdeklődéssel körülvette a szent tárgyat és hosszasan nézegette, érdekes dolog történt: a világ egyik leghíresebb régésze, a német Falke, elkezdte a körülállóknak magyarázni a korona műtörténeti jelentőségét. Néhány szó után a tudósok módján úgy belemelegedtek a kérdésbe, hogy kimerítő és ritka érdekességű tudományos előadás lett belőle. Erről az előadásról azt mondják, akik hallották, hogy magyar szempontból volt egy különösen kiemelkedő mozzanata. Falke ott a hely színein alaposan megvizsgálta a koronát és kitért arra, hogy némelyek a korona felső részének szent-istváni voltát kétségbevonják. Nos, Falke minden kétséget kizáróan megállapította, hogy ez a felső rész, amelyet mi Szent István koronájának hívunk, olasz eredetű és nem készülhetett a X. századnál később, de lehet, hogy még korábbi. A jelenlevő többi világhírű szakértők is egyenkint megvizsgálták a koronát. Valamennyien szóról-szóra elfogadták a Falke tudományos megállapításait. Az a törekvés tehát, hogy a korona felső részét Szent István koránál későbbben származottnak állítsák be, ezen a tudományos szemlén végérvényesen megdőlt.

Vass József itt ismét kezébe vette a koronát és magasra emelte, hogy a különböző országbeli tudósok minden oldalról jól megnézhesék. Meg is nézték alaposan, a legtöbben a magokkal

hozott nagyítóüveggel. És mennél tovább vizsgálgatták, annál szilárdabban alakult ki a tudomány egyhangú álláspontja: a korona felső része legkésőbb a 900-as években készült, az alsó rész pedig Dukász Mihály kétségtelen ajándéka Géza királynak.

Akadttanulmányozója a többi jelvénynek is. Jó soká tartott a szemle, a különböző tárgyagnál vizsgálódó tudósokat alig tudták a nagy teremben összeterelni, mikor távozásra került a sor. Végül a tudósok mégis egy csoportba verődtek és búcsúzkodni kezdtek a helyettes miniszterelnöktől. Ekkor vezényszó hangzott el. A tudósok mind a közére pillantottak. Az alabárdos testőrök néhány lépést tettek előre, mígnem szorosan valamennyien ott nem állottak a korona tövében. Ekkor újabb vezényszóra arccal kifelé fordultak. Most tehát szoros körben körülzárták a koronát, melynek csak kövei villantak meg a fehér köpenyek közötti réseken.

A következő évben, 1929-ben, már meg is jelent Falke részletes tanulmánya a koronáról. Ez írásban is megállapítja, hogy a korona felső részének szentistváni eredete kétségtelen.

XXVIII.

A Széchenyi Béla gróf halálával megürült koronaőri tisztségre Széchenyi Emil gróft választotta meg az országgyűlés. Majd mikor ő is meghalt, Ambrózy Gyula gróf pedig lemondott, mindkét koronaőri állást be kellett tölteni. Öt évvel ezelőtt, 1933 július 12-én tartották azt az együttes ülést, amely az új koronaörököt megválasztotta.

Az országgyűlés két háza reggel tíz órakor kezdte ezt az együttes ülést. Az érkezőket ünnepi pompa várta. A márvány lépcsőházban kétoldalt teljes díszbe öltözött palotaőrség állott sorfalat, feljebb pedig az alabárdosok színes csoportja következett. Az ünnepi ülést a kupolacsarnokban tartották. A csarnok Duna-felőli oldalán díszemelvényt építettek az ülés elnöksége számára. Báró Wlassics Gyula, a felsőház elnöke és Almássy László, a képviselőház elnöke foglaltak itt helyet, valamint gróf Bethlen Pál felsőházi jegyző és Dukay Takách Géza képviselőházi jegyző, mindanegyben díszmagyarban. A szertartási rend szerint, amelyet Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár dolgozott ki, Gömbös Gyula miniszterelnök az elnöki emelvény baloldalán állott meg, mellette csoportosultak a miniszterek, szemközt pedig József királyi herceg és Serédi Jusztinián hercegprimás foglalták el helyeiket. Mögöttük és közöttük az országgyűlés tagjai helyezkedtek el. Néhány törvényhozó ünnepi fekete ruhát viselt, de a legtöbben díszmagyart öltöttek.

Az ülést Wlassics báró nyitotta meg. Mindjárt a megnyitás után Gömbös Gyula, aki fehérmentésen, tábornoki díszruhában jelent meg, nagypecsétes borítékot vett elő és átadta a két elnöknek. Ezek felbontották a kormányzói kéziratot. Dukay Takách Géza olvasni kezdte:

- Magyarország felsőházának és képviselőházának kormányzói üdvözlétem!

A kézirat arról értesítette az országgyűlést, hogy a két koronaőri tisztség megüresedvén, ő mindakettőre négy-négy jelöltet ajánl. Az egyikre báró Perényi Zsigmondot, Csanády Frigyes tábornokot, gróf Ráday Gedeont és báró Radvánszky Albertet, a másikra gróf Teleki Tibort, Jekelfalussy Zoltánt, gróf Széchenyi Domokost és Putnoky Móricot.

- Isten áldása kísérje az országgyűlés munkásságát a haza javára való működésében!

A kormányzói kézirat felolvasása után nem is került szavazásra a sor, mert a törvényhozók éljenzéseiből meg lehetett állapítani, hogy az országgyűlés az első helyen jelöltekét kívánja koronaörökül, tehát Perényi Zsigmondot és gróf Teleki Tibort. Ezt a választást Almássy elnök kihirdette. Most a felsőházi jegyző újabb kéziratot olvasott fel: a kormányzó a választás eredményét tudomásul vette. Ezután az ülést háromnegyed órára felfüggesztették. A kormányzót várták, akinek jelenlétében a koronaörök ünnepélyes eskütételének le kellett folynia.

A szünet alatt a kupolacsarnok páholyai is megnépesedtek. Diplomatak és társadalmi előkelőségek jöttek el megnézni a színes ünnepséget. Tizenegy óra után megérkezett az államfő. A menetet vitéz Forray István, a parlamenti őrség helyettes parancsnoka nyitotta meg. Mögötte haladt a két háznagy, Rakovszky Endre és Putnoky Móric. A háznagyok mögött tengernagyi díszben a kormányzó, a nagy magyar érdemrend zöld szalagjával. Mellette kucsmával kezében, piros díszruhában Gömbös Gyula miniszterelnök, majd a kormány tagjai: Kállay Miklós, Hóman Bálint, Kánya Kálmán, Lázár Andor, Fabinyi Tihámér miniszterek, Darányi Kálmán és Bárczy István államtitkárok, mind díszmagyarban. A polgári kabinetiroda részéről Uray István államtitkár, a katonai iroda részéről Somkuthy József tábornok. A hadsegéd: Gerlóczy Gábor.

A kormányzót az országgyűlés és a közönség hosszasan megéljenezte. A főrendek és képviselők kucsmáikat lengették feléje. Ő felment a számára odaállított emelvényre és megállt a

karosszék előtt. Az előkelőségek félkörbe állottak. A jobboldal élén állt a hercegprimás, a baloldal élén a miniszterelnök. Az ülést Wlassics báró nyitotta meg újra. Üdvözölte az államfőt és felszólította a koronaörököt, hogy tegyék le az esküt.

Most előlépett egyik oldalon Lázár Andor igazságügyminiszter s a másik oldalon előléptek az új koronaörök. Az igazságügyminiszter szócsoportonként olvasta az eskümintát, a két koronaőr egyszerre mondta utána a szöveget.

- Esküszöm az élő Istenre...

Ezt mindaketten ismételték.

- És a boldogságos Szűz Máriára...

Ezt csak Perényi báró mondta, Teleki gróf, mint protestáns, nem. Aztán megint mindaketten egyszerre ismételték az igazságügyminiszter szavait, az esküforma ódon szövegét.

- És semmi csalással... - mondta az igazságügyminiszter.

- És semmi csalással... - ismételték a hagyományos szöveget a koronaörök.

Az eskü befejezése után Gömbös miniszterelnök megállapította, hogy az eskütétel törvényesen és szabályosan folyt le. Ekkor az ülést megint felfüggesztették s a kormányzó a jelenlévők éljenzése közben eltávozott. Pár perc múlva az ülést ismét folytatták. Az új koronaörök nevében báró Perényi Zsigmond mondott köszönő beszédet.

- Mély hódolattal köszönöm - mondotta - koronaörtársam és a magam nevében őfőméltóságának, a kormányzó úrnak, legmagasabb elhatározását, hogy bennünket a koronaöri állásra jelölni méltóztatott. És hálás szívvel köszönjük az országgyűlés egybegyűlt mindkét házának azt a kitüntetést, hogy bennünket megválasztani méltóztatott. Ezt a választást személyünk megbecsülésének és a bizalom igen kitüntető megnyilvánulásának tekintjük. Napjainkban a szent korona őrzése nem olyan nagy jelentőségű feladat, mint hajdan volt, amikor elődeink a hadak betörése idején váraikban őrizték és védelmezték, amikor a korona őrzői arra is megesküdtek, hogy „ha szükséges, ha a körülállások úgy kívánják, kötelesek életüket is feláldozni a szent korona mellett”. Mégis a mai változott időkben sem tekintjük a koronaöri megbízást pusztá formaságnak, olyan tisztségnek, amely csak dísz ad, de kötelességet nem kíván. Mi őrizni, ápolni akarjuk azokat a megszentelt nemes hagyományokat, amelyek a Szent Koronához fűződnek, a nemzeti egység és összetartozás nagyszerű gondolatát. Már az Árpádok alatt a királyi hatalomnak legfőbb törvényes kelleke Szent István koronája volt és törvényes királynak mindenkor csak azt tekintették, aki e koronával megkoronáztatott. Innen önként keletkezett az a sajátos magyar közjogi felfogás, amely szerint a korona volt az uralkodásnak, a legfőbb hatalomnak és jognak, az ország területi birtokának igazi forrása és az egész adományos nemesség a korona tagja volt és képezte a korona egész testét: totum corpus sacrae coronae. Ma minden magyar állampolgár, vagyoni, származási és felekezeti különbség nélkül, egyformán tagja a szent koronának, egyforma jogokkal. Csak a kötelességekben lehet különbség köztünk. A magyar történelem során állandóan mély vallási kegyelet környezte a koronát, a keresztény legendák és krónikák hirdették és a hívők hitték, hogy a korona az egyház apostoli feje által csodálatos módon isteni sugallatból, angyali közbenjárásra adományoztatott. Ma is ennek tekintjük a koronát. Törpe nép az, amely nemes eszményekre nem tekint fel tisztelettel, amely dicső múltját semmibe veszi és maga vérét alacsonyítja le. Csak annak a nemzetnek van jövője, amely a múlt hagyományait, eszményeit a sors viharai közt el nem hagyja. Mert a múlt az a szilárd alap, amelyre a jövőt építeni lehet, az eszmények adnak erőt a munkára, a küzdelemre, az áldozatra. A szent korona egyetértést, közösséget, békességet hirdet a magyarok között, minden igaz magyar szövettségét a haza üdvére. És ha majd eljön az idő, alkotmányunk értelmében, külső kényszer nélkül, a pártérdekek és

egyéni érdekek félretolásával, az egyetemes nemzet lesz hivatott megvalósítani a szent korona történelmi rendeltetését.

Beszéde befejező részében Perényi báró még hitet tett a magyar jövő reménysége mellett. Beszédét nagy siker fogadta, s ezzel az ünnepség parlamenti része be is fejeződött, hogy aztán fent a királyi palota márványtermében folytatódjék.

Még folyt a parlamenti ülés, mikor fenn a Várban megkezdték a koronaörök ünnepélyes beiktatásának előkészületeit. Darányi Kálmán és Bárczy István államtitkárok, valamint Barsy Aladár miniszteri tanácsos megjelentek a páncélterem örszobájában és megparancsolták az őrségnek, hogy a páncélkamarából „a szent koronát és a hozzátartozó drágaságokat” hozzák le a márványterembe. Ez idő szerint az összes kulcsok felett a miniszterelnökség rendelkezett. A páncélajtót kinyitották, koronaőrségi altisztek vállokra emelték II. Mátyás király vasládáját és keresztülvitték a vár belső udvarán. Az utat erre az alkalomra szőnyegekkel terítették le. Elöl ment négy koronaőrségi tiszt, utánok haladt hat testőr vállán a láda, majd két koronaőrségi legény következett, s utánok a miniszterelnökség hivatalos képviselői.

A márványterem már feldíszítve várta a nemzet kincsét. Délszaki növények pompájába öltözött a terem, a csillárokat mind felgyújtották. A terem közepén karosszék várta a kormányzót, vele szemközt piros bársonnyal letakart asztal állott. A bevonulók erre az asztalra helyezték el a vasládát, melléje odaállott négy testőr díszőrségül. Mire az országgyűlés tagjai a pesti oldalról feljöttek a Várba, a vasláda már ott volt az asztalon. Itt, az asztal mellett foglalt helyet a két új koronaőr, továbbá gróf Ráday Gedeon és gróf Széchenyi Domokos, mint a beiktatáshoz szükséges helyettes zászlósurak. A ládával szemközt Darányi Kálmán államtitkár helyezkedett el, hogy a beiktatási jegyzőkönyvet vezesse. Két gyertya állott előtte az asztalon. A gyertyákra a beiktatási szertartásnál előírt pecsételéshez volt szükség.

Jellemző arra a szigorúságra, amellyel a hatóságok a koronával kapcsolatban a biztonság és rendfenntartás intézkedéseit kezelik, hogy báró Wlassics Gyula felsőházi elnök nem vehetett részt a beiktatási szertartáson. Kiadták ugyanis a rendelkezést, hogy háromnegyed egy óráig is csak szigorú igazoltatás után lehet belépniök az érdekelteknek a királyi palotába, háromnegyed egy után pedig senkisésem léphet be többé. Háromnegyed egykor valamennyien együtt is voltak már a márványteremben, csak a felsőház elnöke hiányzott. Gépkocsija ugyanis valami véletlen közlekedési akadály következtében háromnegyed egy óra után egy perccel érkezett a palota kapujához s az őrség nem eresztette be többé.

Háromnegyed egykor a márványteremben felemelkedett Gömbös Gyula és indítványozta, hogy küldöttség menjen az államfőért. Báró Radvánszky Albert és Sémik József felsőházi tagok, valamint gróf Dessewffy Aurél és Farkas Géza képviselők voltak a küldöttség tagjai a miniszterelnök vezetése alatt. Ez az öt úr átment a kihallgatási terembe, ahol a kormányzó fogadta őket kabinetirodai főnökei és szárnysegéde kíséretében. A meghívásra a kormányzó bevonult a márványterembe és helyet foglalt a számára fenntartott emelvényen. Gömbös Gyula néhány üdvözlő szót intézett hozzá. A kormányzó így válaszolt:

- A miniszterelnök úr önagyméltóságának hozzám intézett szavait köszönettel fogadom, a legmelegebben viszonzom és az itt megjelenteknek hazafias kormányzói üdvözlőmet nyilvánítom. Az e helyen megjelentek előtt már ismeretes országgyűlési határozat szerint Perényi Zsigmond báró és Teleki Tibor gróf önagyméltóságai, a néhai gróf Széchenyi Emil elhalálása, illetve gróf Ambrózy Gyula egészségi okokból történt lemondása folytán megüresedett koronaőri állásokra rendesen megválasztván, miután a választást jóváhagytam és megerősítettem, koronaőri esküjüket letették. Ennélfogva én, nagybányai vitéz Horthy Miklós, Magyarország kormányzója, kormányzói tiszteből kifolyóan Teleki Tibor gróf önagyméltóságát és Perényi Zsigmond báró önagyméltóságát az ország Szent Koronája öréne és gondviselőjének nyilvánítom és ezen hivatalukba bevezetem és beiktatom. Ugyanekkor

felhívom az ország és a Szent Korona minden hívét és alattvalóját és különösen a koronaőr csapat fő- és alparancsnokait és katonáit, hogy báró Perényi Zsigmond önmagyméltóságát néhai Széchenyi Emil gróf koronaőr helyett és gróf Teleki Tibor önmagyméltóságát pedig gróf Ambrózy Gyula koronaőr helyett a Szent Korona őreiül és gondviselőiül ismerjék el és nekik a koronaőri hivatalukhoz tartozó minden dologban engedelmeskedjenek. Viszont az újonnan megválasztott koronaőr urakat az ország akarata és a törvények parancsa értelmében felhívom, hogy a Szent Koronát és a hozzátartozó drágaságokat legjobb tehetségek szerint hűségesen őriztessék meg és viseljék gondjukat, a Szent Koronát őrző katonákat azoknak hű megőrzésére tartsák fegyelemben, magát a Szent Koronát és a hozzátartozó drágaságokat pedig az országtól és a törvényesen koronázott királytól el ne idegenítsék. A régi szokásnak, valamint a kötelező gondosságnak megfelelően felhívom az újonnan megválasztott koronaőr urakat, hogy a koronáládán levő pecsétet tekintsék meg, hogy azokat rendben találják-e.

A koronaőrök ekkor odaléptek a ládához, megnézték a pecsétet és jelentették a kormányzónak, hogy a pecsétet rendben vannak.

- Felhívom a koronaőr urakat, - folytatta a kormányzó - hogy a kulcsokat a magyar királyi miniszterelnöktől koronaőri hivatalukba történt bevezetésük jeléül vegyék át és a koronáládát mint hivatalukba most már beiktatott koronaőrök pecsétjeikkel lássák el.

Bárczy István államtitkár meggyújtotta a gyertyákat. A két koronaőr ráütötte pecsétjét a vasládára, kiki a maga címeres pecsétgyűrűjével. Gömbös Gyula átadta nekik a kulcsokat. Mikor ezzel készen lettek, a kormányzó ismét megszólalt:

- Miután Nagyméltóságok a Szent Korona kulcsait átvették, s a Szent Korona a hozzátartozó drágaságokkal együtt gondviselésükre bízott, Nagyméltóságokat ebben az új, díszes állásban hazafias örömmel üdvözlöm és kívánom, hogy a Mindenható hazánknak és közügyeknek javára még sokáig éltesse.

A kormányzó meleg szavaira a maga és társa nevében Perényi báró válaszolt.

- Ünnepelesen kijelentjük, hogy a tisztségünkhöz tartozó kulcsokat az országgyűlés és főméltóságod jelenlétében elmondott ünnepélyes eskünk szavainak kötelező értelmében legjobb erőnk és tehetségünk szerint pontosan és híven fogjuk őrizni. Éljen a haza, éljen Magyarország kormányzója.

Nagy éljenzés támadt erre, s a kormányzó az éljenek hangjai között hagyta el a termet. A miniszterelnök kihirdette, hogy a beiktatás szertartása véget ért. A gyertyákat elfűjték. A vasládát vállokra vették a testőrök s most már az új koronaőrök kísérték vissza a pánceleterembe. Velök ment Gömbös Gyula miniszterelnök is. A vasládát a pánceleteremben visszahelyezték a rendes helyére, aztán a páncelelajtót most már hárman zárták le az új törvény előírása szerint.

A korona ez alkalommal nem került napvilágra. De a koronaőrök látni kívánták a koronát és a jelvényeket. Arra hivatkoztak, hogy régebben mindig csak az egyik koronaőr állása üresedett meg s az újonnan választott koronaőr régebbi társától hitelt érdemlően értesülhettek arról, hogy a lepecsételt ládában a szent korona s a többi jelvény hiánytalanul ott van. Most azonban mindketten egyszerre foglalták el hivatalukat, lelkiismereti parancsnak tartják tehát, hogy a vasláda tartalmáról saját szemökkel meggyőződjenek. Ezt az érvelést a kormány elfogadta s a kormányzó is helyesnek találta. Határozatba ment, hogy a két koronaőr jelenlétében hivatalosan kinyitják a vasládát.

Ez meg is történt. Gömbös Gyula miniszterelnök maga vett részt ennél az aktusnál. A koronát ő vette ki a vasládából. A szent tárgy látása akkora hatást gyakorolt rá, hogy a maga lelkes és rajongó módján szónokolni kezdett. A koronaország jelenlevő legényeihez intézte szavait és

úgyszólván vallásos áhítattal fejtegette előttük a szent korona fel nem mérhető jelentőségét. Beszéd közben állandóan tartotta a koronát. Akik ott voltak, azok egybehangzóan azt mondják, hogy a perc történelmi ereje valamennyiöket elragadta.

Aztán a koronát visszatették ládjába, a ládát lepecsételték, a történekről felvették a törvényben megparancsolt jegyzőkönyvet. A koronaőrök a lelkiismeret parancsának eleget tettek. Azóta is ők viselik ezt az állást, a közjogi díszek között bizonyára a legszebbet. S ez a dísz meg is illeti őket. A Teleki-család a nagy emberek egész sorát adta történelmünkben a közéletnek. A Perényi-családban pedig a koronaőri méltóság is szerepelt már. Azonkívül mindakét nemzetségben akadtak a magyarságnak vértanúi is. Perényi báró nagyatyját, a negyvenkilencediki debreceni országgyűlés főrendiházi elnökét, Ausztria kivégeztette. És még ma is homály fedi a nagy magyar hazafi, gróf Teleki László véres halálát, csak az bizonyos, hogy hazája miatt halt meg.

A szent koronát hű magyar kezek őrzik.

XXIX.

De őrzi az egész nemzet áhítata és önmagába vetett hite is.

Annak a palotának ormán, ahol az államfő lakik, a szent korona mása csillog. Mikor ezt a szép palotát az ezeréves Magyarország a király számára megépítette, a építőművésznek természetes ötlete volt, hogy művészi elképzelését éppen a koronával koronázza. De ma a kormányzó termei felett díszlő koronának különös, megnyugtató és mély jelentősége van.

Az államfő ezt mondta a mai koronaöröknek a beiktatás ünnepségén:

- A koronaőr urakat felhívom, hogy a Szent Koronát és a hozzátartozó drágaságokat az országtól és a törvényesen koronázott királytól el ne idegenítsék.

A magyar nemzet életének jövő kibontakozását nem láthatja másban senki, mint a szent koronában. Magyarország alkotmányos királyság, sohasem szűnt meg az lenni és ezentúl is az lesz. És hogy a szent korona mikor fogja majd magasztos hivatását betölteni, azt majd eldöntik együtt a nemzet alkotmányos képviselője és az államfő. A nyomorúság és balsors örvénye felett vert hídon kell átmennünk előbb, hogy a túlsó partra elérkezzünk. Ha a méltó vezér mögött nem fegyelmezett sereg gyanánt haladnánk öntudatos rendben, a híd leszakadhatna. Ezért kell kitartó és szilárd hűséggel haladnunk mögötte.

Amerre vezet bennünket, ott a magyar állam eszménye fénylik, s a magyar állameszme azonos azzal az eszmével változott, a valóság megfogható világán tülemelkedett aranytárggyal, amelyet elkísértünk élete máig tartó útján. Még az idején ki fog kelni vasládájából, hogy közszemlére tétessék. Hogy megláthassuk a csodálatos kincset közvetlen közelből és látásával meghatottan erősíthessük önmagunkba, a magyar nemzetbe vetett hitünket.

(VÉGE.)